

ÇATIŞMA ÇÖZÜMÜ VE TOPLUMSAL BARIŞ İNŞASINDA
SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ DENEYİMLERİ

BARIŞ MEKÂNLARI

Derleyen
Cuma ÇİÇEK

BARIŞ MEKÂNLARI

Çatışma Çözümü ve Toplumsal Barış İnşasında
Sivil Toplum Kuruluşlarının Deneyimleri

Derleyen
CUMA ÇİÇEK

Barış Mekânları
Çatışma Çözümü ve Toplumsal Barış İnşasında
Sivil Toplum Kuruluşlarının Deneyimleri

DİSA YAYINLARI

Derleyen: Cuma Çiçek

Program Yönetimi: Atalay Göçer

İlk İnceleme: Derya Çok, Müzeyyen Sündük, Atalay Göçer

Redaksiyon: Mustafa Çevikdoğan

Kapak Tasarımı: Feyza

Mizanpaj ve Sayfa Düzeni: Şendoğan Yazıcı

Kapak Resmi: Mariana Rio

Basım Tarihi: Kasım 2019

Basım Yeri: Fotokitap Fotoğraf Ürünleri Paz. ve Tic. Ltd. Şti.

Tevfikbey Mahallesi Dr. Ali Demir Cad. No: 51 Giriş Kat Sefaköy – İstanbul

Tel. 0212 407 0506 – 0541 231 1887

Sertifika No: 33623

ISBN: 978-605-5458-38-6

Copyright © Kasım 2019

Bu yayının tüm hakları saklıdır. Yayının hiçbir bölümü Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü'nün (DİSA) izni olmadan çoğaltılamaz.

**DİYARBAKIR SİYASAL VE SOSYAL
ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ**

**ENSTİTUYA DİYARBEKİRÊ BO
LÊKOLÎNÊN SIYASÎ Û CİVAKÎ**

**DİYARBAKIR INSTITUTE FOR POLITICAL
AND SOCIAL RESEARCH**

Mimar Sinan Cad. Aslan Apt. B Blok No: 12
21100 YENİŞEHİR/ DİYARBAKIR

Tel: 0412 228 1442

Faks: 0412 224 1442

www.disa.org.tr

disa@disa.org.tr

facebook.com/disadiyarbakir

twitter.com/disadiyarbakir

“Barış Mekânları: Çatışma Çözümü ve Toplumsal Barış İnşasında Sivil Toplum Kuruluşlarının Deneyimleri” başlıklı bu çalışma Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü (DİSA) Çatışma Çözümü ve Toplumsal Barış İnşası Programı çerçevesinde Friedrich-Ebert-Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği’nin desteğiyle yapılmıştır.

Çalışmada yer alan görüşler, DİSA ve Friedrich-Ebert-Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği’nin görüşleriyle örtüşmeyebilir.

KATILIMCILAR HAKKINDA

Cuma Çiçek, Diyarbakır'da yaşıyor. İstanbul Teknik Üniversitesi'nde 2004 yılında Endüstri Mühendisliği Bölümü'nü, 2008 yılında Şehir ve Bölge Planlama Yüksek Lisans Programı'nı tamamladı. 2009-2014 yılları arasında Paris Politik Etütler Enstitüsü'nde (SciencesPo) Siyaset Bilimi Anabilim Dalı'nda, Siyaset Sosyolojisi ve Kamu Eylemleri alanında doktora yaptı. *Birikim, Praksis, İktisat Dergisi, Turkish Studies, Dialectical Anthropology, Middle East Report* dergilerinde Kürt meselesi, Kürt İslamcılığı, yerel yönetimler, bölgesel eşitsizlik, sınıf ve kimlik ilişkileri, çatışma çözümü ve toplumsal barış inşası konularında makaleleri yayımlandı. Barış Vakfı'nın kurucuları arasında yer aldı. 2018'den bu yana DİSA yönetim kurulu üyesi. Son olarak *Süreç: Kürt Çatışması ve Çözüm Arayışları* (İletişim Yayınları, 2018) adlı çalışması yayımlandı.

Vivet Alevi, Türkiye'de doğup büyüdü. Yükseköğrenimini Almanya'da, Berlin Güzel Sanatlar Üniversitesi, Görsel İletişim Bölümü'nde tamamladı. Sosyal pedagoğ olarak çalıştığı dönemde, 1999'da Şiddetsiz İletişim'le tanıştı. 2004'ten beri CNVC'de (Şiddetsiz İletişim Merkezi) sertifikalı eğitmen olarak deneyimlerini paylaşıyor. 2005'ten beri CNVC'de Şiddetsiz İletişim'i yaygınlaştırmak için düzenli olarak Türkiye'ye geliyor. 2013'te İstanbul'da kurulan Şiddetsiz İletişim Derneği'nin (www.siddetsiziletisim.org) kurucu başkanıdır.

Reha Ruhavioğlu, Diyarbakır'da yaşıyor. Akademik olarak İslami sivil toplum, İslami medya ve medyada söylem konularıyla; siyasi olarak İslami siyaset, Kürt meselesi ve çatışma çözümüyle ilgileniyor. MAZLUMDER Diyarbakır Şubesi ve Genel Merkezi'nin çeşitli yönetim kademelerinde görev aldı. MAZLUMDER Genel Merkezi tarafından kapatılan şubelerin kurduğu HAK İnisiyatifi Derneği'nin kurucu üyelerinden biri olarak kurumun Diyarbakır temsilciliğini yürütüyor. Rawest Araştırma'nın kurucularındandır. Diyarbakır merkezli *yokuş yol'a* edebiyat ve kültür dergisinin yayın kurulu üyesidir. Naz'ın eşi, Avzem Şûle ile Ali Mîrza'nın babasıdır.

Tarık Çelenk, 1961, Erzurum doğumlu. 1982'de İTÜ Elektrik Fakültesi'nden mezun oldu. 1983'te Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na nasbedildi. 1998'de binbaşı rütbesindeyken istifa etti. 2002-2004 arasında İSKİ yönetim kurulu üyeliği yaptı. 2005-2011 arasında kurucu başkanı olduğu Eko-Politik çalışmalarında koordinatör olarak yer aldı. 2013-2015 arasında, Çözüm Süreci'nde oluşturulan Akil İnsanlar Heyeti içerisinde yer aldı. TV yorumculuğu yapıyor. *Türk Sağının Düşünce Atlası* adlı bir kitabı var. 2018'de Vakıfbank Kültür Yayınları'nı kurdu ve genel yayın yönetmeni oldu.

Özlem Öztürk, 1973'te, Halfeti, Şanlıurfa'da doğdu. 1995-2005 arasında kadına yönelik şiddet ve toplumsal cinsiyet alanında çalışmalar yaptı. 1995'ten bu yana

Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde birçok farklı yerde öğretmenlik yaptı. Mayın ve çatışma atıklarından zarar görmüş öğrencilerinin hikâyelerinden etkilenerek 2005'te bu konuda çalışmaya başladı. 2008'de bir grup arkadaşıyla birlikte Toplumsal Duyarlılık ve Şiddet Karşıtları Derneği'nin (DUY-DER) kuruluşunda yer aldı. 2008'den bu yana mayın ve çatışma atıklarının çocuklara ve sivillere zarar vermesini engelleyecek çalışmalar yapmaktadır. DUY-DER Çocuklar İçin Mayın ve Çatışma Atıkları Eğitim Projesi'nde yüz bini aşkın çocuğa ulaşıp mayın ve çatışma atıkları konusunda risk eğitimleri vererek, ulusal düzeyde mayın sorununun bir insan hakları meselesi olduğunu savunan bir perspektifle çalışmalarına devam etmektedir.

Öztürk Türkdoğan, insan hakları alanında avukatlık yapmaktadır. 2002'den beri merkez yönetim kurulu üyesi olduğu İnsan Hakları Derneği'nin 2008'de genel başkanı olmuştur. Uzun süredir Uluslararası Ceza Mahkemesi Türkiye Koalisyonu'nun (UCMK) sözcülüğünü yapmaktadır. 2008'den beri İnsan Hakları Ortak Platformu'nun (İHOP) yönetim kurulu üyeliğini yürütmektedir. 2013'te Çözüm Süreci için oluşturulan Akil İnsanlar Heyeti içerisinde yer almıştır. Yirmi yılı aşkın süredir Sağlık ve Sosyal Hizmet Emekçileri Sendikası'nın (SES) hukuk danışmanlığını yapmaktadır.

Şah İsmail Bedirhanoğlu, 1961, Diyarbakır doğumlu. Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümü'nden mezun. İş hayatına 1985'te ilaç ve medical piyasasında çalışarak başladı. 1994'ten itibaren iş camiasının çeşitli STK'larında aktif görevler aldı. Diyarbakır Sanayici ve İş İnsanları Derneği (DİSİAD), Güneydoğu Sanayici ve İş Adamları Derneği (GÜNSİAD) ve Doğu-Güneydoğu Sanayici ve İş İnsanları Dernekleri Federasyonu'nda (DOGÜNSİFED) yöneticilik ve başkanlık görevlerini üstlendi. DİSA yönetim kurulu üyesi ve DOGÜNSİFED yüksek istişare kurulu başkanıdır.

Metin Bakkalcı, 1956, Eskişehir doğumlu. 1987, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi mezunu. 1992-1994 ve 1998-2000 dönemlerinde Türk Tabipleri Birliği (TTB) merkez konseyi üyeliği yaptı. 2000-2002 arasında TTB ikinci başkanı olarak çalıştı. 2001'de TİHV çalışmalarına katıldı. 2006'dan bu yana TİHV genel sekreterliği yapıyor.

Vahap Coşkun, lisans ve yüksek lisansını Dicle Üniversitesi'nde, doktorasını ise Ankara Üniversitesi'nde tamamladı. İnsan hakları ve demokrasi sorunları, Türkiye siyaseti ve Kürt meselesi hakkında kitapları ve çeşitli gazete ve dergilerde çok sayıda makalesi yayımlandı. Akademik çalışmalarını Dicle Üniversite Hukuk Fakültesi'nde sürdürmektedir. DİSA'nın kurucuları arasında yer aldı. 2018'den bu yana DİSA yönetim kurulu başkanı.

İÇİNDEKİLER

Katılımcılar Hakkında.....	4
Giriş - Cuma Çiçek.....	7
1. Toplumsal Barış İnşasında STK'ların Rolü:	
Teorik Bir Çerçeve - Cuma Çiçek.....	15
2. Grup İçi Sosyalleşme ve Barış Kültürü:	
Şiddetsiz İletişim Derneği Deneyimi - Vivet Alevi	57
3. Savunuculuk ve Kamusal İletişim:	
Hak İnisiyatifi Deneyimi - Reha Ruhavioğlu	81
4. Çatışmaya Duyarlı Toplumsal Birliktelik:	
Eko-Politik Deneyimi - Tarık Çelenk	105
5. Vatandaşların Korunması ve Duy-Der Deneyimi:	
Türkiye'de Mayın ve Çatışma Atıkları Sorunu - Özlem Öztürk	129
6. İzleme ve Hesap Verebilirlik:	
İnsan Hakları Derneği Deneyimi - Öztürk Türkoğlu	157
7. Arabuluculuk ve Kolaylaştırıcılık - Şah İsmail Bedirhanoğlu	187
8. Doğrudan Hizmet Sunumu:	
Türkiye İnsan Hakları Vakfı Deneyimi - Metin Bakkalcı	211
Sonsöz:	
Her Zaman Barış İçin Yapılacak İşler Vardır- Vahap Coşkun	237

GİRİŞ

Cuma Çiçek

Kürt meselesi 2015'in Temmuz ayından bu yana diyalog ve müzakere zemininden şiddet zeminine kaymış durumda. 1999-2004 İmralı Süreci ve 2008-2011 Oslo Süreci'nden sonra başlayan 2013-2015 Çözüm Süreci de başarısızlıkla sonuçlandı.¹ Diyalog ve müzakere yöntemleriyle Kürt meselesine çözüm arama çabalarının sonuçsuz kalması sonrası yeniden başlayan çatışmalar, geçmişle kıyaslanmayacak ölçüde dikkate değer farklılıklar içeriyor.

7 Haziran 2015 seçimleri sonrası yeniden başlayan çatışmaların niteliğinde üç önemli değişim meydana geldi. Daha önce kırsal alanlarda yoğunlaşan çatışmaların kentsel alanlara doğru genişlemesi bunlardan ilki. Etkileri daha sonra devam etmekle birlikte, esas olarak Ağustos 2015-Nisan 2016 arasında Diyarbakır, Mardin, Şırnak, Hakkari gibi şehirlerde ilçe merkezlerinde yoğunlaşan kent çatışmaları sırasında binlerce kişi hayatını kaybederken², 350 bin ile 500 bin arasında kişi de yerinden edildi.³

İkincisi, çatışma alanı sınır ötesine taşıdı. Sınır ötesinde meydana gelen çatışmalar Türkiye'nin Kürt meselesini belirleyen ana dinamiklerden biri haline geldi. Kürt çatışmasından kaynaklı olarak Irak Kürdistan Bölgesi'ndeki Kürdistan İşçi Partisi/Kürdistan Topluluklar Birliği (PKK/KCK) üyelerine ve askerî kamplarına dönük sınır ötesi operasyonlar 1980'li yıllarla birlikte yapılmaya başlandı ve hâlâ devam ediyor. Bununla birlikte, 2011'de başlayan Suriye İç Savaşı'yla birlikte Türkiye'nin Kürt meselesi ve ondan kaynaklanan çatışmalar büyük oranda Suriye merkezli olmaya başladı. Suriye'nin

1 Kürt çatışmasının daha detaylı bir analizi için bkz.: Çiçek, Cuma, *Süreç: Kürt Çatışması ve Çözüm Arayışları* (İletişim Yayınları, 2018).

2 İnsan Hakları Derneği verilerine göre 2015-2018 yılları arasında meydana gelen silahlı çatışmalar-da 3.310 kişi hayatını kaybetti (Bkz.: www.ihd.org.tr, erişim tarihi: 15.10.2019). Uppsala Üniversitesi Çatışma Verileri Programı (UCDP) verilerine göre ise toplam can kaybı 3.574'tür (Bkz.: <https://ucdp.uu.se/conflict/354>, erişim tarihi: 15.10.2019). International Crisis Group verilerine göre Temmuz 2015 ile 04 Ekim 2019 tarihleri arasında toplam can kaybı 4.686 (<https://www.crisisgroup.org/tr/content/grafik-ve-haritalarla-turkiyedeki-pkk-catismasi>, erişim tarihi: 15.10.2019).

3 Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *Report on the human rights situation in South-East Turkey – July 2015 to December 2016*, February 2017, https://www.ohchr.org/Documents/Countries/TR/OHCHR_South-East_TurkeyReport_10March2017.pdf, erişim tarihi: 15.10.2019.

kuzeyinde bulunan Cerablus, el-Bab ve Efrîn'e dönük Türkiye'nin yaptığı askerî müdahaleler, orada yılları geride bırakan ve artık kalıcı hale gelen konumlanması, en son Ekim 2019'da Türk ordusunun Suriye'nin Kürt bölgesi Rojava'ya girmesiyle başlayan çatışmalar, Kürt çatışmalarının mekânının sınır ötesine taşıtıldığını gösteriyor.

Son olarak, Kürt meselesi ve Kürt çatışması geçmişle kıyaslanmayacak düzeyde uluslararası bir zemine kaydı. Kürt meselesi zaten hem devletlerarası hem de uluslararası bir sorundu. Zira Kürt meselesi sadece Türkiye'nin değil, aynı zamanda Suriye, Irak ve İran'ın sorunu. İkincisi Kürtlerin bugünkü konumu, büyük oranda uluslararası antlaşmalarla ve uluslararası aktörlerin onayıyla inşa edilmiştir. Bununla birlikte, Suriye kriziyle birlikte meselenin uluslararası alanda görünürlüğü ve konuya dair ilginin düzeyi farklı bir boyut kazandı. Irak-Şam İslam Devleti'nin (İŞİD) Kobani'ye saldırısı sonrası uluslararası alanda yükselen tepkiler ve Kürtlere dönük küresel ölçekte oluşan sempati; Türk ordusunun Rojava bölgesine askerî müdahalesi sonrası ABD, AB ve Arap Birliği üyesi ülkeler başta olmak üzere neredeyse tüm ülkelerin tepkisini çekmesi, Türkiye'nin bu konuda büyük oranda yalnızlaşması, Kürt meselesinin uluslararası düzeyde geçmişle farklı bir zemine kaydıldığını gösteriyor.

Kürt meselesinin ve Kürt çatışmasının formasyonunda meydana gelen bu değişimler dikkate alındığında, bugün sorunun diyalog ve müzakere yöntemiyle çözümünün daha da zorlaştığı ileri sürülebilir. Zira 2013-2015 Çözüm Süreci'ne kadar büyük oranda Türkiye'nin bir iç sorunu olarak kalan ve bu zeminde çözümü mümkün olan Kürt meselesi bugün çoklu coğrafyalara sahip, çok düzeyli ve çok aktörlü çetrefilli bir sorun haline gelmiş durumda.

Kürt meselesinin coğrafyasının genişlemesi, düzeylerinin ve aktörlerinin artması kadar önemli ikinci bir husus daha var: Türkiye'de "Kürt sokağı/ mahallesi" ve "Türk sokağı/mahallesi" arasındaki toplumsal bölünme dikkate değer düzeyde derinleşti. Türk ordusunun Rojava'ya yaptığı askerî müdahalenin Türkiye'deki Türkler ile Kürtler arasında yansımaları bu durumu bütün çıplaklığıyla ortaya koyuyor. Bir tarafta, AK Parti hükümetinin liderliğinde, Milliyetçi Hareket Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi ve İyi Parti gibi muhalefet partilerinin tamamı bir cephede buluştular. 23 Haziran 2018 seçimlerinde bu dört partinin temsil oranı %86,3'tü. Bunun karşısında, HDP parlamentoda tek başına kaldı ve Kürt sokakları suskunluğa gömüldü. Türkiye'deki Kürt mahallesinin sessizliğine rağmen, Türkiye, Suriye, Irak ve İran'da geçmişte kendi aralarında çatışmış, karşılıklı kan dökmüş Kürt siyasi partilerinin neredeyse tamamı Rojava etrafında buluştu ve dünyanın

dört bir yanında bulunan Kürtler sokaklara çıktı. Bu tablo, Türkiye'nin Kürt meselesinin toplumsal boyutlarında yeni bir tabloyla karşı karşıya kaldığımızı gösteriyor.

Yukarıda özetlenen tablo Kürt meselesinde barış ve uzlaşi inşasına dönük çabaları önemsizleştirmiyor, aksine çok daha zaruri hale getiriyor. Önünü alamadığımız takdirde, toplum olarak ödeyeceğimiz bedelin ağırlığını ortaya koyuyor. Çok değil, bundan dört-beş yıl önce çatışmalar tamamıyla durmuş; demokratikleşme, kültürel çoğulculuk ve adem-i merkezileşme süreçlerini güçlendirerek Kürt meselesinde şiddet zeminini ortadan kaldırma fırsatı ortaya çıkmıştı. Bu fırsatın değerlendirilmemesi sonucu yeniden başlayan çatışmalar geçmişle kıyaslanmayacak boyutlarda kayıplara ve yıkımlara neden oldu. Bugün ise on yıllar sürecektir yeni bir çatışma zeminine gebe bir siyasi tabloyla ve toplumsal yarılma ile karşı karşıyayız.

Çatışma çözümü ve toplumsal barış inşası alanında farklı zaman ve mekânlarda meydana gelen vakalar Kürt çatışması gibi uzun yıllar süren devlet-içi (*intra-state*) kimlik temelli, teritoryal çatışmaların derin toplumsal yarılmalar meydana getirdiğini ortaya koyuyor. On yılları bulan bir çatışma tarihiyle birlikte, etnik/ulusal ilişkilerin eşitsizlik ve güç ilişkisine dayalı olduğu, derin sosyoekonomik eşitsizliklerin hâkim olduğu, demokrasi düzeyinin düşük ve siyasete katılım araçlarının sınırlı olduğu, çatışmaların belli bir bölgede yoğunlaştığı, can kayıplarının fazla ve zorla yerinden etmelerin yaygın olduğu vakalarda toplumsal ilişkiler köklü şekilde bozulur. Toplumsal ayrışmaları giderecek gerçek anlamda bir toplumsal barışın inşası söz konusu ilişkilerin yeniden kurulmasını gerektirir.

Barış evinin inşası uzlaşi mekânlarıyla mümkün. Uzlaşi mekânlarını oluşturmak ise ne tek başına çatışmaların durmasıyla olabilir ne de tek başına çatışan aktörlerin yapabileceği bir şeydir. Daha da ötesi, siyasi aktörler de böylesi bir toplumsal inşayı tek başına yapamazlar. Zira sanıldığı gibi aksine çatışmalar sadece çatışan taraflar arasında cereyan etmez. Bu çatışmalar ekonomik, sosyal, kültürel, idari, mekânsal, psikolojik birçok alanda toplumsal ilişkileri yıkar ve çatışmaların neden olduğu nefret ve düşmanlıklarla “zehirlenmiş” yeni toplumsal ilişkiler, bu ilişkilerin şekillendirdiği alt-sistemler ve sistemler oluştururlar.

Şiddetsizlikten öteye geçmek, siyasetten öteye uzanmak, zehirlenen toplumsal ilişkileri yeniden kurmak mikro ölçekten makro ölçeğe çok katmanlı, çok aktörlü ve çok boyutlu bir toplumsal mobilizasyonu gerektirir.

Sivil toplum aktörleri böylesi bir mobilizasyonda kilit bir rol oynayabilirler. Sadece toplumsal alanda ilişkilerin yeniden kurulmasına değil, aynı zamanda siyaset alanının da dönüşümüne katkı sunabilirler.

Toplumsal uzlaşma inşasında STK'ların rolleri üzerine çalışan Thania Paffenholz ve Christoph Spurk sivil toplum örgütlerinin yedi işlevinin altını çiziyor: (1) vatandaşların korunması, (2) izleme ve hesap verebilirlik, (3) savunuculuk ve kamusal iletişim, (4) grup içi sosyalleşme ve barış kültürü, (5) çatışmaya duyarlı toplumsal birliktelik, (6) arabuluculuk ve kolaylaştırıcılık ve (7) doğrudan hizmet sağlama/sunma.

Elinizdeki çalışma, Paffenholz ve Spurk tarafından geliştirilen teorik çerçeve⁴ baz alınarak planlanan “DİSA: Barış Okulu” kapsamında organize edilen çatışma çözümü ve toplumsal barış inşasında sivil toplum aktörlerinin deneyimlerinin paylaşıldığı “Çatışma Çözümü ve Toplumsal Barış İnşasında STK'ların Rolü” başlıklı programın tartışmalarından oluşuyor.

İlk bölümde Cuma Çiçek çatışma çözümü ve toplumsal barış inşasında sivil toplum aktörlerinin rolleri konusunda teorik bir çerçeve çiziyor. Bu kapsamda sayısal verilerle dünyada çatışma süreçleri ve barış antlaşmalarını ele aldıktan sonra Kürt meselesi gibi devlet-içi kimlik temelli teritoryal çatışmaların formasyonunu belirleyen temel parametreleri ve dinamikleri tartışıyor. Bu kapsamda, referans oluşturmak için ayrıca Endonezya/Açe ve Filipinler/Bangsamoro deneyimlerine bakıyor. Barış çalışmalarında öne çıkan Johan Galtung ve John Paul Lederach tarafından geliştirilen kavramsal çerçevelerden faydalanarak çatışma çözümü ve toplumsal barış inşası çalışmalarının bir tür haritalandırmasını yapıyor. Çoklu müzakere katmanları ve çoklu aktörler içerisinde sivil toplum aktörlerinin konumlarını tartışıyor. Bölüm, teorik tartışmaların yanı sıra Kolombiya, Filipinler ve Kuzey İrlanda deneyimlerinden yola çıkarak sivil toplum aktörlerinin barış inşası çalışmalarında ne tür somut roller üstlenebileceği, ne tür işlevleri yerine getirebileceği tartışmasıyla bitiyor.

İkinci bölümde Vivet Alevi, sivil toplum aktörlerinin “grup-içi sosyalleşme ve barış kültürü” işlevi kapsamında Marshall B. Rosenberg tarafından geliştirilen

4 Sivil toplum aktörlerinin çatışma çözümü ve toplumsal barış inşası çalışmalarında ne tür işlevleri yerine getirebileceği konusunda kapsamlı bir teorik tartışma ve farklı vaka analizleri için bkz.: Paffenholz, Thania (Ed.), *Civil Society and Peacebuilding: A Critical Assessment* (Boulder: Lynne Rienner Publishers, 2010). Türkiye'nin Kürt çatışmasında sivil toplum aktörlerinin yerini ve rollerinin muhasebesini yapan kapsamlı bir tartışma için bkz.: Çiçek, Cuma, *2013-2015 Çözüm Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları* (Barış Vakfı Yayınları, 2017).

“Şiddetsiz İletişim”i paylaşıyor. Alevi, Türkiye’deki Şiddetsiz İletişim Derneği bünyesinde yürüttüğü çalışmalarda elde ettiğini deneyimlerini Kürt meselesi gibi grup bazlı çatışmaları dikkate alarak katılımcılarla tartışıyor. Çoğumuzun gündelik hayatta içine gömüldüğü doğru/yanlış, iyi/kötü merkezli, hem kendi ihtiyaçlarını hem de başkalarının ihtiyaçlarını göz ardı eden, rekabet ve yargılama odaklı iletişimlerin ötesinde başka bir iletişimin mümkün olduğunu ortaya koyuyor. Şefkat doğamızda vardır ve şiddet öğrenilir. Yargılarımızdan bağımsız gözlem yaparak; doğrudan yüreğimizdeki duyguları fark ederek, değer ve özlemlerimizi belirten ihtiyaçlarımızı dile getirerek, net ve olumlu eylem dilinde ricalarımızı ifade ederek “şiddetsiz iletişim” kurabiliriz. Vivet Alevi ve arkadaşlarının söylediği gibi, “Şiddetsiz İletişim, anlaşmazlık içindeki bütün tarafları empatiyle canı gönülden dinleyerek anlama, bu yoldan bağlantı kurarak işbirliği zemini yaratma ve herkesin ihtiyaçlarının gözetildiği ortak çözümler üretme” arayışıdır. Söz konusu bölüm, çatışmaları dönüştürme, ilişkilerimizi sağlığa kavuşturma ve barışın yolunu inşa etme konusunda iletişim merkezli bir tartışma yapıyor ve bu alanda dikkate alınması gereken yeni bir perspektif sunuyor.

Üçüncü bölümde Reha Ruhavioğlu, İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği’yle (MAZLUMDER) başlayan ve Hak İnisiyatifi’yle süren İslam referanslı insan hakları mücadelesi deneyimini “kamusal iletişim ve savunuculuk” bağlamında tartışıyor. İnsan hakları mücadelesinin toplumsal alanda İslam, milliyetçilik ve Kürt meselesi bağlamında yarattığı çatışma ve uzlaşıları paylaşan Ruhavioğlu, Hak İnisiyatifi’nin ve devraldığı geleneğin bugüne kadar yaptığı çalışmaları paylaşıyor. Söz konusu paylaşım elbette sadece yapılanların bir sıralamasından oluşmuyor. Hak mücadelesinde sonuç veren iyi deneyimler kadar sonuçsuz kalan ya da beklenen etkileri yaratamayan çalışmalardan da bahsediyor. Anadilde eğitimden çocuk savaşımların geri getirilmesine kadar genişleyen bir alanda insan hakları mücadelesinde elde edilen deneyimleri başarı ve başarısızlıklarıyla birlikte ele alıyor ve başarıyı sağlayan dinamikler ile başarısızlığa neden olan hataları ve eksiklikleri irdeliyor.

Dördüncü bölümde Tarık Çelenk, Eko-Politik deneyimi üzerinden sivil toplum aktörlerinin “çatışmaya duyarlı toplumsal birliktelik” alanında neler yapabileceğini ortaya koyuyor. Çatışan gruplar ya da onlar etrafında kutuplaşmış toplumsal aktörlerin karşılaşmaları ve temaslarının dönüştürücü gücünü örneklerle gösteriyor. Çelenk, Türkiye’de bir başka örneği olmayan Eko-Politik deneyiminde sadece Türkiye’nin Kürt meselesinde değil, aynı

zamanda Kıbrıs'tan Irak Kürdistan Bölgesi'ne, bölünmüş toplumlarda toplumsal birlikteliğin yeniden inşasına dair yapılan sıra dışı çalışmaları paylaşıyor. Eski bir askerle bir PKK üyesini; Türk milliyetçisi entelektüeller ile Kürt siyasetinin öne çıkan isimlerini bir araya getiren bu deneyim aslında bir tür “şiddetsiz iletişim” örneği olarak da değerlendirilebilir. Eko-Politik deneyimi rekabet ve yargılamaları bir tarafa bırakarak karşıdakini önyargısız gözlemleyerek anlama, karşılıklı duyguları ve ihtiyaçları keşfetme ve ihtiyaç odaklı yeni çözümler bulma çabası olarak değerlendirilebilir. Politik psikoloji, psikoterapi ve psikanaliz alanlarında yaptığı çalışmalarla dünya çapında dikkate alınan Vamık Volkan'ın özellikle metodolojik desteğiyle önemli bir birikim oluşturan Eko-Politik deneyimi Kürt çatışmasının çözümü ve toplumsal barış inşasında bugüne kadar yapılamayan çalışmalara dikkat çekiyor.

Beşinci bölümde Özlem Öztürk, “vatandaşların çatışmalardan korunması” bağlamında sivil toplumun neler yapabileceğini Toplumsal Duyarlılık ve Şiddet Karşıtları Derneği (DUY-DER) deneyimi üzerinden anlatıyor. Öztürk'ün bizlerle paylaştığı, bir öğretmeninin mayın mağduru öğrencileriyle kurduğu ilk temaslardan başlayıp yüz bine yakın çocuğa dokunan bir çalışmaya dönüşen DUY-DER çatısı altındaki deneyimi, bütün sınırlara rağmen sivil toplumun neler yapabileceğini gösteren iyi bir yolculuk örneği. Söz konusu deneyim, kamuoyunda daha çok güvenlik sorunu, verimli arazilerin kullanılamaması gibi başlıklarda ele alınan mayın ve çatışma atıkları sorununun temel insan hakkı olan yaşam hakkını ihlal eden bir mesele olarak ele alınması gerektiğini detaylı bir şekilde ortaya koyuyor. Çok uzun yıllar öncesine dayanan mayın ve çatışma atıkları sorununun özellikle 1990'lı yıllarda Kürt meselesinden kaynaklı artan çatışmalarla birlikte nasıl nitelik değiştirdiğini gösteriyor. Öztürk, sınırlarla ilgili bir meseleden Dersim'e kadar iç bölgelere yayılan bir soruna dönüşün mayın ve çatışma atıkları sorununu hem resmî raporlara hem de uluslararası ve yerel düzeyde yapılmış saha çalışmalarına dayalı olarak anlatıyor. Bu tablo karşısında DUY-DER'in köy köy, okul okul genişleyen ve yüz bine yakın çocuğa dokunan öykülerini bizlerle paylaşıyor.

Altıncı bölümde Öztürk Türkddoğan, sivil toplumun “izleme ve hesap-verebilirlik” kapsamında yapabileceklerini İnsan Hakları Derneği (İHD) deneyimi üzerinden ele alıyor. Türkiye'de 1980 Askerî Darbesi sonrası yaygınlaşan işkence ve ağır insan hakları ihlalleri karşısında bir grubun başlattığı ve zaman içerisinde büyük bir yürüyüşe dönüşen insan hakları mücadelesinin hikâyesini bizimle paylaşıyor. İHD deneyimi her şeyden önce

bizlere insan hakları mücadelesinde izleme ve raporlamalar yaparak sadece yerel düzeyde değil aynı zamanda uluslararası düzeyde konuya dair bir hafıza oluşturma'nın önemini gösteriyor. Bugün Türkiye'deki insan hakları ihlalleri ve buna karşı yürütülen mücadele içerisinde merkezî bir yer tutan Kürt meselesi konusunda oluşan hafızayı önemli oranda İHD'ye borçluyuz. İHD deneyimi ayrıca, çatışma çözümü ve toplumsal barış inşası çalışmalarında izleme ve hesap-verebilirlik çalışmalarının kamusal iletişim, yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde savunuculuk, uluslararası mekanizmaların değerlendirilmesi, cezasızlıkla mücadele, vatandaşları koruma, arabuluculuk gibi farklı işlevlerle nasıl iç içe geçtiğini, sivil toplumun söz konusu işlevleri arasında köprü kurmanın gerekliliğini gösteriyor.

Yedinci bölümde Şah İsmail Bedirhanoğlu, çatışma çözümü ve barış inşasında sivil toplum aktörlerinin "arabuluculuk ve kolaylaştırıcılık" rolüne odaklanıyor. 2013-2015 Çözüm Süreci öncesinde başlayan ve sonrasında devam eden Temas ve Diyalog Grubu'nun bir üyesi olan Bedirhanoğlu, Kolombiya, Kuzey İrlanda gibi deneyimleri de dikkate alarak Türkiye'nin Kürt çatışmasının çözümüne dönük arabuluculuk ve kolaylaştırıcılık çalışmalarını değerlendiriyor. Türkiye'de bu alanda yaşanan zorlukları kişisel deneyimi üzerinden paylaşıyor. Kamuoyuna kapalı olan 1999-2004 İmralı Süreci ile uluslararası bir grubun/kurumun arabuluculuğu ve kolaylaştırıcılığıyla yürütülen 2008-2011 Oslo Süreci'nden farklı olarak 2013-2015 Çözüm Süreci'nde hükümet ile örgüt arasında doğrudan diyalog kuruldu. Bununla birlikte, bu süreçte farklı siyasi görüşten aydınlardan, kanaat önderlerinden ve sivil toplum kuruluşu temsilcilerinden oluşan Temas ve Diyalog Grubu oluşturuldu. Bedirhanoğlu, kamuoyuna fazla yansımayan bu deneyimi hem uluslararası deneyimleri hem de Türkiye'deki geçmiş diyalog süreçlerini dikkate alarak paylaşıyor. Söz konusu heyetin Çözüm Süreci'ne yaptığı katkılar kadar kritik hatalarını da açık yüreklilikle ortaya koyuyor.

Son bölümde Metin Bakkalcı, sivil toplumun çatışmalardan olumsuz etkilenen kişi ve gruplara "doğrudan hizmet sunma" işlevi kapsamında, Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın (TİHV) hem sürmekte olan toplumsal travmayla baş etmeye hem de işkence ve ağır insan hakları ihlallerine maruz kalan kişileri desteklemeye yönelik yürüttüğü tedavi ve rehabilitasyon çalışmalarını paylaşıyor. Bakkalcı'nın altını çizdiği üzere TİHV'nin "akademik derinlik ve aktivist ruhun muhteşem buluşmasıyla" sürdürdüğü tedavi ve rehabilitasyon desteği tek başına bir hizmet sunumuyla sınırlı değil. İnsanın fiziksel, ruhsal, sosyal, politik bütünselliğini dikkate alarak tedavi ve

rehabilitasyon süreçlerini yöneten TİHV, hak ihlaline maruz kalan insanlara verilen desteği hakikati bilme, adalete erişim, hakların yeniden kazanımı, tazmin, cezasızlıkla mücadele, süregelen toplumsal travmayla baş etme gibi birçok boyutu kapsayan bütünsel bir yaklaşımla ele alıyor. TİHV deneyimi, çatışma çözümü ve toplumsal barış inşasında sivil toplum aktörlerinin farklı işlevleri aynı anda ve ilişkili bir şekilde nasıl yürütülebileceğini gösteren etkileyici ve umut veren bir örnek.

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL BARIŞ İNŞASINDA STK'LARIN ROLÜ: TEORİK BİR ÇERÇEVE

Cuma Çiçek

Sunumumu üç ana başlık üzerinden yapacağım. İlk olarak kabaca dünyada bu işin tablosu ne, buna dair birkaç veriden bahsedip ardından ikinci olarak sivil toplumun çatışma çözümü ve toplumsal barış inşasındaki yerini kavramak için bu yerin genel bir haritasını çizeceğim. Çatışma çözümü ve toplumsal barış inşası nedir? Bir tür haritalandırmaya gideceğim. Son bölümde tam da bu harita içerisinde STK'ların yeri, konumu ne, hangi somut işler üzerinden neler yapabilirler üzerinden bir çerçeve çizeceğim.

DÜNYADA ÇATIŞMALAR VE TOPLUMSAL BARIŞ İNŞASI

İlkinden başlayayım. Bu biraz önemli çünkü Türkiye’de genel olarak “bize hasçı” bir okuma var. “Biz bize benzeriz, o yüzden benzerimiz yoktur,” gibi genel bir eğilim var. Çoğu vakada Türkiye’nin özgün koşulları, şartları deyip biraz dünyanın bilgisi ve deneyimine uzak durmayı tercih ediyoruz. Ama aslında bu konuda da istemediğimiz kadar –ne yazık ki çok iyi bir bilgi birikimi değil– bilgi birikimi var. Bu bize özgü bir mesele değil. En azından 1816’dan bu yana dünyada 422’ye yakın çatışma vakası meydana geldi. 122 ülkede, hemen hemen bütün kıtalarda.

Dolayısıyla meseleye ilginiz varsa ilk başta bunun bize has olmadığını, dünyanın birçok yerinde çok benzer vakaların olduğunu bilmenizi isterim. Buna dair oldukça geniş bir literatür var. Türkçe ve Kürtçe kaynaklar bu anlamda ne yazık ki sınırlı. Ama biraz yabancı dile ilginiz varsa, biraz muhabbetiniz varsa istemediğiniz kadar bilginin olduğunu ve dünyada çatışma çözümü ve barış inşasında bir sayısal ekol olduğunu söyleyebilirim. Meseleyi tamamıyla rakamlarla çalışanlara dair birtakım eleştirileriniz olabilir elbette. Benim de var ama bazen kaba tabloyu görmek için iyi bir çerçeve de sunabiliyorlar.

Bunlardan bir tanesi, *The Correlation of War Project* (Savaş İlişkileri Projesi) isimli, 1969’dan beri devam eden uluslararası, akademik bir ekibin kurmuş olduğu bir çalışma. 1806-2007 arasında meydana gelen belli başlı bütün çatışmaların ortalama dokuz-on kalemde verilerini tutup sayıllaştırmışlar.

Çok interaktif bir harita değil ama Excel’le biraz aranız iyiye çoğu ülkenin bilgisine ulaşma şansınız var

Bir tanesi de Uppsala Üniversitesi’nde *Uppsala Conflict Data Program* (Çatışma Verileri Programı). Bu oldukça basit bir program. Erişime açık bir interaktif harita. Herhangi bir ülkeye tıkladığınızda o ülkedeki bütün çatışma vakalarının tamamını görebiliyorsunuz. Kısa kısa bilgiler var: vaka ne, ne zaman başlamış, temel mesele ne, can kaybı ne vb. birçok veriyi bulabiliyorsunuz. Burada da 1945-2011 arası meydana gelen vakaların sayısal olarak bir tür şeceresini tutmuşlar. Bunun ikinci bir özelliği var. Sadece çatışmaların sonuçları değil barış antlaşmaları veri tabanı da var. 1975-2011 arasında imzalanmış 196 barış antlaşmasının analizini yapmışlar.

Ben birazdan birkaç veriyi örnek olsun diye paylaşacağım. İçeriğine çok girmek istemiyorum. Burada asıl göstermek istediğim şey şu: Bu vaka bize özgü bir vaka değil ve çok fazla deneyim var. Buna dair 1950’lerden bu yana üniversitelerde de çatışma çözümü, toplumsal barış inşası, barış çalışmaları gibi çeşitli isimlerde çalışmalar var ve devasa bir literatür, bir bilgi birikimi oluşmuş durumda.

Biz ne yazık ki Türkiye’de bu bilgi birikiminden bugüne kadar yeterince faydalanmadık. Ülkemizi bu derece etkilemiş bir meselemiz olmasına rağmen gündelik hayatımızı hemen hemen her gün, her saat etkileyen –bildiğiniz gibi bugün bile Diyarbakır’da kayyum deneyimi var–, hepimizin hayatına sirayet eden bir mesele olmasına rağmen bunca deneyimden neden faydalanmadık ya da üniversitelerimiz bu konuda nerede diye büyük sorular da sorabiliriz.

Bu iki veri bankasını incellerseniz birçok veriyi elde etme şansınız var. Örneğin bu çatışmaların tipleri ne diye bir sınıflandırma yapılmış. Sadece başlıklara bakmanızı istiyorum. Çok detaylara gömülmeyin. Bu çatışmaların tipleri ne? Devletlerarası mı devlet içi mi? Kimlik temelli mi teritoryal mi? Ülkenin genelini hedefleyen, politik sistemi değiştirmeyi öngören isyanlar mı? Yani çatışma tiplerine dair sınıflandırmaya gitme şansınız var. Bunun bölgesel dağılımını görebilirsiniz. Hem 1816’dan bu yana hem İkinci Dünya Savaşı’nda bu yana var. İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana dağılıma baktığınızda daha çok Asya ve Afrika’da yoğunlaşmış bir tabloyu görüyorsunuz.

Devlet-altı (*intra-state*) çatışmaların iki ana tipi var. Rejimi değiştirmeyi hedefleyen –örneğin bir komünist hükümet kurmayı, bir İslami hükümet kurmayı hedefleyen– isyanlar ya da bir ülkenin belli bir bölgesinde siyasi rejimi değiştirmeye ya da rejime dahil olmayı hedefleyen çatışmalar söz konusu.

Çatışmaların bitme biçimine dair verileri bulma şansınız var. Nasıl bitmiş bu çalışmalar? Devletlerin askerî zaferi, isyancıların askerî zaferi, çıkmaz ya da yenişememe hali, uzlaşa ya da çatışma yoğunluğunun düşük seyirde devam etmesi ve kalıcı hale gelmesi gibi çeşitli tipleri var.

Can kayıplarını görebilirsiniz. Bu tip vakalarda ortalama can kayıpları ne? Devletlerin ortalama sekiz bin civarında can kaybı söz konusu bu tip vakalarda. İsyancıların ise on sekiz bin civarında.

Bu sadece benim koyduğum birkaç örnek. Buna benzer bir sürü veriye erişebilirsiniz. En azından dünyada bu iş nasıl gidiyor, buna dair bir kanaat elde edebilirsiniz. Bunun üzerinden üretilen teoriler de var.

Örnek vereyim, okuduğum iki makale vardı. Acaba çatışmaların bitme, sonlanma biçimiyle süresi arasında bir ilişki var mı? Bir makale doksan vakayı kıyaslamıştı, diğeri yüz yirmi vakayı, çatışmaların süresiyle bitme biçimi arasında bir korelasyon var mı diye. Tamamen sayısal sonuçlar, çatışmanın seyrine bakmaksızın. Biri örneğin şunu söylüyordu: İsyancıların kazanma ihtimali ilk beş yıl, devletlerin ilk yedi yıl. Yedi yıl ve sonrasıya muhtemelen ya kalıcı bir savaş ya da bir pata durumu ya da müzakereye dayalı çözüm. Kısacası tamamıyla bu sayısal verilere dayalı akademik işler yapan çalışmalar dikkate değer bir birikim oluşturmuş durumda.

Özellikle ikinci çalışmada barış antlaşmasına dair de bir veri tabanı var. Dört kıtadan toplam 196 tane antlaşma metni incelenmiş, buralarda ortaya çıkan ortak konular neler diye. Altını çizdiğim altı mesele vardı. Bütün antlaşmaların çoğunda bir silah, şiddet meselesi var. Bunun nasıl çözüldüğüne dair sayısal analizler yapabiliyorsunuz. Örneğin ateşkes ve düşmanlıkların sonlandırılması kaç vakada var ya da yeni bir ordunun kurulması, ordunun, polisin reformu kaç vakada var, isyancıların silahsızlanması kaç vakada var gibi çeşitli başlıklarda bunları görebiliyorsunuz. Özetle silah, şiddet meselesi üzerinden dünyanın genel tablosunu görebiliyorsunuz.

Öne çıkan bir diğer mesele hükümet meselesi. İdari ve siyasi yönetim meseleleri bu tür vakalarda nasıl çözülmüş, kaç vakada hangisi öne çıkıyor, buna dair veriler bulunuyor. Özellikle Kürt meselesine benzeyen teritoryal, ülkenin belli bir bölgesinde idari ve siyasi yapının dönüşmesinin amaçlandığı ya da buna dair iddiaların olduğu vakalarda durum ne, nasıl sonuçlanmış, bunu görme şansınız var.

Öne çıkan bir diğer mesele adalet meselesi. Bu tip vakalarda adalet nasıl sağlanmış, hangi araçlarla sağlanmış, bunların dağılımı nasıl? Bu konularda çeşitli veriler bulunuyor.

Uygulamaya dair yine bir veri bankası bulunuyor. Bunlar nasıl uygulanmış? Komisyonlar mı kurulmuş? Burada bir müzakere gündemi içermesi durumu, bir barışı koruma operasyon gücünün varlığı, süreklilik var mı yok mu gibi veriler var. Başarısızlık üzerine yine veri bulabilirsiniz. Bu tür vakalarda barış antlaşmasından sonra beş yıl içinde tekrar çatışmanın yaşandığı kaç vaka var? Antlaşma imzalandık diye mesele bitmiyor. Çoğu vakada beş yıl içerisinde tekrar benzer ya da biraz farklılaşmış çatışmalar doğabiliyor.

Hem çatışmaların formasyonuna ilişkin hem de olası barış antlaşmalarına ilişkin birtakım verileri bulabiliyorsunuz bu tür veri bankalarında. Buna bakmak şu açıdan kıymetli. Detaylara girerseniz Kürt meselesine dair birçok veriyi bulabilirsiniz. Örneğin ben süreyi bilerek hatırlattım. İki araştırmadaki doksana ile yüz yirmi vakada genel eğilime göre isyancılar ilk beş yılda kazandı kazandı, kazanmadı askerî zafer imkânları çok zayıf. Devletler için bu süre beş veya yedi yıl. Yedi veya on yıldan sonra bu çatışmaların devletler açısından da bir silahlı çözümü yok diyor bize vakaların genel ortalaması.

Bu verilerden yola çıkarak belki burayı okuyabilirsiniz. Burada kaç yıl olduğuna ya da can kayıplarına bakabilirsiniz. Can kayıplarına dair de çeşitli teoriler var. Can kayıplarının artmasıyla beraber çözümün zorlaşacağını söyleyen çeşitli okumalar var. Can kayıpları arttıkça “düşmanımla barışmak zorunda kalan topluluk” büyüdüğü için barışı inşa etmek daha zorlaşır diyen teoriler var. Tersini söyleyen, aslında yaygın bir kayıp barış ihtiyacını daha fazla görünür kıldığı ve ihtiyaç haline getirdiği için tam da barışın zemini oluşur diyen tezler de var. Ama bunların tamamı, bu bahsettiğim sayısal veriler üzerine çalışan ekoller.

DEVLET-ALTI ÇATIŞMALARIN FORMASYONUNU BELİRLEYEN DİNAMİKLER

Yine meseleyi nitel ele alan çalışmalar bulunuyor. Ben bir sınıflandırmaya gittim. Özetle devlet-altı –belli bir devletin belli bir bölgesinde; bu, kimlik temelli de olabilir siyasi de– teritoryal çatışmalar diyelim. İngilizce literatürde tam olarak *intra-state identity-based territorial conflict* diyorlar. Bu tür çatışmalarda öne çıkan temel dinamikler neler? Bu tür çatışmaların formasyonunu, şekillenişini ve bitme biçimini belirleyen temel parametreler neler diye koca bir soru ve bunun etrafında yapılan çalışmalar var.

Bir sürü değişken var ama benim dikkatimi çeken üç ana grup oldu. Bunların bir tanesi kabaca sınır ötesi ya da bölgesel ve uluslararası dinamikler. Bunu ikiye ayırabiliriz. Literatür diyor ki sizin çatışmanızın alacağı şekil yani

formasyonu ve bitme biçimi sadece size bağlı değil. Bir defa komşularınıza bağlı. Komşularınız kim? Komşularınızda bir çatışma vakası var mı yok mu? Sizin ülkenizin insanıyla ya da o çatışma bölgesinin insanıyla komşudaki insan arasında bir kimlik ya da dinî bağ gibi bağlar var mı? Komşuda olup bitenler sizin çatışmanızın formasyonunu belirleyen bir mesele. Yani oraya da bakmak zorundasınız.

Bir diğer mesele “uluslararası güçler”. Yani emperyal, dünya siyasetine yön veren güçlerin ilgili çatışmada pozisyonu ne? Özellikle 1990’larda Sovyetler’in yıkılışı üzerinden devasa bir çalışma var. Sovyet öncesi, yıkılış öncesi bu vakaların şekillenışı ve sonrası arasında bir farklılık var mı diye bir tartışma ve özellikle buradan çıkan bilgiler. Şunu söylüyorlar, emperyal güçlerin ya da bölge siyasetini şekillendirecek gücü olan büyük devletlerin, güçlerin pozisyonu sizin çatışmanızın formasyonunuzu doğrudan belirleyen bir mesele.

Bir diğeri de “ülke içi yapısal dinamikler” diye formüllendirmeyi tercih ettiğim bir parametre grubu. Kabaca aktörlerin kısa vadede değiştiremeyeceği biraz da yapısal hale gelmiş meseleler. Örneğin ülkenizin sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesi. “Yoksulluk arttıkça çatışmaların ortaya çıkma ve artma potansiyeli artar,” diyen bir tez de var. Demokrasiyle ilgili insanların silah dışı kanallarla siyasete dahil olma mekanizmalarıyla, bunların seviyeleriyle, bu tür çatışmaların ortaya çıkıp şekillenme ve sonlanma biçimi arasında bir ilişki var.

Çatışmaların tipi; yani bu çatışmalar ülke genelinde hükümeti devirmeyi ya da siyasi rejimi değiştirmeyi öngören çatışmalar mı yoksa belli bir bölgede yoğunlaşmış, kimlik temelli çatışmalar mı? Bu kimlik dinî ya da etnik olabilir. Kimlik temelli çatışmaların çözümü daha zor diye genel bir eğilim var. Vakalarda da bu tür çatışmaların daha uzun sürdüğünü biliyoruz, sayısal veriler bunu teyit ediyor. Buradaki ana argüman da şu: Belli bir bölgede isyancıların mobilize olma kabiliyeti arttıkça çatışmayı sürdürme kabiliyeti artar. Dolayısıyla “Yoğun bir nüfus içerisinde isyancıların konumlanma, lojistik destek alma şansları yüksek olduğu için kimlik temelli çatışmalarda vakalar daha çok uzar,” diyenler de var.

“Etnik, ulusal hâkimiyet” ya da “kompozisyon”... Ülkenin etnik kompozisyonu ne? Burada etnisite, millet, ulus gibi farklı kavramlar kullanabilirsiniz ama esasında kimlik temelli toplumsal konfigürasyon ne ve bunlar arasındaki güç ilişkileri neler? Bu da yine çatışmaların formasyonunu belirleyen bir dinamik.

“Çatışmanın sahası”, bölge temelli mi ülke genelinde mi? Yani çatışmanın fiziki sahası ne? İsyancılar kendi bölgelerine yoğunlaşarak mı bir çatışma yürütüyorlar yoksa çatışmayı bütün ülke sahasına yayan bir strateji mi izliyorlar. Bu yine çatışmayı etkileyen bir dinamik.

“Çatışma sahasının fiziki özellikleri” bir diğer mesele. Coğrafi alanın içerisinde ormanlık, dağlık alanların miktarı, sınır bölgelerinin yoğunluğu arttıkça isyancıların mobilize kabiliyeti arttığı için çatışmanın daha uzun sürme ihtimali artıyor.

“Nüfus büyüklüğü ve diaspora”... Özellikle büyük nüfuslu vakalarda çatışmaların daha uzun sürdüğü yönünde ve yine büyük diasporaların bu tür çatışma vakalarına negatif etki yaptığı yönünde bir genel eğilim var.

Velhasıl bütün bunlar meseleyi şekillendiren dinamiklerdir. Koca bir tablodan bahsettim. Yok yok gibi bir şey... Birazdan ana meseleye geldiğimizde bu işlerin çok da kolay olmadığını göreceğiz hep beraber.

Son olarak “aktör bazlı dinamikler”, burada biraz aktörlerin tercihleri, stratejileri, prensipleri, ideolojileri, politik arzuları gibi daha çok aktörlere bağlı olan dinamiklerden bahsedebiliriz. Burada öne çıkan iki mesele var. Bir tanesi çatışmaların maliyeti. Alt başlık olarak can kayıpları ve zorunlu göç iki temel maliyet unsuru olarak öne çıkıyor. Can kayıplarının sayısı ve çatışmaların formasyonu arasında doğrudan bir ilişki var. Yine zorunlu göçün, yerinden edilme sürecinin tablosuyla bu tür vakaların formasyonu arasında da doğrudan bir ilişki var.

“Devlet kapasitesi”, esas olarak devletin askerî ve silahlı kapasitesine gönderme yapan bir kavram. Yani ordunun gücü, sayısal büyüklüğü ne? Polis gücü ne kadar? Genç, savaşa katılabilecek insan gücü ne? Biraz daha genişletirsek devletin politik olarak hâkim kitleyi mobilize etme, ikna etme kapasitesi nedir gibi devletin “başta askerî ama onunla sınırlı olmayan kapasitesine” gönderme yapan çalışmalar var. “Buraya bakarak çatışmaları anlayabilirsiniz,” diyen koca bir teori var.

“Politik öznellikler”, aslında politik aktörlerin daha çok tercihleri, stratejileri, kimlikleri, öncelikleri gibi biraz politik aktörlerin karar mekanizmalarına odaklanan çeşitli yaklaşımlar var.

Güç/iktidar paylaşımı bir diğer önemli aktör bazlı değişken. Ülke içerisindeki güç, iktidar paylaşımı nasıl? İdari ve siyasi yapı gücün dağılımına mı yoksa merkezileşmesine mi dayalı? Bu önemli bir değişken.

“Üçüncü tarafların katılım düzeyi”... Bu tür vakalara üçüncü taraflar katılabilmiş mi? Böyle bir birikim var mı yok mu? Bu da keza temel bir mesele. Biriken resmî antlaşmalar var mı? Sanırım Filipinler’de 112 yazılı antlaşma imzalanmış. Devasa bir birikimle ilerlemişler. Bu tür birikmiş resmî antlaşmalar var mı taraflar arasında?

Özetle, işin rakamlardan çok nitel boyutuna bakan, biraz daha derinlemesine okuyan eğilimlerin altını çizdiği temel dinamikler bunlar.

Bizim vakamızı da anlamak için önümüzde devasa bir tablonun olduğunu söyleyebiliriz. Basit bir toplumsal formasyonla karşı karşıya değiliz.

Bu tür vakaların çözümüne dair bir meseleden bahsettiğimizde esas olarak nasıl bir tabloyu resmediyoruz? Biraz buna bakalım. Ne demek yani çatışma çözümü ve toplumsal barış inşası? Bu konuda yine devasa bir birikim var ama iki isim üzerinden bugün sunumu anlatacağım. Birisi Johan Galtung, konuya ilginiz varsa duymuşsunuzdur. Diğeri de John P. Lederach. İkisi de akademisyen. Lederach hem akademisyen hem de pratisyen. Bu tür vakalara da birebir danışmanlık yapmış, müdahil olmuş bir isim.

GALTUNG VE ŞİDDETİN ÜÇ TÜRÜ

Galtung’un meseleye dair kritik birkaç kavramı var. Bizim Kürt meselesinde çok kullandığımız, başvurduğumuz kavramlar. Galtung’un odak noktası şiddet. Aslında barışın asgari tanımını “şiddetsizlik” olarak ifade ediyor. Çıkışı biraz buradan, şiddetin olmadığı bir ortam. “Peki şiddet ne?” gibi bir soru sorulabilir. Bizim bugün anladığımız anlamda şiddet meselesini çeşitlendiren, detaylandıran ve bu tartışmalara kıymetli bir katkı sunan bir çerçevesi var.

Galtung üç temel şiddet biçiminden bahsediyor. Bunlardan ilki “doğrudan”, ikincisi “yapısal”, üçüncüsüyse “kültürel şiddet”. Doğrudan şiddetten kastı şu: Şiddet eylemini doğuran ve karşıda etkisini gözetken somut bir aktör var. Yani şiddeti uygulayan ve alıcısına doğrudan gönderen somut bir aktör varsa buna “doğrudan şiddet” diyor. Bu şiddet sözlü de fiziki de olabilir ama esasında bedensel, mental veya ruhi yaralar açan bir süreçtir bu. Bunun sürekli bir hal alması durumunda travma oluşuyor. Bizim vakada sıklıkla karşı karşıya kaldığımız bir sürekli şiddet olarak travmaların da devam edebileceğini söylüyor.

Galtung bu tür meselelerin ne yazık ki fiziki ya da doğrudan şiddetten öte olduğunu söylüyor. Esas olarak bu şiddetin de içine gömülü olduğu bir yapısal şiddetin olduğunu iddia ediyor ya da aslında bizim yapısal şiddet gibi bir boyutla da karşı karşıya olduğumuzu söylüyor. Aslında toplumsal ilişkilere

gömülü olan ve ilgili aktörlerin davranışlarını şekillendiren, grup ve gruplar arası eşitsizliklere dayalı bir şiddet biçiminin olduğunu kast ediyor. Buna da “yapısal şiddet” ismini koyuyor. Bu tür bölünmüş toplumlarda bu yapısal şiddetin en azından dört mekanizmayla işlediğini iddia ediyor. Bunlardan bir tanesi *penetration* dediği nüfuz etme. Yani toplumsal yapılara nüfuz ederek yapısal şiddet üretilir. Bir tanesi *segmentation* dediğimiz katmanlaştırma, toplumu katmanlara ayırıştırma, grup bazında katmanlara ayırıştırma. Yine *fregmentation* dediğimiz ayırıştırma ve son olarak *marginalization*, marjinalleştirme dediği kavram.

Özetle görünür bir aktörü olmayan ama gündelik hayatta toplumsal grupların ilişkilerine sirayet etmiş ve özünde eşitsizlik yaratan ve buna göre işleyen bir yapısal şiddetin olduğunu iddia ediyor. Bunun özellikle siyasi alanda bir politik baskı olarak, ekonomik alanda ise bir ekonomik sömürü mekanizması olarak işlediğini iddia ediyor. Dolayısıyla şiddet dediğimiz şeyin tek başına bir aktörün olduğu, fiziki olarak var olduğu bir şiddet olmadığının, kavramsal olarak daha geniş bir alanı içeren bir mesele olduğunun altını çiziyor.

Üçüncü olarak, bu iki şiddet biçimini biraz mümkün kılan bir şiddetten bahsediyor Galtung. Doğrudan ve yapısal şiddeti meşrulaştıran başka bir şiddet türünün olduğunu iddia ediyor ve buna da kültürel şiddet diyor. “Yapısal şiddet”in toplum içerisinde kabul edilebilirliği arttıran, buna dair rıza üreten mekanizmaların –dinsel mekanizmalar, kültür, hukuk, sanat, medya, eğitim gibi çeşitli kurumlarla işleyen ama esasında bu bahsetmiş olduğumuz doğrudan ve yapısal şiddeti biraz doğallaştıran, normalleştiren ve buna dair toplumda bir rıza üreten devasa mekanizmalar– olduğunu söylüyor. Bunun da bir kültürel şiddet olduğunu iddia ediyor. Esasında yapısal şiddeti politik ve ekonomik şiddet olarak ayırıp dört temel şiddet türünün işlediğini söylüyor. Barış dediğimiz meselenin bu dört şiddet türünü de içerecek biçimde ele alınması gerektiğini iddia ediyor. Bu dört şiddet biçimini anlamak için de önerdiği ana kavram *power* yani güç. Güç ilişkileri üzerinden; yani doğrudan şiddet gücü, politik güç, ekonomik güç ve kültürel güç üzerinden meseleye dair bir çözümün olacağını söylüyor.

NEGATİF BARIŞ, POZİTİF BARIŞ

Galtung’a göre akademide meseleyi anlamaya çalışan eğilimler var bir de meseleye normatif olarak yaklaşan ve çözümünü hedefleyen çalışmalar var. Galtung daha çok işin ikinci boyutunda. Tek başına teşhis koyma derdi olan bir yaklaşıma sahip değil. Meseleye çözüm üretme derdinde olan biri ve bü-

tün yöntemini tıbbı benzetiıyor. Bir doktorun bir hastalığa müdahale etme biçimine benzer şekilde toplumsal aktörlerin de bu tür şiddet vakalarına ya da çatışmalara müdahale etmesi gerektiğini söylüyor. Tıpta önce teşhis konulup ardından bu hastalığın ortaya çıkış ve ilerleme süreçleri analiz edilir ve uygun bir terapi süreci başlatılır. Buna uygun bir şekilde, çatışma vakaları ele alınırken, önce, “Şiddetin durumu ne, nasıl bir vakayla karşı karşıyayız, bu nasıl ortaya çıkmış, şu anki durumu ne ve ileride nasıl seyredebilir?” gibi buna dair analiz yapılması gerektiğini ve nihai olarak bir terapinin, bir çözümün olması gerektiğini söylüyor.

Yine tıptan yola çıkarak ürettiği “negatif barış” ve “pozitif barış” adlı dikkate değer iki kavramı var. Bir hastalığın seyrini yavaşlatıcı müdahaleler gibi, şiddeti azaltan süreçler ya da şiddetin bitmesini hedefleyen müdahaleleri bir negatif barış hali olarak ya da negatif barışa dönük eğilim olarak tanımlıyor. Şiddetin bitmesini negatif bir barış olarak tanımlıyor. Ama hayatı iyileştirici süreçler, hastalık sonrasında kalıcı iyilik haline dönük bir müdahale de barışı ifade eder. Sadece şiddetin bitmesi değil bir genel iyiliğin yeniden üretilebildiği; iyi, güzel ilişkilerin kurulduğu bir hal olarak “pozitif barış” kavramını ortaya atıyor ve bu ikisini birbirinden ayırıyor. Negatif barışı esas olarak organize, kolektif şiddetin yokluğu olarak tarif ediyor. Yani şiddet yoksa negatif olarak barış inşa edilmiştir diyor ama toplumsal barış dediğimiz şeyin bundan ibaret olmadığını ve pozitif barışı da içermesi gerektiğini ifade ediyor Galtung. Eğer pozitif barıştan bahsedeceksek toplumla işbirliği yapma, birbirine entegre olma, toplumsal eşitliği sağlama ya da sömürü mekanizmalarının ortadan kaldırılması gibi daha pozitif değerlerin yaygınlaşması gerektiğinden bahsediyor. Bunu da açıklamak isterim. Esas olarak yaptığı üç tanım var. Bu tanımlar İngilizceden birebir alıntılanmış olduğu için Türkçeye çevrildiğinde biraz tuhaf gelmiş olabilir.

Örneğin doğrudan pozitif barış için şunu söylüyor: “Sözlü ve fiziki kibarlığı, kendinin ve ötekinin bedenine, aklına ve ruhuna dönük iyiliği içerecektir, tüm temel ihtiyaçları, hayata katılmayı, refahı, özgürlüğü ve kimliği sağlayarak. Bedenlerin, akılların ve ruhların birliği olarak aşk, doğrudan pozitif barışın simgesi ve özeti gibidir.”

Yapısal pozitif barışı ise, “Baskının yerine özgürlüğü, sömürünün yerine eşitliği koyacaktır. Ardından bunu nüfuz etme yerine diyalogu, katmanlaştırma yerine entegrasyonu, ayrıştırma yerine dayanışmayı ve marjinalleştirme yerine katılımı koyarak güçlendirecektir,” şeklinde tanımlıyor.

Son olarak kültürel pozitif barış için şunu söylüyor: “Pozitif bir barış kültürü inşa ederek dinde, hukukta ve ideolojide, dilde, sanatta ve bilimde, okulda, üniversitelerde, medyada şiddetin meşruiyeti yerine barışın meşruiyetini koyacaktır. Kişinin, benin yani *self*’in iç mekânında baskıdan ziyade birçok insani yatkinlik ve kapasitelere açılmak anlamına gelecektir.”

Özetle dediğim gibi tek başına bir şiddetsizlik değil, toplumsal gelişim olarak normatif bir ufku da içeren bir söylemden bahsediyor Galtung. Pozitif barışın temel bileşenleri olarak asgari on temel normdan bahsediyor. Bunun bir tanesi “işbirliğinin varlığı”. Eğer bir pozitif barış varsa toplumsal yapıda bir işbirliğinin olması gerektiğini söylüyor. Yine bir korkudan azade olma halinin olması gerektiğini söylüyor. İlave olarak, başkalarının isteklerinden azade olma halinin olması gerektiğini söylüyor. Bir ekonomik büyüme ve gelişme hali, sömürünün yokluğu, eşitlik, adalet, eyleme özgürlüğü, çoğulculuk ve dinamizmi pozitif barışın asgari normları olarak çerçeveliyor.

ÇATIŞMALARI DÖNÜŞTÜREREK AŞMAK

Galtung şiddetin üç biçimine dair analizlerle ve geliştirdiği kavramsallaştırmalarla çatışma çözümü ve barış çalışmalarına önemli bir katkı sağladı. Yine negatif/pozitif barış ayrımı önemli bir katkı olarak not edilmeli. Bu iki analiz ve kavramsallaştırmanın yanı sıra, bir de “çatışmaları dönüştürerek aşmak” diye Türkçeye çevrilen *transcend* isimli bir yaklaşımı var. Bundan da bahsedip ikinci isme, Lederach’a geçeceğim.

Galtung, kalıcı bir barışın kaba bir eşitlikten ziyade, tarafları tatmin edici bir çerçeveye olabileceğini iddia ediyor. Bu tip vakalarda “ya hep ya hiç” yaklaşımı üzerinden meselelerin çözilemeyeceğini ve barışın inşa edilemeyeceğini söylüyor. Esas meselenin kalıcı barışı hedeflemek olduğunu ve bunun da tarafları tatmin edebilecek bir çerçeveye olabileceğini söylüyor. Temel formülasyonu “hem o hem o”. Mevcut meselede bir taraf “bu” diyor, diğer taraf “şu” diyor diyelim. Meseleyi “ya bu ya şu” yaklaşımından çıkarıp “hem o hem o” şeklinde dönüştürecek bir formülasyonun bulunması gerektiğini söylüyor. Önerdiği mesele şu: Bilinen genel klişeler dışında meseleyi yeniden çerçevelemeniz, yeniden kurmanız gerekir.

Çok bilinen bir örnek var. Çok basittir ama akılda kalması için iyidir. Portakal örneği. Bir evde bir annenin elinde bir portakal olduğunu ve iki çocuğu olduğunu söylüyor. İkisi de portakalı istiyor. Anne kime verecek portakalı? Normalde birine verip diğerinin gönlünü kırması gerekecek. Sonra anne, “Portakalı ne yapacaksınız?” diye soruyor. Biri, “Suyunu içeceğim,” diğeri de,

“Kek yapacağım,” diyor. Anne portakalı sıkıp içmesi için suyunu birine, kalan posasını da kek için diğerine veriyor. Belki basit bir örnek ama asıl mesele “çatışılan ve uzlaşılabilir görünen bir hikâyede acaba iki tarafın da tatminkâr bir cevap bulabileceği iyi bir çerçeve kurulabilir mi, mesele yeniden kurulabilir mi?” diye sormak ve bunlara uygun cevaplar bulmak.

Yine Ekvador ve Peru arasındaki sınır kavgasında öne çıkan bir vaka var. Üç defa çatışmaya neden olmuş. Neredeyse altmış yıllık bir çatışma vakası. Kabaca sınır kavgası. Bu ülkelerde ilgili sınır bölgesini iki uluslu bir park alanına dönüştürüp iki ulusun denetimine açıyorlar ve meseleyi böyle çözüyorlar. İki tarafın da tatmin olacağı çözümleri politik meselelere de uyarlayabilirsiniz.

Çatışmaları çözerek aşma meselesinde son olarak altı temel işin yapılması gerektiğini söylüyor Galtung. Bunun bir tanesi “barış kültürü”. Kültürel şiddeti aşmak için bir barış kültürünün yani barışın meşruiyetine dair bir algının, bilinçaltının, kolektif bilinçaltının yaratılması gerektiğini söylüyor. İkincisi, barışa dair yapıların güçlendirilmesi. Yani toplumsal eşitsizliklerin azaltılmasına dair yapısal olarak barışı destekleyen ve yaygınlaştıran bir ortamın yaratılmasına dair işler yapılması gerektiğini söylüyor. Üçüncü mesele “arabuluculuk”. Tam da bahsettiğim gibi, meseleyi yeniden kurma, klasik okumanın dışında başka bir okuma yaparak yeni bir çerçeve sunma anlamında bazen üçüncü tarafın araya girmesi gerektiğinden bahsediyor. Dolayısıyla arabuluculuk ve kolaylaştırıcılık faaliyetlerinin meseleyi yeniden kurgulama ve tatminkâr bir çözüm üretmede kritik olduğunu söylüyor. “Somut barış inşası”; çatışan taraflar arasında doğrudan teması sağlayarak bir çatışmasızlık hali için iş yapmaya dair bir fonksiyonu ana işlerden biri olarak tanımlıyor. Bir diğer mesele “şiddet dışılık”. Galtung bütün bu meselede esas yöntemin şiddetsizlik olması gerektiğini söylüyor. Çünkü temel tezi şu: Şiddet karşı şiddeti doğurur ve bu döngü olarak birbirini besler. Bir tarafın şiddet uygulaması durumunda bile karşı tarafın barış arzusu varsa bunu şiddet dışı yöntemlerle cevaplayabilmeli ki bu döngüyü kırabilsin. Öbür türlü, “Döngü içerisinde kalmaya mahkûm olur,” diyor. Son olarak “iyileşme” kavramıyla bu tür vakaların yaratmış olduğu travmaların ya da sürekli şiddet biçimlerinin ortadan kalkmasına dair iyileşme faaliyetlerinin yapılması gerektiğini söylüyor.

LEDERACH VE BARIŞIN TOPLUMSAL KATMANLARI

Bu konuda çalışan çok fazla isim var ama öne çıkan, tartışmalara önemli katkılar sağlayanlardan biri John P. Lederach. “Bölünmüş toplumlarda barış nasıl inşa edilir?” sorusu üzerine kafa yoran biri ve ana odak noktası bura-

sis. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çatışmaların büyük çoğunluğu devlet içi çatışmalar. Devletler arası savaş ve çatışmalardan ziyade çatışmaların çoğunlukla devlet içerisinde cereyan ettiği bir durumla karşı karşıyayız. Bu tür vakalarda bölünmüş toplumlar çözüm sonrası beraber yaşamak zorundadır. Dolayısıyla burada beraber yaşamayı mümkün kılacak bir barış hedefiyle yola çıkmak gerektiğini söylüyor Lederach. Bu vakalara bakarak, özellikle 1946'dan sonra çoğunun daha çok "çeper ülke"ler dediğimiz; yoksulluğun, eşitsizliğin, az gelişmişliğin ya da geri bırakılmışlığın yoğun olduğu toplumlarda meydana geldiğini iddia ediyor. Bu tür vakalarda esasında hem dikey düzlemde hem yatay düzlemde derin toplumsal bölünmelerin ortaya çıktığını ve dolayısıyla asıl meselenin tam da bu yatay ve dikey bölünmeleri ortadan kaldıracak ve toplumsal ilişkilenemeyi yeniden mümkün kılacak girişimleri inşa etmek olduğunu ileri sürüyor. Tam da bundan dolayı bu meselenin çok düzeyli ve çok aktörlü bir yeniden barış inşası olduğunu iddia ediyor. Meseleyi tek başına silahların susması olarak değil, bu derece bölünmüş toplumsal bir yapının, bütün toplumsal ilişkilerini yeniden kurabileceği ve beraber yaşayabildiği yeni bir yapının inşası olarak çerçevesiyor.

Lederach'ın altını çizdiği üç kritik ana kavram var: ilişki, karşılaşma ve yaratıcı yollar. Lederach'a göre bu tür vakalarda özellikle iki grup arasında toplumsal ilişkiler zedelenir. Dolayısıyla ilişkisizlik çözüm değildir. İlişkiyi minimize ederek ya da zayıflatarak çözüm bulma şansınız yok. Aksine ilişkilenecek bu meseleyi çözmek zorundasınız. Buradaki temel kurgusu şu: Dağılmış, bozulmuş ya da ortadan kaldırılmış ilişkilerin yeniden kurulmasını ana hatlardan biri olarak ortaya koyuyor. "Çözüm olarak iki cemaatin ya da çatışmış, ayrılmış iki grubun ilişkisizliğini koyamazsınız," diyor. Aksine bu ilişkiyi yeniden kurmanız ve iyi bir ilişki halinde inşa etmeniz gerekir.

Tam da bunun için ikinci olarak "karşılaşma", "rastlaşma" kavramının altını çiziyor. Bu toplumsal grupların hem kendileriyle –kendi geçmişleriyle, hafızalarıyla, yaralarıyla, dertleriyle– hem de karşı grubun yaralarıyla, dertleriyle, öfkesiyle yüzleşmesi gerekir. Dolayısıyla aslında barış inşasının biraz da bu karşılaşmaları yaratma işi olduğunu söylüyor. Toplumsal barış inşasını sağlamak istiyorsak tam da bu karşılaşma hallerine dair işler yapmak zorundayız.

Bu konuda bildik yöntemlerin çok fazla işe yaramadığını; çatışmanın ana aktörlerinin yaratmış olduğu klişelerden öteye giden, daha yaratıcı, daha bilinmeyen yollar, yöntemler, araçlar yaratmak gerektiğini söylüyor. İlişkilenemeyi, hem kendisiyle hem ötekiyle karşılaşmayı ve bunu da yaratıcı yollarla yapmayı esas olarak öneriyor Lederach.

UZLAŞI MEKÂNI

Bu konuda önerdiği bir kavram var: “Uzlaşma mekânı”. Güney Amerika’da yerel toplulukların çatışmalarında rahiplerin arabuluculuklarını inceliyor. Buradan yola çıkarak biraz kavramsallaştırdığı bir teori geliştiriyor. İncil’de geçen bir söz var: “Hakikat ve bağışlama buluştu, barış ve adalet öpüştü.” Lederach bundan yola çıkarak aslında dört kavram üzerinden “uzlaşma mekânı” kavramını inşa ediyor. Bunlar hakikat, adalet, bağışlama ve barış. Özetle şunu söylüyor: Bağışlamayı içeren bir hakikatle yüzleşme olursa ve adaleti içeren bir barış olursa toplumsal barış yeniden inşa edilir. Daha doğrusu bir uzlaşma mekânı, toplumsal uzlaşmayı, barış evini yeniden kurmak için hakikatle yüzleşmeyi içeren bir bağışlamanın olması gerektiğini söylüyor. İnsanların bağışlaması gerekir ama aynı zamanda hakikatle, geçmişte yaşananlarla yüzleşmesi gerekir. Aynı zamanda adaleti içeren bir barışın olması gerekir.

Burada dikkatinizi çekmek istediğim nokta şu: Lederach gelecek ufku olan bir konumlanma öneriyor. Hakikatle yüzleşmeyi ancak bağışlamayla birlikte sağlarsanız geleceğe dönük bir alan açabilirsiniz. Yine adaleti içeren bir barış inşa ederseniz geleceği kurabilirsiniz. Hakikati içermeyen bir bağışlama çatışmayı yeniden doğuracaktır ya da üç-beş yıl, on yıl sonra veya bir kuşak sonra yeniden bir çatışma doğuracaktır. Dolayısıyla bağışlamanın hakikatle yüzleşmeyle birlikte ve barış meselesinin de adaletle birlikte ele alınması gerektiğini söylüyor. Bu dört kavramın temas ettiği ana meselenin de uzlaşma mekânları inşa etmekte olduğunu söylüyor.

Uzlaşma meselesini nasıl inşa ederiz? Bu soruya cevap ararken Lederach barış meselesini bir piramide benzetiyor. Üç katmanlı bir toplumsal müzakere olması gerektiğini söylüyor. Piramidin en üstünde üst düzey liderlik bulunuyor. Bu düzeyinde bir müzakere esas olarak doğrudan çatışan aktörler arası diyalog ve müzakere mekanizmalarına işaret ediyor. Piramidin en altını ise toplumsal düzeyde liderlik oluşturuyor. Bu düzeyin aktörleri geniş toplumsal kesimleri içeriyor. Bu anlamda gündelik hayatta çatışmaların sonuçlarıyla doğrudan karşı karşıya kalan sıradan insanları ve bunlar arasındaki müzakere süreçlerinin altını çiziyor. Piramidin bu iki katmanı arasında orta düzey liderlik bulunuyor. Bu düzey, gündelik hayatta sıradan insanlarla temasları olan ama aynı zamanda üst liderlikle de ilişkisi olan ve iki katman arasında köprü kurma potansiyeli olan kişi ve grupları kapsıyor. Buna kabaca örgütlü aktörler ya da kolektif aktörler diyebiliriz. Bu aktörlerin bu iki katman arasında temas kurarak barış sürecini inşa edebileceğini söylüyor.

Temel argümanı şu: Barış ancak bu üç katmanın birlikte işleyebileceği; hem toplumsal düzeyde hem orta düzeyde hem de üst düzeyde müzakerelerin yürüdüğü bir yapılanmayla inşa edilebilir. Farkındaysanız piramitte aşağıya doğru indikçe çok daha fazla insana erişim olanakları ortaya çıkıyor. Lederach özellikle orta katman, orta düzey liderliğin bu tür vakalarda stratejik öneme sahip olduğunu ileri sürüyor. Çünkü aşağısı ve yukarısı arasında yani üst düzey liderlikle toplumsal düzey liderlik ya da müzakere arasında asıl arabulucu aktörlerin bunlar olduğunu iddia ediyor. Dolayısıyla barış inşasında kritik rolü biraz orta düzey liderlik dediğimiz kolektif aktörlere, örgütlü gruplara veriyor. Burada kastettiği kanaat önderleri, STK'lar, toplumsal hareketler, akademisyenler ya da kamu hizmetlerinin liderleri ya da öncüleri, aktörleri gibi çeşitli gruplar.

İLİŞKİLER, ALT SİSTEMLER, SİSTEMLER

Lederach'ın buna dayanarak geliştirdiği bir model var. Biraz karmaşık bir model gibi görünse de esas olarak şunu söylüyor. Meselenin iki ana eksen var. Bir tanesi yapı, diğeri süreç. Çoğu durumda bir sorunun belli bir ilişki ağı içerisinde var olduğunu, bu ağın alt sistemler inşa ettiğini ve aslında bununla toplamda genel bir sistem inşa ettiğini iddia ediyor. Sorunlara müdahale ederken bu bütünlüğü dikkate alarak; sorunun belirli bir ilişki ağı içerisinde gömülü olduğunu, bu ilişki biçimlerinin alt sistemler yarattığını, bunun da genel politik bir sistem inşa ettiğini dikkate alarak, bu bağı kurarak meseleyi ele almak gerektiğini söylüyor. Buna göre, bir krize müdahaleyle gelecek tahayyülünü ilişkilendirmemiz gerekir. Daha açık bir ifadeyle, bir sorunu çözmeye çalıştığımızda esas olarak bunun içine gömülü olduğu ilişkileri dönüştürmeyi ve yeni bir sistem yaratmayı hedefleyerek pozisyon almalıyız.

Bunu anadil meselesi için de yorumlayabiliriz. Kürtlerin anadil ihtiyacının çözümünü aslında bu sorunun nasıl toplumsal ilişkiler yarattığını ve çözümünün bu toplumsal ilişkiyi nasıl dönüştüreceğini dikkate alarak sağlamalıyız. Alt sistemler bağlamında Kürtçe meselesini eğitim politikalarına ya da kimlik politikalarına bağlayabilmeliyiz. Lederach esas olarak sorunlardan, krizlerden ziyade bu sorunların gömülü olduğu ilişkilere ve ilişkilerin yarattığı alt sistemlere odaklanmayı ve bu meseleyi minimum on yıllık vadelerle düşünmeyi öneriyor. Bir toplumsal meseleye, somut bir kriz anına müdahale ettiğimiz durumda bu sorunun belirli bir ilişki ya da alt sisteme içkin olduğunu ve on yıllık bir vadeyle soruna müdahale etmek gerektiğini söylüyor. Esas olan ilişkileri ve alt sistemleri dönüştürmek. Tek başına kriz yönetimi ya da o anki güncel meseleye müdahale etmenin kalıcı bir katkısı olmadığını söylüyor.

Lederach son olarak bu dönüşümün kişisel, ilişkisel, kültürel ve yapısal biçimde dört katmanlı olması gerektiğini belirtiyor. Bir krize ya da sorun alanına müdahale ettiğinizde temel olarak bir ilişkisel dönüşümün olması ve bunun hedeflenmesi gerektiği; bunun aynı zamanda kültürel bir dönüşümle beraber işlemesi gerektiğini söylüyor. Belki ikisinin birlikte daha uzun vadede bir yapısal dönüşüm meydana getirebileceğini belirtiyor.

TOPLUMSAL BARIŞIN KAPSAMI

Şimdi bu nihai bölüme geçmeden önce beş temel meselenin altını çizebiliriz. Birincisi, çatışma çözümü, barış inşası meselesi tek başına silahların durdurulması ya da negatif barış meselesine indirgenemez. Barış dediğimiz şey tek başına silahların susması değildir.

İkincisi, bu meseleler hakikaten kolay meseleler değil. Kısa vadeli ve kolay bir çözümü yok. Aksine uzun vadeli ve oldukça karmaşık bir toplumsal dönüşümü hedeflemek ve planlamak gerekir. Çoğu zaman toplum olarak, “Altı ayda, bir yılda, iki yılda, beş yılda bir süreç başlar ve buradan bir çözüm olur, mesele biter,” diye öngörüyoruz ama ne yazık ki bu işler böyle olmuyor. Çoğu durumda birkaç kuşağı bulan bir meseleyle karşı karşıyayız. Kolektif silahlı şiddet kısmı belki kısa vadede bitebilir ama asıl meselenin bu olmadığını bilmek, bunun başka yüzlerle, başka araçlarla ve biçimlerle devam edebileceğini öngörmek durumundayız.

Üçüncüsü, bu şiddet meselesinin çözümü bile tek başına çatışan aktörlerin eylemlerine indirgenemez. Devasa bir toplumsal ilişki ağından, alt sistemlerden ve sistemden bahsediyoruz. Bunun tamamına dair büyük bir alandan bahsediyoruz.

Dördüncü olarak, bu tür sorunlar tek başına siyasi aktörlerin de çözebileceği bir mesele değil. Eğer bu tür vakalar toplumsal ilişkileri dağıtıyorsa ya da dağıtan, bozan toplumsal ilişkiler inşa ediyorsa ve bunu çeşitli sistemlerle ve alt sistemlerle işletiyorsa, bunların tamamının dönüşmesinden bahsediyoruz. Bunlar tek başına siyasi aktörlerin yapabileceği işler değil. İsteseler de yapabilecekleri şeyler değil. Çok daha fazla geniş bir alanda, farklı düzeylerde, farklı aktörlerin kolektif olarak, birbirini gözeterek, bilerek temas etmesi, çözmesi gereken bir mesele.

Son olarak, sivil toplum örgütleri çatışmaların çözümü ve toplumsal barış inşasında önemli roller üstlenebilirler. Bu beşinci mesele sunumun üçüncü bölümünün konusu. Şimdi bu bölüme geçelim.

BARIŞ İNŞASI VE SİVİL TOPLUM

Şimdiye kadar bu tür vakalara ilişkin genel bir tablo çıkardık. Sonra çatışmaların ve toplumsal barış inşasının kapsamını ortaya koyduk. Bu bölümde, en son Lederach'ın altını çizdiği orta kademe düzeye ve bu düzeyde yer alan ve sivil toplumu da içeren kolektif aktörlerin rollerine dikkat çektik.

Peki, somut olarak kolektif aktörler ve bunların bir biçimi olarak sivil toplum örgütleri çatışma çözümü ve toplumsal barış inşasında ne yapabilir? Hangi somut işlevi ya da işlevleri yerine getirebilir? Bu sorular üzerinden yapılan çalışmalar, ortaya çıkan bilgi birikimleri var. “Somut olarak sivil toplum örgütlerinin fonksiyonları nelerdir, bu tür vakalarda somut durumlara nasıl katkı sağlıyorlar?” gibi sorulara verilen cevaplar var.

İki Alman siyaset bilimci, Wolfgang Markel ve Hans-Joachim Lauth, genel olarak sivil topluma dair bir çerçeve çiziyor. Özellikle “Sovyetler’in yıkılışı sonrası toplumun yeniden inşasında sivil toplum ne yaptı?” sorusuna cevaplar veriyorlar. Bir tanesi koruma; yani vatandaşların toplumsal alanda eylemleri, toplumsal eylem içinde olmaları ve devletin dönem dönem bu eylemi daraltıcı müdahaleleri karşısında vatandaşları koruması. Aslında sivil toplumun bir görevinin, devletin tam da bu alanı daraltıcı pozisyonu karşısında vatandaşları ve sivil toplum aktörlerini korumak ya da bu alanı genişletmek olduğunu söylüyorlar.

İkincisi “katılımcı sosyalizasyon”. Onu da şöyle izah ediyorlar: Sivil toplum dediğimiz yapı en nihayetinde biraz örgütlü, kamusal yararın olduğu toplum tahayyülüne dayanıyor. Sivil toplum örgütleri tam da bu tahayyüle uygun bir toplumsal yapının gelişmesi için bir tür okul işlevi, demokrasi okulu işlevi görürler. Sivil toplumun savunduğu değerlerin toplumsal yapıda yaygınlaşması için bir tür katılımcı sosyalizasyon mekanizması işlevi gördüğünü iddia ediyorlar.

Üçüncü olarak “iletişim”. Özellikle buradaki ana gönderme müzakereci demokrasi tezi. Son kertede müzakereci demokrasinin özünün iletişim olduğunu, toplumsal iletişim ağları olduğunu ve sivil toplumun tam da bu iletişimi mümkün kılan alanlar, aktörler ya da araçlar olduğunu iddia ediyorlar.

Dördünü olarak “toplum inşası ve bütünleşme”. Buradaki temel tez şu: Toplumda birçok farklı ayrımlar var: Aile, aşiret, şehircilik, hemşericilik gibi. Aslında sivil toplumun tam da bütün bu ayrımların üzerinde ortak, kolektif cemaat, kolektif grup inşasına, bir bütünleşmiş, ortaklaşmış ortak bir cemaatin ya da grubun, bir kolektivitenin inşasına katkı sağladığını iddia ediyorlar.

Son olarak sivil toplumun devletle vatandaş arasında bir arabulucu işlevi gördüğünü söylüyorlar. Toplumsal sahada vatandaşların istek ve arzularını devlete aktaran, devlete yansıtan bir arabulucu aktör işlevi gördüğünü iddia ediyorlar.

Alman akademisyenlerin altını çizdiği işlevler, çatışma çözümü ve toplumsal barış inşasından ziyade sivil toplum genel işlevleri üzerineydi. “Doğrudan çatışma çözümünde sivil toplum ne yapar, ne yapabilir?” sorusu üzerinden yapılan çalışmalar da var. Akademisyen ve aktivist Catherine Barnes bu tür vakalarda sekiz temel fonksiyonun altını çiziyor. Bir tanesi, çatışmanın yapıcı bir yöne evrilmesini sağlamak. Sivil toplumun toplumsal alanda yaptığı işlerle çatışmalara yön verebileceğini ya da daha yapıcı bir alana yönlendirebileceğini söylüyor .

Bir diğeri “tutumların değişmesi”. Çatışan aktörler içerisinde bahsettiğimiz gibi çatışma süreçleri ilişkileri etkiler ve bunlar davranış ve tutumlara yansır. Sivil toplum tam da bu davranışları dönüştürücü bir işlev görebilir, toplumsal aktörlerin pozisyonlarını değiştirici işler yapabilir.

“Barış gündemi oluşturmak.” Barışa dair kamusal alanda gündem oluşturma, barış gündemini ya da barış gündeminin içeriğini şekillendirmenin ana işlevlerden biri olduğunu ifade ediyor.

“Barış için insanları, kitleleri mobilize etmek.” Bunun birçok yolu olabilir. Bu bir barış kampanyası da olabilir, kitlesel yürüyüşler olabilir ya da bir konuya dair imza kampanyası olabilir. Kitleyi mobilize etmenin, harekete geçirmenin sivil toplumun çatışma çözümü ve toplumsal barış inşasında temel işlevlerinden birinin olduğunu vurguluyor.

“Şiddeti azaltmak ve istikrarı desteklemek.” Sivil toplum örgütleri somut olarak fiziki şiddeti azaltabilir. Şiddetsiz veya mayınsız bölge oluşturma çalışmaları gibi çeşitli girişimlerle insanların yaralanmalarını engelleyici inisiyatifler olabileceğini iddia ediyor.

“Toplumsal düzeyde barışı inşa etmek.” Toplum içerisinde barışa dair değer, norm üretme, barışı bir gündem haline getirme ya da kolektif bilinçaltını barışa meylettirme yönünde işlevleri olabilir.

Son olarak meselenin “kök nedenlerine inip barış kültürü oluşturma.” Bir yanda krizler, sorunlar var ama bir de meselelerin ana, kök sorunları var. Buna dair gündem yaratıp, işler yapıp toplumsal barış inşasına katkı sağlayabilirler.

BARİŞ ANTLAŞMALARINDA SİVİL TOPLUMUN YERİ

İki akademisyen, Christine Bell ve Catherine O'Rourke, imzalanmış barış antlaşmalarına bakarak sivil toplumun işlevleri konusunda deneyime dayalı bir kavramsallaştırmaya gitmişler. 102 çatışma vakasında, devam eden 73 müzakere sürecinin 441 belgesini incelemişler. Bu tür belgelerde sivil topluma nasıl bir rol biçilmiş? Bu soruyu merkeze alarak belgeleri incelemişler ve sivil toplumun rolünü dört temel grupta kategorize etmişler. Birincisi “insani yardım”. Bu tür vakalarda çatışma mağdurları çoğu zaman insani yardıma muhtaç hale gelirler. Sivil toplum da bu yardım mekanizmasının ana taşıyıcı aktörü olabilir.

İkincisi “antlaşmanın izlenmesi”. Taraflar bir barış antlaşması yapabilir. Sivil toplum örgütleri antlaşmaya uyulup uyulmadığına dair izleme komitesi gibi çeşitli mekanizmalar kurabilirler. Bu mekanizmalar resmî ya da gayriresmi olabilir ama somut olarak tarafların imzalamış olduğu antlaşmayı takip edip izleyen ve buna dair kamuoyunu bilgilendiren bir izleme fonksiyonunu yerine getirebilirler.

Üçüncüsü “meşrulaştırma, destekleme ve yaygınlaştırma”. Esas olarak bu tür barış antlaşmalarına dair toplumsal rıza üretme çabaları diyebiliriz. Özetle toplum içerisinde bir rıza üretmeye dair aklınıza gelebilecek her tür işi yapabilirler.

Son olarak “geçiş dönemi yönetimi ve kurumsal gelişme”. Bu tür vakalarda çoğu durumda yeni bir anayasa süreci devreye girebilir. Bazı yasaların değişmesinin gerektiği ya da yeni kurumsal yapıların inşa edildiği vakalar var. Sivil toplumun bu geçiş sürecine, yani yeni bir idari ve siyasi yapılanmaya yönelik geçiş dönemi yönetimine katılabileceklerini, buna katkı sağlayabileceklerini söylüyorlar.

Burada bahsettiklerimiz bir teori değil, 73 müzakere sürecinde imzalanmış metinlerin analizi üzerinden ortaya çıkan fonksiyonların sınıflandırılması.

KUZEY İRLANDA DENEYİMİ VE SİVİL TOPLUM

Üç vaka deneyimden de söz etmek istiyorum. Birincisi Kuzey İrlanda. Orada sivil toplum ne yaptı? Özellikle Kuzey İrlanda'da hükümet cephesinden bir aktörün, hatta bir büyükelçinin altını çizdiği fonksiyonlar. Bunlardan biri arabuluculuk. Kuzey İrlanda deneyiminde özellikle barış süreçlerinin kesintiye uğradığı dönemlerde sivil toplumun “arka kapı diplomasi” denen, taraflar arası tekrar teması sağlayıcı arabuluculuk yaptığını biliyoruz.

İkincisi “barış antlaşmasının içeriğinin belirlenmesi”. Yani barış antlaşmasında ne olmalı, hangi konular müzakere başlığı altına girmeli ve taraflar neyin üzerine anlaşmalı diye barış antlaşması içeriğinin belirlenmesinde Kuzey İrlanda’da da sivil toplumun müdahil olduğunu biliyoruz.

Üçüncüsü “uzmanlık desteği.” Sivil toplum aslında geniş bir alan ama bunun bir yüzü de belli alanlarda ve işlerde uzmanlaşmış, buna dair bilgi üreten, kapasitesi olan kurumlar. Türkiye İnsan Hakları Vakfı’nı (TİHV) örnek verebiliriz. TİHV’nin işkence mağdurlarına, uzun yıllardır travmaya dönük tedavi deneyimleri var. Bu deneyimi olası bir barış sürecinde devlet de kullanabilir. Kuzey İrlanda’da buna dair işlerin yapıldığını biliyoruz.

Dördüncüsü “barış fikrinin toplumsal yapıda güçlenmesi.” Esasında barış kültürü dediğimiz ya da barışa dair toplumsal rızayı üretecek işlerin yapılmasına dair deneyimler söz konusu.

Beşincisi “çatışma mağdurlarına güvenli alanların yaratılması.” Bundan kasıt fiziki güvenli alanlar değil. Çatışma mağdurlarının gündelik hayatlarını iyileştirici her türlü iş. Bu fiziki ya da maddi yardım da psikolojik destek de olabilir. Ruhsal ve bedensel olarak güven hissini kaybetmiş insanların bu hissi yeniden kazanabileceği işler yapmak diyebiliriz. Burada travmayla mücadeleden maddi yardımlara, gıda yardımına kadar geniş bir yelpaze dünülebilir.

Son olarak “bir arada uyum içinde yaşama fonksiyonu”. Bu devam eden bir fonksiyon aslında. Bunların hepsinin bittiğini düşünülmesin. Kuzey İrlanda’da bu son madde muhtemelen uygulanmadı. Barış antlaşmasına rağmen hâlâ toplumsal ayrışmanın devam ettiğini biliyoruz. Sivil toplum bu sorunun da çözümüne yönelik işler yapmaya devam ediyor.

FİLİPİNLER DENEYİMİ VE SİVİL TOPLUM

Filipinler’de –biraz daha detaylı çalıştığım bir vaka– dört temel işlevin öne çıktığını görüyoruz. Bunların birincisi arabuluculuk ve kolaylaştırıcılık. Filipinler’de bugüne kadar dünyada olmayan bir deneyim uygulandı. Tarafları bir araya getiren, barış sürecini yöneten uluslararası bir komisyon kuruldu. Komisyonun dört üyesi devletler. Bunlardan biri de Türkiye. 2012’den bugüne devam ediyor. Türkiye, İngiltere, Japonya ve Suudi Arabistan’ın arabuluculuğuyla Filipinler hükümeti ile Moro İslami Kurtuluş Cephesi (*Moro Islamic Liberation Front – MILF*) arasında ülkenin güney bölgesinde yoğunlaşan ve neredeyse elli yılı bulan çatışma süreci 2019’un başında anlaşmayla, referan-

dumla çözüme kavuştu. Şu an barış süreci devam ediyor. Referandumla bir Bangsamoro Özerk Bölgesi kuruldu ve süreç işliyor.

Burada dört devletin yanı sıra dört tane de uluslararası STK arabulucu olarak yer aldı ve hâlâ da devam ediyorlar. Yani süreci yöneten ana komisyonun sekiz üyesinden dördü olan STK'lar devletlerle eş statüde pozisyon alarak sürece katkı sağladılar. Tabii bunlar tamamıyla bu işe odaklanmış çeşitli uluslararası sivil toplum örgütleriydi.

İkincisi izleme süreci. Filipinler'de beş kişilik bir izleme komisyonu kuruldu. Bunların ikisi yerel, ikisi uluslararası STK. İki uluslararası STK'dan biri de Türkiye'den İHH (İnsani Yardım Vakfı). Biri yerel ve biri uluslararası olmak üzere iki STK'yı Moro İslami Kurutuluş Hareketi, kalan ikisini de Filipinler devleti belirledi. Beş kişilik komisyon tarafların barış antlaşmasına uyup uymadığını düzenli olarak takip edip, raporlayıp bunu kamuoyuna sundu.

Üçüncüsü barış müzakerelerinin gündeminin oluşturulması. Bu hemen hemen çoğu vakada öne çıkan bir mesele. Yani barışın içeriği ne olmalı meselesine dair STK'ların yine çeşitli işler yaptıklarını biliyoruz.

Son olarak –hemen hemen çoğu vakada görülen bir mesele– barışa yönelik kamuoyu desteğinin oluşturulmasına dair de STK'ların iş yaptıklarını biliyoruz.

KOLOMBİYA DENEYİMİ VE SİVİL TOPLUM

Son olarak Kolombiya'dan bahsedelim. Her ne kadar FARC'ın bazı komutanları yeniden silahlı mücadeleye dönme kararı almış olsalar da yakın zamanda bir anlaşma sağlanmıştı.

İmzalanan antlaşmada sivil toplumun öne çıkan dört işlevi var. Biri savunuculuk, toplumsal alanda barışa dair bir savunu faaliyeti. Diğeri gündem oluşturma, burada da devasa bir mekanizmaya işaret ediliyor. Çeşitli forum ve yapılarla 61 bine yakın öneri doğrudan barış masasına gönderiliyor. Sivil toplum çeşitli forumlarla öneriler geliştirip bunları grup halinde devam eden barış masasına doğrudan yazılı olarak gönderebiliyor.

Barış bölgelerinin yani silahların girmediği bölgelerin inşa edildiğini görüyoruz. Vatandaşların fiziki güvenliğini sağlayan bir barış deneyiminin olduğunu biliyoruz.

Geçmişle yüzleşme ve adalet meselesi açısından da Kolombiya iyi bir vaka. Buna dair devasa bir gündem oluşturuldu ve en son barış antlaşması içeri-

sinde birtakım mekanizmaların yer alması sağlandı. Üç tane mekanizma var. İlk olarak barış için özel yetkili mahkeme kuruldu, geçmişle yüzleşme bağlamında. Gerçeğin açığa çıkarılması, birlikte yaşama ve tekrarı önleme için bir komisyon kuruldu. Yine “Kayıpları Arama” diye bir birim oluşturuldu anlaşma metni içerisinde ve bunların tamamı sivil toplumun zorlamasıyla olan işler. Ayrıca cinsel şiddet kaynaklı vakaların da bu geçmişle yüzleşmenin bir parçası olarak ele alınması gerektiğini sivil toplum örgütleri zorlayarak biraz olsun başarabildi burada.

BARIŞ İNŞASINDA SİVİL TOPLUMUN YEDİ TEMEL İŞLEVİ

Bu konuda son olarak Barış Vakfı raporunda baz aldığımız teorik çerçeveyi paylaşmak istiyorum. Thania Paffenholz ve Christoph Spurk tarafından geliştirilen bu model, hem kavramsal çerçevesi daha geniş olduğu için hem de belli bir saha deneyimi üzerine inşa edildiği için önem arz ediyor. Şu an devam eden programımızın da ana çıktısını bu model oluşturdu. İlginizi çekebilir ve detaylı okuyabilirsiniz.

Paffenholz ve Spurk modellerini barışa dair literatürle, demokrasi literatürü ve kalkınma literatürünü beraber ele alan bir teorik çerçeve üzerine inşa ettiler. Aslında sivil toplum üç meseleye de dokunan bir mesele. Dikkatinizi çektiği üzere sivil toplum, hem barış meselesinde hem demokratikleşme, demokrasi, devlet meselesinde hem de kalkınma konusunda öne çıkan bir kavram. İlgili yazarlar, bir akademisyen grubuyla bu üç literatürü de harmanlayarak bir çerçeve oluşturdular ve ilgili çerçeveyi on bir ülkeye uyarladılar. Her bir vakayı bir-iki akademisyen çalıştı ve içinde Türkiye de var. Ayşe Betül Çelik, Türkiye vakasını yazdı. Sanırım Kıbrıs ve Guatemala’yı da Esra Çuhadaroğlu kaleme aldı. Bu teorik çerçeveyi on bir vakada uygulayarak test etme şansları da oldu. Bu teorinin kıymetli bir tarafı da on bir vakayla denenmiş olması.

Bu modelde sivil toplumun yedi temel işlevinin altı çiziliyor. Kabaca fonksiyonel bir model denebilir. Birinci fonksiyon “vatandaşların korunması”. Esas olarak şunu söylüyorlar: Devletten ya da isyancılardan gelebilecek şiddete karşı vatandaşları fiziki olarak koruyabilecek her türlü iş. Buna barış bölgelerinin inşalarını, canlı kalkan eylemlerini, mayınsız alanların inşasını koyabiliriz. Doğrudan vatandaşların fiziki olarak korunmasını hedefleyen işler diyebiliriz. Sivil toplumun aslında şiddet ortamında insanların güçleri oranında belli grupların şiddetten zarar görmesini engelleyici işler yapabileceklerini söylüyorlar.

İkincisi “savunuculuk ve kamusal iletişim”. Kamusal alanda barışa dair bir savunu yapmayı, bir normatif değer olarak barışı savunmayı ana işlevlerden biri olarak koyuyorlar. Buna hem geleneksel medyayı hem de sosyal medyayı katabiliriz. Bu konuda çok geniş bir çerçeve çizebiliriz. Özü itibarıyla barışı savunmanın başlı başına bir iş olduğunu söylüyorlar. Özetle “barışmaya mecburuz, barış iyi ve gerekli bir şey” fikrini toplumda yaymaya dönük her türlü çalışmadan bahsediyoruz.

Üçüncü fonksiyon “grup içi sosyalleşme ve barış kültürü”. Burada altını çizdikleri mesele şu: Çatışmanın herhangi bir tarafı, grubu olabilir. Hangi gruptan olursanız olun, kendi topluluğunuz, grubunuz içerisinde şiddet dışı iletişime dayalı bir çerçeve çizmenin ve iş yapmanın önemli olduğunu söylüyorlar. Daha alt, kültürel zeminde şiddetin önünü alıcı, engelleyici bir normatif zemin ya da ortam yaratmak gerektiğini söylüyorlar. Bunun da şiddetsiz iletişimle işleyebileceğini iddia ediyorlar. “Karşı grup”la temasınız olmayabilir. Hangi cemaat içerisindeyseniz o cemaat içerisinde barışı ve şiddetsizliği savunabilirsiniz. Daha somut söylersek isyancıların *network*’ü içinde de olabilirsiniz, orada da barışın savunuculuğunu yapabilirsiniz. Hükümetin ya da A, B, C partisinin *network*’ü içinde olabilirsiniz, onun içinde barışı, şiddetsizliği yaygınlaştırabilirsiniz.

Dördüncü fonksiyon “izleme ve hesap verebilirlik”. Çatışma vakalarının sonuçlarını izleyen, raporlayan ve kamuoyuyla paylaşan her türlü iş. Türkiye’de muhtemelen bu işleri en iyi İHD ve MAZLUMDER yaptı. Can kayıplarının bilançosunu tutma, bunu kamuoyuna iletme. Kısaca çatışmanın yaratmış olduğu mağduriyetlerin ve hak ihlallerinin takibi, izlenmesi, raporlanması ve hem kamuoyuna duyurulması hem de arşivlenmesi diyebiliriz.

“Çatışmaya duyarlı toplumsal birliktelik” beşinci fonksiyon. Çatışan grupların ya da onların etrafında kümelenmiş ağlar içerisinde bulunan grupların bir araya gelip temas etmesi üzerinden oluşan işlerden bahsediyor. Bunu Türkiye’de örneğin Eko-Politik yaptı. Örneğin çatışmada karşıt taraflarda yaşamını yitirmiş kişilerin ailelerini bir araya getirmek gibi karşıt grupların temasını, –Lederach’i hatırlarsak: ilişki, karşılaşma ve yaratıcı yollar– bu karşılaşmayı merkeze alan işler. Kendi evinizden, mahallenizden çıkıp karşı mahalleyle temas etmeyi sağlayacak her türlü iş diyebiliriz.

Altıncı fonksiyon “arabuluculuk ve kolaylaştırıcılık”. Bu doğrudan çatışan aktörler arasından olabileceği gibi bu aktörlerin etrafında kümelenmiş ağlar içerisinde yer alan gruplar arasında da olabilir. Esas olarak iki grubun ilişki-

sini iyileştirici, yeniden ilişkilenemeyi sağlayıcı bir tür kolaylaştırıcı, arabulucu faaliyetlerden bahsediyoruz.

Son olarak “doğrudan hizmet sunumu”. Bu fonksiyona iki yazar da soru işareti koyuyor. “Hizmet üretmek sivil toplumun işi midir? Kreş eğitimi vermek sivil toplumun işi midir? Çatışma mağdurlarına gıda yardımı yapmak sivil toplumun işi midir?” gibi sorular soruyorlar. Bu tartışmalı bir konu. Ana tez şu: Eğer bu fonksiyon diğer altı fonksiyona alan açıyorsa, onun ön girişiyle sivil toplumun bir işlevi olarak kabul edilebilir. Örneğin bir çatışma bölgesine ancak insani yardım yaparak girebileceksinizdir; ve gıda yardımıyla sahaya girip diğer işleri de yapabilirsiniz. Yani barış inşası gibi, arabuluculuk, izleme ve değerlendirme gibi. Raporlamaya gitmek için de belki bir gıda yardımı götürebilirsiniz. Yazarların ana tezi şu: Sivil toplum esasında doğrudan hizmet sunan bir aktör değil. Devletin sunması gereken hizmeti sunan bir aktör değil ve sunmaması lazım. Bu da tartışmalı bir konu. Paffenholz ve Spurr, modellerine doğrudan hizmet sunma fonksiyonunu diğer altı fonksiyona alan açma şartıyla dahil ediyorlar. Bu her türlü hizmet olabilir. Gıda yardımı da olabilir, işkence mağdurlarına psikolojik destek de olabilir, baroların yaptığı gibi hukuksal bir süreçte hukuki destek de. Sonuç itibarıyla fiziki ya da değil, ihtiyaçları doğrudan gidermeyi amaçlayan her türlü yardım.

Bu yedi fonksiyonun nasıl işleyebileceğini ya da hangisinin biraz daha önemli olduğunu anlamak için her iki yazar üç ana kavramın altını çizip üç ana işin yapılması gerektiğini söylüyorlar. Bunun bir tanesi “bağlamı anlamak”. İlgili vakanın bağlamını kavramanız gerektiğini söylüyorlar. Burada kasıt ülkenin kültürel, sosyoekonomik yapısı, bölge ve küresel yapı içerisindeki yeri, konumu, siyasi rejimi, medyanın pozisyonu, toplumsal yapıdaki temel aktörler, toplumsal cinsiyet rolleri gibi aslında toplumsal ilişkileri şekillendiren ve yön veren daha yapısal meseleler. Yani ülkenin genel derin yapısını anlamak gerekiyor.

İkinci olarak “barış inşası” ilgili taraflar için neyi ifade ediyor? Toplumsal yapı içindeki aktörlerin barışa dair algısı ne? İlgili hükümet, isyancılar ve toplum barış derken neyi anlıyor? Bunların farklı olduğunu ve bu farklı aktörlerin barıştan ne anladığını sivil toplumun anlaması gerektiğini iddia ediyorlar. Barışa dair farklı pozisyonların olduğunu anlamadan bu yedi fonksiyonu etkin olarak yerine getirmenin mümkün olamayacağını söylüyorlar. Barış inşasının ne demek olduğunu, doğrudan ve dolaylı tarafların pozisyonlarını ve biraz buna bakarak kısa, orta ve uzun vadede ne yapmak gerektiğini haritalandırmak gerektiğini söylüyorlar.

Son olarak “sivil toplumun statüsü ne?” Bağlamını analiz ettiniz. Bu bağlam içinde barışa dair ihtiyaç ne, bunu da analiz ettiniz. Peki, burada sivil toplum ne yapabilir? O zaman sivil toplumun da bir profilini çıkarmak gerekir diyorlar. Kimdir bu sivil toplum, toplumsal tabanı nedir, finans kaynakları nelerdir, içsel yapılanması nelerdir? Örneğin bizim yaptığımız birçok çalışmada sivil toplumun iddia ettiği değerleri üretmeyen, bunun aksine iş yapan örgütler olduğunu söyleyen eleştiriler var. Barış Vakfı için yazdığımız raporda bir hocamızın sözünü hatırlıyorum: “Sivil toplum diyorlar ama yirmi yıldır hep aynı erkekler yönetiyor.” Bir yandan böyle bir sivil toplum deneyimi varken ülkede, bu barış meselesini ne kadar konuşabileceksiniz? Dolayısıyla bu sivil toplumun yapısı, değerleri, iş yapma biçimleri ne? Sivil toplum dediğimiz esasında –savunuculuk bağlamında düşündüğümüzde– “kamu yararı”na politik aktörleri eleştirebilen kurumlardır. Türkiye’de durum nasıl? Sivil toplumun siyasetle, medyayla, toplumsal tabanla ilişkisi ne? Taban örgütleri mi, kitleyle teması olan örgütler mi, dört duvar arasında bürokratikleşmiş yapılar mı? Sivil toplumun da bir profilini çizmek zorundasınız.

Girişte bir sayı verdim. 2014’te 110 bindi, şu an muhtemelen 130 bini bulmuştur. 130 bin dernek içerisinde iki bin derneğin bu tür meselelere ilgi duyduğunu biliyoruz. Bu tabloyu bilerek iş yapmak zorundasınız. Şimdi iki bin dernekle mi gideceğiz yoksa kalan 128 bin derneği katabilecek başka araçlara mı kafa yoracağız? Bu yapıyı bilmeden yol alma şansınız yok.

Bahsetmiş olduğum on bir vakanın deneyimi üzerinden Paffenholz yedi ortak noktanın altını çiziyor.

İlk olarak, bu teorik çerçeveden vakalara baktıkları zaman ortaya çıkan en kritik bilgi bana göre şu: Sivil toplum örgütleri bu tür vakalarda belirleyici değil, destekleyici aktör olarak işlev görmüşler. Belirleyici aktörlerin siyasi aktörler ve çatışan aktörler olduğunu söylüyor. Daha doğrusu vaka analizleri sonucu Paffenholz bunu söylüyor. Birincisi bu.

İkinci olarak, bu mevcut teori vakaları anlamakta işlevsel bir çerçeve sunuyor. Vatandaşların korunması, barışın savunulması, kamusal iletişim, izleme, değerlendirme işlev bazlı olduğu için bu model işlev üzerinden sadece sivil topluma değil sivil toplumun da içerisinde olduğu daha geniş bir aktör kümesine odaklanma imkânı tanıyor.

Üçüncü olarak, çatışmanın yoğunluğuna göre bu yedi işlevin farklılaşabileceğini ya da saha bilgisinde farklılaştığını söylüyor. Yoğun bir çatışma döneminde sivil toplumun odaklanması gereken, arabuluculuk ya da vatandaşların ko-

runmasıyken, barış antlaşmasının, müzakere sürecinin işlediği bir dönemde daha çok kamusal iletişime, savunuculuğa ya da çatışmaya duyarlı toplumsal birlikteliğe, grup içi sosyalleşmeye ağırlık vermek gerekebilir. Yedi fonksiyonun sürekli aynı anda önem arz etmediğini, çatışma vakalarının konumuna, durumuna göre belli işlevleri öne çıkarmak gerektiğini iddia ediyor.

Dördüncü olarak, çoğu vakada aslında sivil toplumun yaptığı işle ihtiyaç arasında bir dengesizlik olduğunu söylüyor Paffenholz. Mesela toplumsal savunuyu ihtiyacı varken sivil toplumun arabuluculuğa odaklandığını ifade ediyor. Saha deneyimlerine göre, ihtiyaçlarla sivil toplumun yaptığı somut işler arasında bir dengesizliğin olduğunu, uygun ihtiyaçlara göre uygun fonksiyonların merkeze alınmadığını iddia ediyor.

Beşinci olarak, sivil toplumun etkinliği işlevden işleve değişebilir. Sahada görülen şu: Esas olarak izleme ve hesap verebilirlik, kolaylaştırıcılık ve vatandaşların korunması bu on bir vakada sivil toplumun görevi olarak iyi yaptığı işler. Ama kalan dört fonksiyon iyi deneyimlerin ortaya çıkmadığı fonksiyonlar.

Altıncı olarak, bu tür vakalar aslında çoklu toplumsal ayrıştırmalar meydana getirir. Buna rağmen sivil toplum belirli noktalara ya da çok görünen meselelere odaklanır. Bununla birlikte bu meselelerin de içinde olduğu, gömülü olduğu daha yaygın olan farklı katman ve çatışma alanlarına gereken ilgiyi göstermezler. Aslında toplumsal ayrışmaların daha çeşitli, farklı ve fazla olduğunu ama sivil toplum örgütlerinin genelde daha önce çıkmış belli başlı meseleler, ayrımlar üzerinden iş yaptıklarını iddia ediyor.

Son olarak bağlam meselesinin altını çiziyor. Çalıştığınız bağlamı, genel yapıyı, üstüne bastığımız zemini iyi tanımak gerektiğini belirtiyor. İncelenen vakalarda, hangi fonksiyonun hangi zamanda nasıl işlevli olabileceğine dair değerlendirmelerin tam da bağlam analizinin yeterli yapılmamasından kaynaklı iyi yapılmadığını iddia ediyor. Dolayısıyla biraz bu bağlamı merkeze alarak sivil toplumun kendisine bir rol biçmesini, işlevlerini belirlemesini ve bir pozisyon almasını öneriyor.

SORU – CEVAP VE TARTIŞMA BÖLÜMÜ

Katılımcı: *Daha önce Hasankeyf'i Yaşatma Girişimi vardı. Orada yöneticilik yaptım. Hâlâ da resmî üyesiyim. Ilısu Barajı'na karşı kampanyalarımız oldu. Paneller, konferanslar düzenledik. Belediye başkanlarından destek aldık ve köy köy gezdik. Çok da bir destek alamadık gerçi. Bu örgütlemeyi tek*

başına omuzlamaya çalıştım 2012'den 2013'e kadar. Gençlik kampı yaptık. Toplumsallık anlamında arkadaşları da dahil etmeye çalıştık ama bir sinerji çıkmadı ortaya. Mesela şu an Barış Okulu'ndayız. Daha önce İnsan Hakları Okulu'na katıldım. Oradan da yine bir şey çıkmadı. Bu anlamda bir birikimimiz oldu deneyimleri paylaşmak açısından, siz de katılmıştınız. Korkudan mı isteksizlikten mi bilmiyorum, bir şekilde bazı problemler ortaya çıkıyor. Bu da boşa kürek sallıyormuşuz gibi hissettiriyor. Bunun sebebini öğrenmek istiyorum. Niye bu şekilde havada kalıyor?

Ben boşa kürek sallandığını düşünmüyorum. Belki baştan şunu kabul etmek lazım: Karşı karşıya kaldığımız vakalar zaten böyle üç ay, beş ay, beş yıl koşturarak çözülecek vakalar değil. 84 yılını baz alırsak bizim vakamızda otuz beşinci yılı geride bırakmış durumdayız. Ben 1980 doğumluyum. Ben doğduğumda bu başlamıştı ve daha bir-iki kuşak da sürecek bu iş. Bir defa kuşakları aşan bir meseleden bahsediyoruz. Özellikle bu tür meseleler için söyleyeyim. Baştan kabul etmek lazım ki bu tür meseleler çok kısa vadede olacak işler değil. Devasa bir toplumsal dönüşümden bahsediyoruz. Bunun uzun süreceğini bilmek lazım, birinci boyutu bu.

İkinci boyutu, DİSA'da herhalde yirmiye yakın üyemiz var. Çoğu belli alanlarda uzman olan insanlar. DİSA 2011'de kuruldu, sekiz yıllık bir ömrümüz var. On beşe yakın raporumuz var sanırım. Kıymetsiz mi, hayır bence kıymetli. Koruculuk üzerine kıymetli bir bilgi ürettik. Muhtemelen de elli yıl boyunca elimizin altında kalacak. Anadile dair kıymetli bir bilgi yarattık, bu iş nasıl çözülür diye. Bu da elimizin altında kalacak. Katkı sunma anlamında muhtemelen koca bir denizde bir damla kadar bir yeri var veya yoktur. En nihayetinde o damlalar olmadan da pek bir şey birikmeyecek. Bence burada sivil toplumun şunu bilerek pozisyon alması lazım: Bu, geniş ve devasa bir mobilizasyonu gerektiren bir alan. Biraz sınırları da bilerek pozisyon almak. Bu da işin ikinci boyutu.

Üçüncü boyutu, barış süreçlerine dair kabaca bence iki teori var. Birincisi meseleyi “normatif çerçeveden” ele alan, “barış iyidir, gereklidir, güzeldir” deyip pozisyon alan çalışmalar var belli ölçülerde. Normatiflik kıymetsizdir demiyorum. Norm olarak zaten tüm teorilerde barışı savunmak diye bir temel mesele var. Norm olarak barışı savunmak önemli. Ama bu işin bir yüzü. Bir de ikinci yüzü var. Bir ihtiyaç olarak barışı ele almak. Rasyonel seçim kuramı diye bir kuram var. İngilizce *rational choice theory* diyorlar. Şahsen birebir benimsediğim bir teori değil, mesafeli durduğum bir teori. Kabaca şöyle, barış savaştan kârlıysa maddi veya sembolik olarak barış olur. Barış

inşa etmek istiyorsanız barışı daha “kârlı” hale getirmeniz lazım hem maddi hem sembolik olarak. “Tek başına insanların arzularına, duygularına hitap ederek ya da bir norm olarak benimsemelerini beklerseniz bu iş daha çok kuşağa kalır,” diyen bir teori. Barış çalışmalarında bir norm olarak mı barışı merkeze almalıyız ya da barışı bir ihtiyaç olarak mı çerçevelemeliyiz?

Portakal örneğini hatırlatabilirim. Bunu bir ihtiyaç olarak kodlayabildiğimiz ölçüde mesafe alacağız. Ben burada da bir sorun olduğunu düşünüyorum. Bizde çok fazla normlara gönderme yapan bir eğilim var. Norm olarak barış güzel bir şey ama işin doğrusu gündelik hayatta insanların davranışlarını tek başına normlar belirlemiyor ya da bu normlara gömülü olan, ondan bağımsız değil, ona içkin olan birtakım rasyonel seçimler var. Bunlar belli ölçüde maddi ya da sembolik olabiliyor. İşin o rasyonel kısmını belki yeniden kurmak gerekecek.

Şu an sesli düşünüyorum. Kanaatimce Barış Vakfı’nın raporunda en çok öne çıkan şey oydu: Türkiye’de sivil toplum camiası aşırı derecede siyaset kurumunun gölgesinde. Bu önerme bütün aktörler için geçerli. Asıl belirleyici olanın siyasi aktör olduğu kabul eden ve biraz onun gölgesinde kalmış, ona göre pozisyon alan, ona göre konumlanan bir sivil toplum camiası var. Siyaset alanında gettolaşmış bir toplumun sivil gettoları var yani. Böyle işliyor ve bu açı derinleşmiş durumda.

Sivil toplum ve siyaset ilişkisini bence sivil toplum camiasının yeniden sornsallaştırması lazım. Bunun iç dünyaya da bir katkısı yok. Mesela kendi siyasi aktörüne göre pozisyon alan bir sivil toplumun en iyi ihtimalle siyasi aktörün kararlarını topluma taşıyan ve aktaran bir rolü var. Kendi içerisinde bir özeleştirme mekanizmasıyla iş yapma kapasitesini öldürmüşler. Kendi camiasında eleştirel ilerleme potansiyelini çok daraltan bir şey. Ötesi, öbür mahalleye geçişi hemen hemen bitiren bir şey. Kendi siyasi aktörünüzün gölgesinde iş yaptığınız sürece öbür mahalleye siyasi aktörünüz geçince geçiyorsunuz, o geçmeyince siz de geçmiyorsunuz. Bir önemli meselenin de bu olduğunu düşünüyorum. Sivil toplum ve siyaset ilişkisinin, sivil toplumun kendi “camia”sında bile –bir camiası olabilir, ben sivil toplumu siyaset dışı aktörler olarak tanımlamıyorum, öyle bir pozisyonum yok– asgari olarak eleştirel bir pozisyonu olması lazım. Yeri geldiğinde kendi camiası içerisinde bile, “Şu işi yanlış yaptık, karşı mahalleye girmemiz gerekiyor,” diyebilecek bir pozisyon olması lazım.

Çok daha genel bir şey ekleyeyim. Zaten Türkiye’de sivil toplum konusunda

çok güçlü bir geleneğimiz yok. 130 bine yakın dernek var. Savunu yapan dernek sayısı iki bin civarında. Geriye kalan 128 bin dernek bu tür kritik meselelere hiç dokunmuyor. Dokunsa bile önce devlet ve siyasi iktidara bakıyor. Onlar ne diyorsa ona göre pozisyon alıyor. Zaten camiamız böyle bir camia.

Dolayısıyla bu konuda belki insanlara, “Bunu yapmazsak bu işin bir faturası, bedeli olur,” deyip bir ihtiyaç olarak bu işe sahip çıkmamız lazım. “Bu işi yaparsak bırak bedeli, daha iyi bir hayat kurabiliriz kendimiz ve çocuklarımız için,” diyebiliriz. Onun yolunun da biraz ihtiyaçla bir araya gelmesi lazım. Belki düşe kalka ilerleyeceğiz. Düşüp dizi yarmadan çok akıllanmıyoruz toplum olarak. Belki dizlerin biraz daha yarılması lazım. Ama boşa kürek çekildiğini düşünmüyorum. Sadece koca bir meselenin bir kısmına müdahil olmaya çalışıyoruz. Onu bilelim. Çok büyük, kurumsal kapasitenin çok ötesinde hayaller de kurmamak lazım. Nasıl bir bağlamdayız, bağlamanın sınırları neler, bunu bilmek lazım. Değişim için neye, ne kadar zamana ihtiyaç var? Burada bir pasifleşmeden bahsetmiyorum. Sadece yerini bilip bu işin zaman istediğini ve başka aktörlerle beraber olmamız gerektiğini bilmek gerekiyor.

Katılımcı: *Şimdi iki noktanın tartışılmasını istiyorum ve bu konuda bir sonuca varmak gerekiyor. Birincisi, sivil toplum kuruluşlarının çatışan taraflarla ilişkileri ne olmalı? Ya da çatışan tarafların kendi sivil toplum kuruluşları olmalı mı olmamalı mı? Yani sivil toplum ideolojik, politik olarak çatışmanın tarafı mı olmalı ya da bunların dışındaki aktörlerden mi oluşmalı? İkincisi, bu ideolojik, politik bağların dışında sivil toplum kuruluşları çatışma taraflarınca finanse edilmeli mi edilmemeli mi? Bunlar sivil toplum açısından önemli sorunlar. Ben iki örnekle somutlaştırayım bunu. Türkiye’de 1999’da Abdullah Öcalan’ın çağrısıyla o dönemki barış süreci kapsamında bir grup PKK üyesi Barış Grubu adı altında Türkiye’ye geldi. Gelenlerden biri benim vekilimdi. Bir süre sonra bir barış girişiminin yürütücüsü haline dönüştü. Şimdi böyle bir şeyin etki düzeyi ne olur? İkincisi, İHH diye bir STK var, çok etkili. Bu son on beş yıllık süreçte, bütün fonlamasını, organizasyonlarını hükümet üzerinden yürütüyor. Şimdi bunlar sivil toplum mu, farklı bir şey mi? Bunları nasıl tartışmamız lazım? Sivil toplumun çatışmanın taraflarıyla ilişkileri ideolojik, politik ve fon biçimiyle ne olmalıdır? Bana göre sivil toplumun can alıcı meselesi bu.*

Katılımcı: *Biz de barış çalışması ve çatışma çözümü üzerine çalışmalar yürütüyoruz ama mesela biz sivil toplum olarak şunun farkını çok fazla yaşıyoruz. Biz savunuculuk faaliyeti mi yürütüyoruz? İzleme çalışması mı yapıyoruz ya da bir raporlama çalışması mı yapıyoruz? Bu aslında ciddi bir kar-*

maşık hale dönüştüren, aslında meseleleri mesele yapan bir durum. Siz de bahsettiniz, barış çalışmasını ele alırken iki yaklaşım var. Biri normatif olarak gören diğeri de bir ihtiyaç olarak gören. Belki üçüncüsü de şöyle bir tablo ortaya çıkartıyor. Biz barışa yaklaşıırken sanki bir şeylerin başlangıcı gibi yaklaşıyoruz. Halbuki barış bir şeylerin sonucu. Barış dediğimiz bir insan hakları mücadelesi yürütülmeden, bir düşünce, fikir mücadelesi yürütülmeden verilmeyen bir mücadeledir.

Şimdi sivil toplumun bu anlamdaki misyonu ne ya da sivil toplum çalışanlarının kendilerine yüklediği misyon ne? Sıkıştığımız nokta biraz bu. Bir de bazı şeyleri hep eski ve aynı tarzla yürütmeyi sürdürmek aslında bizi çok gerileten bir pozisyona götürüyor. Örneğin bu meseleleri konuşan hep yaşlılar ve erkekler oluyor. Bunu Akil İnsanlar Heyeti'nde de gördük. Gerçi devletin belirlediği ve çok erkek olan bir şeydi ama şunu söylemek istiyorum. Aslında hep böyle yaşlıların konuştuğu çok gerentokratik etkilerin bulunduğu meseleler üzerinden pek çözülüyor. Toplumun diğer kesimlerini, mesela gençlerini katmanın böyle yol ve yöntemlerini aramak belki de hepimiz için uzun vadede çözüm üretecektir.

Katılımcı: *Keskesor LGBT+ oluşumu içerisinde yer alıyorum. Biz İzmir'de, İstanbul'da "Barış Atölyesi" diye bir etkinlik organize etmiştik. Etkinlik çok iyi başladı. Öncelikle, "Barış vizyonunuz ne?" diye sorduğumuzda arkadaşlar cevaplar verdiler. "Amaçlar ve faaliyetleriniz nedir?" diye sorduğumuzda da bir problem olmadı. Ama şu son kısma geldiğimiz zaman, "Bu yedi başlıkta neler yapılabilir?" diye soru yönelttiğimizde herkeste bir durgunluk, bir cevap verememe hali oldu. Ben de açmaya çalıştım. "Vatandaşların korunmasını yapamayabiliriz ama barışı savunabilir miyiz kamusal alanda?" diye sorduğumuzda cılız sesler çıkmaya başladı. Ben şuna mı yormalıyız diye düşünüyorum: Türkiye'nin kendine özgü koşulları diye değerlendirip hemen bir köşeye atmamak gerekiyor ama az önce de bahsettiniz, hem negatif hem pozitif barıştan, acaba negatif barış inşa edildikten sonra pozitif barışın inşası daha mı kolay oluyor? Çünkü çatışma süreci devam ettiği için ve özellikle devlet barış konusundaki çalışmalara olumlu bakmadığı için insanlar geri duruyor. Sanki, "Barış kavramı marjinalleştirilmiş ve bunun üzerine söz söylediğim zaman cezalandırılırım," korkusunu gördük. Bir yandan bunu konuşabiliriz.*

Sivil toplum kuruluşları bütün toplumsal hareketlerle nasıl bir araya gelebilir? Sadece bir hareketin ya da grubun tek başına bunu yürütmesi çok zor olabilir. İki bine yakın sivil toplum kuruluşu buna çalışıyormuş. Bunun

yolları neler olabilir ya da dünyada bunun örnekleri var mı? Çatışma devam ederken pozitif barışın inşası nasıl tesis edilir, bunu merak ediyorum.

Katılımcı: *Esnaf olarak çalışıyorum. Zihnimde karmaşa yaratan olgulardan biri ortak bir sivil toplum tanımı. Burada söz alan arkadaşların sorularının altında yatan muğlaklık da belirli bir sivil toplum tanımının henüz bir uzlaşıyla kabul edilmediği gerçeğini gösteriyor. Şöyle ki uygulanagelen sivil toplum hareketleri ve kuruluşları daha çok çatışmalarda bir arabulucu faaliyeti yürütüyor; üçüncü bir göz yani mağduriyetin, yaşanan hak ihlallerinin, akıp giden bütün çatışmaların kıyısında kalan bir üçüncü özne olarak duruyor. Oysa bugün beni buraya iten şey işte bizatihi kırk yıldır belki yüz yirmi yıldır sürmekte olan çatışmanın bireysel yankıları. DiSA'nın veya başka bir STK'nın, oluşumun motivasyonu da bu olmalıydı: Bizatihi kendi kayıplarımız, kendi acılarımız, kendi yaralarımıza merhem sürme anlayışı motivasyonu. Bence bu anlamda, bu konuda bir karmaşa var. STK'lar salt birer kuruluş olarak mı yoksa bir hareket olarak mı kendilerini organize etmeli? Dolayısıyla barış inşasını yürüten politik, birinci dereceden bir aktör mü olmalı ya da çatışmaların daha tolere edilmesi, uzlaşa yahut arabuluculuk olarak adlandırdığımız memnuniyetsiz mutabakatların pekiştirilmesi içinde mi rol almalı? Sizin verdiğiniz örneklerde, teorik çerçevelerde üçüncü kısım model hariç diğer iki modelde baskın taraf buydu. Daha çok bir memnuniyetsiz mutabakat arayışında olan bir kuruluş söz konusuydu. Türkiye'de, bölgemizde bence bu konuda çok ciddi bir berraklığa ihtiyaç var. Benim de bugün buraya gelmemdeki motivasyon bu. STK'lar nasıl bir rol almalı ve ortak bir sivil toplum tanımı yapabilir miyiz, bunu merak ediyorum.*

Ben şahsen sivil toplum kuruluşlarının heterojenliğini kabul etmiş durumdayım. Homojen, herkesin uzlaştığı bir sivil toplum tanımı olmayacak ve bu tür örgütler de uzlaşmayacak. Muhtemelen bir yandan GONGO'lar yani hükümetlerin doğrudan denetlediği örgütler olacak, bir yandan da siyasi hareketlerin doğrudan bir uzantısı olarak konumlanmış STK'lar olacak. Bunlarla beraber çatışan taraflara mesafeli, taraflar arasında arabuluculuk yapmaya yeltenmiş aktörler olacak. Bence bu çeşitlilik devam edecek. Burada bir homojenleştirmeye gitme çabası sonuç vermeyecektir.

Normatif olarak sivil toplumun hükümet dışı olması, kamu yararına çalışması gerekir diyebilirsiniz. Birkaç asgari şartımız var. Kâr amacı gütmeyecek, kamu yararına çalışacak, eleştirel olacak, devlet ve hükümetle ilişkisi olmayacak gibi en azından asgari şartlar var, ama bundan öteye herkesin kabul

ettiği bir sivil toplum tanımı yok. Muhtemelen fiiliyatta da olmayacak. Bence bu çeşitlilik devam edecek. Mesele şu: Bu çeşitlilik içerisinde kamu yararına alan açmak için belli tipteki örgütlerin yaygınlaşması gerekebilir. “O tip ne olmalı?” sorusunun belki peşine düşebiliriz. Yoksa diğerleri yollarına devam edecekler. Bunda çok engelleyici bir gücümüzün olduğunu düşünmüyorum.

Bizim Barış Vakfı raporunda öne çıkan bir husus da şuydu: Bu yedi işleve bakarsanız, bu işlevler içerisinde doğrudan karar alıcılara hitap eden işlevler hangileri dersiniz esasında arabuluculuk ve kolaylaştırıcılık işlevi. Doğrudan örgütlerle, devletle temas etmeyi ve onlarla bir muhabbet kurmayı gerektiren fonksiyonlar. Ama diğerlerine baktığımızda vatandaşların korunması, savunuculuk, kamusal iletişim, grup içi sosyalleşme ve barış kültürü, çatışmaya duyarlı toplumsal birliktelik, izleme ve hesap verebilirlik aslında çoğu yüzü “sokak”a dönük olan fonksiyonlar. Yani sokağa inmeyi ve sokakta iş yapmayı gerektiren fonksiyonlar. Raporda öne çıkan husus şuydu: Türkiye’de bu işe zaten çok sınırlı sayıda örgüt ilgi duyuyor. İlgi duyanların çoğunluğu da daha çok ilgili karar alıcılara bakmayı ya da onlara dönük işleri seviyorlar. Kısa vadede getirisi olmayan, daha aşağı inmeyi, daha fazla koşuşturmayı gerektiren işlere dönük hevesin pek olmadığını ama örgüte ve devlete hitap etme, arabulucu ve hakem olma gibi sahalarda bayağı bir hevesin, arzunun olduğunu biz raporda görmüştük. Belki yüzünü siyasi karar alıcılara değil de topluma dönen işlere odaklanabiliriz ya da bu işlere odaklanan sivil toplum camiasını büyötmeye dair işler yapabiliriz. İşin bir boyutu bu.

Sivil toplum ve siyaset arasındaki ilişkiye dair soruya cevaben şunları söyleyebilirim: Açıkçası belki ikisi birden olabilir. Bence her durumda ilgili tarafların doğrudan organik ağı içerisinde olan kurumlar olacak. Örneğin grup içi sosyalleşme ve barış kültürü fonksiyonu şunu söylüyor. Mahallenizde, grubunuz içerisinde barış pozisyonunu güçlendirebilirsiniz. Örneğin bir STK doğrudan Kürt hareketi içerisinde yer alabilir, devletle, Türklerle, hükümetle konuşma derdi bile olmayabilir ama kendi camiası içerisinde barış hattını kalıcı bir pozisyon olarak güçlendirecek işler yapabilir, buna uygun bir pozisyon alabilir. Bazı STK’lar bunu daha iyi yapabilir. İçerideki bir STK’nın bunu yapma potansiyeli daha yüksek olabilir. Zaten işlevsel olarak bunun önüne geçmek pek mümkün değil. Vakaya baktığım zaman bu tür örgütler zaten olacak. İyi mi değil mi bu tartışılır ama en azından bu örgütler barıştan yana pozisyon alabilecekleri işler ya da o camiada savaş, çatışma meselesi gündeme geldiği zaman bunun önünü almaya dönük işler yapabilirler.

Bu STK’ların yanı sıra, taraflara angaje olmamış ama kamu yararını merkeze

alan, sokağın yararını merkeze alan, eleştirel akli merkeze alan bir sivil toplum camiasının olması gerektiğini düşünüyorum. DİSA bu sahada pozisyon almaya çalışan kurumlardan bir tanesi. Ama iki tip STK da barışa dair işler yapabilir diye düşünüyorum. Bu anlamıyla sivil toplum örgütlerinin tamamının siyasete mesafe almasını beklemek bence zaten gerçekçi değil.

Tam vaka aklıma gelmiyor ama bazen üst liderliğin çok merkezde olduğu süreçlerde tam da tabanı hızlı mobilize etmek için bazen bu tür “organik örgütlerin” varlığı işlev görebiliyor. Ama eğer siyasete organik olarak angaje olan, böyle kalmayı tercih eden STK’lar barış konusunda konjonktürden konjonktüre değişmeyen net bir pozisyon almadıkları zaman, bir aracı ve aktarıcı aktöre dönüşüyorlar bir süre sonra. Yeri gelince savaşın da aracısı ve aktarıcısı oluyorlar.

Ana akım medyayı düşünelim. Çözüm Süreci’nde iyi kötü barışa hizmet eden bir medya oluştu. Ama süreç bittikten sonra sanki hiçbir şey olmamış gibi medya tekrar fabrika ayarlarına geri döndü. Niye? Çünkü esasında medya merkeze bağımlı olan bir medya. Siyasi merkez A deyince A’yı yapıyor, B deyince B’yi yapıyor. Savaş deyince savaşa göre, barış deyince barışa göre pozisyon alıyor. Bu kaymaların olmaması lazım esasında.

AK Partili bir dernek olabilirsiniz ya da AK Parti’nin toplumsal tahayyülünü paylaşabilirsiniz. Burada çok büyük bir sorun görmüyorum. Keşke siyasi partilere angaje olmayan STK camiası daha geniş olsa. Ama en azından AK Parti içinde hangi şartta olursa olsun yine barıştan yana pozisyon alabilirsiniz. Kendi içinde AK Parti, CHP ya da HDP camiası içerisinde barışın hattını istikrarlı şekilde savunabilirsiniz. Belki de bu tür STK’ların barışa dair pozisyon almasını destekleyici işler yapabilirsiniz.

Ama ben her durumda, bunların dışında, siyasi partilere angaje olmayan; siyasi olan ama siyasi partilere angaje olmayan, kamu yararına faaliyet yürüten aktörlerin çoğalmasının kritik olduğunu düşünüyorum.

Sizin işlevler arasındaki ilişki konusundaki sorunuza dair aklıma bir şey geldi. Şimdi Paffenholz ve Spurk modellerinde aslında birkaç işlevi beraber yapmanın daha iyi olacağını söylüyorlar. Örneğin izleme ve hesap verebilirlik işlevi iyi işlerse bunu kullanan savunuculuğun daha etkili olabileceğini söylüyorlar. Bunu besleyecek iyi bir bilgi ağı ve izleme süreci aslında kamusal savunuyu da güçlendirebilir. Dolayısıyla bunların yedisinden sadece birini yapalım diye bir şey söz konusu değil. Belki birkaçını birden yapabilirsiniz. Hatta bu birkaçı arasında köprü kurarak yaptığınızda daha iyi yaparsınız

diye saha bilgileri var. Dolayısıyla o karmaşanın negatif bir şey olduğundan çok emin değilim. Bu iyi kurgulanırsa belki yedi işlev olmaz da üç işleve odaklanılır ve bu işlevler arasında bir köprü kurulabilirse...

Örneğin doğrudan hizmet sunumunun diğer işlevlere kapı açması gibi ya da izleme faaliyetinin savunu faaliyetine destek vermesi gibi. Ya da çatışmada ölen çocuk sayısı bilindiği zaman, bunun bir raporu, sahası, güvenli bir bilgisi olduğu zaman bunun üzerinden bir kamusal savunu yapma şansı daha yüksek, yapılan savunuculuk çalışmaları da daha etkili olur. Bu köprüyü A kurumu da kurabilir tek başına, üç fonksiyonu yapabilir ve bunlar arasında bir köprü kurabilir ya da her fonksiyonu iyi yapan kurumlar kendi aralarında bir ağ da kurabilir.

Bir sunumda dile getirilmişti: Kurumların sert dalgalarda ayakta kalabilmeleri için kendilerini bir kurumsal ağ içinde konumlandırmaları gerekir. Aslında bu sivil toplum örgütlerinin tek tek bir sert dalgada ayakta kalma şansları yok. Dolayısıyla belli işler üzerinden ne kadar iyi ağlar kurarsak sert dalgalara karşı ayakta kalma şansımız o kadar artar. Özetle, hem “sinerji” yaratmak hem de bu sert dönemlerde o sert dalgayı göğüslemek için bu ağların kurulması lazım. Bu meseleye kafa yormuş kurumlar arası işbirliğinin de örülmesi lazım.

Bu konuda çok iyi bir tablomuz var mı? Türkiye’de çok iyi işleyen sivil toplum ağları, platformları var mı? Açıkçası çok fazla yok. Diyarbakır’dan biliyorum. En azından iki camia olduğunu biliyorum. Biri İslami STK camiası. Kendi içlerinde platformları var. Geri kalan seküler camianın başka platformları var. Buralar da parçalı.

DİSA olarak STK buluşmalarını organize ediyoruz. Üç ayda bir, Diyarbakır’daki etkili belli başlı STK’larla bir araya gelmeye çalışıyoruz. Temel derdimiz Diyarbakır’da kamusal alanın inşasına katkıda bulunan kurumlar arasında kalıcı bir diyalog kurmak.

Ama iyi bir yerde değiliz doğrusu. Bir kurum dara düştüğü zaman o ağ onu ayakta tutamıyor. Belki bu fonksiyonlar üzerinden bu ağlar kurulabilir. Mesela İHD, izleme ve hesap verebilirliği hakikaten çok iyi yapıyor. Ciddi bir birikim de var. Ama bunu belki savunuyla birleştirmek gerekir. İzleme işiyle savunuyu iyi yapan aktörleri beslemek lazım. On bir ülkenin deneyimi şunu söylüyor, bilinçli bir şekilde sinerjiyi kurmak, gücü arttıran bir şey. O yüzden tek bir işe odaklanalım diye bir öneri yok. Bu aslında kötü bir öneri diyebilirim.

Katılımcı: Zinciri oluşturmak zor oluyor.

Aynen öyle. Tekrar sözü size bırakayım buyurun.

Katılımcı: Ben arabuluculuk meselesini çok kıymetli bulmakla beraber bu barış sürecinde STK'ların bu işlevi yerine getirmediğini ya da getiremediğini, başarılı olamadığını düşünüyorum. Çünkü arabuluculuk yapabilmeniz için eşdeğerli iki tarafın olması ya da iki tarafın birbirini görmesi ya da var olduğunu kabul etmesi gerekiyor.

Türkiye’de çatışma çözümünde arabuluculuk yapmayı istediğimiz kesimlerin başında devlet geliyor ve devletle arabuluculuk yapabilmek için devletin bizi kendisiyle eşdeğer görmesi gerekiyor. Var olduğumuzu kabul etmesi gerekiyor ya da bir biçimiyle varlık gösterdiğimizi bilmesi gerekiyor. Ama devlet –Türkiye’nin kendisi için bahsediyorum– kendi içerisinde var olan bütün ötekileri zaten kabul etmiyor ya da var görmüyor. Dolayısıyla aramızda eşdeğer bir ilişki de yok. Bu olmadığı için de arabuluculuk yapmak biraz bana şöyle geliyor: Evet, olsa çok kıymetli ve güzel olur. Sizin anlattığınızı bütün o teorilerin hepsinde ana başlıklardan biri arabuluculuktur. Devletin var olma mekanizması ve kendini temelde var ettiği ayakların başında bir defa zaten iktidar, güç geldiği ve bizi kendisiyle eşdeğer görmediği için arabuluculuk meselesi bizim için bence –çok kötü bir tablo çizmek istemiyorum ama– Türkiye’de iki kuşak daha geçse de gerçekleşmeyecek.

Daha önce şiddetsiz iletişim eğitimlerinde de temelde tıkanıp nokta buydu. Çünkü kişiler arasında arabuluculuk yapabilirsiniz. Arabuluculuğu kişiler veya topluluklar arasında kurabilirsiniz. Çünkü en temelde iki taraf da dönüp şunu söylüyor: “Ben uzlaşmak istiyorum ya da ben bu meseleyi en azından oturup konuşmak istiyorum çünkü duyulmak istiyorum.” Ama bizim buradaki mesele devletle ilgili ve devlet bizi duymak istiyor mu, uzlaşmak istiyor mu? Biz derken ötekilerden ya da diğer karşıt gruplardan, zümrelerden bahsediyorum. Var olduğumuzu en azından kabul ediyor mu? Her şeyden önce bir defa bunu konuşmamız gerekiyor.

Bu çerçeveye tam olarak katılmıyorum. Zira sadece bahsettiğiniz türde bir arabuluculuk yok. Örneğin çatışma çözümü ve arabuluculuk üzerine çalışan Nimet F. Beriker, arabuluculuk üzerine yaptığı bir çalışmada 24 farklı tipte arabuluculuk modelinden bahsediyor. Sizin bahsettiğiniz sanki hakem rolündeki arabuluculuk gibi.

Katılımcı: *Hiç öyle değil aslında.*

İrlanda'yı örnek verelim. İrlanda'da tam da böyle bir eşitlik pozisyonu yok ama çatışmanın çok yoğunlaştığı bir dönemde örneğin rahiplerin sadece taraflara bilgi akışı sağlayarak barışa katkı sunduğunu görüyoruz. Yani arabuluculuğun tek bir modeli yok. Taraflar üzerinde bağlayıcı gücü olabilecek bir modelden bahsediyorsunuz anladığım kadarıyla ama sivil toplumun bu konudaki rolü tek başına bu olmayabilir. Bahsettiğiniz, arabuluculuk modellerinden biri. Bunu reddetmiyorum. Bu tür bir arabuluculuk zor olabilir. Bununla birlikte, arabuluculuğun başka modelleri de var. Bazen sadece bilgi akışı da olabilir. Bazen taraflar kamusal alanda açıktan konuşamazlar, ortam çok sertleşir. Örneğin Kuzey İrlanda'da bu çok işlenen bir şey. Taraflar arasında bilgi akışını sağlayan işlevler de olabilir.

Katılımcı: *Ben hakemlik meselesini de çok kullanmam. Niye, çünkü hakemlik de başka bir iktidar alanı yaratıyor. Yani kararları veren, kuralları koyan ve o kuralların denetiminin yapılmasını sağlayan kişi demek. O da aslında kendi içinde başka bir güç oluşturuyor. Dolayısıyla bahsettiğim şey aslında hakemlik değil. Öyle anlaşılırdıysa orayı düzeltmeyi çok isterim. Çünkü o başka bir güç mekanizmasına dönüşüyor. Tamamen tarafsız, iki tarafa da gerçekten eşit mesafede duran ve bu arabuluculuk meselesini doğru yürütebilecek bir performansın oluşabilmesi için aslında iki tarafın da buna rıza göstermesi ya da niyetinin olması gerektiğinden bahsediyorum.*

İrlanda'da karşı taraf üzerinde etkili olabilen, saygın görülen kişiler tercih edilebiliyor. Yani çatışmanın bir tarafına yakın görünen isimler bazen arabulucu olarak rol alabiliyorlar. Ama dediğim gibi arabuluculuk meselesi bunlarla sınırlı değil. Nimet Hoca bu konuda yapı ve süreç eksenlerini baz alarak 24 ayrı tipte arabuluculuk modelinden bahsediyor. Bunun en uç noktası Birleşmiş Milletler'in askerî bir kuvvet gönderip, bir barış gücü gönderip müdahale ettiği modeller. Ama sadece taraflar arasında bilgi akışını kolaylaştıran, bundan öteye gücü ve rolü olmayan arabuluculuk modelleri de var.

Katılımcı: *Bu arabuluculuk meselesinde çok kötümser olmanın –Türkiye'de ve Ortadoğu'da yaşananlardan da kaynaklı– artık mümkün olmayacağını düşünüyorum. Mesela 2013-2015 Çözüm Süreci döneminde öyle bir iklim yaratıldı ki gerçekten bir anda işte bir barış havası oluştu. Birtakım heyetler oluşturuldu ve görüşmeler yapıldı. Aslında buna zemin verildiğinde ve birtakım adımlar atıldığında çok spontane, doğal oluşan şeyler. Çok imkânsız şeyler değil. 2011'den beri Suriye'de bir savaş var. Türkiye'de keza*

çok ciddi sorunlar ve politik kargaşalar var. Dünyada da çok çelişkili, çatışmalı bir siyasi süreç var. Aslında Ortadoğu'nun ve dünyanın artık bunu kaldıracabilecek gücü yok. Ben artık bunların çok zor olmadığını, birtakım adımların atılmasıyla bir şeylerin gerçekleşebileceğini düşünüyorum. Şunu da düşünmek lazım, aslında burada çözümlenmesi gereken, bu tarz mekanizmalar mıdır yoksa bir devlet zihniyeti midir? Bugün işte bir çözüm süreci dahi olsa karşınızda bir devlet zihniyeti olduğunu unutmamak gerekiyor. Belki bizim bir önceki çözüm sürecindeki en büyük eksiğimiz oydu. İşte sonsuz bir güven duyduk ve sonsuz bir itimatla birtakım şeyleri gerçekleştirdik. Belki biraz bu açıdan bakmak lazım.

Siyaset biliminde “Devletin gücü nereden gelir?” diye bir soru var. “Devletin gücü neye bağlı, güç kaynakları nelerdir?” diye koca bir soru var. Benim de biraz yakın olduğum çatışma kuramları şunu söyler: Sopa ve rıza. Gramsci bunu hegemonya ve zor kavramlarıyla açıklar, Althusser devletin ideolojik aygıtları ve baskıcı aygıtları kategorisiyle analiz eder. Michael Mann devletin altyapısal gücü ve devletin despotik gücü der. Esasında tüm bu kavramsal-laştırmalar iki gücün altını çizer: Sopa ve rıza.

Sopadan kastım esasında şiddet; zor yani. Devlet aslında baskıyla, şiddetle toplumun olurluğunu alır. Polis, asker, mahkemeler, cezaevleri esasında devletin zor aygıtlarını oluşturur.

İkinci güç kaynağı ise rızadır. Devlet sizi ikna eder, kalbinizi ve beyninizi kazanır. Michael Mann bütün devlet formasyonlarının sopa ve rızanın farklı kombinasyonlarından oluştuğunu ileri sürer. Tabii sopa yerine despotik güç, rıza yerine altyapısal güç kavramlarını kullanıyor. Mann’e göre bu, toplamı bir olan bir denklemdir. Sopa artınca rıza azalır, rıza artınca sopa azalır.

Fransız düşünür Pierre Bourdieu'nun şöyle bir itirazı var. Diyor ki aslında şiddette de bir rıza vardır. Devlet şiddet uyguladığı zaman ona rıza gösteren bir grup olmazsa devlet o şiddeti de uygulayamaz. O yüzden devletin esası rızadır. Devlet aslında toplumsal yapıda rıza üretebildiği ölçüde iş yapar.

Bunu baz aldığımızda –şimdiki tartışmayla ilişkilendireyim– “barışa dair bir toplumsal rıza” üretilmediği takdirde, çatışmadan yana tavır alan aktörler yola devam edecektir. Bundan kaçış yok. Burada bence bütün mesele sivil toplumun tek başına arabuluculuk ve devlele, örgütle muhatap olmaktan ziyade toplumsal alanda barışa dair –ki bu barış dediğim sadece negatif bir barış değil, asgari olarak o, ama ötesi, belki pozitif barış– bir toplumsal rıza üretebilmesinde. Sivil toplum barışa dair rızayı nasıl üretir? Sivil toplumun

asıl işlevi bu: sahada. Bu rızayı üretmediğimiz takdirde işin doğrusu kalıcı olarak bir barış şansı yok. Bu çok kolay değil. Muhtemelen birkaç kuşak alacak barışı inşa etmek. Negatif barış belki biraz erken olabilir. Bir siyasi çerçeveye üzerine bir uzlaş sağlanabilir. Sivil toplumun temel meselesinin tam da bu rıza üretmeye yüzünü dönmek olduğunu düşünüyorum. Yüzümüz buna çok dönük değil. Yani Ankara’da bu rıza üretilirse bu kadar rahat bu işler yapılmaz.

Kayyum örnek vereyim, daha uç bir örnek. Hakikaten toplum içerisinde yaygın bir rıza olmasaydı; Edirne’de, İstanbul’da, İzmir’de, hatta Diyarbakır’da –burada bile bir rıza var belli ölçülerde ve belli gruplar içerisinde– kayyum bu kadar rahat atanamazdı. Bir rıza var alttan alta. Ve bu rızanın da bir sürü araçları var.

Bizim barışta da bu rıza mekanizması nasıl işliyor? Savaşa, çatışmaya dair ya da Kürtlerin haklarının yok sayılmasına dair yaygın bir rıza var. Bu rızanın karşısına başka bir rıza nasıl inşa edilir? Eşitliğe, hakka, hukuka, şiddetsizliğe dair bir rızayı üretebildiğimiz ölçüde bence bu mesele barışa evrilecek.

Sivil toplumda aslında biraz yapamadığımız şey bu. Biz bu rızayı üretmeye dair çok kafa yormuyoruz ya da kaynaklarımızı, enerjimizi buraya sarf etmiyoruz. Öne çıkan kurumların çoğuna arabuluculuk gibi işler daha çekici geliyor. Güç ve iktidar odaklarına dönük iş yapmak daha çekici geliyor. Mesela çatışma mağduru birinin yirmi yıllık negatif bir hikâyesini pozitif dönüştürmek için küçük küçük işler yapmak çok fazla insanı motive etmiyor açıkçası. Çok enerji sarf etmiyoruz. Bunu bir sürü örnek için söyleyebilirim. Bu sadece sivil toplum için de geçerli değil. Buna siyaset kurumunu da katabilirsiniz, medyayı, üniversiteyi de. Ama işin doğrusu meselenin –tekrar olacak ama– esasında toplum içinde pozitif barışa dair bir rıza üretme meselesi olduğunu ve biraz odağın buraya kayması gerektiğini düşünüyorum. Buna dair de aslında devletin bütün baskıcı mekanizmasına rağmen yapılabilecek bir sürü iş var, yani yapmadığımız, eksik bıraktığımız.

Katılımcı: *Tam da böyle bir perspektifle yola çıkmanın yarattığı bir handikap var. Yüzünü topluma dönmek – ki olması gereken bu, yani en azından Avrupalı anlamda sivil toplumun hukuksal temellerinin atıldığı bir Avrupa’da bahsedelim. Veyahut toplumsallığın konuştuğu ve henüz devletin serpilmediği dönemlerden bu yana gelen toplum geleneğinden bahsediyorum. Sivil toplumun konumu aslında devletin alanını küçültmek, toplumun bütün ihtiyaçlarını kendi başına gerçekleştirebilmesini sağlamak ve*

bunu gerçekleştirmek. Dolayısıyla devlete karşı sürekli bir koruma mücadelesi içerisinde olmak. Bu anlamda siyasi partileri, sendikaları, tarikatları yani neredeyse devletsel gücü olmayan bütün oluşumları sivil toplum diye tanımlayan perspektifler var. Ben de biraz öyle bir perspektife yakınım. Yüzünü topluma dönmek tam da şimdi politik bir faaliyet. Bu şekilde toplumsal bir barışı inşa etmek, bildiğimiz anlamda siyasi partilerin de yüzünü halka çeviren bir toplumsal hareket kurmak anlamına geliyor. Bence bizim bu anlamda rıza çalışmalarına yüzümüzü dönmemizin altında yatan şey bundan kaynaklanıyor. Yani bunun risklerini üstlenebilecek cesaret ve kararlılık yok, en azından oluşan ve oluşmakta olan bu hareketlerde. Burada dediğim gibi baştan itibaren konumlanmamız için bir tercihte bulunmamız gerekiyor. Mesele barış konusunda radikal bir biçimde topluma dönük rıza üretimini gerçekleştirmek. Ama bu politik bir faaliyet. Bunun üstesinden gelebilecek hukuksal boşlukları ve handikapları bir kenara bırakırsak...

Söz almak isteyen var mı? Eğer yoksa belki son dönemden bir vaka üzerinden bir cevap verebilirim.

Katılımcı: *Cevaptan ziyade şunu söyleyeyim. Şuna değinmek istiyorum. Gelmeden önce taksiye bindim. Şoför bey, “Nereye gidiyorsun?” diye sordu. Ben de, “DİSA’ya,” dedim. “Hayırdır?” dedi. “Dikkatli olun,” falan dedi, “bu ara süreçler sıkıntılı,” vs. İki toplumda da böyle bir –korku mu desek– illegal bakış açısı var süreçle alakalı olarak. Bu sindirilmiş bir politika mı yoksa daha farklı ele alınabilir mi bilemiyorum.*

Şimdi uç bir örnek vereyim. Bir gün arkadaşlarla Kürtler arası sınıfsal ayrımı tartışıyorduk; yani yoksullar, zenginler diye. En son arkadaş dedi ki: “Sevgili Cuma, siyaset dediğin şey kavga meselesidir. Diyarbakır’da bu olan bitenlere yoksulların bir itirazı varsa kavga edecekler. Kavga etmeden haklarını alma şansları yok.” Kavganın biçimi, yolu, aracı ne olur, onu çok bilemiyorum. Ama benim de siyasette temel aldığım yaklaşım bu. Sivil toplum örgütleri siyasi aktörlerdir. Ama bu siyaseti ben yüksek parti siyaseti olarak değil, aşağı siyaset olarak algılıyorum. Buna aşağı siyaset mi deriz, mikro siyaset mi, makro perspektifi olan mikro siyaset mi deriz, bilemiyorum. Son kertede “siyaset”te benim durduğum tanım şu, farklı toplumsal çıkarlara sahip olan grupların rekabetidir esas anlamıyla. Çaba sarf etmek gerekiyor.

Rasyonel seçim kuramını hatırlatırsam, benim durduğum nokta şu; bu iş esasında gündelik hayatta negatif ve pozitif olarak size dokunduğu ölçüde

sizi içine alıyor. Siyaset zaten böyle bir alan. Türkiye gibi bir bağlamda işin doğrusu bazen çok ağır bedelleri de ödemeyi gerektiren bir alan. Türkiye’de aktörlerin barışa dair bedel ödemekten çekinmek gibi bir sorunu yok kanaatimce. Örneğin Kürtler bağlamında düşünürseniz çok bedel ödenmiş durumda. Bedel ödemekten kaynaklı bir geri durma halinin olduğunu düşünmüyorum. Hatta devasa bir insan kaynağı, emeği ve mobilizasyonu var Kürtlerin. Çoğu vakayla kıyaslarsanız muazzam bir emek var ortada. İnsanların bundan dolayı geri duracağı kanaatinde değilim.

Bir panelde duymuştum, bu tür vakalarda insanlara şunu hatırlatırsak belki olabilir bu iş: Geçmişin uzun uzun hikâyesinden ya da geleceğin çok uzak umudundan ziyade yakın vadede gelecek olan ne? Yani yapmazsak neyi kaybedeceğiz? İnsanların bunu hissetmesi lazım, bu işe dair bir şeyler yapmak istiyorsak. Belki gelecek olanı değil “gelmekte” olanı görmek lazım. Bu tür vakalar biraz öyle. Yapmazsak kaybedeceğimiz şeyler neler? Bir, meseleyi böyle kurguladığımız ölçüde ya da insanlara böyle yeniden çerçevelediğimiz ölçüde barışa dair yol alma şansımız var. İki, önüne geçtiğimiz takdirde elimize geçecek olanlar neler? Bunu sadece maddi açıdan söylemiyorum, maddi ve sembolik olarak. Kürtler arasında bence mobilizasyon sorunu yok. Mesele başka bir mesele.

Rasyonel seçim kuramını hatırlatırken bu hususa dikkat çekmek istemiştım. Bir norm olarak barış güzel şey, bunu anlatmak lazım insanlara. Ama bir yandan da rasyonel bir seçim olarak barışa ihtiyacımız var ki kaybetmeyelim ve şunları elde edelim.

Peki, meseleyi böyle nasıl kurgulayabiliriz ve bunun aracı ne olabilir? Yine sahadan aldığım birkaç veri söyleyebilirim. Şimdi Kürt meselesinin çok makro meseleleri var. Bu makro meseleleri mikro ölçeğe indirgeyemiyoruz. Makrodaki meselelere adım atmadığımız zaman mikrodaki neyi kaybediyoruz, neyi kazanamıyoruz? Örnek vereyim. Mesela özerklik meselesini çok konuşuyoruz ve adım atamıyoruz. Çünkü siz özerklik meselesinin mikro ölçekte hayata nasıl yansıdığını kurabilirsiniz... Örneğin İzmir, İstanbul özerk olursa ne olur, –daha ağır bir örnek üzerinden gidiyorum–, Diyarbakır özerk olursa ne olur? Diyarbakır’daki kaynakların %80’ini Diyarbakır halkı yönetirse Diyarbakır’ın, İzmir’in gündelik hayatı nasıl değişir? Ya da tam tersini düşünürsek olmayınca ne olur?

Mesela Birecik’in çöp örneğini verebilirim. Yasaya göre ilçe belediyesi çöpü toplar ve büyükşehir onu alıp bertaraf eder. Birecik Urfa’ya bağlı, merkeze

110 km mesafede. O çöpü oradan alıp 110 km merkeze getiriyor ve bertaraf ediyorsunuz. Ama Birecik'in 30 kilometre ötesinde Antep'e bağlı Nizip var. Nizip'te bir düzenli depolama sahası var. Yani Birecik çöpünü Urfa merkeze değil de Nizip'e götürürse maliyetler dörtte bir iner, örnek olarak söylüyorum. Artı Nizip'te çöpten elektrik üretebilmeniz için günlük çöpün asgari 400 ton olması lazım. Nizip'in çöpü tek başına yetmiyor buna ama Birecik'in çöpü de giderse 400 tonu aşıyor ve elektrik üretme şansınız var. Birecik çöpünü Urfa'ya getirmeye devam ediyor günde 110 km mesafe alarak. Çünkü idari olarak Antep başka bir yerde Urfa başka bir yerde. Türkiye'nin merkeze bağımlı, tek tip yerel idari yapısı bu tür ortaklıklara izin vermiyor.

İkinci bir örnek vereyim. Bir arkadaşımız Ege Bölgesi'nde bir nehirden bahsetmişti. Nehir bir şehirden çıkıp başka bir şehirden geçiyor ve üçüncü şehirde kirlilik yaratıyor ama kirliliğin kaynağı diğer şehirdeki sulama faaliyetleri. Siz çevre-su meselesini üç ili kapsayacak şekilde yönetmediğiniz sürece bu meseleye baş etme şansınız yok.

Şimdi biz özerkliği esasında Kürt meselesi, çatışma, silah bağlamında konuşuyoruz. Yani oradan öteye ne olacak, özerklik olsa hayat nasıl değişecek? Belki işin bir boyutu bu.

Bu cesaret ve kararlılık konusunda şunu da söyleyeyim. Bu meseleye dair ben iki şeyin önemli olduğunu düşünüyorum: Umut, kolektif aktörlere olan güven. Bir umudunuz varsa iş yaparsınız. Benim umudum olduğu için bugün buradayım. Hafta sonu, cumartesi evde oturup kahvaltı yapabilirim kızım, eşimle. Ama bir derdim var ve bunun çözümüne dair bir umudum var. Daha bu umudu yitirmiş değilim. Umudunuzun olması lazım. Sivil toplum aktörlerinin ya da daha geniş bir çerçevede siyasi aktörler dahil tüm aktörlerin bu umudu diri tutacak işler yapması lazım ya da bu umudu kırarak işler yapmaması lazım. Değişime dair umudu canlı tutabildiği ölçüde sivil toplum, insanları mobilize edebilecektir.

İkincisi, herkes limitlerini bilir. Şahıs olarak yapabileceklerim çok sınırlıdır. Ama DİSA olarak biraz daha geniştir. Diyarbakır sivil camiası olarak biraz daha geniştir ya da Kürt itirazının bir parçası olarak çok daha geniştir. Keza Türkiye'deki demokrasi hareketinin bir bileşeni olarak da. Bu kolektif aktörlerin kolektif eyleme süreçlerine güveninizin olması lazım.

Dolayısıyla bence bütün sivil aktörler bu ikisini, umudu ve güveni, inşa ettiği ya da inşa ettiğini koruyabildiği ölçüde yol alabilir. Bazen inşa ettiğini de yıkar. Umudu da bazen yıkıyorsunuz istemediğiniz halde ya da güveni de

kırabiliyorsunuz. Bileşeni olduğunuz kolektif aktörlere dair bir güven üretmek zorundayız ve umudu üretecek işler yapmak zorundayız.

Sonuçta siyaset kendi gündelik hayatımızın inşasıdır. Ben böyle bakıyorum en azından. Kendi hayatımızı kuruyoruz. Benim için siyaset başkaları için, gelecek kuşaklar için iş yapmak değil. Bugüne dair, bugünü kurmak, bugünü yaşamak, bugün iyi olmak, etrafı iyi etmek ya da iyi bir ortamın bileşeni olmak için konumlanmak meselesi siyaset. Bunu bir hayal olarak diğer kuşağa, elli yıl sonrasına dair bir iş olarak kodlamamak lazım.

Buradan baktığımızda ben çok karamsar değilim. Bir de zaten biz Diyarbakır'da, iyi bir kentte yaşıyoruz. Ben bütün bu hikâyeye rağmen kendimi güvende hissediyorum. Bu cemaatin, Diyarbakır'ın bir üyesiyim. Hakikaten bunu sizleri ajite etmek için söylemiyorum. Son birkaç yılda yaşadığımız bütün kötü hikâyelere rağmen, Diyarbakır güvende hissettiğim bir şehir. Yani üç yıl önce burada kıyamet koptu. Hepimiz gördük Sur'da yaşananları. Ama ben burada daha güvende hissediyorum kendimi bütün her şeye rağmen. Bu açıdan biraz şanslıyız. Bulunduğumuz şehirde insanların kolektiviteye, toplumsallığa inancı, katkısı, dahil olması birtakım darbeler alıp gerilemeler olsa da her şeye rağmen iyi bir yerde. Burada bitirelim isterseniz.

İKİNCİ BÖLÜM

GRUP İÇİ SOSYALLEŞME VE BARIŞ KÜLTÜRÜ: ŞİDDETSİZ İLETİŞİM DERNEĞİ DENEYİMİ

Vivet Alevi

“Neden şiddetsiz iletişim?” sorusuna kendi biyografimden yola çıkarak cevap vermek istiyorum. Adım Latince “yaşam, canlı” anlamına geliyor. Ben Yahudi toplumunda kendi seçtikleri isimlerin verildiği son nesildenim. Bizden sonrakilere Türkçe isimler kondu. Kimse açık baskı uygulamamıştır ama Yahudiler çocuklarını korumak için bunu gönüllü seçtiler. İşte “Perla”lar İnci, “Yasef”ler Yusuf oldu. Örneğin bir akrabam –bana sorarsanız çok güzel bir ismi vardı– makine mühendisi olarak bir fabrikada çalışmaya başladığında artık ne yaşıdıysa mahkemeye giderek ismini Türkçeleştirdi. Çok uzun zamanımı aldı onun ismine alışmak. Bu ülkede antisemitizmi adı anılmayan bir gerçeklik olarak yaşıyorum.

Bununla birlikte orta sınıf bir azınlık toplumunda ve son derece apolitik yetiştim. Şimdi de Türkiye’de toplumsal bağlamları, hak ve özgürlüklerini tanımayan, anlamayan, merak etmeyen, bunlardan haberdar olmaya ilgi göstermeyen, şiddete tepki vermeyen, benim o zamanki halime benzeyen süper apolitik bir nesil yetişti.

Suadiye Plajı diye önünden yol geçmeyen bir yer vardı İstanbul’da. Şimdi olmayan, resmen plaj olan bir yer. 1974 yazında bir yandan güneşlenirken, yeni çıkmaya başlayan dergileri okumaya başladık. Ecevit seçilmişti. Genel af ilan edilmiş, 12 Mart’ta tutuklananlar çıkmış ve hemen yazmaya, çizmeye, tartışmaya başlamışlardı. Ben de o zamanlar gencim işte. Ortam hareketlendi, ben de onlarla birlikte hareketlendim.

O dönem Almanya’da öğrenciyim, gidip geliyorum. Türkiye’de toplumsal hareketlenme hızlı. Ben daha anlamadan sıkıyönetim gelmiş. Ben de Almanya’da ülkemizin haliyle ilgili kaygılarla, nasıl katkıda bulunurum sorusuyla işçi-göçmen derneklerine gidip gelmeye başladım. Böylece Türkiye halkını Berlin’de bu derneklerde tanımaya başladım. Çünkü İstanbul’un Şişli, Nişantaşı bölgesinde büyümüştüm. Okulu 1978 sonunda bitirdim, döndüm. Dön-

düm derken zaman hızlı geçti. 1980’de Türkiye aklı çalışan, eli kalem tutan, düşünen, toplumsal kaygıları olan bütün bir neslin yok oluşuna şahit oldu. Bedenen, fiziken, ahlaki olarak, duygusal olarak yok edildi. Delirmeyenler, bir yerlerde iş bulabilenler ayakta kaldı. Ama sonuç olarak aydın, akademik diyeceğimiz bir neslin toplumsal katkısı sıfırlandı. Ben de 80’den nasibimi alıp geldiğim gibi aynı hızla Almanya’ya geri döndüm ve 87’de askerî yönetim sivil hükümetlere devredilince döndüm.

Bir örnek vermek istiyorum. Şiddetsiz iletişime ilgi gösteren bir öğretim görevlisi tanıdım. Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler’de çatışma çözümleri ve barış konularında akademik çalışmalar yapıyor. Konuşurken, “Siyasal bilgiler okudun, doktoranı yaptın. Siyasal bilgiler Türkiye’de toplumsal düşünmeyi öğrenmenin kalesiyken nasıl oluyor? Siz insan hakları dersleri almadınız mı?” diye sorduğumda, “Üniversitede bir tek Server Tanilli veriyordu, o da seçmeli dersti,” cevabına o kadar şaşırdım ki. 1987’de üniversiteye başlamış. Yani Türkiye’de 1980’den sonra yetişen nesiller siyasal bilgileri insan hakları öğrenmeden bitirebiliyorlardı. Daha sonra katılımcılarım arasında da siyasal bilgiler okumuş ama insan hakları dersi almamış olanlarla karşılaştım.

Niye bunları anlatıyorum? 1980 sonrasında bütün bir aydın nesil çeşitli biçimlerde etkisiz hale getiriliyor. Ondan sonra yetişen nesil, örneğin şu ana kadar şiddetsiz iletişim eğitimlerine katılanlar, korku içinde etliye sütlüye dokunmayan insanlar. Bakıyorum akıl, zekâ yerinde, insan olarak hakikaten kıymetli ancak toplumsal bilinç sadece sosyal yardım yapmayla sınırlı.

Şöyle şeyler anlatıyorlar mesela: 80’den sonra üniversiteye giden gençleri aileleri “Sakin siyasete bulaşma yanarsın!” mesajıyla büyütmüş. Düşünebiliyor musunuz, ülkemizin okuyacak, yazacak, dünyayı anlayacak, olaylar üzerine düşünecek, çözüm üretecek, katkı yapacak nesli üniversitelere böyle yollanıyor. Şunu anlayalım yani: Niye Türkiye’de, işte Ankara’dan batıya doğru acayip bir apolitiklik var?

Bana geri dönüyorum. Ben başka türlü sarsıldım. Bu kadar mücadelecî, dünyayı kurtarmaya soyunan “devrimci” bir nesilden söz ediyorduk. Gözaltındaki ve hapishanedeki zulmü sağ atlatıp daha sonra dışarı çıkabilenlere yargılamadan baktığımda; delirmeyenlerin, sağlığını tamamen yitirip etkisiz kalmayan –çünkü delirenleri, çok ciddi şizofreni vs. geçirenleri biliyorum, örneğin baba ağır işkence görmüş, ağır dayak yemiş ve sonra şizofreni geliştirmiş ve evi terörize ettirmiş– eski “yoldaşların” günlük hayata karıştıklarında –mesela epey önemlileri bugün Türkiye’de güçlü inşaat şirketlerinin

sahipleri oldu– mevcut sistem ve politikalarla uyum içerisinde yaşadıklarını gördüm. Sizin yörelerden yani kökeni buralardan olan arkadaşlar da feodal ilişkilerini kullanarak kendi eski yol arkadaşlarını şimdi maraba olarak kullanabiliyorlar.

Yargılayıp işin içinden sıyrılmaya çalışmayınca şu soruyu sormak zorunda kaldım: Nasıl oluyor da bu kadar ulvi değerler için yollara düşüp canlarını bu uğurda feda edebilecek bu yiğitler, şartlar değiştiğinde daha önce tamamen karşı oldukları sistemin bu kadar parçası haline geliyorlar? Bu soru beni çok meşgul etti.

O kadar hayal kırıklığına uğradım ki, “İki insan bir araya gelince tehlike üretiyor; güç, iktidar ve şiddet, başka hiçbir şey üretemiyor,” diyerek sosyal alandan tamamen aileme geri çekildim, çocuğumu doğurdum, ev kadını oldum. Hakikaten o da çok önemli bir deney. Böyle büyük meselelerle uğraşınca insanlar hayatın kendisini unutuyor. Aktivistin hayatı sabahın erken saatinden gecenin geç vaktine kadar faaliyet yapmak. Yani “normal” insanların hayatlarıyla bağlantı tamamen kopabilir. Ondan sonra da bir üstün insan sanısına kapılabiliyoruz. Böyle bir tehlikesi var.

Berlin’de bir öğrencilik yaşadım, bir mültecilik yaşadım, daha sonra da göçmenlik yaşadım. Yani yurtdışında farklı statülerle farklı deneyim biçimleri yaşadım. Mültecilik dönemimde siyasal bilgiler okudum. Berlin Hür Üniversitesi (FU) birçok ünlü siyasal bilimler profesörünün ders verdiği bir kurumdur. Bu yoldan, geçmiş deneyimlerimi anlamaya ve hazmetmeye zaman ayırdım.

Türkiye’de 1987 sonrası siyasi arena tekrar hareketlenmeye başladığında, gördüm ki eski, kendini eskinin karikatürleri olarak tekrarlıyor. Eskinin karikatürleri dediğim hiçbir şey öğrenilmedi mi yaşananlardan? Bir ülkenin aydını diyeceğimiz beyin takımı tarandı ve buradan bir ders çıkarılamadı. İki kişi bir araya gelince yaptıkları iş zaten zararlıdır deyip evime çekildim.

Bütün bunları bu kadar ayrıntılı anlatırken amacım, “Neden şiddetsiz iletişim?” sorusuna zemin hazırlamaktı. Çünkü yörenin sorunlarına şiddetsiz iletişimin nasıl bir katkısı olur, onu birlikte araştıralım istiyorum.

Toplumsal hayattan elimi eteğimi çekmiş çocuk büyütürken oğlumun babasıyla anlaşmazlığa düştüğümde şiddetsiz iletişimle karşılaştım. Kendisi Alman. “Anlaşmazlıkların milleti yoktur,” cümlesini o zaman keşfettim. Kadına karşı şiddet bir Alman entelektüeli tarafından da uygulanabiliyormuş. Öyle ki aile olarak –aile derken bu çocuğun annesi babası– biz yetişkinler

hayatımızı nasıl sürdüreceğiz ve organize edeceğiz ihtiyacıyla arayışa girdim. Şiddetsiz iletişimi daha önce duymuştum ama ihtiyaç şimdi doğmuştu.

Şiddetsiz İletişim Bir Yaşam Dili kitabını aldım. Metodu öğreneceğim ve öğlunun babasıyla daha önce kestiğim iletişimi yeniden kuracağım. Kitabı bir nefeste okudum ve burada bir cevher var dedim. Aynı zamanda, “Bu işi becerebilirsem insanlarla tekrar diyalog kurmaya cesaret edebilirim,” düşüncesi içime doğdu. Kitabı bitirdiğim gibi harekete geçtim ve bir arabulucuya gittim. Şiddetsiz iletişim maceram böyle başladı.

Uygulamalarım işlemeye başladı. Mekanik olarak yapsam da iletişimime katkı sağladı. Bunda iş var dedim. Bu sadece özel hayatıma değil, benim daha önce gönlümün derdi olan toplumsal buluşmaya da bir şekilde yardımı olabilecek gibi göründü. Öyle iletişim kurmayı becerebilirsek insanlar arasında barış mümkün olabilir.

Bakınız, barıştan söz ederken, büyük çözümlerden değil adım atmaya başlarmaktan söz ediyorum. İnsanlar birbirleriyle konuşmaya başlasınlar. Bu bize farklı görüşten, farklı inanıştan, farklı yönelişten insanların farklılıklarıyla bir masa etrafında toplanıp birbirini dinleyeceklerine dair bir yol yöntem öneriyor. Şiddetsiz iletişim yaklaşımını geliştiren Marshall B. Rosenberg’in yöntemin toplumsal dönüşüm için uygulanmasına dair bir kitapçığı var: *Toplumsal Dönüşümün Kalbi*. Onu da çevirmeyi tasarlıyoruz.

Bana ayrılan süre zarfında sırf ben konuştum, siz sustunuz. Lütfen dinleyemediğiniz an geldiğinde söz alın. Zamanımızı böyle değerlendirelim.

Katılımcı: *Öncelikle sunumunuz için çok teşekkür ederim. Çok etkileyiciydi ve şu dikkatimi çekti. Çok doğru sorular sormuşsunuz. Doğru soruların hep önemli olduğuna inanırım. Soru sordum dediniz ya, bu nasıl oldu?*

Tek başıma bu soruları sormakla kalsaydım, “Allah tepesinden baksın. Bu insan dediğin yaratıklardan ne köy olur ne kasaba!” derdim. İşte o noktada inime çekildim. Üniversiteye gittim. İdeoloji eleştirisi, dinler ve toplumlar tarihi, feminist eleştiri vs. okudum.

Soruyu Marshall da sormuş. Kendisi 2015’te, 80 yaşında öldü. Eğer açık kalple sunumumu yapıyorsam bunu onun duru insanlığına borçluyum. Kitabı alıp okuduğunuzda göreceksiniz. Kendisi Yahudi, 40’lı yılların Amerika’sında Detroit’e göç ediyorlar. İşçi kesimi çok geniş bir Amerikan kenti Detroit, Ford orada... Çocuk yaşında Detroit’e taşındıklarının ikinci günü ırk çatışmaları çıkıyor. Üç gün evde kapalı kalıyorlar ve o çocuk yaşında kırk kişinin ölümüne

şahit oluyor. Oradan okula gittiğinde bir insanın isminden dolayı da eziyet görebileceğine şahit oluyor. Kitapta yazıyor bu hikâye.

Marshall, “Şiddetin Detroit jargonunu öğrendim,” diyor. Aynı zamanda, “Bir anneannem vardı. Kapısını çalan herkesi buyur eder, ihtiyaçları olduğu sürece ağırlar, önlerine yemek koyar, altlarına bir döşek serer, onlarla birlikte dans ederdi,” diye hikâyelerini anlatıyor. O nedenle Marshall B. Rosenberg soruyu benim için daha anlamlı soruyor: “İnsanlara ne oluyor da bazıları bu şefkatli doğallığıyla bağlantı içinde kalıyorlar ve en zor şartlar altında bile bu doğalarını koruyabiliyorlar? Ve diğer taraftan başka insanlara ne oluyor da şiddeti öğreniyorlar?” “Şiddet öğrenilir,” diyor. Şefkat doğamızda vardır. Şiddetsizliğin temel varsayımları bunlar. Varsayım diyorum çünkü itiraz edebilirsiniz. Freud’cu psikoloji diyor ki insanların doğası saldırgandır. O nedenle terbiye edilmesi gerekir. Bu düşünce üzerine kurulu bir eğitim sisteminden geliyoruz. Yani insan dediğin zararlı ve şiddetli bir yaratık olduğu için eğitim ve terbiye tornasından geçirilerek ehilleştirilmeli ve kültüre uyumlanmalı.

Şiddetsiz iletişimin ilk varsayımı: “İnsanın doğası empattiktir.” Beyin bilimleri günümüzde ayna nöronların keşfiyle empatinin doğamızda potansiyel olarak var olduğunu kanıtladı. Yani doğamızda verili olan, içine doğduğumuz toplumda, aile ve kültürde serpiliyor, şekilleniyor ya da köreliyor. Düşünün ki siz bir tohumsunuz. Toprağa düştünüz. Çorak bir toprağa düşmüşseniz; su yok, gübre yok, rüzgârlı tepe... Oradan, o tohumdan ne çıkar? Başka bir toprakta, verdin gübresini, suyunu, rüzgârı kestir. O çekirdeğin sahip olduğu potansiyelin tamamı açığa çıkar. İşte şefkat potansiyelini getiriyoruz, şiddeti öğreniyoruz.

Bu bana çok cazip geldi. O zaman kafayı şu soruya yormak istedim: Bu insan tohumunun ortamını nasıl yaratmak lazım ki serpinsin, tam potansiyelini ortaya çıkarsın? Bu soru benim için cazip hale geldi, hızla şiddetsiz iletişime kendimi verdim ve öğrenmeye başladım.

2004’te kitabın Türkçeye çevrildiğini öğrendim. Benim evim barkım, çocuğum Almanya’da. Senede bir göçmen gibi akrabalarımı görmeye, tatile Türkiye’ye geliyoruz. Kitap çıkınca Türkçe konuşan tek şiddetsiz iletişim eğitmeni olmayı kendime görev bildim. Şiddetsiz iletişimi tanıtmak için Türkiye’ye seyahat etmeye başladım.

Daha önce Marshall’ın 1990’lı yıllarda Sırbistan, İsrail, Filistin, Ruanda’da arabuluculuk yaptığını okuduğumda çok etkilenmiştim. En çok etkilendiğimse büyük katliamlar olduktan sonra Hutu ve Tutsi’ler arasında yaptığı çalışmalar olmuştu. İşte o zaman ilk defa birbirini öldüren toplumlar arasında da

diyalogun mümkün olabileceğine dair umut yeşerdi içimde. Tabii Marshall'a uzun uzun sordum: "Nasıl olur da birbirini kıymış, katletmiş veya aralarında kan davası olan aşiretleri bir odaya getirebiliyorsun, bunlar arasında iletişim kuruyorsun ve birbirleriyle anlaşıyorlar?" Öncesinde bir seneye yakın, her iki aşiretle de ayrı ayrı şiddetsiz iletişim çalışmış ve empatiyle insanların acılarını dinlemişler. Yani aynı odada bir araya gelmeleri için uzun ön çalışmalar olmuş. Bir araya geldiklerinde, arabuluculuk sürecinin sonunda da, "O zaman gel, bizim halklarımıza da bu yöntemi öğret," demişler Marshall'a. Bu sabahki oturumda, "Arabuluculuk olursa iş hallolur mu?" gibi sorular gelmişti. Bu uzun bir sürecin başlangıcı olabilir.

Bunları duyduğumda aklıma ilk gelen, "Ben bu yoldan insanlarla tekrar iletişime geçmeye başlayabilirim," olmuştu. Anlattığım gibi insanlarla sıfır iletişim iyi iletişimdir dediğim o çok zor dönemde, aktif hayattan çekilip dünyada tek başına kalmıştım. Dediğim gibi insan çıldırabilir, intihar edebilir. Ben iletişimi sıfıra indirmişken; bu işi öğrenirsem Türkiye'de çeşitliliğimiz ve farklılıklarımızla barış içinde bir arada yaşamaya katkıda bulunabilirim dedim. Mesela çok rahatlıkla Ermeni diye insana küfredilebiliyor bu ülkede ve kimse irkilmiyor. İnsan hak ve özgürlüklerini o kadar bilmiyoruz ki bunların ihlaline irkilmiyoruz. Bu mesele bir eğitim meselesi, yeni ve barışçıl deneyler yapma meselesi. Büyük ideolojilerle halledilemeyeceği kanısına vardım. Onun için bana şiddetsiz iletişimle STK'ları destekleme fikri çok cazip geliyor.

Birey olmak nasıldır? Bireysel sorumluluk nedir? Ve bireysel sorumluluğun bana getirdiği kendi iç motivasyonumla harekete geçmek, değişime, dönüşüme katkıda bulunmak nasıl olur? Bunu yapmadığımızda organize olsak da farkındalığımız zayıfsa, seçmeyi bilemiyorsak manipüle olmamız ve yönlendirilmemiz kolay olur. Aslında özümde barış isterken ben de birtakım silahlı, devrimci düşüncelere sempati duyabildim. Şimdi geriye baktığımda şunu görüyorum: Birey olarak sağlam değilsek başkalarının doğrularının uygulayıcısı olmaktan öteye gidemiyoruz.

Bu aslında tabanda çimen ekmek gibidir. Ekersin, oradan yayılır. Doğa yeşerir. Çimleri çekiştirerek çoğaltamazdın. Yeşertmenin yolu çimenin çoğalıp yayılmasıdır. Bütünü bir seferde yeşertmem ama olduğum yerde, ko-numumda inisiyatifi ele alarak yaşama katkıda bulunmak üzere çalışmaya başladım. Benim için şiddetsizliğin en önemli prensibi, önemsedğim, değer verdiğim, özlediğim neyse onu yaratmak için harekete geçmek. Bir şeye karşı olduğunuz zaman yine taraf olur, düşmanlar yaratırsınız: İstemediklerime savaş açmak yerine ihtiyaçlarımı karşılamak üzere harekete geçmek.

Burada zihinsel koşullanmalarımızda çok köklü öğrenmeye ve paradigma değişimine ihtiyacımız var. Marshall insanoğlunun yarattığı on bin yıllık ata-erki kùltürden bahsediyor. İnsanlığın sorunları sadece şu 200 yıllık modern kapitalizmle açıklanamıyor. Yaratılan ödöl ve ceza sistemiyle mümkün olan bir iktidar kùltürüne doğuyoruz. Bütün kùltürel şartlanmalarımız iktidarı meşrulaştıran mekanizmaları içleştirmiş olmamız üzerinde yükseliyor. Ya zalim ya kurban ikilemi içinde sıkışmış insan, kendine sığınacak taraf arıyor. Onu koruyacağını, güvenliğini garanti edeceğini sandığı tarafa biat ederek sadakatini ödüllendirecek bir güç arıyor. Kimin gücü kimin üstüne uygulanıyorsa o da saflaşıyor.

Bunun olabilmesi için insanın kendi doğasından kopuk olması şart. Neye ihtiyacı olduğuna odaklanmak yerine korku ve eğitim denen tornadan geçerek kendi gerçeğinden kopup kendisine dayatılan doğrulara boyun eğiyor. Bazen başkaldırısı da her iki durumda da aynı madalyonun iki yüzü, iktidar kavgasına giriyor. Kazanırsa ödüllendiriliyor, kaybederse cezalandırılıyor. O zaman kendine neyin doğru neyin yanlış olduğunu söyleyecek otoriteler olması şartıyla bu gerçekleşiyor. Bunun tek koşulu kendimizle bağımızın kopması. Böylece sezgilerimizi yitirip düşünmeyi bıraktığımızda iktidara teslim oluyoruz. Bu anamız, babamızla başlıyor. Bakınız aile sistemlerimize, küçük devletçikler. Sonra okullarımız. Sonra içine girdiğimiz iş dünyası, kurumlar. Siyasi örgütlerin durumu da aynı. İktidarların yaşaması için tek bir şart, kendine güvenmeyen, başkalarının doğrularına bakan, gücünden kopmuş insanlar.

Mesela istisnasız herkes bir bilene soruyor. Her şeyi doğru bilene –kimse artık– sormak. Bunlar kùltürümüzde çok yerleşik davranışlar. Bunu yapmaya ergenlik dönemimizde bir süre ara verip başkaldırıyoruz. Sistemimiz boyun eğmekle başkaldırmak arasında gitgellerden oluşuyor. İktidara başkaldırmıyorsak gücün altına giriyoruz: Şartlar değiştiğinde gücümüzü başkaları üzerinde kullanıyoruz. Yani bir araya gelip işbirliği yapmayı bilmiyoruz. Tek bildiğimiz iktidar kavgaları. Bu konuda on bin yıllık çok derin deney birikimimiz var. Bunu ben bir yöreyle sınırlı değerlendiremiyorum. Yöre, bölge demiştik ya; bu insanlık kùltürü. Aynı zamanda çok şükür hepimiz insan olmak için ihtiyaçlar bağlamında gerekli potansiyele sahibiz.

Ve içinden geçtiğimiz terbiyeden dolayı kendimizle bağımızın kopmasıyla şefkati yitirdik, işbirliğini unuttuk. Şiddetsiz iletişim bize insanlığımızı yeniden hatırlatıyor; size bilmediğiniz yeni hiçbir şey öğretmiyor bu yöntem. Bakın, kùltürlerimizde insanlık adına ne çok güzellik vardı. İslam’da bunu buluyordunuz. Ama bugün karşılaştığımız İslam tamamen iktidar için dün-

yeve bir sistem olmuş. İsa kimdi? İsa döneminin devrimcilerinden biriydi. Sonra ne oldu? Katolik kilisesi Roma'da papalığın devleti Vatikan'ı kurdu. Nasıl çalışıyor? Günah, cennet ve cehennemle işleyen bir ceza ve ödül sistemine dönüştü. Manevi bir varoluş var ama örgütlenmiş dinler bundan kopmamıza neden oluyor. İktidara geri gelelim, bütün iktidar sistemleri, hangisine bakarsanız; örneğin krallıkta, krallar yetki ve güçlerini dinden ve Allah'tan alırlar. Onun için tanrının doğrularını onlar temsil eder. Kurdukları bütün sistemler hukuku, adaleti vs. ceza ve ödül üzerine yapılandırmıştır. Bugün bu söylediğimizi ülkemizde mevcut devlet ve parti sisteminde görebilirsiniz.

Mesela biattan çok şikâyet edilmesi dikkatimi çekiyor. "Biat ediliyor." Diyorum ki biz kendimizi tanıyalım, nerede biat ediyoruz? Nerede merkezimizden kayıyoruz? Nasıl yeniden gücümüzün kaynağıyla bağlanabiliriz? Bizler insan olarak çok güçlü varlıklarız. Yani bizim özümüzde potansiyel çok yüksek, çok güçlüyüz. Ancak çok terbiye edildik. Kelimenin tek manasıyla ehlileştirildik. Burada terbiye edilmeyi çok makbul bir şey olarak söylemiyorum. Keşke terbiyemiz silinse de doğamız, sezgilerimiz, aklımız, kalbimizle yeniden bizim için doğru olanı seçebilecek bilince ulaşsak.

Bu söylediğim şeyleri öğrenmek için şiddetsiz iletişim yaklaşımı şimdiye kadar rastladığım en etkin metot oldu. Basit, öğrenilebilir, uygulanabilir, pratik edilebilir ve pekiştirilebilir bir metot.

Sizler STK'larda çalışıyorsunuz. Bizim de on yedi kişiden oluşan bir derneğimiz var. Biliyorsunuz, dernek kurmak için on yedi kişi lazım. Bir projeye katılmak için tüzel kişiliğe ihtiyaç duyulduğunda yararlanmak üzere kurduk. Son derece ihtiyaç odaklı kurulmuş bir dernek. Bizim çeşitli topluluklarımız var. Şöyle ki, ebeveynlik üzerine çalışmaya meraklı arkadaşlar bir araya gelir, ebeveynlere destek verir. Bu iş bittiğinde, misyonunu tamamlamış olur ve grup biter. Bakıyorsunuz, aynı arkadaşlar bir başka yerde, bir başka konu için, bir başka grup insanla bir araya geliyorlar.

Bu bahsettiğim şey yeni örgütlenme biçimleri. Ağlar biçiminde, elle tutulmaz, gözle görülmez, var mı, yok mu... Bu çok kıymetli bir çalışma aracı. Çünkü 21. yüzyıl ağlar devri. Bunun hem fiziksel olarak hem manen bir dayanağı var. Biz birbirimizle ağlar içinde yaşıyoruz. Ekolojik olarak bakın. Biz burada rahatlıkla kâğıt bardak kullanıyoruz. "Diyarbakır'ın sorunlarını konuşmak varken ekoloji mi konuşacağız?" diyebiliyoruz. Oysa konuşacağız arkadaşlar. Diyarbakır'ın sorunlarının arkasında kaynak savaşları var. Dünyada hammadde kaynaklarına ulaşmak için savaşlar oluyor. Bunun parçası

olarak da bu yöre her bakımdan dünyaya bağlı. Yani o kadar birbirimize bağlıyız ki; işte 21. yüzyıl bunun son hızla sonuçlarını görmeye başladığımız çağ.

Bunu anlamak için de –çok kullanmayı sevmem– kişisel gelişimimizi geliştirmemiz gerekiyor. Kişi olarak gelişmek zorundayız. Birey olmak zorundayız. Çünkü gerçekten bizi artık bizden başka kurtaracak birileri yok. Buraı anlamaya başladığımız zaman sorumluluğumuzu üstlenmeye başlarız. Mesela Türkiye’de en özlediğimiz şey bireysel sorumluluk. 1980 sonrası ne oldu? Yetişen bütün aydın kadrolara bakınız. Eski paradigma hızla kendini restore etti.

En anılmayan ilk sömürge Amerika biliyorsunuz. O toprakların yerli halkları vardı. 1492’den itibaren Avrupalı göçmenler geldi. Kim yerli, kim yabancı, tersyüz oldu. Son zamanlarda yerli halkların hareketleri oluştu ve kendi geleneklerinden çağa ayak uydurma arayışı içerisinde. Size Hopi ulusu yaşlılarının yeniçağa girdiğimizde, 2002 yılında okudukları manifestodan bir bölüm okumak istiyorum:

*Şimdi çok hızlı akan bir nehir var
O kadar büyük ve coşkulu ki bazılarımız bundan korkacak
Ve sahile tutunmaya çalışacak
Ve ayrı kalacaklar ve çok acı çekecekler*

*Şimdi bilin ki bu nehrin kendi kaderi var
Yaşlılar diyor ki sahili bırakmamız lazımmış
Kendimizi suların ortasına atıp
Gözlerimizi açık, başımızı dik tutmalıymışız
Kimler oradaymış bakın ve kutlayın*

*Zaman hiçbir şeyi kişisel alma zamanı değil
Hele de kendimizi önemseme zamanı hiç değil
Öyle yaptığımızda büyümemiz ve yolculuğumuz durur
Yalnız kurdun devri geçti
Toplanın, tavrınızdan ve sözlerinizden kavgayı çıkarın
Şimdi yaptığımız her şeyi kutsal bir biçimde
Ve kutlayarak yapmalıyız*

Bizleriz bunca zamandır beklediklerimiz

Hopi Ulusu Yaşlıları, 24 Mart 2002

Katılımcı: *Büyük liderler, kendi başarılarını hizmet ettikleri grupların başarısı olarak algılayan insanlar ve bu iktidar ilişkilerinden bahsettiniz ya...*

Hakikaten çağımızda insanlar kendi günlük ve verimsiz kazanışlarında çakılıp kalıyorlar. Aslında büyük kazançlar olan başkalarının iyiliğine, başarısına hizmet ettiğimizde utanç duyuluyor. Sahili gözden kaçırmaya cesaret etmezseniz okyanusu geçemiyorsunuz. Bana çağrıştırdığı şey, dediğimiz gibi gerçekten bir birey olarak yalnızız çoğumuz. Öncelikle insanın özeleştiri ve otokontrol mekanizmasını kullanması ve geçmişini sorgulaması, kendisinde başlatması ve daha sonra çevresine söz söyleme hakkının bulunabilmesi gerekiyor. Burada arkadaşın da dediği gibi kişinin bazı şeylerden, belki de çoğu şeyden, belki canından feragat etmesi gerekiyor. Yani illaki bir çıkar uğruna değil.

Çıkar uğruna değil amaç uğruna mı demek istiyorsun?

Katılımcı: *Oranın kültürünü çok bilmiyorum ama bir sonraki kuşağa, daha genç kuşağa bir ders verme amacı da var. Orada akıntının içerisine girmek, başı dik durmak ve yürümek. Akıntının daha şiddetli bir şekilde akması ama buna rağmen kavgaya etmemeyi öğütlemek. Yani bir direnme görüyorum ama kendinden feragat yok. O güçlü akıntıya rağmen başın dik ve akıntının içerisinde yürüyorsun. Dolayısıyla bir yandan direnç var ama kavgaya yok. Tabii bir kendilik var, kendilik bilinci de var. Ama o akıntıya kapılmadan, akıntıyla birlikte gidiyorlar. Dolayısıyla aslında sizin sunumunuzun en başından itibaren iktidarın altına giriyoruz, üstüne çıkıyoruz. Ama orada belki sınırsız şartsız bir barış yok. Sürekli çatışma hali var. Ama bunun eş-zamanlı çözümüyle birlikte, kendimizin de ne olduğunu bilerek, neye karşı geldiğimizi de bilerek birlikte bir yaşamı sürdürme gibi bir şey anlıyorum.*

“Bizleriz bunca zamandır beklediklerimiz.” Kurtarıcı beklemenin zamanı geçti. Hayatın akışına girin ve başınızı dik tutun ve kutlayın. Kavga etmeyin, kutlayın. Böyle anlıyorum ben. Teşekkür ederim dinlediğiniz için.

Şimdiye kadar bir çerçeve içerisinde şiddetsiz iletişimi nerede gördüğümü anlattım. Şiddetsiz iletişimin kendisiyle ilgili çok az şey söyledim. Onunla ilgili bir eğitimim sırasında bir arkadaş küçük bir filmcik yaptı sekiz dakikalık. Bana şiddetsiz iletişim nedir diye sordu. Ben de röportaj verdim. Birlikte izleyelim.

SEVGİNİN EYLEMİ - ŞİDDETSİZ İLETİŞİM İSİMLİ KISA FİLM¹

Vivet Alevi: Şiddetsiz iletişim kalpte yaşama sanatı aslında. Yani içimizde canlı olan hayatı tam ifade edebilmek, dürüstlük ve açık kalplilikle. Aynı za-

¹ <https://vimeo.com/299853321>.

manda da karşımızdaki insanların içindeki canlı hayatı anlamaya çalışmak, merak etmek, onunla bağlantı kurmaya çalışmak.

Ah! Hayatın çok hızlı aktığı, hızlı çözümlerin gerektiğini düşündüğümüz bir çağda yaşıyoruz. İnsanlar çözüm odaklı. Ah, şu olmuşsa hemen çabuk çabuk çabuk... Böyle oldukça da anlaşmazlık ve çatışma üretiyoruz. Şiddetsiz iletişim bizi çözümlerden bağlantıya davet ediyor. Biraz yavaşlayın diyor, bir dakika. Çözüm üretmeden önce bir bak bakalım, neye ihtiyacımız var! O ihtiyaçlar düzeyinde birbirimizi duyalım. Karşımızdakinin de ihtiyaçlarını koyalım önümüze ve bu ihtiyaçları gözetecek yeni çözümler üretilim. Yani yaratıcılığa davet ediyor.

Özgen Saatçılar (Şiddetsiz İletişim Merkezi Sertifikalı Eğitimci Adayı): Şiddetsiz iletişimde yaptığımız iş aslında iletişim; gönlümüzden geçenleri söylemek, isteklerimizi söylemek, ihtiyaçlarımızı karşılayacak eylemlerde bulunmak. Bunun için de kendimizi ifade etmeye ihtiyacımız var. Belki bazı durumlarda konuşamayabiliriz, içimizden geçenleri söyleyemeyebiliriz. O zaman da destek gruplarımız var. Şiddetsiz iletişim toplulukla öğrenilen bir şey. Yıllık eğitimlerde, seminerlerde hep ev grupları var, akranlık sistemleri var, hep bir aradayız.

Vivet Alevi: Bazı durumlarda çok sinirlenebiliriz, öfkelenebiliriz. Hayatımızda ya öfkemizi bastırıyoruz ya da bazen saldırganlaşabiliyoruz. Her ikisinde de mutsuzuz, sağlığıımız zarar görüyor, tansiyonumuz yükseliyor ve çözümsüz kalıyoruz. Eğer bir şey hissediyorsak –ki hissetmek çok önemli– bu duygular bizi uyarıyor. Öfke en büyük uyarıcılardan biri, adrenalin bir anda yükselince uyan diyor, bedeninde çok kıymetli bir ihtiyaç şu an karşılanmadığı için ve seni bu ihtiyacı karşılamaya dönük harekete geçirmek için adrenalin pompalıyor. Görmemezlikten gelirsem, bastırırsam ihtiyacıma ulaşamam. Bağırıp çağırıp patlatırsam karşı tarafı suçlamış olurum, karşı tarafa saldırmış olurum. Yine ihtiyacıma ulaşamam. Onun için diyoruz ki bütün duygular gibi öfkeni fark et. Şiddetsiz iletişim bir farkındalık çalışması. Başıma bir şey geldiğinde ne hissediyorum? Ne oluyor bana? İçimde hangi duygular uyanıyor? Bunları fark etmek ve bu duyguları harcamak değil, bastırmak değil, bu duyguların beni götürmek istediği ihtiyaçlarla bağlantı kurmak.

Özgen Saatçılar: Şiddetsiz iletişimde öğrendiğim ve en çok kalbime dokunan şey gücümüzü elimize almak. Üzerine güç kullanmak değil, birlikte güç kullanmak. Gerekli zaman koruyucu güç kullanmak, bunu kalbimizdeki şefkatle yapmak, yapabilmek.

Vivet Alevi: Şiddetsiz iletişimi öğrenmek, deneyerek ve uygulayarak olan bir şey. Düşünün ki bir yabancı dil öğreniyorsunuz. İngilizce öğrenseniz ona bir zaman ayırmanız, onun gramerini ve kelime haznesini öğrenmeniz dili konuşmanıza araç olacaktır. Şiddetsiz iletişimde de biz duygu kelime hazneleriyle çalışıyoruz. Uzun uzun duygu listelerimiz var. Duygu söz dağarcığını geliştirmek için aynı şekilde ihtiyaç listeleriyle çalışıyoruz. Bu dilin söz haznesi ve aynı zamanda birtakım cümle kalıpları var. Çalışmaya gelenler, “Hiç kimse böyle konuşmaz,” diyorlardı. Evet, doğru, hiç kimse böyle konuşmaz. Kimse İngilizceyi gramer kitaplarındaki gibi konuşmuyor ama dil öğrenmek için gramer kurallarını da öğrenmekte fayda var. Böyle bir şey şiddetsiz iletişimi öğrenmek.

Gonca Fide (Şiddetsiz İletişim Temel Eğitim Programı Katılımcısı): Şiddetsiz iletişim bana içimdeki canlılıkla bağlantıda kaldığımda hayatın nasıl güzelleşeceğini gösterdi. Bu yüzden minnet duyuyorum.

Alper Süzer (Şiddetsiz İletişim Temel Eğitim Programı Katılımcısı): Karar alma anlarımda sadece bu kararın sonuçlarını, bana neler getireceğini düşünmemi değil, aynı zamanda bu kararı alırken bu konuda hangi ihtiyaçlarımdan karşılanacağına da fark etmemi sağladı.

Vivet Alevi: Bu yöntemi öğrenmek, okuyarak olacak iş değil. Çünkü pek çok insan okuyor. Ondan sonra bir seminere, atölyeye katılıyorlar. “Aaa, kitap-taki gibi değilmiş, çok değişmiş,” diyorlar. Çünkü bu yaşayarak öğrenilen bir şey. Deneyisel öğrenme çok önemli. Bu nedenle bütün arkadaşlar şiddetsiz iletişim paylaşıyorlar, atölyeler sunuyorlar. Belki şu yapılabilir, bir alıştırmaya gidip neyin nesiymiş bu diye bir tanışma olabilir.

Şiddetsiz iletişimle karşılaşanlar soruyorlar. Bu zürafa, bu çakal ne ola? Bütün insanlar çakal, bütün insanlar zürafa. Hepimiz yargıcı düşüncelerle doluyoruz. Çünkü böyle bir formasyondan geliyoruz. Kalıplarımız var, kültürel koşullarımız var. O nedenle hepimiz çakalız. Ve hepimizin kalbi var, empati yetisi var, potansiyel olarak ve bu nedenle de hepimiz zürafayız. Şefkatli doğamızı yeniden hatırlama çalışması yaptığımız.

Alper Süzer: Kendimle bağlantı kurup kendimi gözettikçe insanlarla da bağlantımın artması, derinleşmesi yani insanlara giden yolun kendimden geçmesi beni çok etkiledi.

Burcu Uçaray Mangıtlı (Şiddetsiz İletişim Merkezi Sertifikalı Eğitmeni): Dünyada savaşlar var. İnsanlar anlaşmayı bilmiyorlar. Benim elimde –benim hayatımı çok zenginleştirdi– bir araç var, bir yöntem var, bir tavır var, bir

yaklaşım var. İhtiyaçlarımıza yöneldiğimiz zaman anlaşılmamız mümkün. Ben bunu her paylaştığım yerde yaşıyorum, şahit oluyorum. İnsanlar kalplerini açıyorlar ve bunu yaptıklarında, birbirleriyle bağlantı kurduklarında bir şeylerin kökten değişimini yaşıyorlar. Artık kavgaya girmeleri gerekmiyor.

Dikkatimizi ihtiyaçlara yöneltebilsek haklı haksızın ötesinde yepyeni bir alanda buluşmamız mümkün. Yöntemi bizle paylaşan ve bize kazandıran Marshall B. Rosenberg Mevlana'yı sükûtla anardı. Doğruyla yanlışın ötesinde bir yer var, orada buluşalım. Şiddetsiz iletişim böyle bir davet.

SORU – CEVAP VE TARTIŞMA BÖLÜMÜ

Katılımcı: *Hocam, bahsettiğiniz ihtiyaçlar, hani seçeceğimiz şey, ihtiyaçlarımıza yanıt verir mi? Günlük yaşamımızda, pratikte nasıl bir düşünüşe sahip olmamız gerekiyor ihtiyaçlar bağlamında?*

Hayatta şöyle yapıyoruz, başımıza ne gelirse gelsin zihnimiz şöyle çalışıyor. Hemen değerlendiriyoruz ve yargılıyoruz. Bu zihnimizin çalışma biçimi. Yargıya vardığımız zaman bu ya doğru oluyor ya yanlış oluyor veya iyi-kötü, normal-anormal, haklı-haksız oluyor. Özellikle de haklı-haksız konusunu hemen belirliyoruz, anında saflaşıyoruz ve çatışmaya giriyoruz. Çatışmaya girdiğimizde çatışmanın olduğu alan nasıl bir yerse, gücümüz varsa üste çıkıyoruz. Gücümüzü diğerleri üzerinde kullanmanın yollarını arıyoruz. Yapamazsak da geri çekiliyoruz. Yani alttan alıyoruz. Sonra da öç alıyoruz.

Galtung'dan bahsedilirken arabuluculukta çok lafı edilen “kazan kazan” kısmına değinildi. Bildiğimiz, ya kazanırsın ya kaybedersin. Dikkatimiz kimin haklı, kimin doğru, kim ne der üzerine yoğunlaşmış. Burası çatışma alanı ve çıkmaz sokak. Ev içi küçük kavgalardan uluslararası savaflara kadar benzer bir dinamikle yükseliyor. On bin yıllık kültür dediğinde buralarda çok çok derin ve ezberlenmiş kalıp davranışlar var.

Şiddetsiz iletişim sizi, dikkatinizin odağını kimin doğru kimin yanlış, kimin haklı-haksız olduğundan çekip kimin neye ihtiyacı olduğuna çevirmeye davet ediyor. İhtiyaçlar insanlığın buluştuğu ortak zemin. Çünkü ihtiyaçlar dediğimiz nitelikleri dünyanın üzerinde kime sorsak herkes hemen bağlantı kurabiliyor.

Her dilde ihtiyaç listeleri var. Çince, Japonca Rusça vs. Şiddetsiz iletişim paylaşan arkadaşlar insanların önüne bunları koyduğunda birbirlerini anlamaya başlıyorlar. Yani daha önce kavgaya ederken, “Senin ihtiyacın bu mu? Bu davranışları, bu ihtiyaçları karşılamak için mi yaptın?” diye sorduklarında

bağlantı kuruyor ve sonra, “Bu ihtiyacını karşılarken beni de gözetip bana zarar vermeyecek bir yol bulabilir miyiz?” diyorlar.

İhtiyaçlar içimizdeki hayat motivasyonu. Temel varsayımlardan biri. Hayatta yaptığımız her şeyi bir ihtiyacı karşılamak için yapıyoruz. Bütün insanların eylem motivasyonu; uyumaktan savaşmaya kadar yaptığımız her hareket ihtiyaçları karşılamak için yapılıyor. Oysa ihtiyaç bilincimiz sıfır. Marshall B. Rosenberg’in dediğine göre üniversiteye gelinceye kadar, psikoloji eğitimi sırasında da hiç kimse ona ihtiyaçları öğretmemiş.

Duygularımızı da tanımıyoruz. Hele hele duygular 20. yüzyılda tabu haline geldi. “Duygusal olma, nesnel ol, mantıklı ol!” komutlarıyla büyüdük. Oysaki en kıymetli göstergemiz duygular, bizi ihtiyaçlarımızdan haberdar ediyor. Bu nasıl biliyor musunuz? İhtiyaç dediğimiz, içimizde akan canlı hayat. Nefes alıyorsak, her gün ayağa kalkıp günümüzü geçiriyorsak bunlar, ihtiyaç adını verdiğimiz bu nitelikleri beslediğimiz için mümkün oluyor. Ve inanılmaz sayıda çok ihtiyaç karşıyoruz. Bunları kültürel alışkanlıklarla karşılayabiliriz. Eğer güç kavgalarından, işbirliğine yani güç birliğine, gücü birlikte kullanmaya hareket edebilirsek barış yapmamız mümkün. İhtiyaç bilincim benim güç kaynağım. İçimdeki hayat mesela şu an inanılmaz bir susuzluk çekiyor. Bedenim susama hissiyle sıvıya ihtiyacı olduğunu bildiriyor. Bütün duygular aynı bu susama hissi gibi uyarıyor. Mesela ırkılıyor, içimize bir neşe doluyor, şaşıyoruz. Bütün bu duygular çok kıymetli çünkü içimizdeki hayatın ihtiyaçlarını haberdar ediyor.

“Duygusal olma!” dendiğinde duygularımızın istenmediğini sanarak onlardan yani kendimizden kopuyoruz. Aldığımız eğitim, “Akıllı uslu ol!” vs. gibi buyruklarla ve en önemlisi içinde yaşadığımız bu iktidar kültür ödül-cezayla varlığını sürdürüyor. Dediğimi yaparsan... Ödülleri sayın... Yaşınıza göre ödüller var. Annenizin dediğini yaparsanız öpücük var ya da yapmazsanız cezası var. Ceza konusunda da o kadar süper, acayip zengin bir kültür geliştirmişiz ki, sınırsız. O kadar farkında değiliz ki bazen yiyorsunuz zokayı, o an uyanmıyorsunuz. Akşam eve gidiyorsunuz. “Bugün ne oldu bana? Resmen kazığı yedim. Nasıl da tongaya düştüm, nasıl da ayağa geldim!” diyorsunuz. O kadar ayıklığımız yoksa yiyoruz, yutuyoruz, üstüne yatıyoruz, farkına varmıyoruz ancak kan basıncımız yüksek, zamanla kalp rahatsızlıkları vs. geliştiriyoruz.

Sonuçta o zaman dikkatimiz neye ihtiyacımız olduğunda değil. Oysa ihtiyaç bilinci empatimizi geliştiren bir şey. Mesela geçen hafta bir şehirde Kadın ve Aile İşleri Müdürlüğü’nde 19 gün şiddetsiz iletişim eğitimi yaptık. Ağırlıklı kadın çalışanlardan oluşan gruba “Ne işinize yaradı?” diye sorduğumda, en

yaygın cevap, “İhtiyaçlarımın olduğunu fark ettim!” oldu. O kadınlar üniversite okumuş, hepsi mesleğinde başarılı, “Sürekli olarak benden bekleneni yapıyordum. İhtiyaçlarımın olduğunun farkında değildim,” diyorlar. Bu o kadar normal ki o kültürde sizden bekleneni yapmaya koşullanmışsanız ve neyi, neden yapıyorum acaba, ihtiyacımı karşılıyor mu karşılamıyor mu diye bir farkındalığınız yoksa sizi yönetmek çok kolay olur. Ben kendimi Türkiye toplumundaki hiçbir insandan ayırmam bu konuda, ne kadar mürekkep yalamış olsam da kültürel koşullanmalarımın farkına varıp benim için uygun olanı seçmek ömür boyu sürecek bir öğrenme ve büyüme yolculuğu.

Bu toplum nasıl böyle çeşitli biçimlerde bölündü? Sırf stratejiler üzerinden bölünüyoruz. O anlamda tekrar başa dönersem şiddetsiz iletişimin odaklandığı yer fark etmek. “İhtiyaçların nedir? Ve bu ihtiyaçları karşılamak için seçtiğin stratejilere bak.” Sıvı ihtiyacımı karşılamak için ben mesela su istedim. Bunu devamlı birayla karşıladığımı düşünün. Hep susadığımda bira içtiğimi düşünün, sonunda alkolik olmaz mıyım? Bazı öğrenilmiş stratejilerimiz var: Bu ihtiyacın stratejisi budur! Bu dediğimi hayatımızın her alanına yayabiliriz. Öğrenilmiş ezberlerimiz, kültürel koşullanmış stratejilerimiz var.

Şiddetsiz iletişimin tekniği dört adım. Fark et, ne olmuş, ne hissediyorsun, neye ihtiyacın var ve bu ihtiyacını karşılamak için hangi eylemi yapabilirsin? Bu kadar: gözlem, duygu, ihtiyaç ve istekten oluşan bir yöntemden söz ediyoruz. İhtiyacını fark et ve somut bir adım at. Eylem dediğimiz şey yani ihtiyacının sorumluluğunu al ve harekete geç. Hangimiz biliyoruz ihtiyaçlarımızın sorumluluğunu almayı? Günlük hayatta, şimdi bunu söylersem onu üzerim, böyle yaparsam darıltırım, şöyle yaparsam alınır deyip duygularımızın sorumluluğunu almıyoruz ama karşıımızdakiinin duygularının sorumluluğunu alıyoruz. Kendimizden vazgeçiyoruz. İyi haber, bu çok değişebilir bir şey; çünkü beyin öğreniyor. Hani dilimizde var ya, bir şeyi kırk kere tekrarlarsan olur. Hakikaten beynimiz öyle. Yeni bir şeyi pratik edersen farkındalığın artıyor. İlk başta mesela, “Hocam, biz bunları nasıl öğreneceğiz?” diyorlar. Elleriinde duygu, ihtiyaç listeleri, ezberliyorlar. Uzun uzun çalışıyorlar. Sonunda yoğunlaştırılmış bir inzivamız oluyor. Bir keresinde bir otele gittik. Farkında değiller, şakır şakır empatik tahminde bulunuyorlar. Listelere bakılmıyor. Kendi ihtiyaçlarını fark ettikçe başkalarının ihtiyaçlarını da iyi tahmin etmeye başlıyorlar, empatileri açılıyor. Doğamızda var bu. Yeniden doğamıza dönmeye ilgili bir eğitim ve benim için şöyle bir anlamı var. Çok basit görünüyor ama çok temel bir yere vuruyor ve çok temel değişim, dönüşüm sağlıyor.

Sizler STK'larda çalışıyorsunuz. Aktif insanlarsınız. Düşünün ki bu yöntemi hakikaten öğrendiniz ve içselleştirdiniz. Bulunduğunuz yerde bunu yaşadığınız zaman insanlar etkileniyor. Mesela biz iki-üç şiddetsiz eğitimci farkında değiliz, konuşuyoruz. “Siz nasıl konuşuyorsunuz!” diye şaşırıyorlar. “Ne kadar sakinsiniz!” diyorlar. “Ben mi sakinim?” diyorum?

Bir seferinde, “Bu kadar kavga ettik, hiç rahatın kaçmadı,” dediler. Eh tabii, niye rahatım kaçsın. Benim için çatışma dediğimiz şey içinde anlaşma şansını ve iletişimi taşıyor. Oysa “huzur bozulması” diye kültürel bir şey daha var. Böyle diyerek çatışmaya girmiyoruz. Çatışmadığımız için sonrasında katil oluyoruz. Mesela Türkçede “boşver”, “aldırma”, “idare et” gibi çok tehlikeli geçiştirme sözleri var. Hiçbir şey geçmiyor arkadaşlar. Birikiyor sonra, son bir damlayla adam çekiyor bıçağı doğruyor. Hakikaten bu taşkınlıkların, öfke patlamalarının gerisinde kendimizi ciddiye almayıp geçiştirdiklerimizin birikimi var.

Katılımcı: *Bir de şu çok vardır hocam. Özellikle ana haber bültenlerinde erkeğin geçerli bir sebebi var gibi, cinnet hali gibi. Yani o bir anda gelir...*

O bir anda gelen şey aslında öncesinde dile getirmediğimiz anlaşmazlıklarımız, içimizde tuttuğumuz birikimdir. “Bu konu bana uymadı,” “Çünkü benim bu ihtiyacım karşılanmıyor,” demediğimiz için susup, biriktirip sonra toplu patlayabiliyoruz.

İhtiyaçlarımızla buluştuğumuzda, onlarla bağlantı kurduğumuzda netleşiriz, ne istediğimizi biliriz. Vücudumuzda biyokimyamız, hormonlar değişir. Sakinleşiriz. Bunlar artık çok şükür, beyin tarama aygıtlarında izlenebiliyor. Daha önce mistik şeylerden söz eder gibiydik. İhtiyaçlar düzeyinde asla çatışmayız. Stratejiler bazında çatışıyoruz. Örneğin hareket etmeye herkesin ihtiyacı var. Ama bunun için araba şart değil, yürüebiliriz, bisiklete binebilir, toplu taşıma, taksi seçeneklerini kullanabiliriz. Mesela, “Arabaya ihtiyacım var,” diyen tarafla, “Hayır, toplu taşıma kullanman daha doğru,” diyen taraflar arasında tartışma çıkabilir, haklı olmak için uğraşabiliriz. Ancak insanların harekete ihtiyacı olduğu üzerine kimse tartışmaz. Temel ayrım: İhtiyaç nedir? O ihtiyacı karşılamak için seçtiğin stratejiler nelerdir? Stratejiler kültürel koşullarla öğrenilmiş yollardır. Yaratıcılıkla yeni ve daha etkin stratejiler bulabiliriz.

Katılımcı: *Öneriye açık mısınız? Örnek üzerinden on dakikalık bir pratik yapabiliriz uygunsa? Bir örnek olay üzerinden, en azından duyguyu ve o duygulardan hangi ihtiyaçların görüldüğüne dair bir örnek olay konuşabilir miyiz acaba?*

Öyle kısa bir demoyla bir şeyler olabileceğine dair umudum olmadığı için... Ama olabilir. Önce bir mola verelim, üzerine düşünelim. Duyurmak istediğiniz bir konu var mı? Mesela içinizde yanan bir konuyu paylaşabilirsiniz. Ben sizi bu yöntemle, empatiyle dinleyebilirim.

Katılımcı: *Şiddetsiz iletişim konusuna gelince, tamam, ben bunun farkında olurum. İhtiyaçlarımı gözetirim. Sonra empati kurmaya çalışırım vs. Peki, bunu karşılıklı istemenin de önemi yok mu? Çünkü her şey sende bitmiyor ya.*

Başladığım yere geri dönüyorum. Ben bu şiddetsiz iletişimi oğlumun babasıyla ebeveynlik yapabilmek için öğrenmiştim. Dediğim gibi, kendisi kaburgamı kırmış biridir ve ondan sonra terapiye giden ben oldum. Sürecin bir yerinde, “Sıfır iletişim harika iletişim,” demiştim. Tam da buraya gelmek istiyorum. Kısaca hikâyemi anlatayım. Oğlumun bakımıyla ilgilenmeyi vs. her şeyi çok iyi organize etmiştik. Ben oğlumun babasını görmek zorunda değildim. Oğlumu gelip sokak kapısından alıyordu, ben yüzünü bile görmüyordum. Belli saatte bırakıyordu. Hukuken organize olmuş bir sıfır iletişim düzenim vardı. Fakat oğlum büyüdü. Hayatın akışını kontrol edeceğiniz düşüncesi bir yanılgı. Ayrılmamızdan üç-beş sene sonraydı sanırım, oğlum bir gün geldi, “Ben babamla seninle olduğu gibi daha çok görüşmek istiyorum,” dedi. Hafta sonları gidiyordu. Buyurun cenaze namazına! Ya, “Oğlum, senin için neyin iyi, doğru olduğunu ben bilirim. O baban kemik kırandır, gidemezsin,” diyeceğim ya da oğlumun ihtiyaçlarına saygı göstereceğim. O zaman da çözüm arayacağım. Şiddetsiz iletişimi öğrenmeden önce de pedagoji bilgim nedeniyle oğlumun istek ve ihtiyaçlarına saygı göstermek önemliydi. Tam bu sırada Şiddetsiz İletişim kitabını biri bana verdi. Berlin’de alıştırma grupları var, gitmeye başladım. Akşamları iki saat buluşuyoruz. Ben anlatıyorum. Örneğin, “Yarın babasıyla ilkokul öğretmenine gideceğiz, adam orada konuşacak, beni rezil edecek,” falan, sayıyorum şikâyetlerimi. Grupta beni empatiyle dinliyorlar, ihtiyaçlarımı bulmama destek oluyorlar. Sonra, “O adam düşmanım, asla empati kurmam,” diyordum. Birileri rol oyunlarıyla babayı oynuyor. Ben de seyrediyorum ve onunla empati kurmayı öğreniyorum. Babanın şiddetsiz iletişimden haberi yok. Kendimi hazırlıyorum. Hani gittiğimizde davranış bozukluğu göstermemek için.

Bir keresinde hatırlıyorum, alıştırma grubunda A’dan Z’ye bir görüşmeye hazırlandım. Artık altı aydır şiddetsiz iletişim alıştırması yapıyorum. Babasıyla buluştum, konuşmaya başladık. Ben, “Sen ... dediğinde, ben ... hissediyorum çünkü ... ihtiyacım var,” diye mekanik biçimde konuşuyorum. Daha cümlemi bitiremeden, “Beni manipüle etmek için yeni psikolojik oyunlar mı öğren-

din!” diye bir laf aktı. Düşünebiliyor musunuz, altı aydır kursa gidiyorum adamla konuşabilmek için, adam böyle diyor. Oturdum ve onu hiç eleştirmeden kendimi bütün dürüstlüğümle ifade ettim. “Bu metotla konuşuyorum çünkü artık kavga etmek istemiyorum,” dedim. Sanki bir adam gitti, bir başkası geldi. Ondan sonra iletişimime saygı göstermeye başladı.

Geçen zaman içerisindeki çatışmalarımızı hep şiddetsiz iletişimle çözdüm. Geline yerde birlikte ebeveynlik yaptık. Onun saldırılarını, geçmişte terbiyesizlik olarak değerlendirdiğim davranışlarını, karşılayamadığı ihtiyaçlarının şiddetli ifadeleri olarak duymayı, kişisel almamayı öğrendim. Ancak hiçbir davranışa göz yummadım. İhtiyaçlarımı duyuruncaya kadar, gözetilmesini sağlayıncaya kadar iletişimde kaldım ve tüm bunlar sözel, duygusal, hep şiddetsiz oldu.

Katılımcı: *Eksik noktaları mı görmeye başladınız?*

Noktalarla didişmeyi bıraktım. Onu düzeltme, adam etme sevdasından vazgeçtim. Onun kendine göre doğruları var. Bunlar bana uymadığında ifade ettim. Benim şu ihtiyaçlarım karşılanmıyor ve gözetilmesini istiyorum. Birlikte ihtiyaçlarımızın hepsini gözetecek çözümler üretme yolunu seçtim. Hep işbirliğine çektim ve o da benimle işbirliği kurmak durumuna geldi. Kendisi şiddetsiz iletişimin ş’sini öğrenmeden oldu bu. Oğlum büyüdü. Lisansını bitirdiğinde bir ebeveyn için en hoş şeyi kiminle kutlarsın? En canı gönülden paylaşacağın insan tabii babasıdır. Açtım telefonu, dedim ki: “Gel, oğlanın şerefine bir şampanya içelim.” O gün bugündür de oğlumun doğum gününü, bayramları vs. kutlarız. Ben onu düzeltme sevdasından vazgeçtiğimde son derece özgürleştirdim. Birileriyle savaşmayı bırakıp kendi isteklerini gerçekleştirmek için harekete geçmek! Kendi ihtiyaçlarınızın sorumluluğuyla eylemek. Sonsuz empatiniz olabilir. Bu, yapılan şeyleri tasvip ve kabul etmek anlamına gelmiyor. Sloganım yüzde yüz empati, sıfır tolerans. Eylemler üzerine savaşmak yerine bu eylemi önerenlerin ihtiyacını empatiyle anlamak. Kendi ihtiyacımızı ifade etmek, iki tarafın ihtiyacına uygun çözümler üretmek. Kafayı çalıştırmak, yaratıcı olmak gerekiyor. Biraz zaman alıyor tabii.

İhtiyaçlar bizim içimizde. Dışarıdan soyut yaşam enerjisine, olaylara, eylemlere bağımlı değil. Aynı zamanda tüm insanların paylaştığı ortak paydamız. İhtiyaçlarla onları karşılamak için seçtiğimiz eylemleri birbirine karıştırdığımızda çatışma kaçınılmaz oluyor.

Katılımcı: *Bir doğal ama zorunlu olmayan ihtiyaçlar bir de ne doğal ne de zo-*

runlu olan ihtiyaçlar. İnsan sürekli hissedebilir, bir Şeyi arzulayabilir. İlginç olan, doğal ve zorunlu olan Şey hem çok ucuz hem de sınırsızdır. Doğal ve zorunlu ihtiyaçlar nedir, barınma. İnsan güzel bir evde de uyuyabilir, pekâlâ başka Şekilde de uyuyabilir. Sınırsız Şekilde sen bu faaliyeti gerekleŐtirebilirsin. Doğal olup zorunlu olmayan ihtiyaçlar biraz konfor, daha iyi bir ev, daha iyi bir yemek... Ne doğal ne de zorunlu olan ihtiyaçlar belki çok sınırlıdır ama onları sınırsız bir ihtiyaç gibi görebiliriz. Öyle ilginç bir çeliŐkiye temas ediyor. Doğal ve zorunlu ihtiyaçların tatmin olma süreci sarsılmazdır. Dolayısıyla mutlu bir yaşam sürülebilir ama diğer ihtiyaçların peşine düŐüldüęü sürece, sürekli bir arayıŐ, iniŐ çıkış içerisinde. İkincil, ncl ihtiyaçlar sizin strateji olarak tanımladığınız Şeye denk düşüyor. O açıdan bağ kurulabilir.

ABD’de Martin Luther King Jr.’ın siyahi hareketi var. Amerika’daki ırkçılığın kurallarını kıran kitlesel hareketler örgütledi ve bunlar Şiddetsiz eylemlerdi. Bu insanların üzerine polis, silah, her türlü baskı geldi, insanlar öldü. Tarih de bilmiyoruz. Bildik stratejilerle sınırlıyız, kısırdnglerde sıkıŐıp kalmıŐız. Cuma iek, notları arasında alıntılar yaptı: “Şiddet Şiddeti doğurur, Şiddet sarmalıdır.” Yani bir yerde dışına ıkmadığımızda bizler de Şiddeti üretenler, yani problemin parçası oluyoruz. Seimlerimiz var tabii ki. Şiddeti Şiddetle karşılamaya devam edebiliriz. İnsanlık, tarihi boyunca bunu yaptı, yapmaya devam ediyor. Zaten bu sarmalın içindeyiz ya da başka bir Şey yapacağız.

Katılımcı: *Marshall, Sudan’da Hutu ve Tutsi’ler arasında arabuluculuk yapmış, bu da bir rnek... Sizin bizatihi içinde bulunduğunuz veyahut Şu an dn-yada Şiddetsiz iletişimin topluluklar arası ilişkilerde kullanıldığı örnekler var mı?*

Tabii var. Ancak ben kendimi bu tür çalışmalara daha yeni yeni hazır hissediyorum. Nepal’de Mao gerillalarla devlet barış yaptı.² Negatif barıştan bahsettik ya, işte barış yapıldı fakat ülke bölünmüŐtü, hakikaten toplumsal yara ve travma çok büyüktü. Daha sonra Cuma iek’in bahsettiği gibi barış kültürü yaratma süreci başladı. Dikkatini özellikle *reconciliation*’a veren Şiddetsiz iletişim eğitmenleri, barışmak yani verilen zararları onarmak üzere çalışmalar yaptılar. Şiddetsiz iletişim ve onarıcı çember uygulamalarıyla yapılan çalışmalar çok hassas. Genellikle filme çekmesi çok zor çalışmalar oluyor. Mesela Nepal’de film çekilmiş. Sonra itiraz edilmiş. Sonra bütün filmlere bakmıŐlar, taramıŐlar. Çünkü güven ortamı yaratıyorsunuz, insanlar

² <https://www.youtube.com/watch?v=RqA2OydkXgg>.

birbirlerine kalplerini açıyorlar, içlerindeki acıyı, zehirlerini döküyorlar. Hakikaten en derin yaralar konuşuluyor. Bu tür çalışmalarda güven çok önemli. Ben kalbimi, içimi açtığım zaman bunun mahremi korunacak mı? Özenilecek mi? Onun için de materyalimiz çok az. Ailelerle çalışıyorsun, karıkocalar da istemiyor. Genellikle elimizde ses ve görsel kayıt çok az.

Katılımcı: *Onarıcı adalet kavramı gibi...*

Adalet değil burada *reconciliation* dedikleri hakikaten açılan yarayı onarmak, iyileştirmek, gerçekten barışmaktan söz ediyoruz. Çünkü uzlaşma başka bir kavram.

Katılımcı: *Sağaltıcı...*

Evet, sağaltıcı olabilir. Böyle bir çalışma yaptılar altı gün. Bu çatışmanın tarafı olmuş insanlarla bir kamp yaptılar ve orada bu belgesel film ortaya çıktı.

Bunu söyledim mi size? 2 Eylül itibarıyla kendi inzivama çekildim. Kendi seçtiğim misyonu yerine getirdim. Türkiye’de şiddetsiz iletişimi tanıtmak, şiddetsiz iletişim eğitimi için eğitmen yetiştirmek. Şimdi artık altı sertifikalı eğitmeniz. Benim şimdiye kadar yaptığımı sürdürmeme artık gerek yok. Onun için biraz geri çekilip bundan sonra ne yapacağımı belirlemek; dikkatimi, enerjimi, zamanımı şiddetsiz iletişimle nereye vermek istiyorum, netleştirmek istiyorum. Toplumsal barış her zaman temel tamam oldu. Bu alanda becerim biraz gelişsin istedim. Çünkü sıcak çatışmaya girince sağlam, merkezinde durmayı becermek çok önemli. Bu inzivamda dikkatimi vereceğim şey materyal toplamak veya toplumsal barış için mevcut ne materyal var, bunları öğrenmek. Bu alanda kimler, ne yapmış? Fark ettiyseniz ben pratikçiyim, teorisyen değilim. Geçmiş hayatımda önemseyemediğim teorileri elli yaşımdan sonra terk ettim. Uygulanabilir, dolaysız şeyler yapmak istiyorum. Şiddetsiz iletişim bana bu konuda yardımcı oluyor.

Katılımcı: *Bölgemiz büyük altüst oluşların merkezinde yer alıyor. Hani şiddetsiz bir çözüm...*

Hayal etmek çok zor değil mi?

Katılımcı: *Hem zor oluyor hem de pasifizmden tutun bilmem neye kadar suçlamayla karşı karşıya kalıyorsunuz. Mücadelenin sekteye uğratılması, pasifizasyon endişesi var. Dolayısıyla bu bireysel ilişkilerde çok konuşulabilir, tartışılabilir ama toplumsal mücadeleler içerisinde şiddetsiz bir iletişimin imkânlarını çok göremiyorum.*

Şiddetsizlik diye başlığı genişletelim.

Katılımcı: *İhtiyaç meselesi. Şimdi Galtung'un portakal hikâyesi gibi. İkisi de portakalı istiyor. Aslında mesele portakal da değil. Doğrudan kök ihtiyaca inince ikisinin de taleplerinin karşılanabileceği çözümler olabileceğini gösteriyor bu model. Şimdi meseleyi topluluk bazında düşündüğümüzde... İnsanların sosyalleşmesi çok değişken olabilir. Bazen ailede, okulda, mahallede olur ama çoğu insanın politik sosyalleşme süreci tekil olmaz. Genellikle grup bazında olur. Şiddetsiz iletişim meselesini grup bazlı nasıl yapabiliriz? İşin bu boyutuna biraz kafa yormak gerekebilir. Grup bazlı olabilir mi? Burada ihtiyaç... daha somutlaştırıp Kürt meselesine uyarlasak Kürtlerin ihtiyaçları neler diye.*

Katılımcı: *Ben yedi-sekiz yıldır avukatım, birçok siyasi davaya giriyorum. Şimdi şiddet dışı bir politik mücadele çizgisini tartışmaya başladığımızda büyük bir boşluk ya da açık var. Bu konunun özellikle tartışılması gerektiğini düşünüyorum.*

Katılıyorum, barışın nasıl geleceği konusunda hazır olan çok az şey var. Önümüzde bu alanda yaratıcı olma görevi duruyor. Çok ilgimi çekti, silahlı çatışmalar beş yıl içinde, devlet açısından yedi yıl içinde çözüme gitmiyor-sa sonuçlanmıyor, diye bir veri var diyorsunuz. Savaşla çözülmeyeceği belli diyorsunuz. Şimdi böyle bir çıkmazın içinde niye biz yaratıcılık aramıyoruz? Niye nesiller kaybolsun? Genç insanlar çaresiz kaldıklarında silaha sarılıyorlar. Başka yollar sunmak lazım. Ben burada cebimde hazır bir çözümle gelmiyorum ama ciddi olarak şuna davet ediyorum. Şapkamızı önümüze koyup alternatif yaratabiliriz. Yani hakikaten paradigma değiştirmek için, on bin yıllık şiddet, savaş, iktidar kültüründen barış ve işbirliği kültürüne geçebilmek için yeni yollar keşfetmek, yaratmak zorundayız. Başka yolu yok. Yoksa Gandhi'nin dediği gibi: "Göze göz dişe diş, bütün dünyayı kör edecek."

İşim olmadığı için derinlemesine incelemedim ancak İrlanda'da IRA, otuz yıl silahlı mücadele vermiş ve Birleşik Krallık'la barışı gerçekleştirmiş. Güney Afrika apartheid rejiminden kan dökmeden demokratik sisteme geçmiş, bunları incelemek lazım. Abim Güney Afrika'da yaşadı. İlk kez 1994'te, yani Mandela hapisten çıktığında gittim. *Apart*, ayrı demek. Siyah ve beyaz nüfus arasında inanılmaz bir ayrışma vardı. Sokakta yürüyen beyaz yok, arabalarıyla dolaşıyorlar. Kaldırımı olmayan yollarda sadece siyahlar yürüyor. Geçen yirmi yıl içinde gerçekleşen kaynaşma karşısında şapkamı çıkarırım dedim. Bu ülke nasıl başardı bu işi? İnanılmaz zorlukları olan, suç ve şiddetin çok yoğun olduğu bir ülkede bu insanlar nasıl birlikte yol aldılar? Nüfusun yüzde on beşi beyaz, yüzde seksen beşi siyah, Hintli ve melezlerden oluşuyor. Kırk

milyona yakın siyahi nüfus on yıllar boyunca beyazlardan ayrı kamplarda, hapishanelerde tutulmuş. Apartheid sona erdiği an siyahlar beyazları keser diye düşünmüştüm. Sıcak savaş yoktu ama baskı, ayırım, işkence vardı. Mandela'nın hayatını okuyun. Çıktığı gün dediği önemli: "27 yıl hapishanede yat-tım. Eğer kafamı değiştirmezsem hapishaneyi beraberimde götürceğim." Böyle kan dökülmedi. Desmond Tutu'nun rolü, kurulan hakikat ve uzlaşma komisyonları insanların konuşarak çözümler üretmesinin alanını açtı. Zih-nimizdeki hapishaneler yeni ve barışçıl yollar düşünmemize engel oluyor.

Katılımcı: *Bence daha acil bir sorun, çok ihmal ettiğimiz bir durum var. Savaşın hemen kıyısında veya içinde olan insanlar için geçerli olan bir şey. Karşı-lıklı şiddet uygularken –bu hukuksal mücadelenin getirdiği bir şiddet dili de olabilir, öfkeli, yüksek enerjili atomlarımızın çok ciddi hareket ettiği ağır duygulanımlar da olabilir ya da sadece izlemeye dayalı aynı hisler de olabilir– bunun bizim aramızda yarattığı şiddeti ne yapacağız?*

Teşekkür ederim. Ben de oraya gelmek istiyordum zaten. Girişte dediğim, büyük çözüm küçük adımlarla gelir. Hakikaten tohum ekmeye başlamak. En başta mevcut yapılarda şiddeti fark etmek gerekiyor. Mesela bir dernek, bir topluluk, bir örgütlenme gördüğüm zaman, bu bir STK olabilir, o STK'nın yö-netimi olabilir, bir araya geldiklerinde faaliyetlerini nasıl yürütüyorlar, nasıl karar alıyorlar diye sorarım. Gücü başkaları üzerine kullanma, tahakküm kurmanın âlâsı oralarda da ortaya çıkıyor. Ben otuz yıl Almanya'da STK'lar-da ve sosyal hizmetlerde çalıştım. Herkes son derece gönüllüydü, istekliydi. Çok az paralarla, şevkle çalışılıyordu. Hizmet etme, katkıda bulunma ruhu vardı. Her girdiğim STK'da iktidar, ego kavgaları, işten çıkartmalar gırla gi-di-yordu. Belki doğrudan işten çıkarmıyorlardı ama bugün adına mobbing dediğimiz yollarla öyle yıldırıyorlardı ki sonunda çekip gidiyorlardı.

Çalıştığım son derneğin genel kurulunda sinirimden doğum için hastaneye erken gitmek zorunda kaldım, iki hafta erken doğum yaptım. Bir kadın eğitim merkeziydi ve partriarka gitti matriyarka geldi demiştim. Kadın kadına çalış-şıyoruz, kullanılan yöntemlerin hepsi eski usul kulis çalışmaları, derneğe son anda kadın getirip üye yapmak vs. "Aynı şeyler tekrarlıyor," dedim. Yüzyıllar-dır öğrenilmiş şiddetli iktidar kavgaları sistemi içimizde yaşıyor. Sorunuz için çok teşekkür ederim. Barış yolunda işbirliği yapmayı öğrenmek için farkın-dalık çalışmalarına başlayacağımız yerler buralar, güç, iktidar, ayrıcalıklar vs.

Ben seçerek, isteyerek eğitim alanında insanlara katkı sunan bir topluluğa girdim. Zaman içerisinde kafalarımızın, perspektifimizin, odağımızın değiş-mesi gerektiğini anladım. Odağımız değiştiği zaman dünyamızın da değiş-

tiğini göreceğiz. Çünkü dikkatin odağını doğru/yanlış, haklı/haksız kavgalarında tutmak, gözde kırmızı camlı gözlük taşımaya benziyor. Dünyaya bu gözlükle, kim doğru kim yanlış, kim haklı kim haksız diye bakarsak dünyamız da kıpkızıl bir savaş alanına döner. Eğer dikkatimizin odağını yargıcı düşüncelerden ihtiyaçlara yöneltmeyi öğrenirsek bu, gözlüğü değiştirmek gibi bir etki yaratır. O zaman kimin neye ihtiyacı olduğuyla, herkesin ihtiyaçlarını gözetecek çözümleri nasıl üreteceğimizle ilgileniriz. Böyle baktığımızda algımız da değişir. Ben buna kendi yaşamımda şahit oluyorum. Hikâyemi, dönüşüm yolculuğumu bu amaçla anlattım. Bir soru vardı neydi?

Katılımcı: *Marksist literatürdeki “devrimci şiddet”.*

Teşekkür ederim. Devrimci şiddetin gerekliliği konusunda geçmişte benim de kafam karıştı. Şiddeti şiddetle çözmeye çalışmak bizi problemin parçası haline getiriyor.

Katılımcı: *Bir topluluk olarak şu an birlikte bir şeye başladık. Gündemimizde olsun diye soruyorum. Dünyadan örnekler dinledik. Farklı barış süreçlerine katılıma dair cümleler duyduk. Kadınların katılımı üzerinden bir şeylerden bahsedildi, LGBTİ+’lardan bahsedildi. Ben konuyu çocuklara getirmek istiyorum. Henüz çocuğu birey olarak kabul etmemişken söyleyeceğim şey çok uçuk kaçabilir ama savaşlardan hepimiz kadar etkilenen hatta en çok etkilenen öznelerden biri de çocuklar. Bu barış sürecinde çocukların yeri neresi? Barış sürecine katılımda farklı grupları, STK’ları konuşurken çocukların katılımı üzerinden bir şey kurgulayabilir miyiz? Onlar barışı, şiddeti nasıl tanımlıyorlar ve bunun dünyada örnekleri var mı? Çocuk katılımı üzerinden bir Montessori örneği vardı. Belki onun daha sonraki oturumlarda buna katkısı olabilir. Gündemimizde olsun diye söylüyorum. Barışı düşünürken, bir şeyleri yorumlarken özneler arasına çocuğu da alarak ilerlemek... Onlar ne diyor acaba, en çok etkilenen özneler olarak.*

Ben gönlümde yatan aslanı söyleyeyim. Etkin ve aktif olan STK’larla, hakikaten tabanda olan ve doğrudan yurttaşlarla ve tabii çocuklarla çalışma içerisinde olan insanlarla uzun soluklu, köklü şiddetsiz iletişim çalışmak. Bunun için kaynak yaratmak gerekiyor. Var mıdır böyle imkânlar? Bu işe biraz zaman ayırmak lazım. Katılırsanız uzun ve köklü bir eğitim aldıktan sonra, örneğin bir sene sonra, neredeydik, neredeyiz, perspektifimizde, barışa dair umudumuzda neler gelişti konuşabiliriz. Çünkü böyle işin başında konuşunca pek akla yatmaz. İşte benim kalbimde yatan, kalıcı barış için böyle bir hayal var.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAVUNUCULUK VE KAMUSAL İLETİŞİM: HAK İNİSİYATİFİ DENEYİMİ

Reha Ruhavioğlu

İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği (MAZLUMDER) 1991 yılında, 54 Müslüman entelektüelin kurduğu bir insan hakları örgütü. MAZLUMDER'in kuruluşundan önce bir İnsan Hakları Derneği (İHD) deneyimi var. Yani görebildiğim kadarıyla cezaevinde yaşanan işkenceler, ihlaller, darbe sonrası ortaya çıkan mağduriyetler özellikle sol camiayı hedef aldığı ve oradan insanları mağdur ettiği için, İHD böyle bir ihtiyacın üzerine ortaya çıktı. MAZLUMDER de din ve inanç haklarının, başörtüsü meselesi gibi insanların dinî hayatlarını yaşayamaması gibi ihlalleri görünür kılmak ve bunların giderilmesi için çalışmak üzere kurulan bir örgüt oldu. Ama Cuma Çiçek'in de dediği gibi çok erken bir zamanda –1992'yi sanırım– Kürt Forumu'yla MAZLUMDER yavaş yavaş iki kulvardan hareket etmeye başladı. Bir, Müslümanların din ve inanç özgürlüğünü, bir de Kürt Meselesi MAZLUMDER'in ilgilene geldiği bir konu oldu.

MAZLUMDER, Müslüman camiada sivil toplum konusuyla ciddi şekilde ilgilenen ilk kurumlardan biri. Daha cemaat görünümünde olup daha ciddi bazı siyasi haklar talep eden kurumlar oldu. Ancak MAZLUMDER bir insan hakları örgütü olarak herhalde ilklerden biri.

2015'teki Çözüm Süreci'nin bozulup tekrar çatışmaya dönüşmesiyle birlikte kurum içi tartışmalarımız alevlenmeye başladı. Eskiden üzerinde uzlaştığımız bazı prensipler yeniden tartışmaya açıldı. İki grubun insan haklarına yaklaşımında farklılıklar ortaya çıktı. Nihayetinde mahkemenin atadığı kayyum heyetiyle olağanüstü genel kurul yapıldı. Yasal süreç tamamlanmadığı için olağanüstü genel kurulu doğru bulmayan ve kurula katılmayan 16 şubenin tamamı için kapatma kararı alındı. 24 şubenin 16'sını MAZLUMDER kapatmış oldu.

Çok kabaca şunu söyleyebilirim, insan hakları meselelerine ve daha önemlisi Kürt meselesine yaklaşımımızda iki farklı perspektif vardı. Birinin tasfiye edildiğini düşünüyorum. Bunu bir taraf olarak söylüyorum elbette, bağımsız bir gözlemci olarak söylemiyorum. İki taraftan biri olarak sübjektif yoru-

mumu söylüyorum. Muhtemelen diğer arkadaşlar başka düşünüyorlardır. Şimdi Hak İnisyatifi'ne geldik. Hak İnisyatifi 2017'de MAZLUMDER'in bu kararından bir ay sonra kuruldu ve, "Biz enerjimizi kurum içi kavgalarla tüketmek yerine kurumu terk edip yeni bir insan hakları hareketi başlatıyoruz," fikriyle ortaya çıktı.

MAZLUMDER'in de Hak İnisyatifi'nin de insan hakları örgütleri içindeki alametifarikası İslami referanslarının güçlü olması. İslami referanslarla da insan hakları mücadelesi yürütüyor olması. Son ayrıldığıımızda MAZLUMDER bunu daha çok bir kimlik olarak göstermek istiyordu. Biz de "Motivasyonumuz ve hamurumuz İslami olabilir ama kurum İslamcı bir örgüt olmamalı," gibi tartışmalar da yürütüyorduk. Hak İnisyatifi biraz da bu tartışmalardan esinlendi gibi geliyor bana. Gannuşî'nin, "Biz Müslüman'ız ama artık İslam siyaseti yapmıyoruz. Müslümanların demokratik siyasetini yapıyoruz," dediği yere yakın bir yerde duruyor kanımca. Hak İnisyatifi bunu ne kadar tartıştı içinde ve buraya geldi çok emin değilim. O tartışmaların içinde olan biri olarak söylüyorum. Ama nihayetinde biz, Müslümanların çoğunlukta olduğu, dindar insanların bir araya gelip kurduğu bir insan hakları örgütü olduk. Ve daha önce MAZLUMDER'de yaşanan bazı tecrübelerden yola çıkarak Hak İnisyatifi, olur da ileride bazı sıkıntılar yaşanırsa diye, –mesela Kürt meselesinde ya da başka bir meselede iki ayrı görüş çıkar ve bu görüşler birbirini, "Sen değıştin!" diye suçlarsa– bu sefer netameli meselelerde birer tutum belgesi hazırlamayı kararlaştırdı ve bazılarını kabul edip onayladı. Dörtte üç gibi bir oranla bunlar onaylanmak zorunda. Örneğin Kürt meselesinde Hak İnisyatifi'nde bir problem çıktığında, bu metin bizim aramızda hakemlik yapabilecek bir kıvamda. Bugün dört-beş yerde aktif temsilcilikleri var: Ankara genel merkezimiz, İstanbul, İzmir ve Diyarbakır'da birer temsilciliği bulunuyor. Diğer yerler için de teşkilatlanmalar sürüyor.

Bugüne kadar neler yaptık, neler yapıyoruz ve nasıl yapıyoruz? Birkaç başlıkta gruplayabiliriz yapıp ettiklerimizi. Bir tanesi eylem, etkinlik başlığı altında. Buna basın toplantıları, yürüyüşler, eylemler, bazı davalar açma, takip etme, paneller, konferanslar, imza toplama, tweet'leri bile dahil edebiliriz.

Raporlama faaliyetleri yaptık ve yapıyoruz. Örneğin Bilge köyü katliamını hatırlarsınız, 2009-2010'du. Roboski katliamını zaten hatırlarsınız. Son dönem, OHAL'de grev hakkının çokça ihlal edilmesinden hareketle bir OHAL'de grev hakları ihlali raporları yazdık. Alpaslan Kuytul ve Furkan Vakfı camiasına yönelik polis operasyonlarıyla ilgili bir rapor hazırladık. Çözüm Süreci'nin bitip çatışmaların başlamasından sonra yetişebildiğimiz her yerde çatışma-

nın ortaya çıkardığı hak ihlalleriyle ilgili raporlamalar yaptık. Bu konuda sanırım en çok bilinen raporumuz Cizre raporu; çünkü en çok ses getiren o oldu. Bir de bugünlerde becerebilirsek hazırlamaya çalıştığımız bir Amed Spor raporumuz var.

Lobicilik, arabuluculuk yapıyoruz. Lobiciliği birkaç türlü yapıyoruz. Burada mikro ölçekte, Diyarbakır'da hem partiler hem kurumlar arasında yapıyoruz. Yani mesela Hür Dava Partisi (Hüda-Par) ve HDP camiasının karşı karşıya geldiği hemen hemen bütün reaksiyon durumlarında biz arabulucu olarak yer aldık. Bazen tek başımıza bazen birkaç kurumla birlikte. Yine AK Parti ile HDP arasında gidip gelişlerimiz de oluyor. HDP ve hükümet arasında lobi çalışmalarımız da oluyor.

Bir de özellikle çatışma ve darbe girişiminden sonra sivil toplumun sokakta pek görünür olamayışı, herkesin biraz da binalarının içine çekilmiş olması sebebiyle insan hakları eğitimlerimize biraz daha ağırlık verdik. Diyarbakır İnsan Hakları Okulu'nu daha önce MAZLUMDER'deyken sürdürüyorduk. Ama Hak İnisiyatifi bünyesinde bunu biraz daha kurumsallaştırıp iki dönemi tamamladık. Görebildiğim kadarıyla bu sekiz okulun son ikisi daha profesyonel oldu, biraz daha kıvamına oturdu gibi. Böyle bir çerçevede çalışıyoruz.

Şimdi Cuma Çiçek'in benden istediği başlık, "kamusal iletişim ve savunuculuk" başlığıydı. Cuma Çiçek'in Barış Vakfı için hazırladığı, sivil toplum kuruluşlarının çözüm süreçlerinde durumu, rolü gibi bir rapor vardı. Oradaki tanımını olduğu gibi alarak onun üzerinden hareket ettim. O raporda Cuma Çiçek şöyle söylüyor: "Savunuculuk ve kamu iletişimi işleri, STK'ların çatışmaya ilişkin bilgileri, kamu yararını ve vatandaşların çıkarını dikkate alarak kamuoyuna sunmaları, yaymaları gibi çalışmaları kapsıyor." Birkaç örnek de vermiş orada. Bir tanesi örneğin, çatışmalardan kaynaklı çocuk ölümleriyle ilgili toplumsal farkındalığı artırmaya dönük kampanyalar. Biri, barış görüşmelerinin yeniden başlaması ihtimali için kitlesel hareketlilik çalışmaları, diğeri de siyasi aktörler nezdinde lobcilik faaliyetleri.

Tabii bütün bu çalışmaları yaparken sivil toplumun da Hak İnisiyatifi olarak bizim de sürekli teyakkuz halinde olduğumuz bir şey var. Biz bu çalışmaları hangi saiklerle yapıyoruz? Toplumun maslahatı saikiyle yapmamız gerekiyor. Bugün çok somut bir örnek verebiliriz. HDP'nin önünde eylem yapan aileler meselesi. Eğer siz çatışmayla ilgili olarak toplumun maslahatını gözetmezseniz, merkeze onu almazsanız; HDP'li bakış açısından devletin bu aileleri istismar ettiğini, devletçi bakış açısından HDP'nin bu ailelerin çocuklarını alıp dağa götürdüğünü söyleyebilirsiniz. Sizin işiniz olmayan bir yerden,

hem de gerçek meseleyi ıskalayan bir yerden meseleye girme ihtimaliniz yüksek. O yüzden biz toplumun maslahatı üzerinden konuya dahil olmayı önemsiyoruz.

Bugüne kadar yaptığımız birkaç örneği paylaşıp bazılarını daha detaylı konuşacağım. Neyi nasıl yapabildik ya da nasıl yapamadık, neden yapamadık gibi. Bir tanesi 2010 öncesinde hatta 2007 öncesinde kalan başörtüsüne özgürlük eylemleri. 1990'lardan sonra, 28 Şubat'tan bu yana her cumartesi inanç özgürlüğü eylemleri açıklamaları yapıldı. Ankara'da, İstanbul'da, Sakarya'da, çeşitli şehirlerde... Ankara'da MAZLUMDER'in öncülük ettiği çok büyük bir İnanç Özgürlüğü Mitingi yapıldı, herkes beyaz tülbentlerle katıldı. Nihayetinde başörtüsü sorunu siz de görüyorsunuz, toplumda büyük oranda hallolmuş görünüyor.

"Andımız Kaldırılsın Kampanyası" düzenlemiştik MAZLUMDER, 2008 ya da 2009 yılında. İlk Diyarbakır'dan başladı. Diyarbakır'ın böyle bir özelliği var biliyorsunuz. Bütün insan hakları kurumlarının bir merkezi de aslında Diyarbakır oluyor. Bu kampanya, afişlerin billboardlara asılmasıyla başlamıştı. Böyle "Andımızı biraz tiye alan bir ant vardı. "Kürt'üm, Çerkez'im, Laz'ım, ben de çalışkanım, doğruyum!" gibi alternatif bir "Andımız". Aslında alternatif olarak önerilmeyen, insanların dikkatini çekmek için yazılmış bir metin asılmıştı. Bir hafta askıda kalması gereken afişleri polisler yırtarak indirmişti. Ondan sonra, "Andımız"ın hükümet kararıyla kaldırılmasına geldik. Bu kampanya, biraz erken davranmış olmamız, biraz toplumsal desteği çekebilmiş olmamız, biraz kuşun taşla denk gelmiş olması gibi sebeplerle başarılı olmuş görünüyor. Zannederim kutlama yaptığımız tek kampanyamız da bu.

Etnik ve dinî ayrımcılık raporu var MAZLUMDER'in, bunlar iyi raporlar. Altını çizerek hatırlatacak olursam İslami referanslarla insan hakları mücadelesi yürüten bir kurumun Türkiye'deki farklı inançların uğradığı ihlalleri ya da etnik ayrımcılığı raporlaması önemliydi.

Anadil kampanyalarımız oldu. MAZLUMDER'deyken bunu anadilde eğitimle sınırlamıştık. Bir de bu Anadilde Eğitim Kampanyası'na destek olacak Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kaldırılması. Yani bu iki bağlamanın ikisi de anadilde eğitimle alakalıydı. Biz kapatıldıktan sonra MAZLUMDER de bütün kampanyaları aynı zamanda durdurdu. Sonradan sadece 28 Şubat Mağdurlarına Adalet Kampanyası'nı tekrar hayata geçirdi. Onun dışında, bildiğim kadarıyla bütün kampanyalar durdu.

Bugün Hak İnisiyatifi olarak yine bir Anadil Kampanyası yürütüyoruz. Bu sefer çerçeveyi biraz daha genişlettik. Anadilde eğitimle sınırlamıyoruz.

Devlete bütün kamusal hizmetlerin anadilde verilmesi çağrısını yapıyoruz. Bu sefer –belki biz Diyarbakır’dan başlattığımız için–Kürtlere söylüyoruz. Anadili Türkçe olmayan başka dil gruplarına çağrıda bulunup kendi dillerine sahip çıkmaları gerektiğini de söylüyoruz. Belki bir insan hakları örgütünün haddini aşarak söyleyebileceği bir şey ama böyle bir çerçevenin daha ilginç olabileceğini fark ettik.

Koruculuk Kaldırılsın diye bir kampanyamız da vardı. O kampanya kurumlar arası birbirinden faydalanmanın iyi bir örneği aslında. Mesela DİSA, koruculuk statüsüyle ilgili akademik diyebileceğimiz çalışmalar yapmıştı. Biz de o akademik çalışmalardan faydalanarak bir kampanya yürütmüştük. Bir panel düzenlenmiştik sanırım, DİSA’nın raporunu yazan hocamız gelmişti. Çok başarılı bir kampanya olamadı.

Roboski meselesi MAZLUMDER’den sonra Hak İnisiyatifi’nin de çok gündemde tuttuğu bir meseleydi. Birkaç şehirde stant açtık. İstanbul’da, Fatih Camisi’nin bahçesinde ramazanda bir Roboski iftarı verdik ve Çarşamba Cemaati’nden satırlarla iftarımızı basanlar oldu. Müslüman bir camiadan bahsediyoruz ama yine.

Belki bizim bugüne kadar en düzgün yaptığımız işlerden biri çocuk savaşçıların geri gönderilmesiyle ilgili ısrarlı talep ve takipti. Onu da detaylandıracağım.

Yine konumuzla yakından ilişkisi olan bir girişimimiz vardı: Temas ve Diyalog Grubu Girişimi. Diyarbakır’da başlamış bir girişimdi. Çözüm Süreci’nin altyapısını oluşturmaya çalışıyordu. 2015’te çatışmalar başlayınca “Çatışma İzleme ve Çözüm Grubu” diye bir grup kurmuştuk MAZLUMDER bünyesinde. Onun raporları fena raporlar değil, çok profesyonel bir kurum olmadığımız için iyi raporlardı.

Bugün HDP önündeki oturma eylemini yapan ailelerle ilgili bazı girişimlerimiz var. Belki onlardan da bahsedirim.

Bazı başarılı örneklerden ve nasıl başarılı olduklarından bahsetmek istiyorum. Siz çok iyi bir kampanya yaptınız diye, kamuyla çok iyi bir iletişim sağladığınız diye her zaman başarılı olmayabilirsiniz. Toplumun neredeyse yarısını etkileyen başörtüsü mağduriyetiyle inanç haklarının ihlal edilmesi gibi... İhlal çok yaygındır ve toplumsal destek de güçlü olur. Konjonktür buna uygun olur. Diyelim ki uluslararası insan hakları kurumları ve normları artık bunun bir sorun ve bir hak ihlali olduğunu sürekli tekrar ederler ve kamuoyu da bunun süregiden yanlış bir şey olduğunun farkında olur. Bu durumda

siz, toplumsal desteği güçlü bir şekilde arkanıza alma şansına sahip olursunuz. Böylece talebiniz hayata geçebilir.

İkincisi “Andımız” gibi, kuşun taşa denk gelmesi meselesi. “Andımız”la ilgili bir kampanya yürütüyorduk. Her eğitim öğretim sezonunun başlangıcında ve sonunda Milli Eğitim’in önünde eylem, basın açıklaması yapıyorduk. Ama, “Sadece MAZLUMDER’in kampanyası ‘Andımız’ı kaldırdı,” desek haksızlık etmiş oluruz. Asla sadece bizim gücümüzle gerçekleştirebilecek bir şey değil. Kamu erkinin, yönetici erkin de daha önceden taşıdığı geleneksel kodları itibarıyla bu metinden rahatsız olması önemliydi. İkincisi, Çözüm Süreci vesilesiyle bunun birazcık Kürt meselesiyle de ilişkili olması. Devlet Kürt sorunuyla ilgili bazı meselelerde büyük adımları hayata geçirmekten imtina ediyor, ayak sürüyor. Büyük balık yerine küçük balık olarak ne verebilirim, “Andımız” meselesi varmış, diyor. Bunun gibi parçalar birleşince bir sabah uyandık ve demokratikleşme paketinde “Andımız” artık hayatımızdan çıkmıştı.

İlginç olan tamamen çıkmamış olması. Çünkü değiştirilen yönetmelik, “Andımız”ın okullarda okutulmasıyla ilgili. Geçen yıl değil galiba önceki yıldır, fark ettik ki ikinci ve üçüncü sınıf kitaplarında “Andımız” metni duruyor. Bunu Bilgi Edinme Yasası kapsamında ilgili kuruma sorduk. İlgili kurum bize, Andımız her sabah okunur, maddesinin kaldırıldığını ama kitaplarda yer alır maddesinin hâlâ durduğunu, bu sebeple de kitaplarda yer almaya devam ettiğini söyledi. Bu bizim için bir kazanım ama bürokrasinin böyle bir hakkı bile, böyle bir ihlali bile ortadan kaldırırken ne kadar ayak dirediğini de gösteren bir şey. Dördüncü sınıf kitaplarına baktım bu yıl, yoktu. Diğerlerini hatırlamıyorum.

Çocuk savaşçılar meselesine gelince; –hatırlayın, 2014-2015 döneminde biraz yoğundu– biz 2017’ye kadar takip ettik bunu. PKK’ye katılan çocukların ailelerinin eylemleri vardı. Fiskaya’da önce bir eylem başlamıştı. Aynı HDP’nin önündeki eylemler gibiydi. Tek bir aile bir çadır açıp Sinan isimli çocuklarının gönderilmesini istiyordu. Eylemin meşruiyetiyle ilgili kimse bir şey söyleyemezdi. Bugünkü gibi hükümet falan filan da yığılmıyordu. Hükümete yakın STK’lar da bunu bu kadar istismar etmiyorlardı. Sonradan belki ettiler ama... Nihayetinde ailenin ziyaretine gittik. Belli ki HDP’li bir aileydi. Yurtsever bir aileydi. Kentli değil de köylü bir yurtsever aileydi. Çok basit bir şey söylüyordu: “Madem Selahattin Demirtaş siyaset yapıyor, benim çocuğum da siyaset yapsın, dağda olmasın. Ben Selahattin Demirtaş gibi olmasını istiyorum.” İşte örnek söyleyeyim: “Duran Kalkan gibi olmasını istemiyorum.” Meramını da iyi ifade eden bir şeydi.

O eylemden iki ay önce uluslararası bir kuruluş bizi ziyaret etmişti. Cenevre Çağrısı diye bir örgüt. Bu meseleyle ilgilendiklerini ifade etmişti, bizim ne yaptığımızı istişare etmiştik. Bundan sonra bir şey olursa haberleşebileceğimizi konuşmuştuk. Böyle bir şey çıkınca, biz dedik ki bir reaksiyon almamız lazım. Çünkü giden çocuk on beş yaşındaydı galiba. Peki, nasıl alabiliriz? Cenevre Çağrısı geldi aklımıza. Onlarla görüştük. “Böyle bir mesele var, sizin de bahsettiğiniz bir taahhütname vardı, gönderin bize,” dedik. Şöyle ki; PKK’yle kurum bir taahhütname imzalamış. PKK çocuk savaşçı kullanmayacağını taahhüt etmiş. Kurum 18 yaş altı çocukların asla savaşçı olarak kabul edilmemesini öngörüyor. Ama PKK ve Türkiye devletin genel bir âdeti, bütün sözleşmelere şerh düşmek. PKK de orada şerh düşmüş ve demiş ki: “16-18 yaş arası bir kategori açıyorum, 16 yaşından aşağıdakileri asla kabul etmem ama 16-18 yaş arası olanlar gelirse kabul ederim fakat silahlı kamplara koymam, eğitim kampları gibi kamplara koyarım.” Yani silah vermem ama kabul ederim.

Biz bu taahhütnameyi baz alarak PKK’ye çağrılarda bulunduk. “Siz böyle bir taahhütname imzalamışsınız, biz de filanca kişinin size geldiğini biliyoruz, geri gönderin,” dedik. Bazen hata yaptığımız da oldu. İşte Sinan diye ismini söylediğimiz oldu çocuğun. Yanlış bir şey mesela, yapılmaması gereken bir şey. Medyada da çocuğun adı sık geçti, aile çocuğun kimlik fotokopisini herkese verdi. Yani çocuğun ismi, cismi, mahremiyetine özen gösteremedik. Toplum, medya, aile, biz, bazen böyle isimleri açıktan yazdığımız oldu. Nihayetinde çocuk geri geldi ve çocuk gelince diğer aileler de tabii hem şaşırdılar hem de umutlandılar: “Aaa, gelebiliyor.”

O dönem biz bir-iki çağrı da yapmıştık. Cenevre Çağrısı’na da bilgileri aktarmıştık, madem bir taahhütname var, siz de müdahale edin diye. Sonra bunu haber alan birçok aile bizim kurumumuza başvurmaya başladı. “Benim çocuğum dağa gitti, şöyle gitti, böyle gitti.” Belediyenin önünde bir eylem de yaptılar, bir oturma eylemi, hatırlayın. Biz bu meseleyi şöyle takip ettik arkadaşlar. Her aileyle en az ayda bir düzenli görüştük. Çocuklarıyla ilgili ne haber aldılar not ettik. Çünkü bütün aileler kırsaldaki çocuklarını arıyorlardı. Çocuk Bırqiley’n’e pikniğe gitmiş, oradan dönmemiş. Ondan sonra aile Lice’ye gidiyor. Lice’de birilerini buluyor. Lice’deki ona örneğin diyor ki: “Senin çocuk Dersim’e gitti.” Dersim’e gidiyor, birini buluyor. Dersim’deki ona şöyle diyor, böyle diyor... Güneyde ya da Kandil’in aşağısındaki kamplara gidip çocuklarını gören, konuşan aileler bile vardı. Bazılarının çocukları arıyor, ben Rojava’dayım, şuradayım buradayım. Aile çocuğuyla ilgili iyi kötü bilgiye sahip. Biz de bütün bu bilgileri aileden alıyorduk. Süreci bu şekilde

takip ettik. PKK'yle doğrudan iletişime geçmeyi asla tercih etmedik çünkü bizim başımızı ağrıtabilecek bir mesele olurdu bu. Biz bütün meseleyi Cenevre Çağrısı ve onun gibi kurumlar üzerinden yürütmeyi tercih ettik.

Bir de kamusal alanda hep çağrılar yaptık. “Elimizde başvurusu olan 20-30-50 çocuk var. Baş harfi şu şu şu olan çocuklar geçen hafta katılmışlar, şuradan gitmişler,” gibi çocukları afişe etmeyecek ama meseleyi bildiğimizi, elimizde veriler olduğunu da gösterecek açıklamalar yaptık. Cenevre Çağrısı, muhtemelen telefonla, mektupla, oraya gidip PKK'yle görüşerek bu çocukların kamplarda olduğunu söylüyor. Biz orada, bir meseleyi çok detaylı bir şekilde verilerini göstererek takip etmenin ne kadar önemli olduğunu gördük. Şimdi bu kadar detaylı bilgi toplayıp uluslararası kuruluşlara söylediğimizde PKK çok da rahat reddedemiyordu. Bu çocukların çoğu geri gönderildi.

O dönem YPG de bu taahhütnameyi imzaladı ve hatırladığım kadarıyla elimizde somut olarak takip ettiğimiz 55-56 başvurumuz vardı. Örneğin şöyle oluyordu: “Benim 15 yaşındaki çocuğum son zamanlarda ideolojik olarak PKK'li gençlerle takılıyordu ve gitti. Nerede olduğunu bilmiyorum. Nasıl gitti, bilmiyorum.” Şimdi bunları da bir yere yazıyorduk elbette ama girişimlerimizi bunun üzerinden sürdürmüyorduk. Bunun üzerinden sürdürdüğümüzde bugün söylenen şeyin söylenmesi çok muhtemel: “Kardeşim, evden çıkmış gitmiş, ben ne bileyim nereye gitmiş, ben şimdi on bin tane militana kimlik taraması yapıp senin çocuğunu mu bulacağım?” Sonra YPG de bu taahhütnameyi imzaladı ve çok fazla çocuk döndü. Takibini yaptığımız 55-56 kadar çocuktan 15'i geri döndü.

Ama şunu biliyoruz, giden sayı binden fazlaydı. Binler diyebileceğimiz bir sayıydı. 18 yaş altını baz alırsak üç bin küsur bir sayıdan bahsediliyordu. Bu abartı olsa bile bunun en az yarısının gitmiş olabileceğini çok rahat görebiliyorduk. Çünkü mesela Silvan'dan bir aile geliyordu, bize diyordu ki: “Bu hafta mahalleye 25 çocuk döndü.” Rojava'ya gitmişler, Rojava'dan dönmüşler. Bu taahhütname gereği YPG onları geri göndermiş. Kandil'den gelişler daha zor oluyordu. Daha çok PKK'nin onları Irak Kürdistan Bölgesi hükümetine teslim etmesi, oradan da Türkiye devletine teslim edilmeleri şeklinde.

Burada tahminimce biz müdahale edecek doğru bir kurumduk. Böyle bir genişliğimiz vardı. PKK de hükümet de girişimimizi çok yadırgamazdı. Zaten kimse kötü niyetli bir şey olarak algılamadı bunu.

Uluslararası mekanizmaları ve partnerleri kullanmak geri getirmede çok önemli oldu. Düzenli ve veriye dayalı bir takip yapmamız bu işin başarılı

olmasında çok etkiliydi. Hep şu dengeyi gözettilik. Bu işin riski ve meşruiyeti var. Biz hep bu işin riskini meşruiyetiyle dengelemeyi tercih ettik.

Mesela 2015 Mayıs'ının son haftası gibiydi. Birkaç aile geldi, çocuklarının dağa gittiğini söyledi. Hangi yollarla gittiğini falan bize anlattılar. Dediler ki, biz çocuklarımızla ilgili bir şey yapmanızı istiyoruz. Aileyle istişare ediyoruz: "Sizinle birlikte bir basın açıklaması yapmamızı ister misiniz? Siz olmadan yapmamızı ister misiniz?" Çocuğun ismini elbette vermeyeceğiz. Aile dedi ki: "Biz olmayız ama siz de basın açıklamasını mutlaka yapın. Eğer çocuk yolda bir yerdeyse belki geri gelir. Biz bunu yapmanızı istiyoruz." Burada insan hakları savunuculuğunun ilginç bir hesabı giriyor devreye. Gazetecilikte de böyle bu. Hatırlayın, 7 Haziran seçimine gidiyoruz. Hükümet şunu söylüyor: "Biz dağa giden çocukları geri getireceğiz, analar ağlamayacak. Dağa giden çocuklar ailelerine kavuşacak," diyor. Seçim beyannamesinde var bu. Şimdi sizin, dağa giden çocuğu geri almaya çalışmanız aynı zamanda hükümetin seçim beyannamesi doğrultusunda hareket etmiş olmanız anlamına da geliyor. Böyle bir riski var. HDP'nin de baraj aşma riski var. Herkes çok heyecanlı, çok kaygılı. Bütün o dönemi hatırlayın. "Biz bunu yaparsak ne olur?" diye istişare ettik. HDP oyları bundan etkilenebilir. Biz bir insan hakları örgütü olarak böyle bir şeye sebep olmuş olabiliriz. Sonra dedik ki arkadaşlar, bizim işimiz toplumsal maslahata odaklanmak. Biz bu açıklamayı yapmak zorundayız. Çünkü bizim işimiz burada bir ihlal varsa onunla ilgilenmek. İhlalle ilgilenmeyi geciktirme lüksümüz yok. Eğer bu HDP'yi kötü etkileyecekse bunu düşünmesi gereken kurum MAZLUMDER, Hak İnisiyatifi değil, PKK bunu düşünecek. Gelen hiçbir çocuğu kabul etmeyecek. Eğer bunun bir kampanyaya dönüştüğünü ve HDP oylarının bundan olumsuz etkilendiğini düşünüyorsa bu durumu ortadan kaldıracak. "Birlik ve beraberliğe en çok ihtiyaç duyulan günler, zor zamanlar," deyip bir şeyi öteleyemeyiz.

Gazeteciliği de ben o yüzden örnekledim. Örneğin çok büyük bir yolsuzluk dosyası ortaya çıkmış, aynı zamanda belediye başkan adayı. Ben bunu açıklarsam belediye başkanlığı tehlikeye girer ama bir yolsuzluk da var ortada yani. Aslında böyle birinin belediye başkanı da olmaması lazım. Beklememesi lazım orada gazetecinin. Böyle hareket ettik ve kendimizi de riske attık. Daha önce hep yazılı açıklama yapıyorduk, o zaman basının karşısına çıkıp konuştuk ve HDP'li kitleden acayip tepkiler aldık. Sosyal medya hesaplarımıza o günlerde hiç bakamıyorduk. Yani böyle hakaretin bini bir para ama biz iyi ki böyle bir şey yaptık dedik. Sonrasında pişman olmadık yaptığımızdan.

Niye bıraktık peki takibi? Çatışmalar çok yoğunlaştı. Ne aileler çocuklarından haberdar olabilir oldu ne biz takip edebilir hale geldik. Cenevre Çağrısı'na hep aynı şeyi söyledik, söylüyoruz: "Herhangi bir gelişme yok, ailenin bildiği yeni bir şey yok, ailenin herhangi bir girişimi yok." Dolayısıyla Cenevre Çağrısı artık Türkiye'den gelen verinin yenilenmediğini fark edince meseleyle ilgilenemez olduk. Zaten şehir savaşları başladı. Çocuklar daha çok merkezlerde çatıştılar. Ya yaşamlarını yitirdiler ya da tutuklandılar.

Temas ve Diyalog Grubu 2012'de kurulan bir gruptu. İHD ve de biz vardık, rahmetli Tahir Elçi vardı. Beş-altı kurum Temas ve Diyalog diye bir grup kurmuştu. Hatırlayın, 2012'de açlık grevleri vardı cezaevlerinde. Herkes yine çok gergindi. Bir yandan da PKK daha değişik bir mücadele yöntemine geçmişti. Vur kaç gerilla taktiğinden başka bir şeye de dönüşmüştü. Bazı yerlerde mücadele şekli ve şartlar bir şeyi dayatıyordu. Biz de bu temas grubuyla en alt düzeyden başlayarak bazı temaslarda bulunduk. Örnek vereyim, HDP genel başkan yardımcılarıyla görüşüyorsunuz, sonra AK Parti'nin bölgede etkili bir milletvekiliyle görüşüyorsunuz. Sonra bir üst düzeye çıkarıyorsunuz bunu, HDP genel başkanlarıyla konuşuyorsunuz. Sonra bazı bakanlarla görüşüyorsunuz. Yavaş yavaş kuruma birini daha davet ediyorsunuz. Mesela Mithat Sancar, zannediyorum sonradan gruba dahil edilenlerden biriydi. Yani böyle HDP ve hükümet nezdinde iletişimi kolaylaştıracak, bu meseleyi içerde tartışılır hale getirecek bazı girişimler yapıldı.

O girişimin de şöyle bir şansı vardı. Hızlı bir şekilde Çözüm Süreci başladı. Bu girişim dedi ki, bize gerek kalmadı. Sonradan dönüp baktık, aslında hâlâ gerek varmış. Bağımsız bir çözümü izleme mekanizması olabilirilmiş. Ama bunlar da işte hem bireysel hem toplumsal olarak acemiliklerimizin yansımaları. Nihayetinde bunlar ne yaptılar, şartların çözüm görüşmelerini dayatması sebebiyle size kapıları kolay kolay kapatamadılar. Toplumsal beklenti giderek yaygınlaşıyordu çünkü. Hükümet bu kadar sert bir politika yürütmüyordu. Kürt meselesi bizim de meselemizdir deniyordu ve demokratikleşme sözleri hâlâ veriyordu. Öyle bugünkü gibi kapılar sert bir şekilde kapanmıyordu.

Lobi yapacak insanların o işte itibarlı olmaları... Mesela Şah İsmail Bedirhan-ınoğlu'nun, Tahir Elçi'nin, Mithat Sancar'ın hem hükümet nezdinde hem HDP nezdinde arabuluculuk, lobicilik işleriyle ilgili tecrübeleri vardı. Kurumsal olarak MAZLUMDER'i, ayrıca Selahattin Çoban'ı, Ahmet Faruk Ünsal'ı sayabiliriz... Dolayısıyla iyi aktörlerin, doğru aktörlerin bir grup kurmuş olması, ne yaptıklarını biliyor olmaları... Hakikaten bu insan hakları mücadelesinde lobicilik çok zor şey. HDP'nin önündeki aileler meselesinde bir kere daha yaşıyoruz. Gidip bir insana, bir kuruma çok küçük bir adım attırmaya çalışı-

yorsunuz ama o size nutuk atıyor, propaganda yapıyor, karşı tarafa hakaret ediyor. Hep bu ilişkiyi gözetmek zorundasınız.

Bunlar birkaç başarılı örnek ama bazı başarısız örnekleri de konuşalım. Mesela baştan iyi planlanmamış olmaları, bazı kampanyalarımızın bir türlü istediğimiz kıvama gelmemesinin sebebi. Bir tanesi, Anadilde Eğitim Kampanyası. Sürekli yeni bir şeyler yapman gereken bir kampanyaydı ve biz hiç böyle düşünmeden girmişiz. Sürdürülebilirliğin sağlanamaması gibi... Koruculuk Kaldırılsın Kampanyası'nda mesela biz bunu bir türlü yapamadık. İyi bir halkla ilişkiler organizasyonunun olmaması. Bir kampanya yapacağız ama çarşı pazardaki insanı bunun içine nasıl katacağız? Oturup bunun hesabını kitabını iyi yapamamış olmamız. İyi bir iş bölümünün yapılmamış ya da yapılamamış olması.

Yeri gelmişken MAZLUMDER'in de Hak İnisiyatifi'nin de sadece gönüllülerin insan ve para desteğiyle çalışma yürüttüğünü hatırlatmalıyım. Harika bir kampanya gelebilir aklınıza, bu kampanyanın çok harika bir şekilde nasıl sürebileceğini de bulursunuz ama bunun için şu kadar para ve şu kadar insan gerekiyordur, o yoktur sizde. Dolayısıyla siz onu bir ya da iki düşük düzeyde başlatmak zorunda kalırsınız. Mesela biri iki işle aynı anda ilgilenmek zorunda kalabilir. Bu da bir yerde artık motorun ısınmasına, hararet yapmasına ve arabanın gidişinin aksamasına neden olur. İnsan, para ve teknik destek yetersizliği bir sebeptir mesela.

Koşulların değişmesi de kampanyanızı etkileyebilir. Mesela Koruculuk Kampanyası'nı başlattığımızda tepkiler fena değildi, herkes kulak verdi. Koruculuk Federasyonu, Çözüm Süreci'yle ilgili bir şey yaptı. Sonra birkaç korucu öldürüldü. Derken koruculuk güçlenmeye başladı. Kırsalda koruculuk bir ranta dönüşüp başka türlü faktörlerle daha fazla korucu işe alınca biz korucu dernekleriyle görüşemedik. Görüşmeyi planlamıştık, sözleşmiştik, sonra randevu alınamadı. Çözüm Süreci kötüye gittikçe bu iş de kötüye gitmeye başladı.

Bu bir başarısızlık örneği değil ama iyi bir tecrübe olduğu için paylaşmak istiyorum. Bazen siz bir iş için her şeyi hazırlamışsınızdır ama biri sizden önce davranır ve yapar onu. Diyelim ki yarın anadille ilgili açıklama yapacağız. Sabah kalkıyoruz, hükümet diyor ki: "Anadilde eğitim hakkı tanındı, 2023'te hayata geçecek." Artık o açıklamanız elinizde kalıyor. Benim için de insan hakları mücadelesinde çok çok öğretici bir örnek olduğundan paylaşmak istiyorum. Valiliğin önündeki "Ne Mutlu Türk'üm Diyene" yazısını hatırlarsınız. Biz MAZLUMDER olarak şöyle bir eylem planladık. Aynı ölçüde bir branda hazırladık. Rum Suresi'nin 22. ayetini Kürtçe yazdırdık bu brandaya. "Renklerimizin ve dillerimizin farklılığı Allah'ın ayetlerindendir," yazıyor. Sa-

bah namazında gideceğiz, iki arkadaşımız brandayı aşağı sarkıtacaklar. Medyaya haber vermemişiz. Sadece tanıdığımız iki gazeteciye, “Bir eylemimiz var, sabah namazında sizi bir yere çağıracağız,” demişiz. Çünkü medyaya e-posta attığınızda medyadan önce emniyete gidiyor. Brandayı hazırlıyoruz, herkes hemfikir bu konuda, aşkla, şevkle yürütüyoruz. Son gün akşam toplanalım dedik. Son bir iş bölümü toplantısı yaptık. İki avukat yapacak bunu, şube başkanımız ve genel başkan yardımcımız yapacak, diğerleri riske girmesin.

MAZLUMDER eski genel başkan yardımcısı Şimşiröddin Ekinci vardı. O gün toplantıya gelmişti. Bizim yönetim kurulu değil de ikinci halka dediğimiz insanlar, işi gençlere devretmiş, bir adım geriye çekilmiş olanlar. “Arkadaşlar, ben size bir şey önereceğim, bunu böyle yapmayın,” dedi. Nasıl yapmayalım, karar almışız. Dedi ki: “Bu talep kimin talebi? MAZLUMDER Diyarbakır Şubesi’nin. İyi kötü devleti de tanıyorsunuz. Yarın biz bu pankartı sarkıttığımızda bunun ters tepme ihtimalini de düşünün. Çünkü milliyetçiler de Çözüm Süreci’ne karşılar, Akil İnsanlar hep protesto ediliyor. Eğer bu, ülke gündemine oturursa –ki oturacak– milliyetçi bir refleks yükselirse valilik, bu talebi karşılamayı bırakın tam aksine o tabelayı daha pırıl pırıl bir şekilde asabilir de. O tabelanın ineneği varsa da inmez. Dolayısıyla ben bunu böyle yapmamanızı öneriyorum.” Ne yapalım peki? Çok harika bir şey söyledi. Hâlâ kulağımın küpesidir. “Kurumsal talebinizi toplumun talebine dönüştürerek bunu yapmalısınız. Önce –o zaman galiba yeni gelmiş olan– validen randevu alın, hayırlı olsun gidin ve kentin birkaç meselesini söylerken bunu da söyleyin. Bu tabelanın indirilmesini istiyoruz deyin. Bunun için resmî bir dilekçe verin ve 15 gün bekleyin, buna cevap verilmezse Diyarbakır’ın birkaç yerinde stantlar açalım. Valiliğin önündeki ‘Ne Mutlu Türk’üm Diyene’ yazısı kaldırılсын istiyoruz! Sokakta imza toplayalım, sonra bu imzaları biriktirelim, beş yüz, bin neyse götürelim valiliğe, tekrar dilekçe verelim. Diyelim ki bu yazının kaldırılmasını Diyarbakır halkı istiyor. Biz de onlar adına kaldırılmasını istiyoruz. Valilik buna rağmen yapmazsa bu eylemi o zaman yapın. O zaman iki bin-üç bin insan böyle bir hazırlık içinde olduğunuzu, böyle bir talebiniz olduğunu biliyor olur ve size destek çıkar. İlk yapacağınız dediğiniz şeyi en son yapın.”

Bu arada ne oldu? Mahsuni Karaman valiliğe bir dilekçe verdi. Bizden bağımsız, birbirimizden haberimiz yok. Ve bir-iki ay sonra valilik o yazıyı kaldırdı. Allah razı olsun ondan. Biz bu kampanyayı başka türlü formatlayamadan zaten sorun çözülmüş oldu. Bazen böyle elinizde kalır ama bu başka türlü rekabet. Yani birinin bir şeyle ilgilenmesi sizin yükünüzü azaltan bir şey, dolayısıyla sizi memnun eden bir şey. O yüzden, “Bir sektöre giriyorduk, kazancımız şu kadar olacaktı da kaybettik,” diye bir şey yok burada.

Bu bahsettiğim tecrübelerden yola çıkarak yeni anadil kampanyamızı iyi formatladık. Reklamcılarla oturduk. Bir kurum (Rawest) gençlerle bir dil araştırması yapmıştı. Onun verilerini kampanyada kullanmak için elimizde imkân oluştu. İstanbul'da bir kurum (Hafıza Merkezi) bizi davet edip bazı reklamcılarla görüştürdü. O zaman bu kampanyayı böyle yapalım dedik. Tasarımlarımız güzel oldu. Koridordaki panoda bir infografik var, Kürt gençlerinin dile yaklaşımla ilgili. Sosyal medya postlarımız profesyonelce hazırlandı. Servis metinlerimiz önceden hazırlandı. Hangi paylaşım ne zaman yapılacak, çantalar nerelere dağıtılacak, afişler nasıl görünür olacak...

İki eksikimiz kaldı, bir tanesi billboardlara asacaktık. Kampanyayı çok daha kitleselleştiren bir şey ama biz dilekçemizi belediyeye verdikten sonra cevabını alamadan kayyum atandı. Belediyeye tahsis edilmiş bazı billboardları sivil toplum ücretsiz kullanabiliyor. Yani belediye böyle bir imkân sağlıyordu sağ olsun. İkincisi, sokak röportajları yapıp montajlayacaktık. Deneme çekimimiz harika oldu. Ancak deneme çekimiydi. Gerçek çekimler için sokakta insanlardan muvafakatname almak gerekiyordu. İnsanlar muvafakatname vermeye yanaşmıyorlardı. Muvafakatname verenlerden de çok iyi bir malzeme çıkmadı. O video olmadı. Bu iki şeyi yapamamış olduk.

Ama mesela şunu yaptık. Hak İnisiyatifi gibi bir kurum olmanın şu avantajı da oluyor. A Kitabevi'yle de aranız iyi oluyor, B Kitabevi'yle de; birisi İslami birisi HDP'ye yakın. Hatta daha ortada diyebileceğimiz C Yayınevi de size destek olabiliyor. Gidip hepsine çantamızı bırakabildik ve kampanyanın sloganlarını da belirledik. Sert değil. Çantalarımızda iki şey yazıyor. Bir tarafı Kürtçe, bir tarafı Türkçe. "Dilim Varlığımdır" yani "Ziman Hebûn e" yazıyor. Birinde de, "Dil Haktır, Hak Hayattır" yazıyor. Yani herkesin, isteyen sadece Türkçe tarafını bile takabileceği bir şey. Kayseri'ye götürüp orada unutmuşum sekiz-on tane. Baldızlarıma, "Kürtçe tarafını takmıyorsanız sizin de diliniz hakkınızdır, Türkçesiyle gezersiniz," dedim. Bu sefer daha biz başlıyoruz demeden materyaller çok hızlı tükendi. Yayın Ağacı, Lilav, Yeni Umut Kırtasiye, Ensar Kitabevi. Biz bıraktık oralara çantaları, içine broşürlerimizi de koyarak. Alışveriş yapanlara veriyorlar.

Bez çanta meselesinin aslında başka bir hikâyesi de var. Poşet gündemiyle ilgili bir şeydi bu arkadaşlar. Toplumun meselesiyle ilişkilendirebilmek meselesi burada önemli. Bir marketin önünde bunu bir insana bedava vermeniz... 25 kuruşluk naylon poşet yerine bunu bedava veriyorsunuz. Normalde marketlerde beş-on liraya satılan şeyler. Dolayısıyla çok cazip geliyor, sloganınız insanlara ulaşmış oluyor.

Bez çanta tercihi, reklam ajansı çalışanlarının istişaresinden de ortaya çıkan bir şey. Başka birkaç çalışmamız da var, para bulursak onları da yaptıracağız. Bulaşık süngerı mesela, evlere birer tane bulaşık süngerı veriyorsunuz. Ambalajına kampanyanızı giydiriyorsunuz. Fizibilitesini de yaptık, çok ucuz bir şey. Bir sonraki aşamada doğrudan annelere, evin içindeki kadınlara belki. Evin içine çanta ulaşır mı ulaşmaz mı bilmiyorum ama bir apartmana girip her kapının önüne birer tane bıraksanız alır insanlar. İmkânlar oldukça kampanyalar daha güçlü olacak.

HDP önündeki aileler meselesinden bahsedip bitirmek istiyorum. Bu bir kriz mi fırsat mı? Kimin için, bizim için! HDP için, AKP için bu bir kriz mi fırsat mı? Bu bizim esas meselemiz değil. Onların da bu soruyu kendi kendilerine sormaları lazım. Biz meselenin ne kadar zor, ne kadar netameli olduğunu elbette biliyoruz. İstismar edilmekte olduğunu da görüyoruz. Ama mesele-nin bizim açımızdan, toplumsal maslahat açısından fırsata dönüştürülecek bir yanı olduğunu da görüyoruz ve bu sebeple dahil olmaya karar verdik.

Sivil toplum alanında hem HDP'yle hem Ak Parti'yle görüşebilecek kapasitesi olan kurum sayısı belki Diyarbakır'da hâlâ çoktur da ama Türkiye'de çok azaldı. Her iki parti de bu meseleyle ilgili görüşmeye geleceğiz dediğimiz zaman, sağ olsunlar kabul ettiler. Biraz meseleyi irdeledik. İki grup aile var: PKK tarafından alıkonulan asker, polisler ve PKK'nın dağ kadrosunda olanlar. O da ikiye ayrılıyor: çocuk olanlar ve olmayanlar. Bununla ilgili meseleyi tek bir resim olarak gördüğünüzde girmesi hakikaten çok zor ama belki biz bunu parçalayarak bir şey yapabiliriz.

HDP'ye de AK Parti'ye de, "Bu meselenin muhatabı biz değiliz," deme hakkınız yok dedik. "Biriniz bu şehirde %70 oy alıyor, biriniz %30 civarı oy alıyor. Yani bu şehrin iki tane siyasi partisi var. Şimdi siz bu insanların en önemli sorunuyla ilgilenemeyecekseniz hangi sorunuyla ilgilenebilirsiniz? Dolayısıyla kendinizi küçümsemeyin," dedik. "Siz güçlü bir siyasi aktörsünüz. Bu ailelerin sorunlarıyla ilgilenmek zorundasınız. Getirebilirsiniz veya getiremezsiniz biz bilemeyiz ama tabii ki taleplerinin karşılanmasını isteriz."

İkincisi, bazı önerilerde bulunduk. Dün gördük, mesela HDP onlardan bazıılarını hayata geçirmiş. "Parti içinde bir komisyon, bir kriz masası gibi bir şey kurun ve aileleri davet edin, deyin ki, biz detaylı olarak sizin hikâyenizi dinlemek istiyoruz. Çocuğunuz nereden gitti, ne zaman gitti, kaç yaşındaydı?" Bu yirmi beş ailenin altı-yedi tanesi asker, polis ailesi. On dokuz-yirmi tanesi çocuğu dağa giden aileler. Bir ailenin çocuğu 22 yıl önce gitmiş. Bana

sorarsanız PKK bile o çocuğun orada olduğunu bilmiyordur ama siz bütün bu envanteri çıkarırken, üç ay önce gitmiş, beş ay önce gitmiş, 13 yaşında, 15 yaşında bir çocuğu bulma ihtimaliniz de çok yüksek. Buradan meseleye dahil olabilirsiniz.

Biz şimdi şuna hazırlık yapıyoruz. Bize PKK'nin bir açıklama yaptığını söylediler. Bir heyet gelsin, biz bu asker, polisleri verelim. Bu açıklamayı bulacak arkadaşlarımız. Bu açıklamayı baz alarak hükümete bir çağrıda bulunacağız. Biz Hak İnisyatifi olarak böyle bir işin gönüllüsüyüz. PKK böyle bir çağrı yapmışsa, verecekse devlet bize müsaade etsin, biz gidip getireceğiz asker ve polis tutsakları. Bu işin çözülmesi, en azından gözleri tekrar Kürt meselesine, çatışmaya, çözüm ihtiyacına, insanların dağdan inmesine çevirir. Muradımız bu bizim.

Öte taraftan bu vesileyle mesela AK Parti'ye gidip diyoruz ki: "HDP'nin önüne gitmişler ama bu sadece HDP'yle çözülebilecek bir mesele değil ki. Siz olmadan, siz bazı kolaylıkları sağlamadan, hükümet bazı güvenceler vermeden bu mesele çözülebilir mi? Kesinlikle çözülemez. Yani sizin de bir şey yapmanız lazım."

Ankara'ya taşıyacağız bu girişimleri. İşte, mecliste grubu olanlara. Bu mesele öyle palyatif bir şekilde çözülmez, bir çocuk gelsin, iki çocuk gelsin. On bin tane insan, nasıl gelecek bunlar? Ne yapmak lazım? Bir şey yapalım, ne yapalım, bu arayışta ortaya çıkabilecek.

Meselenin tamamını halledemezsiniz. Küçük bir parçasını bile halletseniz sizin için çok büyük bir imkân. Biz bu imkân üzerinden dahil oluyoruz bu meseleye ve buradan acaba kurum içinde yani siyasi parti içinde tekrar barış meselesi konuşulabilir mi, tekrar bir şeyler canlanabilir mi arayışındayız. Yani mikro ölçekte ailelerin maslahatını gözetiyoruz. Bir de makro ölçekte bütün toplumun Kürt meseleyle ilgili, çatışmayla ilgili, çözüm konusunda maslahatını gözeterek bir işe böyle dahil oluyoruz.

SORU – CEVAP VE TARTIŞMA BÖLÜMÜ

Katılımcı: Deneyimlerinizden bahsettiniz. Yapılan hak ihlallerini anlattınız. Buna ne kadar çözüm olduğunuzu ifade ettiniz. Yaptığınız bütün bu çalışmalarda evet, gerçekten de çok etkili olduğunuz alanlar olmuş ama şöyle bir sorum var. Mesela hak ihlallerini düşünürken genel olarak çocuklardan bahsettiniz. Kadınlar için, kadınlara yapılan o haksızlığı hiç görebildiniz mi? Muhakkak görmüşsünüzdür. Başörtüsü de bunun bir örneği ama

genel olarak, özellikle bu bölgede biraz daha geleneksel yapının, feodal yapının ağır olduğu bir toplumda yaşıyoruz. Kadına karşı yapılan haksızlığı daha net görebiliyoruz. Bütün toplumumuzda maalesefki böyle, siz bunun için bir şeyler yapabildiniz mi? Mesela bir kampanyadan bahsettiniz. Dediniz ki mutfakta kullanılan bulaşık süngerini analara dağıtalım, kapılara götürelim. Evet, biz de yakaladık. Yani aslında bizim toplumsal meselelerimiz bunlar. Mesela o işi anaya teslim ediyoruz, kadına teslim ediyoruz. Sizden beklentimiz biraz daha duyarlı olmanız. O bulaşık süngerinin herkese dağıtılması gerekir ya da sadece mesela kurumlarda, iş çıkışında erkeklere falan verilebilir. Genelde bir kurumun yüzde sekseni erkektir, evlere gitmekten daha etkili olur.

Katılımcı: *Sunuma başlarken kullandığınız 54 Müslüman entelektüel ifadesi... Ben oradaki "Müslüman entelektüel" tanımını gerçekten merak ediyorum.*

Müslüman entelektüel tanımını yapamam size. Muhtemelen o dönem toplumda Müslümanlığı ve entelektüelliği bir arada görünen insanlar var. Bugün söylesem size bazılarını, Müslüman entelektüel bunlar mıymış diye gülersiniz. Bir dönemde bunlar toplumda entelektüel ve İslami. Müslüman entelektüeller, öyle biliniyor. Yoksa entelektüelin de kendi başına bir tanımını yapmak benim haddim değil ama Müslüman entelektüel hiç değil. Biraz bu toplumun onları öyle görmesiyle ilgili.

Kadın meselesinde söyledığınız doğru. Ben o sürç-i lisanı fark ettiğimde aslında bunun da bilinçaltındaki geleneksel kodlar olduğunu ve birinin beni tokatlayacağını fark ettim zaten. Fena olmadı, zaten böyle öğreniyoruz. Kadın meselesinde, İslami camianın içindeki insanların yaptığı bir şeyden bahsediyoruz. Orada maalesef kadın-erkek meselesi henüz zor bir yerde. Kadın-erkek eşitliği meselesini söylemekle faaliyete geçirmek başka şeyler.

Mesela MAZLUMDER bünyesinde Kadın Çalışmaları Grubu vardı. MAZLUMDER'deki krizlerimizin önemli bir tanesi bu grubun özerk olmak isteyişiydi. Kadınlar ve o kadınların destekçileri bu grubun özerk bir grup olmasını istiyorlardı. Bugün bizi tasfiye edenlerin hemen hepsi de, "Hayır, gidip çalışmalarını yaparlar, getirir MYK'ya sunarlar, MYK geniş bir tasarruf hakkına sahiptir," noktasındaydılar. Biz de, "Eğer genel ilkelerimizi ihlal etmiyorsa, dışarıdan MAZLUMDER'in bir çalışması olmak noktasında sıırtmayacaksa, her kararlarını bize danışıp almak zorunda değiller," diyorduk. O dönemin bir MYK üyesi olarak söylüyorum bu arada. Dolayısıyla bu örnek sanırım içeride nasıl zor bir şey olduğunu gösteriyordur.

Mesela şimdi bizi tasfiye ettikten sonraki yönetime bakıyorum. Ya bir tane kadın var ya hiç yok. Bizde son dönemde şöyle bir kaygı başlamıştı: Arkadaşlar sadece vitrinde olmak falan değil mesele. Kadınların başka çözüm önerileri oluyor, daha renkli tartışma ortamı oluyor. Bizim bu ortama katılabileceğimiz kimler var? Bir insan hakları örgütünün merkez yönetimine kadın arkadaşlar aradığınızda nasıl arıyorsunuz? Erkeği nasıl arıyorsanız öyle arıyorsunuz. Öyle bir kadın geldiğinde biraz hak meselesi çalışmış oluyor. Dolayısıyla diğer tarafın rahatsız olacağı bir pozisyonda başlıyor aslında. Hem geleneksel hem İslam'ın bugüne kadar kadın aleyhinde yorumlanmış olması, genelgeçer böyle bir görüş var. Bu kadınlar da buna itiraz ediyorlar. Bu bir sorun oluyor. Sorunlarımızın bir parçası buydu. Dolayısıyla bizimle beraber kadın arkadaşlar da tasfiye oldular.

Hâlâ Hak İnisiyatifi'nde de kadın katılımı bana göre zayıf. Örgütün içindeki kadın sayısı da çok az. Bu da ister istemez çalışmaları etkiliyor. Elbette ki kadın yok diye çalışmazlık edemeyiz. Bunu bir mazeret olarak söylemiyorum ama hâlâ zayıf olduğunu kabul ediyorum. Fakat kadın meselesiyle ilgili iyi bir tutum belgesi var. En azından kadınların yazıp onların çizdiği çerçevede onaylanmış bir tutum belgesi var. Hak İnisiyatifi'nde bir sirkülasyon olur da birisi kadın hakları meselesinde bir adım iki adım geride olursa, o noktada ön açıcı olacaktır. Sen yanlış yapıyorsun, kurum yanlış yapmıyor gibi.

Bizim derneğin karar alma ve aktivizmi içinde kadın katılımını artırmamız lazım. Genel olarak kadınlarla ilgili bir sorun var, biliyorsunuz. Şimdi bu işlere eskisine nazaran daha az insan geliyor, ilgi gösteriyor. Daha az insan çalışmalara katılıyor. Bununla ilgili çalışmalarımız oluyor, olmuyor değil. İnsan Hakları Okulu'na gelmiş, devam etmiş insanlarla sonraki toplantıları biraz da bu yüzden yapıyoruz. Kadın olsun erkek olsun. Bu kurumun içinde biraz daha aktif olmak; çünkü biz daha çok insan emeğiyle faaliyet yürütüyoruz. Yani profesyonel değiliz. Üç kişi çalıştıralım, onlar bütün emeğini bu kuruma versin de bütün işleri yapsınlar gibi bir lüksümüz olmuyor. O yüzden ne kadar çok insan olursa o kadar çok işle ilgilenebiliyoruz. Örneğin İnsan Hakları Okulu'nda kadın erkek sayısını eşit tutmaya çalışıyoruz. Şu an İnsan Hakları Okulu'na baktım, 46'nın içinde 22'ye 24 gibiymiş sayı. Önceleri çok daha kötüydü. Üç-dört yıl öncekileri biliyorum. Başvurular artık daha fazla oluyor. Başvurunun içinde yeterli sayıda kadın ve erkek kabul etme şansımız oluyor. Başka kotalar falan oluyor. O anlamda bir "başörtüsü kampanyaları" ve "kadın çalışmaları grubu" somut olarak sayılabilir ama evet, çok zayıf olduğumuzu söyleyebilirim.

Katılımcı: *Sizin organizasyonlardaki kadın sayısının arttırılması da bizim için olumlu bir gelişmedir. Ama asıl söylemek istediğim, toplumdaki kadın erkek eşitsizliğini görebiliyor musunuz, diğer eşitsizlikleri görebildiğiniz kadar? Bunlara çözüm üretebiliyor musunuz? Bir de lobicilik yapıyoruz dediniz, şunun da farkındasınızdır, kadın arabuluculuğun daha etkili olduğunu biliyoruz. Onun için buna yönelik bir çalışmanız, projeniz oldu mu ya da ileride olabilir mi? Kadına yönelik şiddet olsun, kadının maruz kaldığı sosyal, ekonomik eşitsizlikler üzerinden olsun... Bunlara yönelik ne gibi projeleriniz olabilir?*

Dokuz MYK üyemizden dördü kadın. Genel Başkan Yardımcımız Fatma Bostan Ünsal çatışma çözümünde kadın teması çalışıyor. Biz mesela İnsan Hakları Okulu'na Fatma Bostan Ünsal'ı dünyadaki ve Türkiye'deki kadın hareketi, Müslüman kadın hareketi gibi bir sunum yapması için davet ettik. İnsan Hakları Okulu'muzda böyle bir konunun aktarılması önemli bizim için. Doğrudan kadın sayısını arttıramıyor ve kadın katılımını güçlendirmeyi beceremiyorsak bile bir şeyin en azından insanlara aktarılması, dışarıya yönelik bir şeyler yapılması da önemli.

İkincisi, Çatışma Çözümü Okulu'na özellikle Kolombiya konusunu koyduk. Kolombiya'yı da Nisan anlatmıştı. Gelemediği için bir video göndermişti. DEMOS'un yaptığı rapor üzerinden anlattı. DEMOS'un raporu "Kolombiya Çatışma Çözümü ve Toplumsal Cinsiyet Perspektifi"ydi. Hem kadın hem LGBTİ örgütleriyle görüşülmüş ve böyle bir rapor hazırlanmış. Bu anlamda mesela kadınların çatışma çözümüne katkıları, ortaya çıkan faydaların gösterilmesi gibi tercihlerimiz oldu. Yapabildiğimiz yerlerde müdahaleler yaptık.

Katılımcı: *Bunları söylemeniz değerliydi. AKP ve HDP arasında bu son annelerle ilgili örnek de. AKP ve HDP arasında arabuluculuk yaparak iki tarafa da iletişime geçebiliyorsunuz. Bu, barış inşasında çok önemli. Elbette ki tarafız, barışa tarafız. Kimilerimiz AKP'ye kimilerimiz de HDP'ye taraf olabilir. Mutlaka ben de tarafım. Arabuluculuk yapmanın çok değerli olduğu kadar çok ince bir de çizgi olduğunu düşünüyorum. Normal süreçlerde bunun dengesini nasıl kurabiliyorsunuz? Çünkü çok zor bir denge muhtemelen, çok ince bir ipin üzerinde. İki taraf da kendine yontabilir, iki taraf hemen cephe alabilir, özellikle kritik süreçlerde. Bunu nasıl başardığınızı merak ediyorum. Çünkü gazeteye bir yazı yazarken bile tedirgin oluyorum. O taraklara bazen girsem mi diyorum, bir tarafım istiyor falan. Bunu bir hak örgütü olarak nasıl başarabiliyorsunuz?*

Katılımcı: *Toplumsal barış süreçleri çok uzun süreçler. Barışın iki taraf arasında imzalandıktan sonra bitmediğini bütün örneklerden biliyoruz. Savunuculuk ve kamusal iletişimde bu alanda çalışan sivil toplum örgütlerinin kendi aralarındaki ortaklaşma... Hepimiz biliyoruz, background'umuz, ideolojik görüşümüz, örgütsel yapılanmamız farklı olsa bile insan haklarında bir araya gelmek çok önemli. Bu toplumsal barış sürecinde bu savunu dilini oluştururken müşterek, dayanıştığımız alanlar nasıl oluşuyor? Buna dair örnekler var mı? Onu da duymak isterim. Çünkü bence Diyarbakır'da birçok örgüt bu alanda çalışıyor ama ben son üç yıldır bu ortak çalışma alanlarının daha ayrıştığını görüyorum. Aslında hepimiz bir şeyler yapmak isterken, bu mücadele alanı yükselebilecekken, belki katmanlar daha genişleyebilecekken bu ayrışmaların gelişmelerin önüne geçtiğini düşündüğüm için merak ediyorum. Bu müşterek, ortak alanlar nasıl yaratılır?*

Katılımcı: *Bu ağlayan ve çağrı yapan annelerle siyasi taraflar arasında ilişkiye girdiğinizi söylediniz. Ben burada sadece bir şeyi merak ediyorum. Burada sizin kanaatiniz ne oldu? Gerçekten anneler feryat mı ediyor yoksa birileri siyasi rant peşinde mi? Kanaatinizi, gözleminizi öğrenmek istiyorum.*

Katılımcı: *Kamusal iletişim meselesinde medya meselesi çok kritik bir yerde. Özellikle meseleyi topluma yayma, geniş kesimlere ulaşma konusunda. Hak İnisiyatifi'nin medyayla ilişkisi –belki buna sosyal medyayı da katabilirsiniz– ne? Bu savunuculuk ve medya konusunda sizin deneyimleriniz ne? Bu konudaki sıkıntılar ve bulduğunuz çözümler neler?*

Katılımcı: *Çatışma çözümlerinde iki taraf dediniz. Aslında iki tarafın çatışmasının temelinde yatan ideolojik, politik tutumlar. Bu tutumların bir tarafı olmadığını söylediniz ki tanıdığım kadarıyla da değilsiniz. Tarafların çatışan ideolojik ve politik tutumları var. Yine, sizin kendi dünya görüşünüz var. Şimdi dünya görüşünüzle tarafları nasıl barıştıracaksınız? Sadece barış olsun demekle... Yani hadi, barış olsun ama esasa inmeden... Şunu anlatmaya çalışıyorum, işin kaynağına, bataklığa inmeden, –“bataklık” diye tanımlıyorum, kusura bakmayın– sorunun merkezine inmeden nasıl kısa süreli çözümler olabilir? Örneğin Hüda-Par ile PKK arasında ya da Hüda-Par'la HDP'li gençler arasında yaşanan çatışmayı gününbirlik durdurabilirsiniz ama kalıcı çözüme nasıl ulaşacaksınız? Onlarla olan ideolojik, politik yaklaşım farklılıklarına ya da onların ideolojik, politik yaklaşımlarına nasıl çözüm bulacaksınız?*

“Kolaydan gidiyorum” derken bir şey yanlış anlaşılmış. Biz kendimizi asla önemli bir örgüt olarak görmüyor ve özne olarak tarif etmiyoruz. İyi kötü

bu yirmi sekiz ilin içinde, Diyarbakır'da bu iş 2004'te başladı galiba, o zamandan bugüne üzerimize sinmiş bir pozisyon var. Biz o pozisyonu kaybetmek istemiyoruz. Pozisyondan kastım, bakın biz MAZLUMDER'den tasfiye edildiğimizde İslami camianın içinden de tasfiye edilmek istendik. Çünkü bu iş böyledir. Siz eleştirel bir yerdeyseniz kendi camianız içerisinde –bu sadece Müslümanlar arasında da değildir ayrıca, sol camiada da böyledir, bazen daha sert oluyor hatta– , hele karşı tarafın da dediklerine kulak veren, onunla konuşabilen bir eleştireliliğiniz varsa hemen sizi karşı tarafa iteklemek isterler. Çünkü bir mahalle, camia, bir ideolojik yapı homojen kalmak ister. Heterojenlik o şeyi öldürür.

Bizi bir taraf ısrarla iteklemek istedi öbür tarafa ama öbür taraf da çok şevkle çekmek istiyor kendi tarafına. “Orada işiniz kalmadı, buraya gelin,” gibi. Biz tam o iki tarafta, sallantıda bir yerdeyiz ve orada kalmalıyız. Hele bugün toplumun içindeki o kutuplaşmanın ortasındaki yarık çok daha geniş. 2013’e, 2011’e göre çok daha az insan, kurum, parti var o arada durabilen. Dolayısıyla biz orada durmaya özen gösteriyoruz. Böyle bir teyakkuzumuz da var. Bunu da paylaşmak isterim ama asla kendimizi böyle şunun bunun önemli bir şeyi görmedik. Bize hasbelkader bir pozisyon gelmiş, sinmiş üzerimize, böyle bir pozisyonunuz varsa o iş aklınıza geliyor. Bu sizi önemli bir pozisyonda yapar ya da yapmaz. Ama yapmıyor. 2013’te PKK’nin elindeki sekiz kamu görevlisini getiren insanların arasında bizden iki kişi vardı, genel başkan ve başkan yardımcımız. İki-üç hafta sonra o dönemki genel başkan yardımcımızla AK Parti İl Başkanlığı’nın önüne siyah çelenk bırakmak istedik. Bu genel başkan yardımcımız aynı zamanda Temas ve Diyalog Grubu’nun içinde Çözüm Süreci’ndeydi. Roboski’yle ilgili o meclis komisyon raporu AK Partililerin onayıyla çıktı ve biz Diyarbakır’da AK Parti’nin önüne bir siyah çelenk bırakmak istedik. Polis o genel başkan yardımcımızı, “Başlamış olan bir Çözüm Süreci’ni tehlikeye atıyor olduğunuz için size izin vermiyoruz,” dedi. Absürtlüğü görüyor musunuz? “Ha, bu adam zaten onları getirmiş, zaten Çözüm Süreci için işte şöyle uğraşmış,” demiyor. Nitekim o çelengi bırakamadık.

Şöyle bir sıralama yapmaya çalışayım. HDP önündeki annelerin feryadı meselesi, 2014’teki başlangıca biraz benziyor. Hacire Akar nasıl geldi elbette bilemem ama nihayetinde çocuğunun gittiğini söylüyor. Ortada giden bir çocuk var. Dolayısıyla haklı bir feryat da var. Sonra bunu gören bazı aileler geldi. HDP’nin iddiası, başka yerlerden de kulağımıza gelen ama henüz doğrulatamadığımız iddialar var. Bu iddialara göre özel olarak böyle aileler bulunuyor, HDP önüne gönderiliyor. HDP’nin iddiası bazı vaatlerde bulunul-

duğu, kabul etmeyenlerin bu sefer başka türlü canlarının sıkıldığı yönünde. Oraya biri göndermiş olsa da, kendi gelmiş olsa da feryat doğru bir feryat. Görüştüğümüz ailelerin çocukları dağda. Bir tanesini tanıyorum. Ağrı Eleşkirt'ten gelen bir baba var galiba. Çocuğunun dağa gittiğini biliyorum. Hatta HDP bize, "Orada oturan ailelerden bazılarını tanıyoruz, gelip gittiler daha önce böyle meselelerle ilgili. Çocukları dağdadır evet," dedi. Biz HDP'yi ziyaret ettiğimiz gün, ailelerden biri bir HDP'liye çay bardağı fırlatmıştı. Bardak kırılıp yaralamıştı. "Çocuklarının dağda olduğunu biliyoruz," dedi mesela, "ama tahrik edilmiş, istismar edilmiş."

Bu sorunu birileri başka bir şekilde kullanıyor. 2014'ten size çok ilginç bir örnek vereyim. Diyarbakır'da, çocuğu çocuk yaşta dağda olan ailelerle toplantıydım. Bir grup aile de Ankara'daydı. Bizim eski yöneticilerimizden, sonradan bize operasyon çekenlerden biri, şöyle tweet'ler atıyordu hesabımıza. "MAZLUMDER neden bu ailelerle ilgili bir şey yapmıyor?" Ben o ailelerle toplantıydım. Eğer işi diplomatik bir şekilde lobiyle yürütüyorsanız daha hassas olmanız gerekiyor. Bugün X kurumu mesela HDP'nin önünde bağırıp çağırıp istediğı şeyi diyebilir, öyle bir lüksü var. Benim her dilediğimi söyleme lüksüm yok, çok dikkatli olmak zorundayım. Çünkü benim tavrımdan rahatsız olan PKK'nin çocuğu göndermeme ihtimali yüksek. 2014'te çocukların Kandil'den gelişi ciddi manada kesildi. Çünkü bir, bu mesele mitingde malzeme yapıldı. İki, geri gelen bir çocuk hakkında örgüt Cenevre Çağrısı'na şöyle demişti: "Biz çocukları göndeririz ama asla ve kata medyaya çıkarılmayacaklar!" Bu şerhle geri gönderilmişler ama o çocuk belediyenin önünde... (12-13 yaşında bir çocuktu.) Her şey bir yana, 12-13 yaşında bir çocuğu böyle konuşturamazsınız. Dağdan gelmiş, televizyonlar, mikrofon uzatıyorlar çocuğa, ne yaptın ne ettin diye. Çocuk çok kötü oldu. Muhtemelen o travmayı çok zor atlatmıştır. Sonra PKK, siz bunu siyasi şov malzemesi yapıyorsunuz, dedi ve göndermedi. Şimdi bunu yapanların derdi gerçekten çocukların gelmesi olsa, bu kadar rahat şov yapmamaları gerektiğini en azından biliyoruz. Ama, "Kardeşim siz şov yapıyorsunuz, biz samimiyiz," de diyemezsiniz kimseye.

Medyayla ilişkilerimiz fena değil. Diyarbakır'da iyi kötü gazetecilerle, hepsi olmasa da Sputnik, BBC, Amerika'nın Sesi'yle iyi ilişkilerimiz var. Bununla ilgili bir ara dernekte sivil toplum ve medya ilişkisi gibi bir kitabın bir bölümü vardı ve nasıl taktikler olabileceğini konuşmuştuk. Fena işler çıkmadı oradan. Sosyal medya postlarımızı geliştirdik. Twitter postunun bir boyutu vardır, resme tıklamadan resmin tamamını görebileceğiniz. Tweet'e tıklamayacaksınız ama önünüzden geçtiğinde mesajın tamamını görmenizi istiyor-

rum. Bu tarz ölçülere tasarım yapacak programlar var. Bunlarla tasarımlar yapıyoruz. Tweet böyle daha çok görünüyor. Sosyal medyayı aktif bir biçimde kullanıyoruz ve önümüzdeki dönemde daha da aktif olarak kullanacağız. Instagram’a da geçtik.

En azından bütün medya platformlarında ismimiz aynı. Bu biliyorsunuz, çok ciddi bir sorun. Diyarbakır için söylüyorum, en azından böyledir. Medyayla iletişimin ve genel olarak iletişim politikasının bir ihtiyaç olduğunun ve önümüzdeki dönemde de daha çok ihtiyaç olacağının farkındayız. Gazeteciler sağ olsunlar bizim kampanyalara ilgi gösteriyorlar. Biz de onların ilgi göstereceği şekilde bir şeyler yapıyoruz. Onun baktığı yerde gidip durman lazım. Çok klasik, hâlâ beş sayfalık açıklamalar yapılıyor ortak platformlarda ama haber olmuyor. Yarım sayfa ama etkili birkaç cümle gerekli. İnsanların, “Hak inisiyatifi şöyle dedi!” diye tweet atabilecekleri şekilde.

Bunlar size pragmatik gelebilir. Bütün mesele bence meseleye pragmatik yaklaşanları kendi ilkesel yaklaşımımıza yaklaştırmaktır. Zaten çatışma çözümünde de böyledir. Siz barış olsun istiyorsunuzdur ama bunu ilgili aktörlerle görüştüğünüzde pragmatik davranıp bazen onlara atılacak adımlardan neler kazanacaklarını hatırlatabilirsiniz. Yoksa bu sizin umurunuzda bile olmayabilir. Benim için bir hak, sonucundan bağımsız olarak haktır ve tanınmalıdır. Anadilde eğitim hakkını AK Parti, “Ben bunu tanısam Ortadoğu’da büyük, güçlü bir devlet olur muyum, olmaz mıyım,” diye düşünüyorsa, –ben biraz esnek konuşacağım– benim AK Parti’ye, “Sen bu hakkı verdiğinde, aynı okulda Türkçeyle Kürtçe beraber öğrenildiğinde, Kürtçeyle Türkçe kardeş diller olacak, ayrılmayacak. Sen daha büyük, demokratik bir ülke olacaksın,” diye anlatabilirim. Bu, kendi ilkesel talebimizi onun pragmatik talebiyle örtüştürmek oluyor.

İdeolojik iki taraf arasında arabuluculuktaki denge de bununla ilgili bir şey sanırım. Çok zor tabii ki. Hepsinden zoru bizim sadece kurumsal temsilcilerimizin görünmeyişi. Kişisel temsillerimiz de görünmüyor. Aynı zamanda farklı kurumsallıkları da temsil ediyor olursun. Hem baronun başkan yardımcısı olduğunuzu düşünün hem İHD’nin başkan yardımcısı olduğunuzu düşünün mesela. Ne olacak, bazen kurumsal kimlikler birbirine karışacak. Sivil toplumda –ben dahil– kimse bütün diğerkâmlıklarla, fedakârlıklarla hareket etmiyor olabiliyor. Herkesin başka tür plan, programları da olabilir. Bir yere kadar anlaşılır da, bir kurumu ona alet etmeye kadar.

Zor bir şey ama ideolojik iki taraf arasında olmak. Bir kere biz onların ideolojileriyle ilgilenmiyoruz. İki, biri kadın özgürlükçü, çevreci paradigmada,

diğeri muhafazakâr, milliyetçi. Böyle de olmaz. Çok mikro ölçeklerde olur. Barış Vakfı'yla, Hafıza Merkezi'yle burada bazen hükümete yakın İslami STK'larla bazen HDP'ye yakın STK'larla bazen de karma toplantılar yaptık. Orada meseleyi çok küçük yerlerden konuştuk. Ben hep şunu söylüyorum. Diyarbakır'da Dicle'nin Hevsel boyunca kirliliği gibi bir gündem varsa ve ben Kürt meselesinin çözümünde İHD ile Memur-Sen'i bir araya getiremiyor- sam Hevsel'i temizlemek konusundan bir araya getirebilir miyim? En azın- dan orada selamlaşmış olabilirler. Aralarında bir iletişim olabilir. Blokajlar yumuşayabilir. Bu ideolojik iki taraf asla tekleşemez, dört başı mamur bir şekilde barışamazlar. Bizim meselemiz bu iki tarafın dahil olacağı bir şeyi çözmek noktasında onları ne kadar yaklaştırabiliriz?

Gidiyoruz, HDP bir saat bizim yanımızda AK Parti'ye söylüyor, söylüyor. "Siz de bizim arkadaşlarımızı sizsiniz, siz de bizim gibi düşünüyorsunuz değil mi?" diyorlar. AK Parti'de de deniyor ki: "Biz bu çocukları biliyoruz, HDP tek tek gönderiyor. Göndermiyor mu?" Mimik orada öyle bir mimik ki. Taş gibi dur- mak zorundasın. Olumlayamazsın, itiraz edemezsin. Olumlarsan öbür taraf için yanlış bir şey yapmış olursun. İtiraz etsen, "kalk git" der sana. Zor bir şey tabii ama bunu yaptıkça öğreniyorsunuz. Profesyonel olduğumuzdan yapı- yor değiliz. Çok potlar da kırdık, böyle de oluyor.

Diyarbakır için söylüyorum, STK'larımız dayanışmayı dara girdiklerinde ha- tırlıyorlar. Hepsini dahil ederek söylüyorum bunu, kendimizi de. Herhalde çoğu arkadaş Diyarbakırlı ve biliyordur bunu. İyi günlerde nasıl *qurre'* ol- duğunu görüyoruz ama zor zamanda... Kürt siyaseti de maalesef böyle. Zor zamanlarda herkes ulusal birlikten bahsediyor. İyi zamanlarda sandalyede kimin oturacağı meselesinden toplantı iptal oluyor, basit sebeplerle.

Müştereklerle bir araya gelmek önemli. Bunu önce Raci Bey'le, sonra İHD'nin başkanı Abdullah Bey'le, baro başkanıyla istişare ederek, konuşa konuşa bir yere getirdik birkaç kurum olarak en azından. Şöyle bir örnek var zihnim- de. Biz Cizre raporlamasına MAZLUMDER olarak tek başımıza gittik, 22 kişi olarak. İHD, TİHV, Eğitim-Sen, Gündem Çocuk artık kaç kurum birleşti orada hatırlamıyorum. Onlar da en az 25 kişi gittiler. Eviniz yıkılmış, ben MAZ- LUMDER olarak geliyorum, sizinle görüşüyorum, gidiyorum. Benden sonra İHD heyeti geliyor, görüşüyor, gidiyor. Faysal Sarıyıldız, belediye başkanı yine öyle. AK Parti ilçe başkanı, onlar gittiler mi bilmiyorum ama hepsi böyle. Ne kadar büyük bir emek israfı değil mi? Niye böyle yapıyoruz? Daha önce bazı

1 (Kürtçe) Kendini beğenmiş.

raporlarda anlaşamadığımız için. Mesela 6-8 Ekim Raporu'nda anlaşamadık. (Bizi tasfiye eden arkadaşlar bu konuda rapor yazılmamış olmasını da tasfiye gerekçelerinden biri yaptılar ama o raporu da o suçlamayı yapan kişi yüzünden yayınlamadık.)

Sonra dedik ki bu işbirliği şöyle olmalı: Bir platform, bağlayıcı bir ilişki değil de esnek bir haberleşme ağı olsun. Mesela Cizre raporlamasına gideceğiz. Biz dört kişi, İHD, baro, TİHV dört kişi versin artık kaç kurum varsa. Diyelim ki biz on altı kişi gittik, her kurumdan dört kişiyiz. Dörde ayrılalım. Birisi bir görüşmeyi, diğeri diğer görüşmeyi yapsın. Her grupta, her kurumdan bir kişi olsun. Sonra dönelim bütün bu veriyi bir havuzda depolayalım. Bir taslak raporu dört kişi yazsın. Dört diye örnek veriyorum, on da olabilir. Eğer ilk taslakta anlaşamayacağımızı görürsek havuzdakini dört eşit kopya yapıp dağıtalım ve herkes kendi raporunu yazsın. En azından sahada 45-50 kişi değil de on altı kişiyle halletmiş oluruz.

Konuşunca, anlatınca ne kadar güzel geliyor değil mi? Bazen bizden bazen başka yerlerden kaynaklı aksıyor, olmuyor. Bir araya gelişimizin asgari müştereklerde olması çok önemli. DİSA'yla ortak bir şey yapıyorsam, yapmak gibi bir niyetim varsa, aynı masaya oturuyorsam DİSA'nın nasıl bir kurum olduğunu biliyorumdur ya da İHD'nin... Hak İnisiyatifi'nin nasıl bir kurum olduğunu biliyorsunuz. Eğer Hak İnisiyatifi'nin yapmayacağı, doğru veya yanlış, haklı veya haksız, yapmayacağı bir şeyi masaya önce sürersen o masa dağılır. Bu asgari müştereklerde bir araya gelmek değildir. Bu kendi ideolojik ve kurumsal bagajını getirip birine dayatmaktır. Biz henüz bu kültürde değiliz. Kendimiz başta olmak üzere diyeyim de kimsenin hakkına girmeyeyim.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇATIŞMAYA DUYARLI TOPLUMSAL BİRLİKTELİK: EKO-POLİTİK DENEYİMİ

Tarık Çelenk

Tecrübelerimi paylaşmamı talep eden bir grubun olması bile benim için güzel bir şey. Çünkü bunu merak eden insanların sayısının çok olduğunu görmedim. Merak ettiğim bir husus var. Aranızda kaç akademisyen veya üniversite öğrencisi arkadaş var? Bunların dışındaki arkadaşlar STK'larla mı ilgili daha çok?

Katılımcı: *Bir kısmı STK'larda çalışıyor, bir kısmı da çalışmıyor.*

1961, Erzurum doğumluyum. İstanbul'da büyüdüm. İstanbul Teknik Üniversitesi'nden sonra en iyi memuriyet subaylıktır diyerek Deniz Kuvvetleri'ne geçtim. Mecburi hizmetten sonra istifa ettim. Biraz özel sektör geçmişim var ama asıl işim Eko-Politik. Zaten Ankara'da subayken de Mustafa Çalık'ın *Türkiye Günlüğü*'ne giderdik. Mümtaz'er Türköne falan beraber dersler alırdık İlber Ortaylı'dan. ATO vs. bütün o Ankara'nın entelektüelleriyle bayağı yoğrulduk. Lise ve üniversite yıllarında milli mücadele grubunun sempatanıyım. Ahmet Davutoğlu'yla beraber *Türk Sağ*'ını zaten o tecrübelerden esinlenerek yazdım. "Türkiye'deki Türk Tasavvufunun Sorunları" başlıklı uzun bir makale yazdım. Kürt tecrübesi oldu son dönemlerde hem Türkiye'de hem de Türkiye dışında. O da iyi bir tecrübe oldu bizim için ama tabii tecrübeleri uygulayamadıktan sonra, paylaşacak insan sayısı az olunca çok fazla anlam ifade etmiyor.

Önce Eko-Politik'le ilgili bir tanıtım yapayım. Sonra nasıl kurulduğuna girelim diye düşündüm. Burada bir faaliyet raporu görüyorsunuz. Kurum kapanırken arkadaşlarla yapmaya çalışmıştık. İçindekiler kısmında hangi çalışmaları yaptığımız yazıyor. Musul vilayetiyle ilgili aktif çalışma yaptık 2005'ten bu yana. Musul vilayetinde yaşayan Kürtler, Türkler, Araplar, Ezidiler vs. gruplarla Türkiye'nin entegrasyonu nasıl olabilir sorusunu hem uluslararası hukuk açısından hem sosyolojik olarak hem de siyaseten nasıl gerçekleştirebiliriz. Tabii bunu *irrendantist*¹ manada değil bir barış projesi gibi düşünmek gerekiyor. Onun da bir belgesel çalışmasını yaptık. Belgesel

1 (İngilizce) Kaybedilen toprakların geri talep edilmesi.

altı bölümden oluşuyor ve otuz üç dakika sürüyor. Bir de uluslararası bir makale yayımlanacak. Bununla ilgili kitap da çıkarıyoruz.

“Türkiye’nin Büyük Çatısı” çalışması. Bu çok önemliydi. Kürt siyasi, entelektüel hareketin de Türk milliyetçi entelektüel hareketin de aşına olduğu insanlar bu işin içindeydi.

“Gizli Kuşatılmışlık” isimli, Kuzey Kıbrıs’ta bir çalışma yapmıştık. Bu çalışmada da Kuzey Kıbrıs’taki kimlik problemlerini yani Kuzey Kıbrıs’ta, Kıbrıs Türk bölümünde sırf Rumlarla Türkler arasında değil, Türk göçmenlerin kendi aralarında da kuşak kuşak, 1980, 1974 göçmenleri diye bir yabancılaşma problemi var. Türkiye hükümeti Kıbrıs Türklerini dışlıyor. Hatta ben onunla ilgili bir örnek vereyim. Vamık Volkan’la beraber o zamanki Kıbrıs’la ilgilenen bakan beye gitmiştik. Anlattık Kıbrıs’ın sorunlarını. Bakan, “O kadar cami yaptık, imam hatip yaptık, adamlara abdest almasını öğretemedik,” dedi ve Vamık Hoca’nın yüzü kıpkırmızı, vişne kırmızısı gibi oldu. Bu yaklaşımlar üzerine orada çalışmalar yaptık.

Bu “Türkiye’nin Büyük Çatısı” çalışmasına biz “mezkr, meçhul, mesele” diye başlamıştık. Yani çok zikredilen, herkesin bildiği ama meçhul olması yani bilinmemesi gereken ve çok da meşhur bir mesele var. 3M: mezkr, meçhul, mesele. Yani Kürt sorununun adını biz öyle idare ettik, şimdi tekrar ona döndük gibi gözüküyor. Bu yapı içinde biz birçok grupla çekirdek ekipler oluşturmuştuk. Bu çekirdek ekipte Seydi Fırat’tan, Altan Tan’dan, Mete Yarrar’dan Durmuş Hocaoglu’na, Murat Belge’den Musa Serdar Çelebi’ye birçok insan vardı ve bunlarla metodolojik olarak toplanıyorduk.

Bu Musul vilayetiyle ilgili Irak Çalıştay’yla ilgili Musul Vilayet Konseyi diye bir grup kurulmuştu. Bu, 1990’da Amerika’nın Irak’a müdahalesinden sonra kurulan bir gruptu. Başında da Şeyh Mahmut Berzenci’nin yeğeni duruyordu ve daha çok Berzenci aşireti, Caf aşireti etkiliydi ve Türkmenlerin de olduğu bir Musul Vilayeti Parlamentosu’nu savunuyorlardı. Irak devletinden bağımsızlığı, uluslararası alanda ayrı bir devlet olma statüsünü, hatta Türkiye’ye bağlanma durumunu da tartışabilecekleri bir yapıyı savunuyorlardı. Eko-Politik olarak biz bunlarla bir dönem çalıştık. Ben son olarak bunların temsilcilerini başbakanken Binali Bey’e götürmüşümdür. Bu Musul vilayeti o kadar ilginç bir çalışmaydı ki bunun içinde Kürt milliyetçiler, ulusalcılar, Türk milliyetçiler vardı. Herkes kendi penceresinden bakıyordu. Herkesin niyeti başkaydı. Aynı cami içinde farklı kibleler gibi ama camide toplanıyorlardı sonuçta.

2009'un başında Vamık Volkan'la beraber ilk çalışmayı yaptık. Türk milliyetçisi Durmuş Hoccoğlu, Altan Tan, Feruz Ahmet, Fuat Keyman, Mesut Yeğen, Vedat Bilgin, İbrahim Kalın, Mesut Yüksel, Cevat Öneş'le beraber Kürt aidiyetini ve sorununu ilk tartışmaya başladığımız toplantıdır. Yani Türkiye'de bu iş daha başlamadan yapılmış bir toplantı. Bu toplantının özelliği zıtların bir araya getirilmesidir. Durmuş Hoccoğlu diyor ki, biz kurucu unsuruz, beyaz, Anglosakson, Protestan gibi Sünni, Türk, Hanefi. "Bizim diğer etnik unsurlara yönetme borcumuz vardır ve kılıç hakkı bizdedir. Bu kılıç hakkını gerekirse düzeltmek için kullanırız," diye konuşuyordu. Onun karşısında Gültan Kışanak farklı bir şey konuşuyordu. Aynı mesele üzerine konuşabiliyorlardı.

Kıbrıs'la ilgili bahsettiğimiz konuya dönelim. Kıbrıs'ta kimlikler arasında sorunlar nelerdir? Yaşanan travmalar, bunların toplumsal etkileri ve çözüme ulaşmak için neler yapılmıştır ve Kıbrıs Türkleriyle Türkiye arasındaki bağları konuştuk. Bunların içindeki ekip sağlam bir ekip. İçinde MİT'ten olan da var. Kıbrıs'ın Rumlara katılmasını savunanlar da var. Eski dışişleri bakanı da vardı.

Bu, Türkiye'de yapılmış ilk toplantı. Yaklaşık eli-altmış kişi bir araya gelmişti 2009 Kasım ayında Dedeman Otelinde. Burada katılanlarda yok yoktur listeye baktığınız zaman. Avni Özgüven, Ayhan Bilgen, Sabancı Üniversitesi'nin Çatışma Çözümleri Başkanı Ayşe Betül Çelik, Cevat Öneş, Milli Mücadele Hareketi'nin üst düzey yöneticilerinden Cevat Özkaya, Deniz Ülke Arıboğan, Esra Çuhadar –Bilkent Üniversitesi'nin Çatışma Çözümü Başkanı–, Devrim Gürkan Zengin, Halit Yalçın, *Zaman* gazetesinden Hamdullah Öztürk, Hatip Dicle, İsmail Küçükkaya, Mazhar Bağlı, Medaim Yanık, Mesut Yeğen, Osman Bostan, Özlem Tanberk, Özden Zeynep Oktav, Raif Türk, Ruşen Çakır, Sema Sezer –MİT'teydi o zamanlar–, Selahattin Kaya, Sırrı Süreyya Önder, Şaban Gölbahar...

Bakın, şu fotoğrafta hepsi bir arada. İlk grup içinde şunlar temel müzakereciler, Türk Ocakları Başkanı Durmuş Hoccoğlu, diğerleri de gözlemci. Gözlemcilerin içinde Sırrı Süreyya Önder falan. Son anda Tayyip Bey, içişleri bakanını da göndermişti. Açılımdan bir hafta önce falandı. Biz açılımdan önce gidiyorduk o dönemde.

Burada da şunu yaptık. Flash TV'nin sabah programları daha aktifti, izleniyordu o ara. Başında da milliyetçi biri vardı, Yılmaz Tunca diye iyi niyetli eski abilerden, milli mücadelecidir zannediyorum. Ondan rica ettik, sabah programı İsmail Küçükkaya'nınki kadar olmasa da bayağı popülerdi. Her programda iki tane zıddı bir araya getirdik. Mesela birinde Halit Yalçın'la Türk Ocakları Başkanı Cezmi Bayram var. Mesela şuradaki MİT'ten yeni emekli olmuş, ulusalcı Sema Hanım'la bizim Seydi Fırat. Bu Mete Yazar ile Gültan Kışanak.

Bunlar da bizim haftada bir oluşturduğumuz çekirdek ekip toplantıları. Mesela kimler var? Musa Serdar Çelebi, Altan Tan, Seydi Fırat, Mete Yazar, Murat Belge, Özlem Kamber, Raif Türk var. Bu süreç böyle bir arada haftada bir. Çünkü bunun bir sürece dönmesi için insanların sık sık, belirli periyodlarla bir araya gelmeleri gerekiyor. Tabii bunlar da hep bizim öğrencilerimiz, refakat ediyorlar. Öğrenciler hem bizden burslu hem de süreç içerisinde sivil toplum faaliyetlerine adapte oluyorlar ve bunları yaşayarak öğreniyorlar. Öğrencileri de özellikle seçiyoruz. Milliyetçi, ülkücü, Kürt, solcu öğrenciler, hepsi var. Sonradan yabancılar da katıldı. Finlandiyalılar katıldı. Yunan var bir tane, doktora öğrencisi. Yabancılar da ilgi duymaya başladılar buraya. O zaman taş atma meseleleri vardı, bizim ekip Hakkâri'ye gidip geldiler. Gönüllü danışmanlık yapan psikanalist arkadaşlar da vardı. Taş atan çocukların konularıyla ilgili uzun çalışmalar yaptık.

Samsun'da, Ahmet Türk'e yumruk atılmıştı, hatırlarsınız. O zaman bu işle ilgili ne yapalım dedik ve Musa Serdar Çelebi'den rica ettik. Eko-Politik olarak gidip geçmiş olsun diyelim ve medya bunu çeksin. Sağ olsun medya o zamanlar daha açık destek veriyordu. Bayağı da bir yüklendiler. Serdar Bey ile Ahmet Türk'ün Ankara'daki evine gittik geçmiş olsun demek için. Musa Serdar Çelebi bu meselede çok desteği olan bir arkadaşımızdır. Kendi mahalle baskısına karşın hâlâ da bu çözüme destek verecek Türk milliyetçi grubunun insanlarındanır.

Biz sonra şehirlere yayıldık. Eko-Politik olarak Mersin'de bir şube kurduk. Orada da farklılıkları gözeterek, farklı yapıda insanlar bir araya geldiler. Orada da ayda bir defa bölgelerin insanları; Mersin'deki Yörüklerden tutun, HDP'lilerden tutun, farklı grupta olan sanatçılar hatta zaman zaman vali de bize destek verdi. Çok insan tanıdık. Tabii biz buralara giderken ilk başta çok ürkütüler. Siz kimsiniz, devletin adamı mısınız? Fethullahçı mısınız, kimsiniz? Bizim ülkedeki düşünce tarzı böyle, yargı ifade ediyor ama yargılar zamanla kırıldı. Bu da işin güzel taraflarından biriydi.

Sonra Vamık Volkan'la biz bu kitle, travma, müzakere yönetimi vs. üzerine bizim öğrencilerle eğitim çalışmaları yaptık. Türk Telekom'un desteğiyle değişik bölgelerde öğrenci arkadaşları aldık. Bir-iki gün kamp halinde bu çocukların her birine Vamık Volkan eğitim verdi. Halit Yalçın falan da geldi. Sizin gibi STK'lara ilgi duyan arkadaşlar da geldiler o tür toplantılara.

Hakkâri'de çok çalıştık. Orada bize ATİ İnsanlar Derneği çok destek verdi. Buna benzer çalışmalar çok oldu. Muhsin Kızılkaya'nın, Seydi Fırat'ın desteği oldu. Tabii orada güvenlik meselemiz vardı. Şimdi merkez valisi olan döne-

min Hakkâri valisi Muammer Bey çok düzgün bir insan, ender gördüğüm adamlardan biridir.

Şimdi biz tabii bu kadar gittik gittik, Abdullah Gül'e haber gönderdik. Sağ olsun, kabul etti geldi. Hatta Seydi Fırat sorunlu, onu da kabul ederim, gel-sin dedi Huber Köşkü'ne. O bir türlü izin alamadı galiba, evraklar gitti geldi. Gelemedi ama gelse bence iyi olurdu o dönemde. Orada kimler var? Ayşe Hoca, Altan Tan, Deniz Buke, Murat Belge, Ümit Fırat, Musa Serdar Çelebi, Halit Yalçın, Mete Yazar var. Biz toplayabildiğimizi topladık orada.

Gene Malatya'da buna benzer bir şey yaptık. Bölgelerdeki kanaat önderle-rini topladık, ama zıt kanaat önderlerini... Çünkü onları ikna etmek de çok zor. Özellikle MHP'den adaylık bekleyen milliyetçi kanaat önderleri ürküyor. Şimdiki İyi Partililerin korktuğu, kaçtığı gibi. Onları ikna etmek çok zordu ama o bölgelerde. Siyasetten fazla umudu olmayan milliyetçi kanaat önder-lerinin çok ciddi desteğini gördük. Aramızda bol miktarda ulusalcı da vardı

Son yaptığımız büyük toplantılardan birinde Hakkâri, Mersin, Siirt gibi bir-kaç grubu İstanbul'da topladık. O zaman o toplantıya Kamu Güvenliği Müs-teşarlığı da destek vermişti. Yoksa bizim maddi gücümüz yetmezdi. Elli-alt-mış kişi vardı, epey ilginç bir toplantıydı.

Artık işlerin kızışmaya başladığı bir dönem. Ortam gergindi. Biz Hakkâri'ye gittiğimiz zaman sloganlar vs. atıldı. Vali Muammer Bey bizi toplantı salonu-na götürürken bir sürü akrepler, güvenlik grupları vardı. Biz rica ettik kaldır-masını. O da sağ olsun, risk alıp kaldırdı. Biz girdik içeriye. Cengiz Kapmaz bi-raz provokatif bir şekilde kitleyle oynuyor, manipüle ediyor. Slogan atılıyorsa o sloganı çekiyor tekrar falan. Cengiz ve Murat Belge konuştu. Tam Musa Serdar Çelebi'ye geldi sıra. Orada korkunç bir ölüm sessizliği oldu, toplantı-da ne konuşacak diye. Çelebi, üç-dört cümle Kürtçeyle başladı konuşmaya. Millet şaşırdı, ne oluyoruz diye. Sonra çılgın bir alkış koptu toplantıda. Sonra Çelebi bildiklerini konuşup anlatmaya başladı. Bizim bazı ülkücü grupları da götürmüştük toplantıya. İşte o çocuklarla beraber neredensin, ne yapıyor-sun, İstanbul nasıl derken hemen normalleşme süreci başladı. Tabii bundan önce Türk Ocakları'ndan Cezmi Bayram'ı götürdüğümüz zaman bir Kürt dü-ğününe gitmiştik Hakkâri'de, halay çekiliyordu. Kürtçe anons yaptılar İstan-bul'dan misafirler geldi diye ve saygıdan bütün türküler Türkçeye döndü. Cezmi Bayram tabii bunları görüyor. Şu anda da İstanbul Türk Ocağı başkanı.

Siirt'te yaptığımız toplantı da ilginçtir. Biz Musul vilayeti çalışmalarımız dolayısıyla bir ay Eko-Politik ekibi olarak Kuzey Irak'a gittik. Süleymaniye,

Erbil gibi şehirlerde hem önemli aşiretlerin liderleriyle he sivil toplum kuruluşlarıyla hem de siyasi partilerler teker teker görüştük, nasıl bir araya gelebiliriz diye. İki ay sonra da bununla ilgili bir toplantı yapmaya karar verdik aynı formatta. Mesela Süleymaniye Üniversitesi Senatosu'yla görüşmemiz de oldu. Orada büyük Kürdistan ütopyasından tutun, her şeyi tartıştık Eko-Politik ekibiyle. Başında da bize destek veren Mahmut Berzenci'nin yeğeni vardı. Şeyh Salar vardı. Buraya yine ülkücü gençleri ve ulusalcıları da götürdük. Bir tane ulusalcı hanım vardı, Gamze Kona. Öğretim üyesi, sert bir ulusalcıydı. Konuya, "Biz aslında Kürtleri hiç sevmiyoruz," diye başlayınca uyuyan aşiret liderlerinin hepsinin gözleri açıldı. Diyaloglar gergin başladı ama sonuç olarak bunlar bir araya geldiler. Sonra Kıbrıs'a devam ettik. Aynı sorun, Kıbrıs'taki kimlik kompozisyonu.

Burada da artık son kurşunlarımızı atıyoruz çünkü çatışmalar yavaş yavaş başlamış durumda. Hatta bir basın açıklaması yaptık Eko-Politik'te. "Zor zamanlarda silahlar sussun, insanlar konuşsun," diye. Burada Yavuz Aslan Argun var. Milli Mücadele Hareketi'nin kurucusu, yeni vefat etti. Vedat Bilgin, şimdi cumhurbaşkanı danışmanı, Selim Okçuoğlu mesela Kürt hareketinin içinden, Ömer Laçiner...

Son olarak Hakkâri'ye gittik. Yine Muammer Bey sağ olsun, Musa Serdar Çelebi, o zamanki belediye başkanı Bedirhanoğlu. Ramazandı, iftar yaptık. Hakkârililer Musa Çelebi'yi çok severler. Bir basın bülteni açıkladı o dönemde, bildiğiniz gibi çatışmalar başlamıştı. Sonra Eko-Politik dağıldı. En son faaliyetlerimiz de Lübnan'daki, Bahreyn'deki Şiiler, Sünniler nasıl bir araya gelir üzerineydi.

Bu işin özeti bu, 2005'te başladı, 2011'in sonunda bitti. Buradaki en büyük sorunlardan biri de şu: mesela arkadaşlardan birinin –Eyüp Belediyesi'nin kültür işleri müdürüydü zannediyorum, iyi bir entelektüel İslamcı bir arkadaş– bana bir yorumu vardı: Eko-Politik tecrübesiyle Türk sağının, muhafazakâr camianın ötekilerle kurabileceği en iyi ilişki modelini gösterdiniz, dedi. "Bizden birileri böyle bir ilişki modelini beceremezdi," demişlerdi. İlgi mi çeken yorumlardan bir tanesiydi o.

Eko-Politik kapandı. O zaman son kamu güvenliği müsteşarı vardı, galiba Murat Çelikkol. Sonra CHP'den milletvekili oldu. Bazen bence kurumlar ya da komplolar değil de insanlar ön plana çıkabilir. Bu konuları konuşurken o da görevden alındı alınacaktı. "Anladım, siz ne İslamcısınız ne de Fethulahçısınız, ben size destek vereyim," dedi. O destekle Avrupa'daki toplantıyı

yaptık. Avrupa'daki Kürt diasporası, Türk-İslam Federasyonu grupları falan bir araya gelmişlerdi.

Böyle bir model konuldu. Bu modeli Vamık Volkan'la çok özdeşleştiriyorlar ama Vamık Volkan bizim için iki şeydi. Birincisi markaydı. Volkan aramızda dediğimiz zaman bir sürü insan geliyordu. Şimdi sarı çizmeli Mehmet Ağa, kim gelir, öyle bir sorun var. İkincisi, Vamık Volkan bize bir metodolojik esneklik verdi. Çünkü onun bir çekirdek modeli vardı. O çekirdek modeli daha geniş bir şekilde yorumlayarak uyguladık. Tabii modelin eksikliği, aksaklığı var ama bir metodoloji olması lazım. Sonra Vamık Volkan'ın da gerçekten önemli tecrübeleri var. Dört dönem Nobel'e aday gösterilmiş bir insan. Hâlâ dünyada Freud'un ölümünden sonra onun evinde kalma yetkisi olan ikinci kişidir Vamık Volkan. Zamanında Camp David'te Menahem Begin ve Enver Sedat'ı bir araya getirmiş.

İlginç anekdotlar oldu. Ben doğrusu çalışırken Kürt meselesine yabancıydım. İlk büyük toplantıların birinde önemli bir Kürt siyasetçiyle yan yana oturuyoruz. Ben de samimi olarak, "Sizlerinki siyasi hastalık, sıkıntılarınızı bir kült lidere emanet ediyorsunuz, bu tutarsızlık değil mi?" dediğimde o da, "O bizim liderimizdir, önderimizdir, lütfen tartışmayın Tarık Bey," dedi. Ben anladım ki tamam, iş orada bitmiş. Ondan sonra oyunu ona göre kurduk biz. Oyunun dönme noktası bizim açımızdan, bir şeyleri daha iyi anlamanın noktası. Biz anlamaya çalışıyoruz. Karşı olmak meselesi üzerinden değil.

Yine bizim Musul meselesi esnasında Türkmenlerin hakları üzerine çok çalıştık. Orada da Avni Lütüfioğlu vardı. Hâlâ da sert bir milliyetçidir. Bağdat'ta da parlamentերdi Türkmenler adına. Konuşurken, "Tarık Bey, anadilde eğitim hakkı falan, bunlara sizler sahip çıkın. Bakın biz aynı şekilde yaşıyoruz, Irak'ta, Bağdat hükümeti tarafından bu haklarımız tanınıyor," dedi. Bunu diyen pro-milliyetçi bir arkadaş.

İki konu benim meseleyi daha iyi anlamama neden oldu. Vamık Volkan'ın Kemalist bir jargonu vardı. Atatürk'le ilgili bir kitabı vardı. Sonra yasaklandı, sıkıntı oldu. Bir de Öcalan'a merak sardı. O tabii malum yapı tarafından pek hoş karşılanmadı ama bu süreçle Vamık Volkan da yeni duruma göre kendini formatladı. Abdullah Gül cumhurbaşkanıyken Vamık Volkan'la cumhurbaşkanına gidip meseleleri anlattık.

Akil Adamlar meselesinde de ben Rıfat Hisarcıklıoğlu'na şöyle dedim: "Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin bir sürü imkânları var. Söylemesi ayıptır, bir uçağı kaldırıyorlar, yemek yemek için Belgrat'a gidiyorlar. Bize bir uçak para-

sını bir yıl verseniz biz burada uluslararası diyalog ve çatışma çözüm merkezi kurabiliriz bu kadar tecrübeyle.” O zaman Ahmet Bey başbakandı. İlk önce Tayyip Bey’di, sonra Ahmet Bey. “Tayyip Bey’e söyle, evet desin, biz hemen yapalım.” Sonra Ahmet Bey’e söyleyin denildi. Ne yazık ki ne Tayyip Bey ne Ahmet Bey, –şimdi bakmayın, Ahmet Bey arkadaşımız ama– destek verdi. Tabii destek verilmeyince bizim de iç yönetimde sıkıntılar oldu. Bu kadar genç insana bu kadar yetki verildikten sonra her biri kendini Türkiye’nin He-man’i olarak kabul etti. Birtakım yönetim sıkıntılarının ötesinde de hiçbiri zamanın dışışleri bakanı ve başbakanı Abdullah Tivnikli’ye, “Bunu iyi yaptın tebrik ederiz,” demediği için, zannederim dolaylı da bu iş bitsin dedikleri için bu mesele orada kapandı, bitti. Bence gerçek bir sivil toplum kuruluşuydu ve arayışlar içinde olan, kendi imkânlarıyla büyüeyebilen bir yapıydı.

SORU – CEVAP VE TARTIŞMA BÖLÜMÜ

Katılımcı: *Bu kadar farklı kişileri nasıl bir araya getiriyorsunuz? Bir sıkıntı, zorluk hissetmiyor musunuz? Türk Ocakları’nın başkanıyla eski bir PKK üyesini aynı masada oturtuyorsunuz ve tartışıyorsunuz. Bir tanesi Türklerin kılıç hakkından bahsediyor. Diğer de bağımsız bir Kürdistan perspektifine sahip. Bu kadar birbirinden farklı, keskin ayrılıkları olan insanları bir araya nasıl getiriyorsunuz? Listeye bakıyorum da bugün böyle bir grubu bir masada bir araya getiremezsiniz.*

Tabii şöyle, birincisi hiçbir tarafın adamı olmadım hiçbir zaman. Böyle olunca da ya derin devlet diyorlar ya da bilmem ne ajanı diyorlar. Böyle zorluklar da oluyor. Bizim doğu toplumlarında maalesef öyle ama bence samimiyet önemli. İnsanlar sizdeki o samimiyeti görünce, bir de ürkütmezseniz o kapıyı açıyorlar. Yani çok laf anlattık. Bir de milliyetçi, sağ camiada beni tanır ve bana güvenirler. Orada bir sıkıntım yok. Diğer gruplarda o konuda çok sıkıntı çektik, ikna etme konusunda. Milliyetçi camiadaki insanlardan bir sıkıntımız olmadı. Ben konuşacağımı konuşsam gelirim diyorlardı. İstedğin gibi konuş dedik biz de, konuşabilmek önemli zaten bu meseleyle ilgili.

Tabii bugün gördüğüm kadarıyla mesela İyi Parti örneğinde yani iyi veya kötü Kürt sorununa dair herhangi bir malumatları yok, bilgi yok. Bir bilgiden ziyade refleksif bir kaygıyla davranılıyor. Özel olarak Kürt sonuyla ilgili ama diğer konularda da. Diğer gruplarda da çok ciddi önyargılar var. Onlara sen bahsedebiliyorsun. Sosyal medyaya girmek istemiyorum. Sosyal medyada bu konulara girdiğim zaman diğerlerini kızdıracağım belli, ama bu sefer de yarın öbür gün, üç-beş yıl sonra benzer faaliyetler yaparsak bir selam hak-

kim olsun ki gel otur diyebilelim. Ortada duruyorsun mecburen ama yüz yüze konuşunca konuşuyorsun. Zaten bu manada iki tarafa da konuşma yapabilecek birkaç kişiden biriyim. Riske etmeyelim, şimdi kalsın, diyoruz vatan millet namına falan ama ciddi sıkıntılar var her tarafta.

Siz insanları bir araya getiriyorsunuz ama memleketin genel ortamı insanları ayırıştırma ve rahat yönetme üzerine. Zaten sizin böyle bir ortamda bir şeyleri yapabilmenizin pek bir imkânı yok, zor. Ortadoğu'da bile aynı şeyi yapıyorlar. Ayırıp yönetmeyi tercih ediyorlar baktığında. Ama yine de bence bir başarı hikâyesiydi. Mesela Cezmi Bayram, milliyetçi, Cezmi Bayram'la Murat Belge zamanında yumruk yumruğa kavga etmiş adamlar. Biri sol, diğeri sağ lider yani. Onlar iki-üç aşamadan sonra normalleştiler. Mesela Musa Serdar Çelebi ile Murat Belge yakın arkadaş oldu.

Bakmayın şimdi çok medyatik, artık işi ekonomisine ve magazine döktü ama o dönemde bizim yükümüzü kaldıran önemli arkadaşlardandı. Musa Serdar'ın, Mete Yazar'ın olduğu bir şeye en azından birileri kötü bakmıyordu. Mete Yazar'ın görevli olan eski arkadaşları bazen akşamları gelirlerdi bizim Eko-Politik'e. Hatta birkaç toplantıya gelip kimliksiz oturup dinlediler. Bunlar önemli şeylerdi. Çünkü siz bir şey yapmak istiyorsanız hem sivil toplumla hem de devletle ilişki içinde olmanız lazım. İletişim diyorum yani devletin ya da Kandil'in adamı değil. İlişkiyi kurabilmeniz ve onu bir mesafede tutabilmeniz lazım. O zaman bir şeyler yapabilirsiniz.

Tabii Vamık Volkan önemli, psikoloji disiplini önemli bu işlerde. İlginçtir, bizden yüze yakın öğrenci gelip geçmiştir. Çok eleştirmelerine rağmen hesapladım, 66 tanesi şu anda devletin en güvenilir, kritik yerlerindedir. Bir tanesi Anadolu Ajansı'nın Washington temsilcisi, diğeri Moskova temsilcisi. Külliye'de iki tane danışman var. TRT Haber Koordinatörü bizim arkadaş. Yani senin benim gibi düşünebilen çocuklar bunlar, ama nerede ne konuşacaklarını bildikleri için kazasız belasız bir yerlere geldiler. Daha özgün, daha kendini ifade eden insanların herkese faydası olur. Eko-Politik'in tecrübelerinden biri de buydu.

Katılımcı: *Oldukça özgün bir deneyim ve dinlemek de keyif verici. Fakat özellikle günümüzden baktığımızda "keşke" dediğiniz, yanlış gördüğünüz, kendi içerisinde eleştiri konusu ettiğiniz hatalarınız, eksikleriniz, açmazlarınız oldu mu? Netice itibarıyla bu ve buna benzer bir yığın çaba maalesef berhava edildi. Evet, kişilerde, bu işi bizatihi sürdüren insanlarda belirli bir imkân gerçekleştirmiş olabilir. Kişiler yetkinleşmiş olabilir ama maalesef*

sonuç olarak çok bir toplumsal çıktı elde edilemedi. Nasıl değerlendirdiniz özellikle diğer çekirdek ekiple beraber?

Akil Adamlar'la Mersin'e gittiğimizde oradaki gruplar, "Eko-Politik burada olmasaydı bu kadar adam bir araya gelmezdi," demişlerdi. İnsan tarihe ve Allah'a, öteki tarafa inanıyorsa ve bir şekilde vicdani denklemi varsa, yani, "Ben güzel bir iş yaptım," diye vicdanen rahatsa bir şekilde tarihe not düşünüyorsun. Zaten insan çok muktedir olmak zorunda değil. Yani zaferden değil seferden sorumludur baktığın zaman. Biz ne hata yaptık? Belki çok demokratik davrandık biz öğrencilere, belki size ters gelebilir ama bizim öğrencilerde şöyle bir zaaf gördüm. Milliyetçi gruplarla karşılaştıkları zaman milliyetçi, devletçi oluyorlar. İşte KCK'lı grupla karşılaştığı zaman bu sefer özyönetim yapalım diyorlar mesela dernek içinde. Bunların tecrübesizlikleri... Demek ki bir hiyerarşi kurmak ve kurumsallaşmak gerekiyormuş yapı içinde. Bunlar da bizde zaaf üreten konulardı.

Bence bu tecrübe, yarın öbür gün, "Bakalım eski defterlerde güzel şeyler var mı?" dendiği zaman kıymetlenecek. Mesela ben Türk sağına yazarken yüz-yüz elli yıl öncesinden bir şeyler bulmaya çalıştım. Yakında bulamadım, eskide bulayım dedim. Kâtip Çelebi'yi buldum mesela, çok güzel fikirleri var. Belki birileri bulur diye düşünüyorum.

Bir de Akil Adamlar meselesi var. Benim görüşüm, tabii Akil Adamlar meselesi Türk sağına temel sorunların biri ve proje üretememesiyle ilgili bir şey. Çünkü Akil Adamlar meselesi benim gördüğüm kadarıyla Öcalan'ın bir projesiydi. Benim de adamım olsun, senin de adamın olsun. İşte Öcalan'ın, devletin, AK Parti'nin kontenjanından girenler ve bir de az çok bu işi anlayanlar.

Onların da ötesinde Akil Adamlar meselesi bir halkla ilişkiler meselesi gibi gelişti. Beş yıldızlı otellerde... Bizimkiler öyleydi. Katılımcılar da bulamıyordu otelleri. Sonra bu iş olmaz dedim. Muhsin Kızılkaya'yı aldım, diğerlerine olmaz dedim. Aldım arabayı, Tahtacı Alevi köylerine gittim. Biraz konuştuk. İşte 40 bin lira maaş alıyorsunuz gibi şeyler söylediler. Adamlar bizi dövme-ye kalktılar. Gerçek ilişki odur. Akşama doğru Muhsin'le ikimiz kaçtık, korumalar da vardı. Tayyip Bey o zaman "cümbüş evi" demiş galiba Alevi evine. Üstüne de biz gidince tabii...

Sayın Erdoğan'ın siyaset yapma biçimi nedir? Hemen size sahip çıkar, sizi arkasına alır, evladı gibi kabul eder, kollayıp korur. Yani Akil Adamlar benim adamların deyince MHP ve CHP direkt pozisyon aldı zaten. O iş orada bitti zaten bana sorarsanız. Bir de Akil Adamlar meselesinde bu yolun sonu ne-

reye varır diye bir tasarım yok. Yani bu Türk sağının projersizliği, tasarım yok yani. Artı uzun vadeli bir düşünce yok.

Hep kullandığım bir-iki örnek vereyim. Bir gün televizyondayım. İlk Akil Adamlar meselesi çıktı. Şirin Payzın, karşımda Berhan Şimşek –eski CHP’li–, bir de Yaşar Okuyan var. Yükleniyorlar devamlı bana. Şirin Payzın, “Siz ne anlatacaksınız ey Akil Adamlar?” dedi. Orada bir manevra yaptı ve o manevra bizim Akil Adamlar’ı kurtardı. Ben de, “Biz halka bir şey anlatmaya değil, halkı dinlemeye gidiyoruz,” dedim. Sustular. Bütün Akil Adamlar halkı dinlemeye gidiyor diye raporlar hazırlanmaya başladı bu sefer. O da iyi bir şey. Hâlâ o raporlardan faydalanılabilir diye düşünüyorum. Tabii dinle dinle, bu işin sonu ne, bize anlatın. Kimse bir şey bilmiyor ki.

Son olarak şu anekdotu vereyim. Rifat Hisarcıklıoğlu yine çok iyi organize etti ve Burdur’a ilk toplantıya gittik. Yörükler davul zurnalarla karşıladı. Oturduk Yörük kahvaltısına. Bütün medya orada toplandı. Bir muhtar sordu: “Başkanım, bu Çözüm Süreci nedir?” Rifat Hisarcıklıoğlu kaldı böyle. Göz göze geldi, tekrar baktı ve, “Çözüm Süreci iyi bir şeydir arkadaşlar,” dedi ve o iş öyle bitti.

Bu iş iki tarafın birbirine pozisyon alması olarak devam etti biliyorsunuz. Devlet pozisyon aldı. Örgüt pozisyon aldı. Bu gerginliğin sonunda trajediler yaşandı. Türkiye maalesef Kürt sorununu çözebilse, –Ahmet Davutoğlu’nun güzel bir lafı vardır: “Asırlık projedir bu”– bugün Ortadoğu’da çok etkin olur. Ekonomisi çok daha güçlü olur. Avrupa Birliği’ne karşı çok ciddi kozları olur ve girer. İç konsolidasyonunu halleder vs.

Katılımcı: *Bu çalışmayı tekrar yapıyor olsanız, “Mutlaka yapmamız gerekir ama bu sefer şunu yapmayalım,” diyeceğiniz neler olurdu?*

Türkiye’de bir alışkanlık var. Almanların Birinci Dünya Savaşı’ndan gelen otoriter devlet anlayışından mı ya da İttihat ve Terakki’nin onu kopyalamasından mı geliyor ya da dolaylı olarak örgütün de bunu kopyalamasından mı geliyor bilmiyorum. Savaşıyorlar savaşıyorlar, en çok öldüren kimse onunla karşı karşıya oturup dost oluyorlar. Sonra tekrar savaşıyorlar. İşin içinde demokratik bir uzlaşma zemini yok. Sadece konuşuyorlar. İki ayrı şeyin iki dost olması gibi. Öyle bir dostluğa ihtiyaç yok.

Bana sorarsanız devletin kimseleri de muhatap almadan özellikle bu demokratik bireysel hakları, sosyal ekonomik refahı, anadil hakkını, anayasadaki birey tanımlamasını düzenlemesi gerek... Yani örgütle kavgaya et, silah bıraksın; hiç onlar yokmuş gibi düşünerek... Toplu bir demokratikleşme

Türkiye'nin, devletin, herkesin elini güçlendirir. Türkiye'de anadilini rahat kullanabilen, kendi Kürt kimliğiyle genelkurmay başkanı olabilen insanlar oldukça, işte gerekiyorsa yazılı çizili neyse demokratik bir yapı içinde... Örgütle pazarlık etmek, dağdan geleni rehabilite etmek falan, onlar ikinci konular diye düşünüyorum.

Türkiye'nin asıl sorunu demokrasiden hızla kaymasıdır. Demokratikleşmeyen bir yapıda belki yeni bir çözüm süreci olabilir ama nasıl olur? TRT Kurdî'de mektup gönderme vs... Mühim olan demokratikleşmek, rahat ifade edebilmek. Yanlış bir şey konuşmayalım, karambole gelmeyelim gibi kaygılar olmadan... Ben üst düzey biri olsam yeni anayasayla tartışmasız bütün toplumun kabul edebileceği bireysel demokratik hakları sağlarım... Grup haklarını değil, o zaman bence Irak'a döneriz, biz aşiretlere dayalı, gruplara dayalı bir yapı değiliz. Zaten Diyarbakır'da gördüğüm kadarıyla burada da ciddi şekilde burjuva kültürüne doğru bir akış var. Buradakini dağdaki yönetemez ki... Yeni kentlerin ortasındaki kafeleri vs. İnsanların zihin yapıları çok değişiyor. Burada belki İspanya'nın zengin bölgesindeki Katalan tarzı gibi bir kimlik iddiası olabilir de olmayabilir de. Bence buradaki mesele insanların rahat dolaşımı, ifade hakkı. Bunları bir güvenceyle verdikten sonra diğer meseleler konuşulur.

Bana sorarsanız PYD'nin dönüşmesine katkı sağlanması lazım. Becerilebiliyorsa Kandil'in dönüşümüne katkı sağlanması lazım ve bu dönüşüme katkı sağlandıktan sonra Türkiye Ortadoğu'da da etkin olabilir. Türk özel kuvvetleri gitsin YPG'yle bir yerde otursun. Hastanesini de orada kursun, Kobane'de. Gidip de Amerika'nın peşine devriye atacağına kendin kur burada özel yapılarını bir konsensüsle. Süleyman Şah'ı getirdikleri gibi orda kur, onların dönüşümüne katkıda bulun yani ama bunun için bir proje, doktrin lazım. Bu yok, Türk sağında bu olmaz hiçbir zaman. Bu bakış ancak İngilizlerde olabilir. Bugün bakıyorum arkadaşları beklerken İngilizler yatırım yapmışlar. Antarktika'daki foklar, beyaz köpekbalıklarından zarar görmeden nasıl göç edebiliyorlar diye fon ayırmışlar, onun çekimlerini yapıyorlar. Bu hale gelirsek bu konularda çözüm üretebiliriz diye düşünüyorum.

Bu işler biraz zor gibi gözüküyor ama şu bir gerçek, Türk devleti güçlü, bir şekilde sürdürebilir. Kimlik meselesinde belli bir asimilasyona da sokabilir. En azından insanlar, "Bağdat'ta yaşamaktansa Diyarbakır ya da İstanbul'da yaşamak daha güzel," diyebilir. Ben Bağdat'ı gördüm. Erbil'de yaşamının bile bir sürü riskleri var ki en iyi kent Erbil orada. Türk devleti bunu en azından beş-altı yıl sürdürebilir. Ha, ekonominin canına okur. Ama bu manada tek yönlü bakış açısı ve tek yönlü güvenlik politikalarıyla bunu sürdürdüklerini

görmeleri bence dolaylı da olsa yürürlükte olan tezleri haklı çıkarmış durumda. İşte kent savaşlarında devletin tezi doğru çıktı. Diyarbakır'ın kalkınmasıyla ilgili kültürel yapıya, eskiden gelen şeylere çok müdahale edilmemesiyle ilgili sürdürülebilir şeyler. İyi şeyler demiyorum ama sürdürülebilir şeyler. Bunlar devlet politikası olsa, gerçek bir derin devlet olsa bunları dediğim gibi tartışabiliriz diye düşünüyorum. Eko-Politik burada da kurulsa iyi olurdu.

Katılımcı: *Bugün böyle bir şans var mı? Mesela Eko-Politik'in yaptığı tarzda çalışmalar yapmak için bir şans var mı ya da böyle bir ortam var mı?*

Siz burada bunları yapılabiliyorsanız... Sizin sınırınızı aşmamak şartıyla olabilir ama tabii siz daha yerel yaptığınız için çok dikkat çekmiyorsunuz. Yani birilerine oy kaybettirirseniz ya da başka birilerine oy kazandırma riskini hissederlerse... Sıkıntılı işler yani.

Katılımcı: *Aslında çatışma çözümü meselesinde şöyle bir tez de var. İşte böyle sorunlar ilişkileri bozar. Bu bozulmuş ilişkiler birtakım alt sistemler yaratır ve sistem buna dayanır. Barış inşa edilecekse bir yandan krizler çözülürken bir yandan kriz çözümü, ilişkileri dönüştürecek şekilde ele alınmalı. Esas olan ilişkiye dönüştürmektir. Özetle ilişkilerin dönüşümü barış inşasının merkezindedir diyen bir teori var. Ayrıca bunun için aslında karşı grupların birbirine temas etmesi lazım. Eko-Politik bu anlamda kıymetli bir deneyim. Merak ettiğim şey şu. 2005-2011 dönemini düşündüğümüzde, altı-yedi yıllık bir deneyim oldu, bu deneyim en azından katılan aktörlerin ilişkilerini dönüştürdü mü? İsimlere bakıldığında devasa bir iş yapıldığı görülüyor. O insanların ilişkilerinde bir dönüşüm yaşanmışsa büyük bir iş yapılmış gibi. Bu ilişkilerde bir dönüşüm oldu mu?*

Onlardan yüzde on beşi vefat etti. Durmuş Hocaoğlu, Turan Sarıtemur, Kürt aydın. Aradan on-on bir yıl geçmiş tabii. Bir kısmı hasta, Cevat Öneş hasta sanırım. Ama o *network*'te olan insanlara, "Hadi gelin bugün beraber oluyoruz," desek hepsi gelir. Orada hiç sıkıntı yok. Bu da bir şeydir. Ben o zaman Akil Adamlar sürecinde anlattım. Başbakana da uzun uzun anlattım. Fotoğrafları gösterdim tematik olarak. Bizim muhafazakâr işadamları yaptıkları işlerden, hayırlardan –biraz abartarak ifade edersek– cennette bir köşk falan bekler. Böyle bir şeye cennette köşk gelir mi, gelmez.

Katılımcı: *Üç sorum olacak. Siz özellikle "Akil Adamlar" kavramını kullanıyorsunuz. Biz onu "Akil İnsanlar" olarak kullanıyorduk. Özellikle vurgulamak istediğiniz bir şey mi?*

Yok, özellikle değil. İngilizcede de *wiseman* kullanılıyor.

Katılımcı: *Evet, orada da sorun var aynı şekilde. Diğer sorum, Eko-Politik mekanizması, olgusu özellikle Türkiye’de her süreçte faydalı olabilecek bir şekildedir. Yani onu harekete geçiren, dürtten ne olmuştu? Eko-Politik kendisi mi sorunun farkına varıp devreye giriyor yoksa birileri mi dürtüyor? Üçüncü sorum: Dediniz ki bizim öğrenciler tam arabulucu olamamışlar, hangi tarafa gitmişlerse onlardan yana olmuşlar. Peki, siz bu süreçte kendi tarafsızlığınızı koruyabildiniz mi?*

Bir psikiyatrist örneğinden bakarsanız hastasının sorunlarıyla ilgilenmesi gibi bir etkileşim, mantık oluyor o manada, en azından insan olarak hissediyorsunuz. İşte kadın çocuğunu kaybetmiş, yaşadığı acıları paylaşıyor sizinle.

O zaman ne düşünüyorsam şimdi de onu düşünüyorum. Düşüncelerimde hiçbir fark olmadı. Tavırlarımızda fark olmuş olabilir. Mesela Avrasya Bir Vakfı var. Yaş ortalamaları yetmişin üzerinde olan milliyetçilerin olduğu çok katı bir ortam. Orada konuşsam, oradan da etkilenmem. Bir gün hatta oraya korucu bir arkadaşı da götürdüm, PKK düşmanı bir arkadaş hem de. Ondan aslında hiçbirini hoşlanmadı Kürt realitesiyle ilgili. Çünkü o çocuğu ancak o koşullarda onlar dinleyebilirlerdi. HDP’li birini götüremezsin oraya. Ama işte devletin, paşaların güvenliği... Düzgün bir korucu arkadaş var dedim, hatta ona anlattırdım bu meseleleri. Onu bile kaldıramadılar yani.

Eko-Politik’in motivasyonu neydi? Bence her şeyi kurucu bir asabiyet yönetir, bu doğru bir şey. İbn-i Haldun da, Arnold Toynbee de doğru söylüyor. Kurucu asabi bir ruh olması lazım. İlla gelip CIA’in kurmasına gerek yok böyle şeyleri, Mel Gibson’ın filmlerinde izlediğimiz gibi zihin kontrolü falan... İnsan çok önemli. Kızıl Meydan’a bir tane amatör flanörü indirebilen bir insan bence bu işleri de yapabilir. Bizim o zaman ciddi bir idealimiz vardı; memleketi kurtarmak vs. Tabii biraz da sağ gelenekten gelen bir insan olarak. Yanımdaki Murat Sofuoğlu da öyleydi. O da Milli Mücadele Grubu’nun son mohikanydı. Sert bir idealizm vardı.

İsterdik ki bize o dönemlerde AK Parti destek versin ama nedense hiç destek vermediler ve o bizi de-motive etti. Bizimle aynı dönemde, Eko-Politik’in olduğu dönemde SETA kuruldu. Aramızdaki finans destekleri yirmi kat civarındaydı. Bizi motive eden de oydu yani iktidardan uzak durmaktı ve belki de güçlü kılan, onların bizim hiçbir randevumuzu kabul etmemesiydi. Bence onun motivasyonunu arıyorsanız o asabiyet dediğimiz şeyin sosyolojik tahlili bence orada yatıyor. Bir de tabii niyette yatıyor. Rahmetli Abdullah

Bey, “Ben size Yeşilköy’e havalimanının oraya gelin diyorum, siz gidiyorsunuz Edirne’ye, biraz frene basın!” diyordu ve ürküyordu. Yani işadamı... Riskli konulara girdiğiniz vakit. Neyse, iş açılıma dönünce o da onun ekmeğini yemeye çalıştı. Bu işlerin sonunda bildiğimiz gibi hırgür olunca da desteği kesmek zorunda kaldı.

Katılımcı: *Hocam, raporlarda dağınık çalışma alanları var. Yani Musul, Kerkük, Kürt meselesi... Şüphesiz ortak paydaları da var ama öne çıkan vurgu biraz Misak-ı Milli üzerine... Yani Kerkük ve Musul’u dahil etme gibi görünüyor. Tabii Kürt meselesini de gündemine aldı aktörler. Bugün bir araya gelmesi imkânsız gibi görünüyor ama bunların hepsi biraz dönemin ruhuna uygun. İktidarın perspektifine çok da uzak olmayan diyeyim. Dolayısıyla karşısına almadığı, çatışmadığı bir yerde. Yarın –şimdi de konuşuluyor, çok da uzak değil belki– benzer çalışma alanına yeniden ihtiyaç duyulması çok da uzak değil. O faktörlere bağlı bir çalışma sistemi gibi görünüyor.*

Burada iki şey var. Biri, kimlik çatışmaları ortak payda: kimlik ve yabancılaşma. Kıbrıs’taki Türkler arasında da aynı sorun var, yine Musul’da burada ilişkili.

Katılımcı: *Birbirlerine katkı sunuyorlar aslında, kolay geçişler. Mesela diyelim ki Musul’da Şeyh Berzenci aşireti... Sonuçta her biri ayrı bir gerçekliğe teka-bül ediyor. Tarihsel kökleri bakımında da bugünkü ilişkileri bakımından da önemli. O çalışmayı iktidarın himayesine ihtiyaç hissetmeden de yürütme şansı yok mu? Bunu şunun için söylüyorum: Mesela diyorsunuz ki, siz burada bir çalışma yürütüyorsunuz, daha yerel olabilir ama aslında motivasyon olarak bütün o çalışmanın özünü kendinde barındırıyor benzer çalışmalar. Türkiye gibi entelektüel birikimi olan bir coğrafyada bu işler kotarılamaz mı?*

Bizde o profesyonellik yoktu, amatördük. Mesela TESEV veya TESEV’den sonra doğan PODEM, onların ekipleri var. Kızlar, erkekler var mastırlı, doktoralı, yabancı dilleri çok iyi, dünyaya entegre olmuş çocuklar. Avrupa Birliği’nden fonlar alıyorlar altı aylığına, bir-iki yıllığına. Belki sizde de var. Bizdeki çocuklar çok amatördü. Bizim Avrupa Birliği fonuyla ya da şununla bununla uğraşacak ne zamanımız ne de profesyonelliğimiz vardı. Bir de o dönemde Avrupa Birliği’nden kaynak almak pek şık karşılanmazdı. Aslına bakarsanız bunları yazmak lazım, toplumun bu tip şeyleri bilmesinde fayda var ama maalesef işte...

Katılımcı: *Bugünden baktığınızda yeni bir süreç olsaydı geçmişin hatalarını tekrarlamama konusu... Siz genç arkadaşları amatör diye nitelendiriyorsu-*

nuz, tabii ki tecrübesizlik nedeniyle. Belki sizin istediğiniz gibi raporlama olmadı ya da kurumsal birikim yerleşmedi. Herkes bir yerlere dağıldı, kendi kariyerlerini ya da geleceklerini düşündüler. Sonra pek bir birikim kalmadı. Sizin hafızanız dışında, gösterdiğiniz belgelerdeki isimler dışında bugün bize ulaşabilecek bir topluluk olarak yoksunuz sanki değil mi? Bugün bunu yeni araçlarla sürdürülebilir kılmak mümkün olur mu? Elinizdeki az kaynakla yapılabilecek gibi görünen imkânlar görüyor musunuz etrafınızda ya da gençleri nasıl daha çok entegre edebildiniz, alt komisyonlar kurardınız? Onlar sizin toplantılarınızın kısa raporlarını çıkarırlardı. Oradan tartışmalar yürürdü. Onlar arkada, gölge kabine gibi çalışırdı. Siz esas belki akil insanlar, yaşlı insanlar gibi ama bilmiyorum belki devam ederdi.

Zaten olması gereken oydu. Türkiye’de öyle bir ortam var ki... En ufak bir kitap çıkarmak için bile gidip bir kişinin iznini, sıra ve tavassutunu beklediğin bir ortam... Sonra, “Ben ciddi bir çatışma çözümü yapısı kuruyorum; Ortadoğu ve Türkiye’deki meselelere yapıcı bir dille hem bir metodoloji hem de altyapı geliştiriyorum,” dediğin zaman mevcut siyasi zihniyet seni tehdit olarak görmese bile, seni kontrol edemeyeceğine emin olduğu için sana mesafe koyuyor. Sorun senin tehdit olman değil, seni kontrol edememesi sorunu. Kontrol edemediği şeye zaten yaklaşmazlar. “Tamam, tanıdık arkadaşsın ama seni hiçbir zaman kontrol edemeyiz,” diye bir sıkıntı var.

Türkiye demokratikleşirse eğer, o zaman Avrupa Birliği’nde otururuz, kafa kafaya üç-beş adam. Profesyonel, emeklilik yaşlarına yakın arkadaşlarla belki... Bunlar yapılabilir yani. Ama Türkiye’de öyle bir ortamın henüz olgunlaştığını düşünmüyorum. Bir çözüm süreci çıkarırlarsa çok kalıcı olacağını düşünmüyorum. Çözüm süreci olsa bile uzun vadeli olmaz. Bunlar hep taktik, hamle olarak gözüküyor. Böyle bir zihniyeti inşa edecek devlet aklı göremiyorum.

Katılımcı: *Sorunun çözümü için umudunuz yok galiba.*

Tarih öyle bir şey ki dip yapar, yukarı çıkar. Ona bir şey diyemem. Ama tarihin bu dönemiyle ilgili bence potansiyel var ama bu potansiyeli değerlendirecek bir siyasi hareket, olay yok. Yoksa Türkiye’de çok değerli insanlar, birikimler var. Burada bile kaç tane çözüm süreci yürütecek arkadaş çıkar. Ama siyasi denkleme bağlı. Kemalist devleti beğenmesek bile kurumları vardı. Devletin kurumları kalmadı. Kurumlar yok, bürokrasi rahat işlemiyor. İşleyen bir sistem içinde insan bazı şeyleri rahat ifade edebilir, muhatap bulabilir. Muhatap ya birkaç akraba ya da kişi. Başka yok. Nasıl yapacaksın bu işleri?

Yüksek seviyede değil ama belki düşük profilde olur diye düşünüyorum. Bu manada İstanbul'da Eko-Politik gibi bir-iki yapı olur. Bu düşük profil olabilir. Benim korkum şu, otoriter bir rejimde çözüm süreci dayatılırsa, işte İmralı'yla görüşerek falan, o daha madara bir şey olur diye düşünüyorum. Çözüm süreci demokratik bir yapıda sağlıklı, uzun vadeli sonuç getirir.

Katılımcı: *İki grup nasıl bir araya geldi sorusuna bakacak olursak o siyasi atmosferde o grupları bir araya getirmek şüphesiz ki biraz daha kolaydı. Şu an biraz daha zor.*

O dönemde de zorluklar vardı. Mahalle baskısı fazlaydı ama siyasi ortam daha iyiydi. Bu dönemde siyasi ortam kötü, mahalle baskısı daha az.

Katılımcı: *Haklısınız, şöyle ki o projeleri, faaliyetleri yürüten ana bir göz olarak soruyorum. Sizce Çözüm Süreci'nin başarısız olmasındaki sebepler neydi ya da gerçekten toplum buna hazır değil miydi? Bu konudaki şeffaf düşüncelerinizi merak ediyorum.*

Topluma bakarsanız şimdi bizim toplum fanatik. O dönem bence iki tarafın da çözümden anladığı çok farklıydı. İki taraf da "çözüm" diyor ama başka şeyi kastediyordu. Ayrı kibleye ibadet ediyorlardı. Devletin çözüme silahsızlanma falan, ufak tefek de bölgelere vergi gelirlerinin artırılması diye bakıyordu.

Katılımcı: *Siyasi kaygı var mıydı AK Parti tarafından bakacak olursak?*

Çok yüksek değildi ama vardı. Ama örgüt tarafında da, "Bize ufak ufak egemenlik devri oluyor, işte üzerimizdeki kıyafetleri çıkarıp belediyenin kıyafetini giyeriz. Kanunları oradan yönetmeye başlayacağız," diye bir yaklaşım vardı. İki taraf da çok ütöpikti. Çözüm süreci tanımında anlaşmak lazım. Bir de herkesin haddini bilmesi lazım. Yani devlet diye bir yapı var karşınızda. Sen kendi sosyal dinamiklerinle değil uluslararası denklemle üzerinde sörf yapmaya kalkarsan Suriye'deki gibi olursun. O da ayrı bir durum. Birinci sorun, çözüm süreci tanımları çok farklıydı. Ortada ortak üretebilecek bir proje zekâsı, zihni, doktrini yoktu.

Katılımcı: *Tecrübesizlikten mi?*

Bu tecrübeler yaşanarak kazanılır. Çözüm Süreci'ni bir güvenlik süreci olarak gördü iki taraf da. İşte bir Oslo'da görüştüler, sonra İmralı'ya Altan Tan'ı, Selahattin Bey ve Hatip Bey'i götürerek. Oralara gitmekten ziyade bu işin bir doktrini olması lazım. Bu işin sonu ne olacak? Kısmi özerklik mi, özerklik mi? Demokratik bir devlette anayasal vatandaşlık mı? Bu işin sonu nereye varacak? Tasavvufta bir şeye girdiğin zaman sonunu gösterirlermiş.

Katılımcı: *Türk sağının –hem sokaktaki hem de devletteki yüzü diyelim– Kürt realitesini kabul edebileceği asgari ölçü ne? Aslında Diyarbakır’da orta-lama durum ya da Kürtlerin belki geneli için durum bence şu: Biz Kürt’üz diye kolektif bir algı var. Buna ulus mu, halk mı, millet mi dersiniz, her neyse. Yani Türkler ulussa biz de ulusuz. Araplar halksa biz de halkız. Fars-lar milletse biz de milletiz. Kavram ne olursa olsun ama kendilerini bu üç grupta denk kolektif bir grup olarak görüyorlar. Somutta da sorunu ayrılmadan, çatışmadan çözelim diye bir talep var benim gördüğüm. Ar-kadaşlar katılırlar mı bilmiyorum, Kürtlerin geldiği nokta bu. Biz diğer üç grupta denk bir grubuz. İsmine ne dersiniz deyin; ulus, millet, etnisite, hiç fark etmez. Ve beraber yaşamanın yollarını arıyoruz. Şimdi hakikaten me-rak ettiğim şey şu: Kürtler ne istiyor, özerklik mi, federasyon mu sorusunu tersinden sorarsak, Türk sağının hem devletteki hem sokaktaki yüzü bu talep karşısında nerede duruyor, hangi kapıyı açabilir?*

Çok değişkendir, benim dönem aslında temelde devletçidir. Bir zamanlar Türkçü, bir zamanlar İslamcı, bir zamanlar Kemalist olur. İşte tekrar Türk-çülük, ulusalcılık girdi. İslamcılık biraz daha geriye gitti. Türk sağının temel bir metodolojisi, doktrini yok. Özellikle MHP tarafından bakış şu: “Devlet güçlüyken, bir de uluslararası konjonktür çok lehimize görünmezken Suriye vesaire meseleleri var ya, biz özellikle silahlı örgüte karşı ya da bunu terör metodolojisi olarak kullanan örgüte karşı demir yumruğumuzu indirelim. Kazıyabildiğimiz kadar kazıyalım. En avantajlı dönemde istediğimiz bir çö-zümü yapalım ve bu işi bitirelim.” Temel şey o gördüğüm kadarıyla. Ulus devlet sonuç olarak tek tip insan görmek istiyor.

Kürtler dışındaki yapılarda da tek tip insan görmek mümkün değil. Tek millet, tek mezhep vesaire diyorlar ama böyle bir tek tip yok. İşte bunu *melting pot* de-nen ergime noktasında koruyabilecek fikirlere, insanlara, liderlere ihtiyaç var. Bir ülkenin bütünlüğü, birliği illa tek millet tek devlet... Tabii o bütün bir şey, tartışılmaz ama diğer hususlarda konuşulabilir. Türkiye’nin dünyada ve Ortado-ğu’da güçlenmesi ve güçlü bir devlet olması konusunda Kürt sorununun işlerine yarayacağı konusunda ikna edilirlerse bu işe yarar ama ikna etmek lazım.

Katılımcı: *Ortak bir barış algısı yok dediniz. Ben de buna katılıyorum. Gerçekten ortak bir barış algısı yok. Demokratik bir ortamda müzakere süreçleri, belli süreçler aşılsa ya da zamanla ortak bir barış algısına gelinebilir mi? Algılanan mekanizmalar ortaklaşabilir mi bir gün? Ayrıca bir şeyi daha merak ediyorum. Türk sağının neden bir projesi yok? Üretmek mi istemi-yor ya da gerek mi duymuyor? Bu yönde böyle bir derdi mi yok?*

Ben özellikle Ziya Gökalp'in evini ziyaret ettim. Fotoğraf çektim. Rahmetlinin öldürüldüğü yerde, Dört Ayaklı Minare'de de fotoğraf çektim. Türk sağ kasabalı ve Türkiye'de gerçek bir burjuva milliyetçiliğinin doğma şansı olmadı. Türk sağının kasabalı karakteri, devletin, partilerin kasabalı popülist karakteri çok yüksek. Burjuvalar zaten estetiği, sanatı, felsefeyi üretirler. Eğer Türk sağ bir burjuva milliyetçiliğini üretebilseydi diğer sınıflarla uzlaşma kültürünü çok daha iyi geliştirebilirdi. O dediğiniz sorunları çözebilirdi. Belki Kazan Türklerinin ürettiği Turancılık algısı... İlber Ortaylı da Kazan Türk'üdür mesela ya da Yusuf Akçura. Türk sağının gerçek burjuva, devletten bağımsız üreten bir karakteri oluşmadığı için, kentli bir Türk sağ olmadığı için kasaba milliyetçisidir. Memur maaşını sever, ticarete mesafelidir, esnaftır. Onun için anlamaz Kürt meselesinden.

Mesela İyi Parti. Yavuz Ağırlioğlu'yla devamlı konuşuyorum. Yapmayın, etmeyin diyorum, "Tezgâha gelmeyin," diyorum. "HDP'lileri görünce şehitler aklıma geliyor," diyor. Onu anlayabiliyorum ama diğerleri Öcalan'la görüşünce şehitler aklına gelmiyor da HDP'yle görüşünce mi aklına şehitler geliyor? Eğer Türk sağının dünyanın ilk bin üniversitesi içinde bir-iki üniversitesi, bir-iki *think-tank*'i (düşünce kuruluşu) olabilirse o dediğiniz meseleler çözülür. Ama ha babam üniversite kuruyorlar, içleri boş. Belki böyle yönetmek daha kolay geliyor. Yani sürdürülebilir bir iktidar oluyor.

Diğer soruya gelirsek, burada barış algısından ziyade güçlü olan devlet. Yani ekonomisi, bürokrasisi, hiyerarşisi, güvenlik gücü, istihbaratı güçlü olan devlet. Dünya konjonktürünün, Amerika'nın, Rusya'nın, bölgedeki güçlerin ister istemez ittifak yapmak isteyecekleri devlettir. Devlet bunu bir şekilde konsolide eder, büyük bedeller ödeyerek. Bu bedelleri niye halk ödesin? Niye insanlar ölsün suçlu veya suçsuz? Devleti yönetenlerin, devletin bakış tarzını, İttihat ve Terakki'nin Ermeni meselesinden beri gelen bakış tarzını değiştirebilecek bir çekirdek olsa o dediğiniz paradigma değişir, çözülebilir. Ama şimdi sorun sürdürülebilir bir düzeyde bana sorarsanız.

Ben mesela öyle bir-iki general tanıdım ki PKK'lı anne babasını ziyaret ediyor, korgeneral bu. Çocukla dağdan konuşuyor ve ikna etmeye çalışıyor. İnsanlar çok seviyor. Adamı FETÖ'den aldılar, sonra olmadığı anlaşılınca bıraktılar. Farklı paradigmaları düşünebilecek daha akıllı ve rasyonel devlet aklının gelmesine ihtiyaç var. Bu siyaset yoluyla mı olacak, başka bir şekilde mi bilmiyorum. Başka türlü bunu görebilmek mümkün değil. Üzücü şeyler de var. Kolombiya'da işler tekrar geri dönüyor. Bu işler kolay da değil ve biz de onlardan bağımsız değiliz. Ama devlet güçlü ve bir şekilde konsolide eder.

Devlete ne kadar demokratik zihniyet hâkim olursa bu işlerin çözülme şansı o kadar yüksek olur.

Katılımcı: *Sorunun çözülmesinde veya toplumsal barışın oluşmasında güç erki önemli midir? Kolombiya’da işler tersine döndü dediniz. Bence bunun temel sebebi Kolombiya devletinin kendisini güçlü görmesi ve bir şekilde konsolide edebileceğini düşünmesi. Aynı şeyin burada da yaşanması durumunda toplumsal bir barış olabilecek mi?*

Dağa katılım oranı düştü. Biz de bu işleri bakanı tarzını falan benimsemeyen insanlarız. Ama bakın, adamlar ortaya koyuyor, bakın dağa çıkışlar azaldı, sükûnet var. Can kaybı yok.

Katılımcı: *Şu da olabilir, bugün mevcut örgüt bitirilebilir yarın daha farklı örgüt de çıkabilir.*

Tabii ama şu var, temel esas, rızanın üretilmesi. Devletin toplumda o rızayı herkes için üretmesi lazım. Rıza ürettiğin zaman yönetmek çok kolay olur. Ama bu kadar sofistike yönetmeye de yani kafaları basmaz. Çünkü o kadar nitelikli devlet adamımız yok maalesef. O dediğiniz rızayı üretebilecek kafalar ancak Amerika’nın kurucu babalarında var. Yani adamların hayatlarına bakın baştan aşağı... O rızayı üretebilecek bir devlet yapısı, akıllı, adamı olursa o dediğiniz çözüm olur tabii. Neden olmasın.

Katılımcı: *Siyasi ortam biraz daha yumuşarsa... İki tarafın da çözümde aynı şeyi anlayacağı ortak bir barış algısı farz edelim ki oluştu ve Eko-Politik yine çalışıyor. Bir taraftan yaşanmış olan bazı şeyler var. Siyasi tarih var. En basiti Sur olayları falan var. Bunların onarımı nasıl olur?*

Bana sorarsanız Türkiye’de Kürt sorunun çözümünü Türk sağının yapması gerekiyor. Ancak onlar ikna eder devleti. Onlardan da ne kadar çıkar bilmiyorum ama bu işi onlar kolaylaştırır. Bazen eleştiriyorum arkadaşları da. Bazı toplantılar yapılıyor Avrupa’da, hep bütün liberaller, aşağı bile inmeyen arkadaşlar. Zaten yemeklerde içki gır gibi gidiyor. Hepsi değerli, entelektüel arkadaşlar ama bu işleri taban belirler. Türkiye’nin göbeğinde yatan sağcılıktır. Bir de Türk solu romantiktir. Romantizmi de Kürtlere kaptırdı. İki taraf da romantik takılıyorlar. Türk sağının ikna edilmesi ve sürecin içine aktif olarak katılması gerekiyor.

Tabii geçmişte trajediler maalesef var. Ahmet Türk, “Biz on yedi bin faili meçhulü unutmaya hazırız,” diyordu ya. Delikanlı insanlara da ihtiyaç var. Bunlar unutulmadan olmaz. Tabii yasların yaşanması için birtakım mekanizma-

ların kurulması lazım ama önce niyetin olması lazım. Kendim mi, iktidarım mı, devlet mi, millet mi, halk mı? Bunlara göre, kategoriye göre o sistem yapılabilir.

Katılımcı: *Niyet şüphesiz çok önemli ama bir taraftan o yasin yaşanabilmesi gerekir. Şu an Sur'a bakıyoruz. Sur yasını ne kadar yaşayabildi?*

Biz Muhsin'le konuşuyoruz. Hiçbir şey olmasa bile mesela Şeyh Said'in mezarının yapılması lazım. Türbe olmasa da mezar yapılabilir. İşte bunların ancak yas tutmana faydası olabilir ama o çok değişik bir konu. Onun için iyi danışmanlık almak lazım. Beyin ameliyatı gibi bir tarafa zarar vermeden çekmek için. Sokak çatışmaları da ayrı bir şey tabii.

Katılımcı: *Bu işlerde biraz sona gelmiyor muyuz? Rojava'yı da bildiğiniz için şu an her şey orada düğümlenmiş. Burada bir bekleme süreci var. Türk sağı hazır değil. Ancak belki devletteki değişime paralel olarak bir şeyler olabilir. Rojava tabii uluslararası politikanın en büyük çatıştığı alan. Aslında takvim de öyle. Aralık sonundan bugüne ha bire ertelenen bir müdahale söylemi var. En son bu ayın sonuna kadar süre verilmiş. "O zamana kadar Amerika Türkiye'nin istediği gibi davranmazsa müdahale edeceğiz," diyor. Sanki orada bir kırılma yaşanacak gibi görünüyor.*

Afrin'de bir kırılma yaşandı ama pek bir etkisi olmadı. Afrin çok özel koşullarda diye düşünüyorum. Rusya'nın varlığı, Türkiye'nin Rusya'yla ilişkileri vs.

Katılımcı: *Sizinle Amerika'da bir toplantıydık. Şu söyleniyordu: Orada düşünülen şey Kuzey Irak'a benzer yapılanma ama bu daha uzun bir zamana yayılacak. Dolayısıyla Amerika'da Trump'ın varlığı çok şeyi değiştirdi muhtemelen ama yine de orada söyledikleri gibi Amerika'daki köklü kurumlar Trump'ı ikna etmeyi becerdiler, başardılar. Yoksa Trump'a kalsa çekilmiş olacaktı.*

Trump bir Fethullah Gülen olsaydı dünyanın canına okumuştı. En büyük şansımız ABD'nin bir Fethullah Gülen'inin olmaması.

Katılımcı: *Devlet Bahçeli etkin, bayağı da karizması olan bir lider. Her ne kadar hakkında nükte etmiş olsak da birileri için hakikaten büyük bir lider fakat siyasi çıkarları ve siyasi denklemleri söz konusu olduğunda da 180 derece manevra yapabiliyor. "Türk sağı", deminden beri tartışmamızın ana merkezinde. Türk sağının, sağ aklın –gerçi siz de eleştirdiniz kasabalı Türk sağı diye– böylesine seçim hesaplaşması, günübirlik koltuk kavgaları yani üst anlamda idealize olmamış bir hali dururken bu aklı çözüm süreci*

önünde engel olarak görmek ne kadar gerçekçi? Erdoğan'ın yarattığı AKP de aslında merkez parti olmaktan biraz sapıp son beş yılda sağ bir parti rolünü üstlenmeye başladı. Koca Çözüm Süreci'nin dağılmasının, savaşın yeniden başlamasının çoğumuzun bildiği üzere Rojava'daki denklemle alakasından ziyade Türkiye'de seçim kaybetmesiyle ilişkisi var. Böyle bir partiden ve sağ akıldan bahsediyoruz. Böyle bir partinin de her söylediğine birebir uyabilecek büyük bir Türk çoğunluktan bahsediyoruz. Çözüm Süreci'ni hatırlayalım, böyle ağza alınmayacak, şimdilerde hakaret olarak sarf edilecek sözler batıda meydanlarda zikredilmeye başlandı ve halk da pekâlâ rıza gösterdi. Aslında bizimki gibi toplumlarda rıza üretimi çok kolay oluyor. Aslında bu bizim korkmamız gereken bir durum değil. Mesele toplumun tabanında savaş talepleri ya da dilinin para etmemesi. Şu an sürdürülebilir bir savaş dili, yöntemi varsa bunun yegâne sebebi seçimler-de bu dilin para etmesi. Ben başka hiçbir şeye kendimi inandıramıyorum.

Evet ama bu savaş dili ekonomiyle desteklenirse o ekmek yedirir. Ama şu an bozulan bir ekonomide savaş dilinin karın doyurmadığını seçmen görüyor. Savaş dilinin ekonomiyi bozmadığı dönemde ise düzenimiz bozulmasın, kar-nımızdan çorba eksilmesin mantığıyla destek verdiler siyasete. Artık bozulan bir ekonomide güvenlik dilinin fazla para etmeyeceğini düşünüyorum. Soru şu, tamam iki parti güvenlik dilini kullanıyor da diğer muhalefette de hiçbir şey yok, bir antitez, çözüm, yol koyamıyorlar ortaya. Yine de bence bu iş ulus-lararası denklem ve yapının dayatmasıyla oluşacak yapay bir çözüm sürecine gider. O yapay çözüm sürecinden ne kadar doğal süreçler doğar bilmiyorum.

Türkiye'deki sol da farklı. Her ne kadar solu protest, liberal, sorgulayan, en-ternasyonal bir yapı olarak görsek de Türkiye'deki sol malumunuz ulusalci, içe kapanık, Kemalist, Avrasyacı bir komedi baştan aşağı. Onlar da çok en-fekte oldular sağ kadar. Sağdakilerin kendi çocukları artık deist, agnostik falan olurlarsa, dini imanı sorgulamaya başlarsa; artık bu saydıklarımın dışında da yönettikleri şirketler ya da belediyelerde yetiştirecek adam bu-lamazlarsa kendilerini sorgulayabilirler. Onun için bir-iki kuşak daha lazım.

Ben görüyorum. Bugün kurumsal din sorgulanıyor. Benim faraszade.com diye bir sitem var, orada yazdım, başka yazılarım da var. Sağ artık İslam adına hiçbir şey bırakmadı. "Tasavvuf", "tarikat" diyorsunuz, yani kapının herkese açık olması lazım. Adamlar elinde parti bayrakları, cübbe, sakal motosikletle dolaşıyorlar. Camiler milli cami, dergâhlar milli dergâh oldu. Olur mu yani, buralar yirmi dört saat açık olurdu herkese. Mevlana'dan falan bildiklerimiz onlardı. Eğer bu süreci görürlerse kendilerini sorgulamaya başlayacaklardır

diye düşünüyorum. “Bu iş bitti artık, bu işin ekonomisi de tersine döndü,” diye bakacaklardır. O zaman arayacaklardır nerede bulacaklarını. Tabii bir sorun da merkezî yapıların çok güçlü olması. En ciddi Endülüsten çıkmıştı. Orada zaten merkezî yapılar yoktu biliyorsunuz, değişik beylikler vardı. Bir de sanatçılar çok destekleniyordu, Bağdat’ta da öyle. O merkezî yapılara geçince ister istemez bu ilim geleneği bitti. Tarikatlarda da irfan geleneğini bitirdiler.

Katılımcı: *Özel sektörde learning organization diye bir kavram var: Öğrenen örgütler, şirketler anlamında. Bir örgütün öğrenme becerisini bir siyasi parti, STK ya da devlet için de düşünebiliriz. Yine bununla bağlantılı başka bir şey söyleyip soruya geçeceğim. Toplumsal dönüşümde dikkate alınan bir dinamik de “kuşak” meselesi. Sınıf çatışması mıdır, etnik-ulusal çatışma mıdır toplumsal dönüşümü belirleyen? Bu konuda bir eğilim de “kuşaklararası çatışma”yı bir değişim dinamiği olarak okuyor. Sağ camiada genç kuşağın “öğrenme becerisi” ne düzeyde? Bahsettiğiniz o taşralı milletçiliği kırma, onun dışına çıkma ya da orada bir yenilenme potansiyeli nedir? Mesela şunu biliyoruz, AK Parti’nin kriz yaşadığı ve oy kaybettiği bölgeler çok belli. Eğitimi, kentli ve genç kuşaktan daha çok kan kaybediyor. Bu orada başka bir bakış açısının, tahayyülün olmasından kaynaklı mı yoksa başka bir şeyden mi?*

Sorun o zaten. Bu bahsettiğimiz kuşaklar bir yerlerden burs almıyorsa ya da okkalı, maaşı yüksek bir devlet kurumuna girmiyorsa ya da babasının şirketini devam ettirmiyorsa; hiçbir ekonomik çıkarı kalmadıysa kesinlikle bu bahsettiğiniz yerlerin hepsini inkâr ediyor. Veya en azında, “İşte belki olabilir ama bunun babamın, bizimkilerin yaptıkları gibi olmadığı kesin,” diyor ve kendini bir taraflara sürüklüyor. Sorun o zaten. Müslümanların çocukları Müslümanlığı kabul etmiyor artık. Babasının, ailesine uyguladığı tarz bir Müslümanlığı kabul etmeyip, “Bu hakiki din nedir?” gibi bir arayışa girmiyor zaten. O çocuklarda o yollar kapatılıyor tamamen. Diğer normal yetişen ailelerin çocukları belki dediğiniz şeyleri sorgulayabilirler ama diğerlerinde o yol kapanıyor. Ben başörtüsünü çıkartan çok insan gördüm. Ayşe Çavdar öyleymiş zamanında diyorlar. Bu ciddi bir sorun ama başörtüsünü takıp da yüzündeki nurla her toplumda konuşabilen, kendi özgüvenini ortaya koyabilen, tutarlı bir mantık ortaya koyabilen ve kendi güveniyle başkalarının güvenini de etkileyebilecek insan sayısı çok az.

BEŞİNCİ BÖLÜM

VATANDAŞLARIN KORUNMASI VE DUY-DER DENEYİMİ: TÜRKİYE’DE MAYIN VE ÇATIŞMA ATIKLARI SORUNU

Özlem Öztürk

2008 yılında Toplumsal Duyarlılık ve Şiddet Karşıtları Derneği (Duy-Der) olarak mayın ve çatışma atıkları konusunda çalışmaya başladık. Bunun öncesinde on yıl gibi bir süre de toplumsal cinsiyet ve kadına yönelik şiddet alanında çalışmalarım oldu. Aslında matematik öğretmeniyim. Mayın konusu her zaman ilgimi çeken bir konuydu çünkü Mardin ve Şırnak’ta çalıştığım dönemlerde bunlardan etkilenmiş öğrencilerim olmuştı – kolu, bacağı olmayan, parmağı kopmuş çocuklar. O çocukların, öğrencilerimin hikâyelerini dinlediğim zaman ne yapabileceğimizi düşünmeye başlamıştım. Çocuklara, “Bu maddeleri tanısaydınız, size anlatılsaydı, bu bölgeleri bilseydiniz gider miydiniz, tekrar oynar mıydınız?” gibi sorular sorduğumda çocuklardan, “Hayır, oynamazdım, gitmezdim,” gibi cevaplar aldığım zaman ben ve birkaç arkadaşım bunun üzerinde düşünmeye başladık. Neler yapabileceğimizi konuşup tartışarak 2006 yılında çalışmaya başladık. 2008’de de derneği kurarak ve sahaya daha yoğun bir şekilde odaklanarak çalışmalarımızı yürüttük.

Bunlarla ilgili neler yaptığımız konusundaki deneyim paylaşımımı biraz sona bırakmak istedim. Çünkü Türkiye’de mayın sorununun çok doğru tanımlandığını ve algılandığını düşünmüyorum. Mayın meselesi kamuoyunda, özellikle ulusal medyada güvenlik meselesi olarak gündeme geliyor. Ya da verimli toprakların kullanılamaması gibi tartışmalarla gündeme geliyor. Temel insan hakkı olan yaşam hakkını ihlal eden boyutu dışarıda tutan bu tartışmalar, aslında sorunun vatandaşlar açısından ne anlama geldiğini, ne tür zararlar verdiğini anlatan ve tanımlayan tartışmalar olmuyor. Bu sebeple bugünkü sunumda çok fazla konuşacağım gibi görünüyor ama mümkün olduğu kadar görüş ve deneyimlerimizi paylaşarak devam ederse çok daha verimli bir çalışma yaparız diye düşünüyorum.

Sunumumu şu şekilde hazırladım: İlk önce dünyadaki mayın sorununa bakalım. Bu konuda dünyada neler yaşanıyor? Bunlarla ilgili ne tür uluslararası antlaşmalar var? Bu antlaşmalar devletlere ne tür bağlayıcılıklar getiriyor?

Hangi devletler mayın üretiyor ve hangileri üretmekten vazgeçti? Bu sorular üzerinden bir özet geçip sonrasında kendi kanayan yaramıza, Türkiye'ye dönüp, "Türkiye'de mayın sorunu hangi boyutlarda yaşanıyor? Bizleri nasıl etkiliyor ve bu sorunun çözümüne ilişkin STK'lar olarak bizler neler yapabiliriz?" soruları üzerinden bitirmeyi düşünüyorum.

Öncelikle "anti-personel kara mayını" olarak sürekli gündeme gelen mayının tanımıyla başlamak istiyorum. Anti-personel kara mayınları, "bir kişinin ya da canlının, mevcudiyetin yaklaşması veya temasıyla infilak edecek biçimde tasarlanmış bir veya birden fazla kişiyi etkisiz hale getirecek, yaralayacak veya öldürecek mayınlar" olarak tanımlanır. Savaş ve çatışma atığı patlayıcılar da kullanılmamış veya ateşlenmemiş, patlamamış cephanelerdir. Cephaneye kümeleri dediğimiz el bombaları, havan topları, roketler, mermiler, kurşunlar bu savaş ve çatışma atığı grubuna girmekte.

Mesela topuk koparanından tutun da anti-tank mayınlara kadar çok çeşitli biçimlerde üretilmiş teçhizatlar bunlar. Hem devletler hem de devlet dışı silahlı örgütler tarafından çok fazla tercih edilen silahlar. Özellikle mayınlar gibi savaş ve çatışma atığı patlayıcıların çok tehlikeli olduğunu söylemek istiyorum. Çünkü bunlar çok dengesiz malzemeler. Kara mayınlarının neden olduğu yıkımlardan çok daha fazla yıkımlara sebep oluyorlar. Örneğin basit bir havan topunun öldürücülük alanı misal üç yüz metreyken büyük bir bombanın patlamasıyla bin metrelik alandaki bütün canlılar zarar görebiliyor. Kara mayınları bir de çok sinsi silahlar olarak tanımlanır. Kara mayınlarını geleneksel silahlardan ayıran birçok özellik vardır. Çünkü mayınlar çok ucuz ve ömürleri 75-100 yıl arasında değişen silahlardır. Mayınların bir de şöyle bir özelliği var. Bugün döşediğiniz alandaki bir mayını ertesi gün aynı yerde bulamayabilirsiniz. Çünkü toprağa döşeli ve toprak canlı bir organizma, ayrıca iklim hareketlerinden etkilenir. Toprak kayması, sel gibi durumlarda toprağın yer değiştirmesiyle mayınların da yer değiştirmesi söz konusu olabiliyor. Bu da tehlikeyi artırır.

Kara mayınını harekete geçiren bizzat kurbanın kendisidir. Mayınlar gömüldükleri yerde kendilerine temas edecek kişiyi veya canlıyı beklerler. O canlının teması sonucu patlayarak yaralanma ya da ölüme sebep olurlar. Üçüncü bir ihtimal yoktur. En temel insan hakkı olan yaşam hakkını, seyahat hakkını, ekonomik ve sosyal hakları, çevre ve hayvan haklarını, barış hakkını ortadan kaldıran silahlar olduğu için biz mayın sorununun bir güvenlik meselesi olmadığını, bir insan hakları sorunu olduğunu her zaman savunduk ve hep bu perspektiften çalışmalarımızı planlamaya çalıştık. Türkiye'de de

böyle bir kamuoyu oluşturmaya ve farkındalık yaratmaya çalıştık. Birçok sorunda olduğu gibi bütüncül bir bakış açısı yaratılmadığı zaman, sorunlarla ilgili doğru analizlerin ve çözüm önerilerinin oluşturulamayacağını düşünüyorum. Mayın meselesi de böyle bir mesele. Kadın sorununu, çevre sonunu, çocuk haklarını, ekonomik hakları, ekolojik dengeyi, birçok sorunu içeren bir mesele olması dolayısıyla bütüncül bir bakış açısı ve insan hakları perspektifiyle bu sorunun değerlendirilip çözüm önerilerinin ona göre üretilmesi gerektiğini düşünüyorum.

Dünyada mayın sorunu nedir? Biraz ondan bahsetmek istiyorum. Birleşmiş Milletler'in tanıdığı 193 ülke var sanırım. Bu ülkeler arasında 64 ülkede yüz milyonu aşkın kara mayını bulunmakta. 1990'ların başında bir sivil toplum örgütünün önderliğinde başlayan Mayın Yasaklama Kampanyası Nobel ödülü aldı. Bu, mayınla ilgili çalışan, insan haklarıyla ilgili çalışan dünyadaki birçok kuruluş tarafından desteklenen çok önemli bir kampanyaydı. Nobel Barış Ödülü aldıktan sonra kampanya, uluslararası bir sözleşme olarak karşımıza çıkan ve devletleri bu anlamda bağlayan Ottawa Sözleşmesi'yle sonuçlandı.

Ottawa Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanmış uluslararası bir sözleşme. Tıpkı İnsan Hakları Beyannamesi gibi, Çocuk Hakları Beyannamesi gibi. Ottawa Sözleşmesi bu anlamda önemli bir sözleşme, taraf devletlere stoklarındaki mayınları dört yıl içerisinde, sınırları içerisinde bulunan mayınları da on yıl içerisinde temizleme yükümlülüğü getiren bir sözleşme. Ayrıca mayınların üretilmesini, devredilmesini, satışını, yeniden edinilmesini, depolanmasını, elde tutulmasını yasaklayan bir antlaşma olması bakımından da çok önemli. Taraf devletler bu sözleşmeyi imzaladıkları zaman sınırlarındaki bütün mayınları temizleyeceklerini taahhüt etmiş olurlar.

164 devlet mayın yasaklama antlaşmasına taraf. Türkiye sözleşmeyi 2003 yılında imzaladı ve 2004 yılında Türkiye için sözleşme yürürlüğe girdi. 2004 yılında yürürlüğe girdiğine göre 2014 yılına kadar sınırlarındaki bütün mayınları temizlemek zorundaydı ama bunu yapmadı. Ottawa Sözleşmesi'ne taraf olduğu için Türkiye, Birleşmiş Milletler'e ne kadar mayın temizlediğini, ne kadarını temizlemediğini, neden temizlemediğinin gerekçelerini içerecek şekilde bir raporda sunmak zorunda. Gerekçeler de tabii ki ne oluyor? Güvenlik meselesi. "Türkiye'de bir 'terör' meselesi var. Bu sebeple güvenliğimi sağlamak zorundayım," gibi gerekçelerle mayınları temizlemediğini savundu ve Birleşmiş Milletler'den on yıl gibi bir ek süre talep etti. Birleşmiş Milletler de sekiz yıl ek süre verdi ve Türkiye şu anki duruma göre 2022 yılına kadar sınırlarındaki ve stoklarındaki mayınları temizleme yükümlülüğü altında.

2022'ye üç yıl kaldı. Hiçbir çalışma yapılmadı. 2014 yılında bazı bölgelerde ufak temizlikler oldu. Onu Türkiye'deki mayın meselesini konuştuğumuz zaman biraz daha açıklayıcı bir şekilde anlatmaya çalışacağım.

Şunu belirtmek istiyorum, Amerika ve Irak Ottawa Sözleşmesi'ne taraf ülkeler değil. Pentagon, kara mayını kullanma hakkını her zaman elinde bulundurmak istediğini bildirdiği için sözleşmeyi imzalamadı. Hindistan, Pakistan, Rusya, Burma ve Çin de sözleşmeyi imzalamayan ülkeler arasında. Zaten genelde imzalamayan ülkeler, mayın üreten ülkeler arasında da yer alıyor. On üç ülke anti-personel kara mayını üretiyor. Güney Kore, Kuzey Kore, Nepal, Pakistan, Rusya, Singapur, Amerika, Vietnam, Küba, Hindistan, İran, Burma ve Çin bu ülkeler arasında. Ottawa Sözleşmesi'nin önemli bir etkisi var ve tabii ki dünyada mayın sorunuyla ilgili çalışan örgütlerin çalışmalarının da bunda çok etkili olduğunu düşünüyorum. Kırk dokuz ülke mayın üretimini durdurduğunu açıkladı ve bu sayı gittikçe artıyor. Bu önemli bir şey. Amerika bu ülkelerden biri, mayın üretimini durduracağını söyledi. İsrail ve Nepal de bu ülkeler arasında. Ama İsrail'le ilgili yayınlanan raporlarda hâlâ üretimin devam ettiğiyle ilgili eleştirilerle karşılaşabiliyoruz.

Dünyadaki devletlerle ilgili durum böyleyken mayın sorunuyla ilgilenen çok önemli örgütler var. Bu örgütlerden de bahsetmek isterim. Çünkü ne tür çalışmalar yapılabileceğiyle ilgili ufuk açmak açısından önemli buluyorum. Bu örgütlerin yaptığı çalışmalar ve her yıl düzenli olarak yayınladıkları raporlar BM tarafından tanınıyor. BM her yıl Ottawa Sözleşmesi'ne taraf olan ülkelere raporlar alıyor. Bir de bu örgütlerin yayınladıkları raporlara göre o devletleri değerlendirme şansı buluyor. Bu örgütlerin çalışmaları ve yayınladıkları raporlar önemli olduğu için bu örgütlerle ilgili sizlerle biraz paylaşımda bulunmak istiyorum.

Cenevre Çağrısı diye bir örgüt var. Bu örgüt devlet dışı silahlı grupların savaş ve çatışma hali içinde insani ilkelere uymaları ve sivillerin korunmasını hedefleyen İsviçre merkezli bir örgüt. Savaşta özellikle cinsel istismarın yaşanmaması, mayınların yasaklanması, çocuk askerlerin önüne geçilmesi ve sivillerin korunması üzerine çalışmalar yapıyor. Cenevre Çağrısı Örgütü'nün çok önemli bir özelliği var: Devlet dışı silahlı örgütlerle antlaşmalar imzalıyor bu konularda. "Sen silahlı bir mücadele veriyorsun. Çatışma durumlarında çocuk asker kullanmayacaksın, cinsel istismarda bulunmayacaksın, mayınları kullanmayacaksın," gibi antlaşmalar imzalıyor. Bu örgüt de BM tarafından tanınıyor. Hatta 2006'da kara mayınlarının kullanılmamasıyla ilgili bizimle ilgili bir durum gelişti. 2006 yılında kara mayınlarının kullanılmamasıyla il-

gili, 2013'te de çocuk askerlerle ilgili PKK ile bir sözleşme imzaladı. Cenevre Çağrısı her yıl düzenli olarak sözleşme imzalayan bütün örgütleri denetliyor ve bu antlaşmanın hükümlerine uyulup uyulmadığıyla ilgili raporlar veriyor.

Kara Mayınları İzleme Komitesi de çok önemli örgütlerden biri. Bunlar da her yıl düzenli olarak yine taraf devletlerle ilgili çok önemli raporlar yayınlıyorlar ve bu raporları uluslararası kamuoyuna sunuyorlar. BM tarafından tanınan örgütlerden biri. Ottawa Sözleşmesi'nin gerekliliklerini yerine getirip getirmediikleriyle ilgili değerlendirmelerde bulunuyorlar. İnceledikleri ülkelerde mayın ve çatışma atıklarının sebep olduğu ölüm ve yaralanmaların bir datasını oluşturuyorlar ve ülkelerle ilgili yayınladıkları her rapor o ülkenin mayın sorununun boyutuyla ilgili çok önemli veriler veriyor. Uluslararası Mayın Kampanyası diye bir çalışmaları var. Bu kampanya 1998 yılında başlatılmış ve hâlâ devam ediyor.

Mines Advisory Group (MAG) silahlı çatışma ve şiddetten etkilenen bireyler için güvenli bir geleceği amaçlayan bir sivil toplum kuruluşu. Ana çalışma alanı mayınlar ve kırk ülkede çalışıyorlar. Mayın risk eğitimlerinden kamuoyu oluşturmaya, farkındalık oluşturmaya ve mayın temizliğine kadar birçok çalışma yapıyorlar. Çalıştıkları alanlarda özellikle ulaşamayan küçük, yoksul topluluklara ulaşarak o toplulukların, o insan gruplarının güvenli yaşam alanları oluşturmalarını sağlıyorlar. Çok uzun bir süredir Irak Kürdistan'ında bu bahsettiğim bütün çalışmaları uyguluyorlar.

Halo Trust Londra merkezli bir örgüt. Basında zaman zaman çok yer aldı. Leydi Diana'nın kuruluşuna öncülük ettiği vakıflardan. Ana çalışma alanı mayın temizliği ve bu temizlenen alanlardaki, köylerdeki yaşamın yeniden kurulmasına ilişkin çalışmalar yapıyorlar. Mayınlı bölgeleri temizliyorlar ve aynı zamanda orada tekrardan tarım yapılması, yaşam alanlarının yeniden kurulması ya da temizlenen bölgenin özelliğine göre ne tür faaliyetler yapılabileceğinin yerel halkla birlikte belirlenmesi gibi faaliyetlerle orada tekrar yaşamı oluşturmaya çalışıyorlar.

Survivor Corps da savaş ve çatışmadan hayatta kalan insanların *network*'ünü sağlayan bir girişim ve bir ağ çalışması. Ottawa Sözleşmesi'nin oluşmasını sağlayan kampanyaya da öncülük etmiş örgütlerden biri. Bu da Amerika merkezli bir örgüt.

Devletlerin durumu, dünyadaki mayın sorununun boyutları ve ne tür çalışmalar yapıldığını bu şekilde özetleyebilirim size. Türkiye'deki meseleye geçmeden önce bu konuda paylaşmak ve sormak istediğiniz bir şey var mı?

Katılımcı: *Ottawa Sözleşmesi'ne uymayan devletlere bir yaptırım uygulanabiliyor mu?*

Bu uluslararası sözleşmelerin şöyle bir özelliği var. Bağlayıcılığı olan sözleşmeler ama yaptırım gücü olmayan sözleşmeler. Hukukçu arkadaşlar bunu çok daha iyi bilirler ama sonuç itibarıyla BM bir devletler topluluğu ve diğer büyük yapılarda da aynı sorun var. Ottawa Sözleşmesi gibi bir sözleşmenin çıkması bizim için önemli bir referans noktası. Bu sorunu değerlendirirken, eleştirirken bir şeyi referans almamız lazım. Türkiye devletini eleştirirken, çözüm önerileri sunarken Ottawa Sözleşmesi'ni esas alıyoruz. Bu sözleşme, “Şu taahhütlerde bulundu, şunları yapacağını taahhüt etti ama yapmadı, şu tarihe kadar yapması gerekiyordu ve yapmadı,” deme hakkı veriyor bize. Çok büyük yaptırımları yok ama önemli bir bağlayıcılığı var. BM genelde tavsiye kararlarında bulunur devletlere. “Sen şunu taahhüt ettin, bu taahhüdünü yerine getirmelisin,” diye tavsiye kararlarında bulunur.

Ben yine de çok önemli ve etkili olduğunu düşünüyorum. Çünkü bu dünya sisteminde tutunacak başka bir şey yok gerçekten. Neye göre biz eleştireceğiz? Şu an elimizde bu sözleşmeler varsa bunları kullanmamız gerekir ve bunları kullanarak bir baskı unsuru oluşturabiliriz. Kamuoyunu buna göre şekillendirebiliriz diye düşünüyorum.

Yaptırımlar da şöyle olabilir. Devletler arasında bir sürü farklı ilişkiler var. O ilişkilerde gündeme gelebilir. Ticari anlaşmalarda gündeme gelebilir. Sonuç itibarıyla Türkiye’de mayın sorununa ilişkin taahhüt edilenler yerine getirilmiyorsa bu ülkenin güvensiz bir ülke olduğu anlamına gelebilir. İşte bu durum ticari, ekonomik anlaşmaları vs. bir sürü şeyi etkileyebilir. O yüzden devletler üzerindeki bağlayıcılığı bu anlamda önemli. Çünkü başka başka ilişkileri de etkiliyor. Ayrıca bir ülkenin uluslararası arenada prestijinin ve güvenilirliğinin zedelenmesi de devletler arasında önemlidir.

Katılımcı: *Bu sözleşmeye imza atmış ülkelerde, mayından zarar görmüş vatandaşların hak talep etme ihtimali var mıdır?*

Şöyle var: Her ülkede, hukuk kuralları çerçevesinde vatandaşların hak arama söz konusu. Türkiye’de iç hukuku tüketip ondan sonra Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne (AİHM) başvurmak gibi bir hakkınız var biliyorsunuz. Ondan sonraki olumsuz sonuçlara göre AİHM’ye başvurup bir hak talebinde bulunabilirsiniz. Ama Türkiye’deki mayın sorunu şöyle... Mesela biz 2006’da Hakkâri’de bir çalışma yapmıştık. Orada mayından zarar görmüş bir insanla konuştuk. Bacağını kaybetmişti. Tazminat davası açtığını ve davadan sonra

cezalandırıldığını söylemişti. “Nasıl cezalandırıldınız?” dediğimde, “Devlet malına zarar vermekten,” demişti. Böyle absürt şeyler de olabiliyor Türkiye’de.

Katılımcı: *Ottawa Sözleşmesi, BM sözleşmesi olduğu için sanırım şu an bireysel başvuru yapılamıyor ama ilerleyen süreçlerde bireysel başvuru yolu açılabilir tabii ki. Türkiye eğer 2022 yılına kadar bu mayınları toplamazsa bunun münferit bir olay olmadığı, sürekli etkileri olan bir olay olduğu kamuoyuna duyurulacak ve mayınla ilgili bir sorun yaşandığında AİHM’ye gidildiğinde devletin objektif ve makul bir neden sunma alanı inanılmaz daralacak. Çünkü AİHM diyecek ki: “Sen bu sözleşmeye tarafsın ve yükümlülüklerini yerine getirmemişsin. Dolayısıyla senin ileri sürdüğün bu teorilerini kabul etmiyorum.” Bunu diyebilme olanağı sağlayacak. Bireysel başvuruya da böyle bir etkisi olabilir. Ayrıca bir de BM’nin Medeni Sözleşmeler diye genel bir sözleşmesi var. Orada da İnsan Hakları Komitesi’ne başvurulabiliyor ve burada da etkili bir sonuç alınabilir. Doğrudan değil ama dolaylı olarak Türkiye’ye etkisi olabilir. Açıkçası ben şaşırdım Türkiye’nin böyle bir sözleşmeyi imzalamış olmasına. O dönemin siyasi konjonktürü de etkili olmuş olabilir.*

İnsan Hakları Beyannamesi’ni de imzalayan ülkelerden biridir.

Katılımcı: *Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesi’ni de AKP hükümeti gelir gelmez imzaladı. Kendi Kaderini Tayin Hakkı bile var sözleşmede.*

İnsan Hakları Beyannamesi’nde de çekince koyduğu maddeler var. Çocuk Hakları Sözleşmesi’yle ilgili de yine çekinceli maddeler var.

Türkiye’de mayın ve çatışma atıkları sorunu nasıl yaşanıyor? Ona bakmaya başlayalım. Aşağıdaki tablo sorunun boyutlarını gösteriyor.

Tablo 1: Sınır bölgelerinde bilinen mayınlar

Sınır	Mayın sayısı	Döşenme Tarihi	Arazi Sayısı	Arazinin Büyüklüğü
Ermenistan sınırı				
Ardahan	9724	1994	15	597.225
Iğdır	132	1994	6	32.000
Kars	10.578	1993	22	662.285
Azerbaycan sınırı				
Iğdır	2.994	1997	1	85.800
Ağrı	113.294	1993-1998	122	6.797.790
İran sınırı				
Hakkari	11.625	1990-1993	239	1.180.000
Iğdır	41.151	1993-1996	13	3.359.380
Van	32.504	1990-1993	133	2.984.640
Irak sınırı				
Hakkari	15.223	1990-1998	316	1.526.130
Şırnak	53.823	1990-1993	399	4.391.399
Suriye sınırı				
Gaziantep	218.891	1955-1960	681	55.200.000
Hatay	41.676	1955-1960/1993-1997	191	23.700.000
Mardin	164.387	1955-1960/1993-1997	231	54.000.000
Şanlıurfa	190.495	1955-1960	168	57.600.000
TOPLAM	906.497		2.537	212.116.659

Tablo; Türkiye Mayın Yasağı anlaşması 12. Taraf devletler toplantısı başkanlık ofisi tarih uzatılması talebi raporu (29 Mart 2013) kaynak alınarak oluşturulmuştur.

Bunlar Türkiye’de mayın tarlalarının bulunduğu alanlar. Biz bu verileri kendimiz oluşturmadık. Bunlar devletin sunduğu raporlar ve Mayın İzleme Komitesi’nin hazırlayıp BM’ye sunduğu raporlardan alınmış gerçek rakamlar. Türkiye’de mayınlama işlemi ne zaman başladı? 1950’li yıllarda, Adnan Menderes döneminde Suriye sınırında yasadışı sınır geçişlerini ve ticaretini, “kaçakçılık” olarak tanımlanan faaliyetleri engellemek için Suriye sınırı Hatay ve Gaziantep hududundan başlayarak mayınlanmaya başlandı.

Aşağıdaki tabloda iller bazında ne kadar arazi büyüklüğünde, kaç tane arazide ne kadar mayın sayısının olduğu ve döşenme tarihlerinin yer aldığı bir tablo var.

Gaziantep, Şanlıurfa, Mardin, Hatay'da 1955 yılında mayınlanma başlıyor ve 1997'ye kadar bu alanların mayınlanması devam ediyor. Zaten Türkiye'de mayınlar bütün kara sınırlarında bulunuyor. Gürcistan, Ermenistan, İran, Irak ve Suriye sınırı tamamıyla kara mayınlarıyla korunmakta. Zaten sınır güvenliğini sağlamak için mayınları kullanıyoruz savunması bu şekilde geliştiriliyor. Ama tabloya baktığımızda iç bölgelerde bulunan yerleşim bölgelerinde de mayınlı alanların olduğunu görüyoruz. Siirt, Bitlis, Batman, Diyarbakır, Bingöl, Tunceli sınırda olmadığı halde mayın tarlalarına sahip iller arasında yer alıyor.

Tablo 2: Mayın tarlaları

Bölge (il)	Mayın Sayısı	Döşenme Tarihi	Arazi Sayısı	Arazinin Büyüklüğü
Batman	284	1993-1994	15	11.000
Bitlis	853	1993-1997	75	455.000
Siirt	1416	1991-1993	36	125.000
Bingöl	2387	1994-1997	59	275.000
Diyarbakır	3636	1993-1997	38	75.700
Kars	10.578	1993	22	662.285
Ardahan	12.004	1993	19	1.035.225
Tunceli	12.189	1993-1995	156	700.000
Van	32.614	1991-1993	143	3.038.140
Hatay	41.676	1955-1997	191	23.200.000
Iğdır	44.277	1994-1996	20	3.472.190
Hakkari	74.502	1991-1998	809	2.730.125
Ağrı	113.294	1993-1998	122	6.797.730
Mardin	166.960	195-1997	247	54.090.000
Şanlıurfa	190.495	1955-1960	168	57.800.000
Gaziantep	218.891	1955-1960	681	55.200.000
Şırnak	77.887	1991-1998	719	4.754.882
TOPLAM	1.003.943		3.520	214.737.307

Tablo; Türkiye Mayın Yasağı anlaşması 12. Taraf devletler toplantısı başkanlık ofisi tarih uzatılması talebi raporu (29 Mart 2013) kaynak alınarak oluşturulmuştur.

Katılımcı: *Mesela tarla dediğiniz alanlar şehrin hangi noktasında? Ya da Diyarbakır'da mayının döşeli olduğu alan neresi?*

Onlardan da bahsedeceğim. Zaten en büyük sorun bu. Sınırı biliyoruz. Sınırlar zaten en tehlikesiz bölge çünkü tel örgülerle çevrilmiş, mayınlı alan olduğu herkes tarafından biliniyor. Ama şehirde nereler, hangi alanlar mayınlı döşenmiş? Biz bunu ancak...

Katılımcı: *Amaç ne? Oradaki hassasiyet ne?*

Ondan da bahsedeyim. Sınırların iç bölgelerindeki mayınlar zaten şu anda siviller ve vatandaşlar için çok büyük tehlike arz ediyor. Çünkü nerelerin mayınlı olduğunu bilmiyoruz. Peki nasıl bilip fikir yürütebiliyoruz? Ne yazık ki patlama olaylarına göre fikir yürütebiliyoruz. Bir canlının zarar görmesi, bir insanın ölmesi veya yaralanması gerekiyor nerelerin mayınlı olduğunu anlamamız için. Tabii sivil toplum örgütleri ve bu meselelerle ilgilenen insanlar bu işin peşini bırakmıyorlar ve bazı araştırmalar içine giriyorlar. Mesela Diyarbakır'da neresi mayınlı? Boşaltılmış köylerin çevreleri. Tarihlerle baktığımızda...

Demin mayın sorununun birçok sorunu kapsadığından bahsetmiştik. Mayın, patlamasıyla birlikte patladığı yerdeki toprağın yapısında bir bozukluk yaratır. Yayıdığı kimyasal maddelerle o toprağın yapısını bozar. Havaya yaydığı duman ve kimyasal maddelerle havanın kirlenmesine sebep olabilir ve çevre kirliliğini beraberinde getirir. Mayına sadece insanlar değil hayvanlar da temas eder. Çünkü ayırmaz kurbanın kim olduğunu ve hayvanların telef olmasına sebep olur. Mesela 1990'lı yıllarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu dediğimiz Kürtlerin yoğun yaşadığı Kürdistan bölgesinde çok fazla hayvan mayından dolayı telef oldu.

1980'den sonra Türkiye'de mayın sorununun içine bir de Kürt sorunu boyutu giriyor. 1980'li yıllardan sonra, özellikle 1990'larda sınırların iç bölgelerinde Kürtlerin yoğun olduğu ve çatışmaların yoğun olarak yaşandığı bölgeler mayınlanmaya başlandı. Hassasiyet ne diye sordunuz ya, buradaki hassasiyet bu: Kürt sorunu. Mayın sorununun boyutlarını daha iyi anlamak açısından bu tarihlerin çok önemli olduğunu düşünüyorum. Daha önce bahsetmiş olduğum Kara Mayınları İzleme Komitesi'nin 1999'da yayınladığı Türkiye'ye yönelik çok önemli bir raporu vardı. Bu raporda, Türkiye'de mayının hem devlet güçleri hem de devlet dışı silahlı güçler tarafından kullanıldığı yer alıyor. Ayrıca Türkiye'nin resmi kayıtlarında, raporlarında vardır, 1957-1998 arasında 936.663 yani bir milyona yakın mayını sınırlarına döşediğini kendisi bildirmiştir. Türkiye'de depolarda şu anda imha edilmesi gereken üç milyon mayın bulunmaktadır. Mesela Tunceli dediğimiz Dersim ilinin sınırla hiç alakası yok. Sınırdan çok uzak bir bölge olmasına rağmen devlet tarafından tespit edilmiş, raporlara girmiş 10.557 adet mayın

Dersim sınırında bulunuyor ve şu anda 12.000 civarında. Mesela 2010'da 97 sivil mayın ve çatışma atıklarından kaynaklı patlamalardan dolayı hayatını kaybetti. Bunların 26'sı çocuk, 41'i yetişkin sivil. Çocukların 19'u mayınlarla oynarken hayatını kaybetti. Kürt çocukları bunları oyuncak zannedip o masum meraklarına yenik düşüp mayın ve çatışma atıklarını kurcaladıkları zaman ya hayatlarını ya da bir uzuvlarını kaybediyorlar. Yanlış hatırlamıyorsam 2006'da –Doğan Güneş miydi?– genelkurmay başkanı bir basın açıklamasında, “Biz mayın haritamızı kaybettik!” gibi vahim bir açıklama yapmıştı.

2000'li yıllara geldiğimiz zaman 2013 yılında başlatılan barış süreci... Ben her zaman çok önemli bir süreç olduğunu düşünüyorum ve o sürece çok acil bir şekilde dönülmesi gerektiğini düşünüyorum, daha planlı, daha programlı, daha samimi bir şekilde tabii. Barış sürecinin askıya alınmasıyla bölgemizde çatışma hali yeniden başladı. Başlayan bu şehir çatışmalarıyla birlikte Sur, Cizre, Şırnak, Nusaybin, Silopi ne halde biliyoruz. Birçok mahalle yıkılıp yok oldu, ciddi çatışmalar yaşandı. Yüzlerce, binlerce insan göç etmek zorunda kaldı. Bunu neden tekrar hatırlatıyorum? Bu alanlar çatışma atıklarından temizlenmedi. Çatışmalar bittikten sonra Cizre'de, Nusaybin'de çocukların buldukları, topladıkları, satmak üzere topladıkları ya da meraklarıyla oynamak için topladıkları birçok cisim patladı ve birçok çocuk bu sebeple hayatını kaybetti. 2017 raporuna göre Türkiye'de mayın ve çatışma atıklarından 42 kişi zarar gördü ve bunların 23'ü çocuktu. Yani zarar gören insanların ortalama yarıya yakını ne yazık ki hep çocuklar oluyor ve bunlar genellikle 7-14 arası çocuklar.

Sınır bölgelerindeki mayınları da biraz göstermek isterim. 1955'te başladığı söyleniyor. Suriye, Irak, İran, Azerbaycan ve Ermenistan kara sınırları tamamıyla mayınlarla döşeli ve sınırlarda 906.497 adet mayın bulunuyor. Bir milyona yakın mayın var demiştik. Geriye kalan 100.000 adet mayın sınırların iç bölgesinde. Ottawa Sözleşmesi'nden bahsettim. Bununla ilgili neler yapmak gerekiyor? Nihai olarak bu sorundan kurtulmanın tek yolu bütün mayınların temizlenmesi. Fakat çok ciddi bir mayın varlığından ve geniş bir alandan söz ediyoruz. Birçok sorunu kapsayan bir sorundan bahsediyoruz. Özellikle Kürt sorunu. Zaten mayın sorununun çözümünün ertelenmesi için çok önemli bir faktör.

Peki, bu mayınların temizlenmesini bekleyene kadar biz, insanların ölmesine göz mü yumacağız? Tabii ki hayır, mayınlar temizlenene kadar yapılabilecek çok şey var. Ottawa Sözleşmesi'nin Türkiye devletine yüklediği yükümlülükler var. Bunları yerine getirmesi için bir çaba içerisinde olmak, bir baskı oluşturmak... Bunun dışında sivil toplum örgütleri, duyarlı insanlar olarak da yapılabilecek çok şey var.

Türkiye'nin yaptıklarını bitirdikten sonra, “Bizler neler yapabiliriz?” sorusuna geçmeden önce şundan da bahsetmek istiyorum. Ottawa Sözleşmesi imzalan-

dıktan sonra Savunma Bakanlığı bünyesinde 2015'te Mayın Eylem Merkezi diye bir merkez kuruldu. Bu merkezde, mayın faaliyet planını oluşturmak, bunları uygulamak, mayın temizleme standartlarını yayınlamak, mağdurlar için iyileştirici önlemler almak, mayın faaliyeti gibi bilgi yönetim sistemini kurmak ve işletmek, kamuoyunu bilgilendirmek gibi görevlerin tanımlandığı yönetmelik bile oluşturuldu. Bu merkez kuruldu ama henüz hiçbir çalışma yapmadı.

Türkiye'de başka neler oldu? Bir de Mayın Yasası diye tanımlanan bir yasa çıkarıldı. Aslında bunun mayınla hiçbir alakası yok. Sadece Suriye sınırındaki 600 km olarak tanımlanan ve en fazla mayının bulunduğu alanın temizlenme biçimiyle ilgili düzenlemeleri kapsayan bir yasa oldu bu. Hatta basında çok yer almıştı. İsraili şirketlere devrediliyor Suriye sınırındaki verimli topraklarımız gibi tartışmalarla gündeme gelmişti. Bu böyle bir yasa. Mayın mağdurlarına ilişkin hiçbir düzenleme bulunmuyor, bunlardan hiçbir şekilde bahsetmiyor. İran, Irak, Ermenistan ve diğer sınırlarda bulunan mayınlar hiçbir şekilde bu yasanın kapsamına girmiyor. Sadece Suriye sınırındaki mayınların nasıl temizleneceğine ilişkin düzenlemeleri kapsıyor. 2000'li yıllarda Suriye sınırında çok az bir bölüm temizlendi ve bu Suriye Savaşı, çatışmalar gerekçe gösterilerek temizleme işlemleri durduruldu.

Tablo 3: Askeri tesisler etrafında bilinen mayınlar

Bölge (il)	Mayın Sayısı	Döşenme Tarihi	Arazi Sayısı
Batman	284	1993-1994	15
Siirt	1476	1991-1993	36
Bingöl	853	1993-1997	59
Diyarbakır	3636	1993-1997	38
Ardahan	2280	1993	4
Tunceli	12.189	1993-1995	156
Van	110	Bilinmiyor	5
Hakkari	47.654	Bilinmiyor	71
Mardin	2.573	1993-1994	16
Şırnak	24.064	Bilinmiyor	162
TOPLAM	97.446		637

Tablo; Türkiye Mayın Yasası anlaştıması 12. Taraf devletler toplantısı başkanlık ofisi tarih uzatılması talebi raporu (29 Mart 2013) kaynak alınarak oluşturulmuştur.

Mayının Kürt sorunuyla ilişkisini anlatan bir tablo var yukarıda. Bölgemizde bulunan askerî tesislerin etrafı da mayınlı. Türkiye'nin başka hiçbir bölgesinde hiçbir karakolun, askerî tesisin etrafında mayın yoktur ama şu gördüğünüz tabloda yer alan karakolların, emniyet ve askerî tesislerin etrafı mayınla döşelidir. Diyarbakır, Batman, Siirt, Mardin, Tunceli, Bingöl, Bitlis, Ardahan, Hakkâri, Şırnak ve Van; çatışmaların en çok yaşandığı bölgeler.

Katılımcı: *Şehir içindeki kurumların da mı etrafı mayınla çevirili?*

Evet, mesela Hakkâri ve Şırnak'ta.

Katılımcı: *Diyarbakır şehir merkezinde bulunan Bağlar Karakolu'nun etrafı mayınla mı döşeli?*

Yok, Diyarbakır Bağlar Karakolu değil ama kırsal alanlarda bulunan askerî tesislerin etrafında var. Bu tablo bize bunu anlatıyor. Mesela Hakkâri ve Şırnak'ta genelde karakollar tepelerde kuruluyor. Oradaki komutanlıkların, askerî tesislerin etrafı mayınla döşeli. Zaten o tepede karakolların çevresine döşenen mayınlar –Hakkâri ve Şırnak'ta toprak kayması çok olur, özellikle kar yağışı fazla olduğu için– toprak kaymasıyla birlikte aşağı doğru kayar.

Katılımcı: *2013 Barış Süreci aynı zamanda devletin kale-kol yapımına da ağırlık verdiği bir süreç olmuştur. Bu kale-kolların çevresinde de mayınlar bulunuyor mu? Bu konuda bir bilginiz var mı?*

Kale-kollar zaten yerin altına doğru inşa edilen yapılar. Şırnak ve Hakkâri'de gördüm. Büyük bir kısmı yer altında bulunuyor ve üst kısımda çok az bir bölüm var. Bütün karakollar kale-kollara çevrilmedi. Onların etrafında mayın var mı bir fikrim yok ama zannetmiyorum. Çünkü daha çok yer altına doğru bir yapı olduğu için farklı bir korunma mekanizması olabilir. Ama diğer karakolların birçoğunda var. 97.000 mayın bu karakolların, askerî tesislerin çevresinde bulunuyor.

Katılımcı: *Temizleme maliyetinin çok yüksek olduğunu söylediniz. Silah olarak ucuz ama temizlemesi maliyetli. Temizleme aşamasında Türkiye ya da başka ülkeler fark etmez, bunun masraflarını kimler karşılıyor? BM'den mi para geliyor yoksa devletlerin kendileri mi karşılıyor? Az önce bize örnek olarak verdiğiniz o gruplardan mı geliyor? Bu sorumluluk kimde var? Bir de şunu merak ediyorum. En azından şimdiye kadar olmadıysa da bundan sonra mesela Kürt meselesiyle ilgili güven arttırıcı bir önlem olarak mayınların temizlenmesi ya da belli bölgelerden çıkarılması barış inşasında işe yarar mı ya da başka ülkelerde denendi mi? En azından Diyarbakır'ın,*

Van'ın bir kısmının temizlenmesi gibi.

Demin bahsettiğim örgütler, sivil toplum örgütleri ve bunlar fonlarla, BM fonlarıyla desteklenebilen örgütler. Mayın temizliği hakikaten maliyetli ve çok ciddi uzmanlık gerektiren bir iş ve mayın temizleme yöntemlerinin de çok iyi belirlenmesi gerekiyor. Toprağın yapısını bozmadan, çevreye zarar vermeden dünyada denenmiş birçok model var.

Bir defa devletler mayınları nasıl temizleyeceklerine dair bir eylem planı oluşturmali. Her devlet kendi sınırları içerisindeki mayınlardan sorumludur. Zaten Mayın Yasası'yla yapılmak istenen buydu. "Mayın temizliğini nasıl bir yöntem ve sistemle yapacağız? Bir şirkete mi devredelim ya da Savunma Bakanlığı bünyesinde kendi imkânlarımızla mı temizleyelim?" gibi devlet böyle bir düzenleme yapma girişiminde bulundu. Bu artık devletlerin kendi inisiyatifine kalmış. Uluslararası sözleşmelerin de mutlaka tanıyabileceği imkânlar olacaktır ama sorumluluk devletin kendisinde. Artık o mayının temizlenmesiyle ilgili maliyeti bulmak da onun sorumluluğunda.

Katılımcı: *Tamamen temizleyen birçok ülke var değil mi?*

Tabii tabii... Avrupa bu işi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bitirdi. Birbirleriyle savaştan vazgeçtiler. Öncesinde Avrupa Ekonomik Topluluğu olan, sonra Avrupa Birliği'ne dönüşen bir birlik oluşturarak birbirlerini destekleyen çok önemli bir mekanizma kurdular. Ama demin bahsettiğimiz ülkelerde çok fazlaıyla yaşıyor. Mesela Afganistan'da çok ciddi bir temizleme işlemi yapıldı. En son Mozambik, ülkesindeki tüm mayınları temizlediğini ilan etmişti.

İkinci sorunuza gelirse, bu çok önemli bir yaklaşım olur. Özellikle Barış Süreci'nde biz de raporlarımızda dile getirmeye çalıştık. İki yıllık süreçte çatışmalardan kaynaklı ölümler olmadı ama Kürt çocuklar ölmeye devam etti. Çünkü mayınlar demin bahsettiğimiz bütün özelliklerinden dolayı ne yazık ki barış süreçlerini tanımayan silahlar. Güven artırıcı, gergin ortamın ve insanların kendini güvende hissetmesini sağlayacak önlemler açısından mayınların temizliği tabii ki çok önemli ve dünyadaki diğer ülkelerde de çok uygulanan bir model.

Şunu özellikle belirtmek istiyorum, size anlattığım hiçbir şeyi ben söylemiyorum. Devletin raporlarına resmî olarak geçmiş. Devlet 1989-1992 arası gibi üç yıllık kısa bir dönemde güvenlik gerekçesiyle Doğu ve Güneydoğu'daki güvenlik tesislerinin etrafına 39 bin mayın döşediğini raporlarında beyan etmiştir. Yine 1990'lara geldiğimizde köylerin boşaltılması, zorunlu göçlerin

yaşanması sonucu boşaltılan birçok köyün etrafına da mayınlarla döşendi. 2000’li yıllarda Köye Geri Dönüş Yasası çıkartılmıştı. Köylülerin tekrar köylerine dönmesine yönelik bazı düzenlemeler yapıldı. Birçok insan bu mayınlardan dolayı köylerine dönemedi. Yine resmî bir rakamdan bahsedeceğim. TBMM İnsan Hakları Komisyonu’nun 1994’te hazırladığı bir rapor vardı ve yirmi ilde 905 köy ve 2523 mezranın boşaltıldığını bu raporda görebiliyoruz. Bu alanlardan bir buçuk-üç milyon arası insan göç etmek zorunda kaldı. 3428 yerleşim yeri çok önemli bir rakam, çok önemli bir alandan bahsediyor ve bu alanların çoğunun mayınla döşeli olduğunu da bize anlatıyor.

Geçen ay Dersim’de bir olay yaşandı. İki çocuk hayatını kaybetti. O çocuklar aileleriyle birlikte yaylaya gitmişlerdi ve yaşadıkları çadırın ne kadar uzağına gidebilirlerdi ki? Çok uzaklaşmamışlardı ama bir çatışma atığıyla karşılaştılar. Onu kurcalamaları sonucu iki çocuk hayatını kaybetti. Mera, hayvan otlatma olarak kullanılan alanların çoğunda mayınların olduğunu biliyoruz. Telef olmuş hayvanların olması o bölgede mayın olduğu anlamına geliyor. Aynı zamanda dönem dönem güvenlik bölgesi ilan edilen alanlar var. “15 gün bu bölgelere girilmeyecek, yasaklanmıştır,” gibi sürekli haberlerde izleyebiliyoruz. Mesela bu bölgeler de, bu anlamda hem çatışma atıkları hem mayınlar anlamında çok ciddi tehlike arz ediyor. Daha önceki rakamlara, tarihlere baktığımız zaman, 1990’lı yıllardan sonra mayın döşeme işlemleri bitmiş gibi bir görüntü var. Fakat ben böyle olduğunu düşünmüyorum, inanmıyorum. Mayın döşeme işlemlerine sürekli devam edildiğini düşünüyorum.

En önemli sorun ve çözüm noktası mayınların temizlenmesi dedik. İç bölgelerde bazı alanlar temizlendi ama iç bölgelerde 100 bine yakın mayın olduğunu düşündüğümüz zaman çok az bir kısmının temizlendiğini görüyoruz. Ermenistan sınırında 128, İran sınırında 3800 ve Hakkâri gibi bir bölgede 19 mayın temizlemişler. Irak sınırında 16, Suriye sınırında 430, Mardin ve Şanlıurfa’da 330 mayın temizlenmiş. Temizlenen mayın sayısı 25 bin olarak görünüyor.

Tablo 4: Temizlenen mayınlar

Bölge (il)	Mayın Sayısı	Arazi Sayısı	Arazinin Büyüklüğü
İç Bölgeler			
Batman	182	-	11.000
Siirt	172	-	125.000
Bingöl	2111	-	275.000
Diyarbakır	2879	-	75.700
Ardahan	1893	-	438.000
Tunceli	5170	-	710.000
Hakkari	1977	-	48.500
Mardin	1661	-	23.985
Şırnak	3936	-	90.000
Ermenistan sınırı		-	
Kars	128	-	363.463
İran sınırı		-	
Ağrı	3800	-	2.615.648
Hakkari	19	-	
Irak sınırı			
Şırnak	16	-	-
Suriye sınırı			
Gaziantep	430	3	872.622
Mardin	330	2	270.500
Şanlıurfa	-	1	7.175
TOPLAM	25.047	6	1.150.279

SORU – CEVAP VE TARTIŞMA BÖLÜMÜ

Katılımcı: *Sivil kayıpların, çocuk kayıpların olduğunu söylediniz ki biz de biliyoruz, görüyoruz. Peki, sivillerin bu noktada kendilerini korumak için yaptıkları bir şey var mı? Hükümet Kadın filmindeki eşiği salma olayı aklıma geliyor. Onların gerçekten böyle bir uygulamaları var mı? Çünkü kaçakçılık yapan insanlar var. Denk gelmiş, görüşmüş de olabilirsiniz. Onlar korunmak için ne tür yöntemler izliyorlar?*

Maalesef hayvanlar kullanılıyor. Eşekler, katırlar önden sürülerek onların takip ettiği yollar bir şekilde bir korunma biçimi oluşturulabiliyor. Ama “kaçakçılık” dediğimiz, nasıl tarif edebileceğimi bilmiyorum, insanların geçimi

nihayetinde. Hangi alanların mayınlı olduğunu biliyorlar. Zaten sınırlarda o faaliyeti yürütüyorlar. Kendilerinin geliştirdiği bu tür yöntemler var. Ama asıl mevzu sınırların iç bölgelerinde yaşayan sivillerle ilgili. Siz orada hangi bölgenin mayınlı olduğunu dediğim gibi patlamalara bakarak biliyorsunuz. Acı sonuçlar sonucunda bir deneyim kazanıyorsunuz. O bölgenin ne kadarı, hangi alanlar mayınlı, ne kadar mayın döşenmiş, bunu bilemiyorsunuz. Bu tamamıyla tesadüflere kalmış bir durum olduğu için zaten çok ciddi bir insan hakları sorunu olarak karşımıza çıkıyor. Hayvan hakları sorunu, çevre sorunu, birçok sorunu için içine aldığı daha önce de belirtmiştim.

Şöyle yöntemler de var. Biz bunu çalışmalarımızda da uyguluyoruz. Bu bölgelerde yaşayan insanlar şunu biliyor. Bir tümsek varsa, bir toprak kazılmış ve tümsek oluşturulmuşsa, ölmüş hayvanların bulunması orada mayın olabileceğinin işareti olabilir. Yine toprağın dışına taşmış bir tel, metal parçası varsa bir bombaya ait metal parçası olduğunu görebiliyorlar. Boyalı ve üst üste konulmuş taşlar başka bir işaret olabilir. Ağaçlara takılmış metal parçaları, otlar arasındaki ip ve tel, bubi tuzaklarına ait olabilir. Toprak yüzeyinde ipe bağlı para ve yüzük gibi cisimler bombalara ait olabilir. Tabii onun için de ne yapmak lazım? Yürünen alanın sürekli kontrol edilmesi lazım. Böyle bir dikkat de günlük hayat içerisinde olabilecek bir şey mi, açıkçası bilemiyorum.

Katılımcı: *Çatışma atıklarının kime ait olduğu tespit edilebiliyor mu? Çünkü bir yandan şunu söyleyebilir devlet, sorumluluktan kaçmak için: “Bunları ben döşemedim. Bunları benim mücadele ettiğim örgütler döşedi.” “Terörle mücadele ediyorum ve bunun bazı zorlukları var,” gibi şeylerin altına sığınabiliyorlar mı? Bununla ilgili hem örgütlerin hem de devletlerin döşedikleri arasında bir fark görülebiliyor mu mayınlarla ilgili?*

Devlet bunu her zaman söylüyor ve söyleyecek. En son Dersim’deki olayda iki çocuk hayatını kaybetti. “Terör örgütünün döşediği” mayınlardan kaynaklı denildi ki oradaki olay bir mayın olayı değildi. Patlamamış bir mühimmatın patlaması sonucu gerçekleşen bir olaydı. Örgütün döşediği mayın veya örgüte ait bir patlayıcı olması sorunu masumlaştırmıyor ve haklılaştırmıyor. Açıkçası ben böyle bir tartışma içine girmenin bizi sorunun asıl muhatabından ve sorunun ana temasından uzaklaştıracığını düşünüyorum. Mayını kimin döşediği beni ilgilendirmiyor. Bana zarar verdiği gerçeğini değiştirmiyor. İnsan hakları söz konusu. Benim muhatabım devlettir ve devlet kendi vatandaşının yaşam güvenliğini sağlamak durumdadır. Hani mayını kim, nereye döşemiş sorusuyla ne ilgileniyorum ne de açıkçası merak ediyorum.

Bu ülkede bir çatışma hali yaşıyorsa, mayınlar döşeniyorsa, devletin bu ülkedeki sorunların çözümüne yönelik antidemokratik yaklaşımından, sorunu doğru çözecek yöntemleri geliştirmemesinden kaynaklıdır. Bu devletin sorunudur ve onun çözmesi gerekiyor.

“Bu örgütün döşediği, bu devletin döşediği mayın” gibi bir kısır tartışmaya girersek o işin hak boyutundan uzaklaşmış oluruz. Devlet de örgüt de mayın kullanmamalıdır, mayın kullanmak bir suçtur. Asıl sorumlunun sorumluluklarını yerine getirmesini engelleyecek fırsatlar tanımış oluruz diye düşünüyorum. Mayınlarla ilgili böyle bir tespit yapamazlar ama kullanılan silahlarla ilgili bazen o tip tespitler yapabiliyorlar.

Katılımcı: *Şöyle bir etkisi oluyor sonuçta: “Yapmadım, mücadele ediyorum,” ve saire diyerek üzerindeki baskıyı azaltmaya dönük uluslararası kamuoyu oluşturabiliyor.*

Bence oluşturmıyor. Çünkü sonuç itibarıyla Ottawa Sözleşmesi’ni imzaladı. Sen kendi yükümlülüklerini önce yerine getir. Bu mayınları örgüt de döşemişse yine devlet temizlemek zorundadır. Biz kimin döşediğini bilemeyiz ve bizim sorunumuz da o değil. Bizim sorunumuz mayın tarlaları nerede var? Sivillere ne tür zararlar veriyor ve bununla ilişkili ne tür önlemler alınmalı? Yani bu sorun nasıl çözülmeli noktasıdır bana göre.

Katılımcı: *Şu açıdan da önemli değil mi, Ottawa Sözleşmesi üzerinden devletler denetim altına alınıyor ya da en azından bir şekilde denetim altına alınmaya çalışılıyor. Ama Cenevre Çağrısı diye bir örgüt de var ve bunlar bir şekilde örgütlerin mayınlardan uzak durmasına dair işler yapıyor. Bu da işin bu boyutunun da olduğunu söylüyor. Örgütleri de bu işten alıkoymaya yönelik işler de yapmak lazım. Sesli düşünüyorum: Devletin muhtemelen elinde bir harita vardır, işte hangi ilde, hangi köyde olduğuna dair. Osmanlı’dan bu yana en azından çok iyi bir arşiv geleneğinin olduğunu biliyoruz. Burada da muhtemelen vardır. Acaba örgüt cephesinde, örgüt de bunları kullanmışsa –ki kullanmış diye biliyoruz Türkiye’de– örgütün böyle bir haritası var mı? Hangi köyde, hangi bölgede neyi nereye döşediklerini biliyorlar mı ve bunun kayıtlarını tutuyorlar mı? İşin bir savunuculuk meselesi var. Son kertede temizlemesi gereken devlet. Ama öte yandan örneğin bu çatışmalar devam ederken örgüt bir yandan bir antlaşmaya imza atmış ama bir yandan döşemeye devam ediyorsa... Umarım etmiyordur ama ben biraz da kötü senaryoyu düşünüyorum. Diyelim ki örgüt antlaşmayı imzaladı ama bir yandan fiili olarak döşemeye devam*

ediyor ve bunun kaydını da tutmuyor. Hani devletin imkânları, kurumları vesaire var. Sonuçta illegal bir örgüt, dağda gizlenerek savaşan bir örgüt diyelim. Muhtemelen bu kadar arşiv tutma, kodlama, haritalandırma gibi becerisi de yoktur. Koordinatları belirleyip, şu haritada, bu noktada gibi bir becerisi de olmayabilir. Farzımuhal Dersim’de bir bölgede örgütün bir birimi döşedi ve bunun kaydını da tutmadı. İşin fiiliyattaki karşılığı şu: Devlet istese de bunu temizleyemez çünkü bilgisi yok. Bir milyon mayından bahsediyoruz. Muhtemelen yüzde doksan-doksan beşini devlet döşemiş durumda ama kalan kısmına dair de bir açıklık var gibi bir fikir oluştu bende. Bir, bunun bilgisini edinmek zorundayız. Varsa nerede? Örgütün bir bilgisi var mı yok mu onu da bilmiyoruz. Muhtemelen yoktur.

2006 yılında olduğunu söyledi. Örgütün Cenevre’de imzaladığı antlaşmadan sonra, “Haritalar var ve Türkiye devleti kendi mayın haritasını açıklarsa biz de açıklayacağız,” diye bir açıklama yaptı ama mayınlar döşeniyor mu, devam ediyor mu bilemiyorum. Bu açıdan maalesef muhatap alabileceğimiz bir durum söz konusu değil ama tabii ki önemli. Biz mayın devlet ve devlet dışı silahlı güçler tarafından kullanılıyor derken aslında bunu belirtiyoruz. Kullanılmaması gereken bir silah olduğunu ve bu silahın sivillere zarar verdiğini özellikle altını çizerek belirtiyoruz. Ama maalesef kullanılıyor. Böyle bir haritanın olduğunu o zaman öğrenmiştik. Açıklanacağı söylendi. Fakat Türkiye, “Bu antlaşma bizden habersiz yapıldı, bir terör örgütüyle nasıl böyle bir anlaşma yaparsınız!” diye karşı çıkarak bu antlaşmayı tanımadığını söyledi.

Katılımcı: *Özellikle Fransa, Almanya gibi ülkelerin hukukunda şöyle bir şey var. Terörün zararlarının karşılanmasıyla ilgili. İlginç bir şekilde, “Sorumluluk olarak görmüyoruz,” diyorlar. Bunu gören tek devlet şu ana kadar Türkiye. Ama Türkiye’de iç hukuk için küçük bir etkisi oluyor ve devlet cüzi miktarlarda tazminatlar ödüyor. Bu mayının devlete ait olduğu ortaya konulduğu andan itibaren sorumluluk kat be kat artıyor. Yoksa tabii ki devletin vatandaşlarının temel yaşam haklarını, temel hak ve özgürlüklerini korumak yükümlülükleri elbette var. Ama bir yandan direkt devlete ait mayın dediğiniz zaman onun etkisi daha da artıyor. Özellikle hukuk açısından da hak savunuculuğu açısından da arttığı için tespit edilip edilemediğini sordum ve bunun yolları var mı diye sormak istiyorum.*

Bütün bu boyutlarıyla baktığımız zaman mayın çok büyük ve geniş bir alanı kapsayan bir sorun. Ama çözümü bana göre o kadar da zor bir sorun değil. Kontrol altına alınabilecek sorunlardan biri. Mesela çok basit bir önlemden bahsedeceğim. Uyarıcı levhalar...

Levhalar çok düşük maliyetli. “Mayınlı Bölge”, “Tehlikeli Bölge” yazan veya bir kurukafa işareti. Kürtler tarafından çok bilinen, tanınan işaret ve levhalar bunlar. Sınırlarda bunları görebilmemiz mümkün. Sınırların tehlikeli bölge ve mayın içerdiğini anlatan işaretler. Ama iç bölgelerde o mayınlı, tehlikeli bölgelerin tespit edilerek çok basit bir önlemlerle, bu levhalarla döşenmesi ilk etapta insanların o bölgelere girmemeleri açısından uyarıcı bir önlem olabilir.

Başka neler yapılabilir ve Türkiye’de bu konuda neler yapılıyor? Özellikle mayınlı bölgeler için haritalama, işaretleme ve uyardırmaya ilişkin hiçbir çalışma yapılmıyor. Sadece sivil toplum örgütleri kendi imkânları çerçevesinde yapmaya çalışıyorlar. Sınırların iç bölgesinde bulunan mayınlı alanlarla ilgili o bölgelerde yaşayan insanların bilgilendirilmesi ve bu alanların işaretlenmesi, uyarıcı levhaların konulması, uyarıcı eğitim ve bilgilendirme çalışmalarının yapılması ilk etapta sivillerin bu cisimlerden zarar görmelerini engelleyecek çok önemli yöntemler. Çocuklar genelde buldukları bu cisimleri alıp eve götürebiliyorlar. Evde kurcalarken patlamanın gerçekleştiği birçok vaka var. Bu cisimlerin içerisindeki o patlayıcı maddeyi çıkarıyorlar. Balık avlarken özellikle –Hakkârî’de– o barutu kullanmak istiyorlar. Bu nedenle patlamalar gerçekleşebiliyor. Bu tür vakalar çok yaşandı.

Türkiye’de mayın ve çatışma atıklarının sebep olduğu zararların, bunların sonuçlarının değerlendirildiği herhangi bir veri çalışması da bulunmamakta. Bu veri çalışmasının da bir an önce yapılması gerekiyor.

Yasal düzenlemelerden bahsettik. Ottawa Sözleşmesi, Mayın Yasası var. Ottawa Sözleşmesi uyarınca oluşturulmuş bir Mayın Eylem Merkezi var. Fakat mayın mağdurlarına yönelik düzenlenmiş hiçbir yasa yok ve bu yasanın da bir an önce çıkarılması gerekiyor.

Ayrıca mayın mağdurlarının topluma yeniden kazandırılmasıyla ilgili herhangi bir rehabilitasyon çalışması da yok. Bu insanların ihtiyaçlarına ve haklarına ilişkin herhangi bir özel uygulama da yok.

Ayrıca mayın kullanmak Ottawa Sözleşmesi’ne göre yasak bir uygulama olmasına rağmen Türkiye’de mayın kullananlara ilişkin yasaklayıcı ve cezalandırıcı herhangi bir yasal düzenleme de bulunmuyor. Bu konuda çıkarılacak düzenlemenin içerisinde mutlaka bu cezalandırma sisteminin de yer alması gerektiğini düşünüyoruz. Çıkarılacak bütün yasaların ya da şu an yürürlükte olan Mayın Yasası’nın da Ottawa Sözleşmesi’ne göre yeniden düzenlenmesi de çok önemli adımlardan biri olabilir.

Türkiye’nin öncelikli olarak stoklarında bulunan mayınların imha edileceği

tarihi kamuoyuyla paylaşması gerekir. Toprağa döşeli mayınları temizleme planını ve mayınların haritalarını da bizlerle paylaşması gerekiyor. Özellikle o bölgedeki yerel halkın ve çocukların bu konuda bilgilendirilmesi gerekiyor.

Peki, biz bunlara ilişkin neler yaptık? 2008'den beri Duy-Der olarak mayın ve çatışma atıkları üzerine temel çalışma alanımızı belirledik. Bu konuda yerel ve ulusal düzeyde politikaların oluşturulması; mayın sorununun bir güvenlik sorunu değil insan hakları sorunu olduğunun kavranması gibi farkındalık çalışmaları yürüttük. Özellikle saha çalışmalarına çok ağırlık verdik. Çünkü Mayın Risk Eğitimi dediğimiz uyarıcı eğitim ve programları kapsayan bir çalışmaya ihtiyaç vardı ve biz böyle bir proje geliştirdik. Yüz bini aşkın çocukla bu çalışmamızı hayata geçirdik.

Öncesinde bu işe nasıl başladık? Derneği kurmadan önce bir grup inisiyatif olarak, "Türkiye'de bu sorun gerçekten hangi boyutlarda yaşanıyor? İnsanların ne tür ihtiyaçları var ve ne tür zararlar görüyorlar?" gibi sorularla Hakkâri ilini kapsayan bir mayın araştırmasıyla bu işe başladık. 1058 insanla görüştük. Bunlar mayından etkilenmiş kişilerdi ve bu insanların yaşadığı sorunlara, olayların oluş biçimlerine göre değerlendirmeler yaparak özellikle bu mayın sorununun yaşandığı alanlarda mayın risk eğitimlerinin verilmesi gerektiğine karar verdik. 2008'den beri yedi-on dört yaş grubu çocuklarla uyarıcı eğitim çalışmasını uyguluyoruz.

Bu çalışmayı nasıl yapıyoruz? Özellikle devlet okullarında uygulamaya çalışıyoruz. Devlet okullarını tercih etmemizin sebebi hem devletin bu işin muhatabı olduğunu bilmemiz hem de en fazla çocuğun bu okullarda bulunması. Mümkün olduğu kadar çok sayıda çocuğa ulaşmanın tek yolu okullara girmekti bize göre ve bu yüzden okulları tercih ettik. Diğer sebep, devlet okullarına girebilmemiz için bizim resmî makamlardan izin almamız gerekiyor. Çünkü elini kolunu sallayarak bir okula girip, "Ben geldim, sizle bu konuda çalışma yapacağım," demek gibi bir özgürlüğümüz ne yazık ki yok. Valilerle, kaymakamlarla, milli eğitim müdürlükleriyle, okul idareleriyle görüşmeler yapıyoruz ve bu görüşmeleri de çok önemsiyoruz. Çünkü bu görüşmeleri yaparken şu an sizinle konuştuğumuz mayın sorununu onlarla da konuşuyoruz. Aynı zamanda bir farkındalık çalışması da yapmış oluyoruz. İzinleri aldıktan sonra köy köy bütün okulları dolaşıyoruz. On öğrencisi olan okullar da var küçük köy ve mezralarda, o okullara da giderek çocuklara bilgi veriyoruz. Görsel materyallerimiz var, filmler gösterip posterlerle sınıflara, bütün okullara, köydeki kahvelere posterler asarak diğer sivillerin de o posterleri görüp o uyarıcı mesajları almalarını sağlıyoruz.

Hızır Dede adında bir dergimiz var. Bu dergimizde karikatürler var. Ama patlayıcı ve mayınlar gerçek resimler şeklinde yer alıyor. Çünkü zaten en büyük sorun çocukların bunları oyuncak zannetmesi. Hani onu sevimli bir şekilde çizecek olursak çocuklar onu tekrar oyuncak olarak algılayabilir, merak edip oynayabilir endişesiyle o bomba ve mayınların gerçek resimlerini kullanıyoruz. Uyarıcı slogan ve bilgilendirmelerle de bu çocukların masum meraklarına yenik düşmelerini engelleyecek eğitimler veriyoruz.

Ne yapıyoruz, mesela hangi bölgeler mayınlı olabilir? Ne tür durumlar olduğu zaman siz oralara yaklaşmamalısınız? Kazınmış yerlerden, tümseklerden, hayvan ölüsü bulunan alanlardan uzaklaşmaları gerektiğini, kaybolmuşlarsa ayak izlerini takip ederek geldikleri yoldan geri dönmeleri gerektiğini, yabancı bir cisim gördükleri zaman kesinlikle dokunmamaları, yaklaşmamaları, taş atmamaları, ateşle yakmaya çalışmamaları gerektiğini uyarıcı görsel materyallerle çocuklara anlatmaya çalışıyoruz.

Aynı zamanda bu eğitimleri verirken eğitimlerimize öğretmenlerimizin katılmasını da çok önemsiyoruz. Çünkü öğretmenler her zaman çocuklarla birlikteler ve çok uzun yıllar görev yapıyorlar. Tekrar risk alanlarında bulundukları veya bu tür durumlarla karşılaştıkları zamanki davranış şekilleri, mayın meselesinin ne olduğunu anlayabilmeleri açısından çok önemli. O yüzden öğretmenlerin de bu eğitimlere katılmalarını özellikle önemsiyoruz.

Her çalışma sonrasında yayınladığımız raporlar var. Verilerimiz, tespitlerimiz var. Zaman zaman yaptığımız araştırmalar oluyor. Mesela 2012’de Cizre’de bir araştırma yaptık. 2008’den beri çalışıyoruz. “Acaba durumlarda değişiklikler, düzelmeler var mı, daha mı kötüye gidiyoruz?” gibi soruları görebilmemiz açısından dönem dönem dört-beş yılda bir çalıştığımız veya çalışmayı düşündüğümüz alanlarda bazı araştırma projeleri de gerçekleştiriyoruz.

2012 yılında Cizre’yle ilgili şöyle bir araştırmamız vardı.

Aşağıdaki tabloda olayların meydana geldiği tarihlere baktığımız zaman 1990’lardan sonra artışların olduğunu; 2000’lerde azaldığını ve 2009’dan sonra tekrar artışların olduğunu görebiliyoruz. Çatışmaların ve şiddet olaylarının yaşandığı dönemlerde mayın ve çatışma atıkları patlamalarının oranı da artıyor.

Mesela olayın meydana geldiği yerlere baktığımız zaman... “Köy kırsalı” köyün çevresi oluyor. Yani köyden çok uzaklaşmıyorsunuz, köyün dışındaki alanlar. Köy merkezinde, köy karakolunun yanında meydana gelmiş ve en fazla köy karakolunun yanında patlamalar olmuş 122 tane. Bu da şunu teyit ediyor: Demin konuştuğumuz, karakolların çevresi meselesi.

Tablo 5: Mayın patlamalarının meydana geldiği tarihler.

Yıl	Vaka sayısı	(%)	Yıl	Vaka sayısı	(%)
-	4	0,8	1998	7	1,4
1976	1	0,2	1999	12	2,5
1982	2	0,4	2000	16	3,3
1985	2	0,4	2001	3	0,6
1987	2	0,4	2002	7	1,4
1988	8	1,7	2003	3	0,6
1989	68	14,1	2004	8	1,7
1990	31	6,4	2005	2	0,4
1991	19	3,9	2006	5	1
1992	35	7,2	2007	6	1,2
1993	67	13,9	2008	6	1,2
1994	45	9,3	2009	20	4,1
1995	13	2,7	2010	21	4,3
1996	14	2,9	2011	18	3,7
1997	15	3,1	2012	23	4,8
Toplam				483	100

Tablo 6: Mayın patlamalarının meydana geldiği yerler.

Mekân	Vaka Sayısı	Yüzde (%)
Köy Kırsalı	224	46,4
Köy Merkezi	76	15,7
Cizre Merkez	27	5,6
Cizre Kırsalı	14	2,9
Köy Karakolu Yanı	122	25,3
Diğer	1	0,2
Ara toplam	464	96,1
Bilinmeyen	19	3,9
Toplam	483	100

Tablo 7: Mayın patlamalarında olayın meydana geliş durumu.

Olayın meydana gelme biçimi	Vaka Sayısı	Yüzde (%)
Tarlasını Sürerken	19	3,9
Okula Giderken	5	1,0
Operasyona Giderken	45	9,3
Odun Toplarken	51	10,6
Hayvan Otlatırken	106	21,9
Kazı Yaparken	9	1,9
Seyahat Ederken	142	29,4
Oyun Oynarken	44	9,1
Piknik Yaparken	3	,6
Pancar Toplarken	12	2,5
Evde	40	8,3
Ara Toplam	476	98,6
Bilinmeyen	7	1,4
Toplam	483	100

Olayın meydana geliş durumuna baktığımız zaman –zaten en vahim kısımlardan biri bu– insanların sıradan, günlük hayatlarına devam ederken bir mayınla karşılaşmış mesela. Bu tarla meselesinde gidip tarlayı mayınlamışlar mı? Sanmıyorum, muhtemelen o çevre hareketleriyle kayıp gelen mayınlardır diye düşünüyorum. Çocuklar okula giderken yolda karşılaşılıyor. Bu operasyonlara gidenler genelde korucular tarafından yaşanan şeyler, odun toplarken, hayvan otlatırken mesela çok yüksek bir miktar. Köyün dışındaki meralarda gerçekleşen bir faaliyet, kazı yaparken karşılaşabiliyor ve seyahat ederken gerçekleşiyor. En yüksek oranlar bunlar. Kırk dört kişinin oyun oynarken mayın ve çatışma atıklarıyla karşılaşması da önemli bir sorun. Biz bu tespitleri yaparken konuştuğumuz insanlar olayı yaşayan kişiler oldukları için onların çözüm önerileri de bizim için çok önemli. “Neler yapılabilir?” diye sordüğümüz zaman ilk etapta herkes bölgenin patlayıcı madde ve mayınlardan temizlenmesi gerektiğini ve bu konuda halkın bilgilendirilmesi gerektiğini özellikle belirtiyor.

Katılımcı: *Bu vakaların tamamının kodlandığı bir haritalandırma çalışması yapıldı mı siz veya başka bir STK tarafından? Elimizde epey vaka var. Sayılarını biliyoruz ama onları haritalandırıp, kodlayıp tek tek köy köy...*

İnsan Hakları Derneği 2000’li yılların başında böyle bir çalışma yaptı. Hakkâ-

ri'de çalıştığımız araştırmada Hakkâri bölgesi için biz de öyle bir haritalama çalışması yapmıştık ama bunun dışında bütün alanı kapsayan kapsamlı bir çalışma yapmak lazım. Bütün olayları teker teker tespit edip nerelerde neler yaşanmış bunun üzerinden yapmak gerekir.

Katılımcı: *Vaka bazında bir veri bankası elimizde var mı?*

Toplu bir veri bankası yok elimizde. Örneğin Cizre'yle ilgili böyle bir veri tablosu var. Bir de 2006'da Hakkâri'de yaptığımız bir veri bankası var. Biz bu tür konularda biraz eksik kaldık. Çünkü sahaya çok fazla yoğunluk verdik. Saha çalışmaları gerçekten çok vakit alan derinlemesine çalışmalar. Çukurca'da, Silopi'de, Nusaybin'de, Mardin'de, Dersim'de çalıştık ve bir alana girdiğimiz zaman bir yıl o alandan çıkmıyoruz. Oraya yerleşiyor, proje ekibi arkadaşlarımızla bütün köyleri dolaşıyoruz. Bu da çok fazla zaman alıyor ve biraz da maliyetli oluyor. Saha çalışması anlamında gerçekten çok fazla deneyime sahibiz ama bu tür konularda da eksik kaldığımızı söyleyebilirim.

Katılımcı: *Hafıza Merkezi'nin örneğin kayıplara dair böyle bir haritası var. Çok emek isteyen işler. Vakaların tek tek verisini tutup bunu haritaya dökerek bildiler. Belki bunu bir projeye dönüştürüp yapabiliriz ama bütün arşivin taranması gerekecek açıkçası. Peki, bu okullara girerken Milli Eğitim'den izin mi alıyorsunuz? Tavırları nasıl? Ön açıcılar mı yoksa bu işler zor mu oluyor?*

Evet, izin alıyoruz. Eğer yetkililer bölgenin insanıysa, Kürtlerse bizi anlıyorlar. Ama batıdan gelen insanlarsa çok şaşkınlıkla karşılıyorlar. Mesela Şırnak'ta milli eğitim müdürüyle görüşmüştüm. Adapazarı'ndan gelmişti sanırım. Hayretler içinde beni dinlemişti, “Şırnak'ta böyle bir sorun mu var? Böyle şey olur mu canım!” demişti. Dedim ki sizinle birlikte sokaklara çıkalım, kaç tane mermi, patlayıcı toplarız. Nasıl, olmaz yani! Hatta bir-iki hafta öncesinde bir olay gerçekleşmişti. Dedim ki: “Bir çocuk yaralanmıştı, bunu da mı duymadınız?” Bu gibi örneklerle, yapacağımız çalışmanın insani bir çalışma olduğunu anlatarak ikna etmeye çalışıyoruz. Bu tip durumlarda o ikna süreci çok uzun sürebiliyor. Ama bu bölgenin insanıysa onun da mutlaka anılarında bu tip hikâyeler olabiliyor ve bu meseleler tanıdık geliyor. Bazı yerlerde sıkıntılar yaşıyoruz ve o zaman birkaç defa görüşmemiz gerekiyor. Bazı yerlerde izni hemen alabiliyoruz, bazen de alamayabiliyoruz. Kişilerin yaklaşım tarzına, idarecilerin politik yaklaşımlarına bağlı oluyor. Mümkün olduğu kadar o izinleri alıp çalışmaları yapmayı başardık bugüne kadar.

Katılımcı: *Aslında yaptığınız, devletin yapması gereken çalışmalar. Bir sivil top-*

lum örgütünün sahaya gidip okullarda ders vermesi vesaire... Bunların müfredata girmesi, böyle bir farkındalık çalışmasının yapılması; bunların hepsi devletin, milli eğitimin ya da başka kurumların görevi. Bu açıdan biraz tuhaf bir durum. Sizin adımlarınız da görmezden gelinebiliyor pek çok durumda, izin alamıyorsunuz vesaire. Bu işin farklı bir boyutu. Bunu tabii devlet yapmadığı için birilerinin yapması gerekiyor. Hasbelkader hepsine yetişebiliriz ya da yetişemeyiz. Sonuçta siz pek çok yerde bu konularda çalışma yürüttünüz. Peki, devletin bu alanda bir çalışma yürütmesi için nasıl bir baskı mekanizması oluşturulabilir? Hakkâri’de yaptığınızı araştırma ve Cizre raporunuz var. Bununla birlikte vermiş olduğunuz eğitimler var. Bu eğitimlere yönelik raporlar hazırladığınızı da söylüyorsunuz, yetişkinler, çocuklar, öğretmenlerle... Belki bunların savunuculuğunu yapmak, karar vericiler ve devletin belli mercileriyle görüşüp devletin bu alanlarda neler yapabileceğini, eksikliklerini sunmak, tartıştırmak gerekir. Böyle bir girişiminiz oldu mu?

Böyle bir şey yapmak tabii ki mümkün. Ama Türkiye’de mümkün mü, onu biraz zorlamak lazım. İşte 2006’da Hakkâri raporunu hazırladık ve 2007’de de bir rehabilitasyon projesi uyguladık. Bu sosyal güvenlik yasası henüz çıkmamıştı. Yeşil kart uygulaması diye bir uygulama vardı ve yeşil kartlı insanlar bütün hastane ve sağlık hizmetlerinden faydalanamıyordu. Mayın mağduru olan insanların %98’i yeşil kartlıydı. Protezlerini üç yılda bir değiştirebiliyorlar. Plastik bir şeyden bahsediyoruz. Bu insanlar köylerde yaşıyorlar, tarlalarda çalışıyorlar. Ayağını kaybetmiş ama günlük yaşamına devam etmek zorunda. Çok kısa sürede protezleri zarar görüyordu ve onlar kendi yöntemleriyle, bezlerle, poşetlerle, bantlarla bağlayarak o süreyi doldurmayla çalışıyorlardı. Hakkâri araştırmasından sonra böyle bir ihtiyaç çıkmıştı ve biz protezle ilgili ne yapabileceğimizi araştırdık. Dicle Üniversitesi’nde Ortez ve Protez Merkezi var. Bu merkezle görüştük ve yüze yakın mayın mağduru oraya getirip tedavilerini sağlamaya dönük sözlü anlaşma yaptık. Yüze yakın mayın mağdurunun protezlerinin yenilenmesini sağladık.

O insanların hikâyelerinin toplandığı bir kitap hazırladık. Mesela o kitabı – TBMM İnsan Hakları Komisyonu’na– on-on beş tane gönderdik. Bildiğimiz, ulaşabildiğimiz milletvekillerine gönderdik. Bu tür şeyler yaptık ama o dedığınız savunuculuk anlamında da yerel otoriteler dışında bir irtibat kuramadık. Bunun için sadece bizim istekli olmamız yeterli olmuyor. Karşı tarafın da samimi bir şekilde yaklaşması ve istekli olması gerekiyor ama tabii ki bunların yapılması da mümkün ve çok önemli.

Katılımcı: *Hakkâri’de sahada çalışırken çocukların tepkileri ne oldu? Bir de şunu merak ediyorum. Bunun bir güvenlik meselesi olmaktan çıkıp bir insan hakkı meselesi olduğu yönünde o farkındalığın, o bilincin geliştirilmesi... Belki de yapmışsınızdır ama batı illerinde de özellikle bunların anlatılmasını değerli buluyorum. İzmir’dekilerin niye haberi yok diyebiliriz. Olmamış, olamamış, karşılaşmamıştır, önyargıları varmış gibi bin tane sebep sayabiliriz. Ben Kıbrıs’tan geldim mesela. Hiç şaşırmıyorum burada bazı şeylere. Bu da önemli diye düşünüyorum. Bilmiyorum siz ne düşünüyorsunuz?*

Tabii ki her kişiye, her yere ulaşip bu farkındalık çalışmalarını yapmak çok önemli. O açıdan ben bu çalışmayı da çok önemsiyorum. Farklı alanlardan, farklı durumlardan birçok arkadaş bir araya gelip mayın meselesini tartışıyoruz ve mayın sorununun birçok sorunla iç içe olduğunu görüp birlikte fikir alışverişi yapıyoruz.

Çocukların tepkileri konusu da şöyle; biz bu çalışmayı planlarken işin pedagojik, psikolojik kısmı bizi çok düşündürdü. Çocuklarla ölümü, bombaları nasıl konuşacağız... Nasıl anlatacağız, diye çok tartıştık ve bu konuda çok çalıştık. Ama mayın diye bir gerçek de var. “Çocukların tepkisi ne olacak?” diye işe ilk başladığımız zaman açıkçası tedirgindik. Bu sebeple çalışmayı uygularken çok derinlemesine yöntemlerden ziyade, çocukların başka travmalarını da hatırlatacak, işi başka boyutlara da kaydıracak yöntemlerden ziyade, eğitimlerimizin daha çok uyarıcı ve tanıtıcı türden olmasına dikkat ettik.

Çocuklar hiçbir şekilde şaşırmıyorlar. “Aa, böyle bir şey mi varmış?” demiyorlar. Çünkü çocuklar bunları biliyor. Hatta onlar bizimle beraber konuşmaya başlıyorlar. “Kardeşıme de böyle olmuştu, komşumuzun çocuğuna şu olmuştu,” gibi örnekler vererek onlar da anlatmaya başlıyorlar. Peki, niye oynuyorsunuz diye sorduğumuz zaman da işte o çocukça masum merak devreye giriyor. Öyle bir şey ki çocuklara sürekli uyarılarda bulunup tanıtmak lazım. Bu silahlar o kadar tehlikeli ve sinsi silahlar ki! Mesela bir tane mayın var. Yeşil, parlak bir renkte, uçak biçiminde bir mayın ve onu zaten toprağa gömmüyorlar, fırlatıyorlar. Hani onu biz bile görsek oyuncak zannedebiliriz. Konserve biçiminde mayınlar var. Onun içerisinde yiyecek olduğunu düşünerek alıp açabiliyor. Bu kadar farklı çeşitte üretilmiş olması, mayınların çok acımasız, insanlık dışı planlanmış silahlar olduğunu bir daha gösteriyor.

ALTINCI BÖLÜM

İZLEME VE HESAP VEREBİLİRLİK: İNSAN HAKLARI DERNEĞİ DENEYİMİ

Öztürk Türkdoğan

İnsan Hakları Derneği (İHD) ne yapar? Çatışma çözümü sürecinde İHD'nin ne yaptığını anlatacağım ama önce derneğimizin ne yaptığından genel olarak bahsetmek istiyorum. Son dönemde özellikle medyanın özel olarak kartımlarıyla bizim faaliyetlerimiz çok görünür kılınıyor. Daha çok reform dönemlerinde, çatışma çözümü dönemlerinde görünür oluyoruz. Çünkü diğer dönemlerde yaptığımız faaliyetlerde, doğrudan devlet kaynaklı ihlaller belgelendiği, raporlandığı için ve bunlar işlerine gelmediği için görünür kılınıyor. O nedenle “Klasik bir insan hakları örgütü ne yapar?” sorusunun ötesinde biz İHD olarak ne yapıyoruz, bundan bahsetmek istiyorum.

Yıllık hak ihlal raporları hazırlıyoruz ve yayınlıyoruz, bilançolarıyla birlikte bunu yapıyoruz. 1994'ten beri düzenli olarak yapılıyor. İHD 1986'da kuruldu ama Türkiye'nin yıllık hak ihlal raporlarını 1994'ten beri düzenli olarak yayınlıyor. İHD'nin kurucusu olduğu Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın (TİHV) dokümantasyon birimi nezdinde, 1991'den itibaren, özellikle işkence, kötü muamele ve yaşam hakkı ihlalleriyle ilgili düzenli raporlar hazırladık ve kamuoyuyla paylaştık. Yıllık ihlal raporları ve bilançoları da oldukça önemli. Çünkü bunları yaptığımız zaman sadece yayınlamakla kalmıyor, özel raporlar da hazırlıyoruz.

Yıllık ihlal raporları en son 2018'de 850 sayfa civarında oldu. O raporda yer verdiğimiz her bir rakamın bir paragrafı ve bir bilançosu var. Bunlar yayınlanınca İçişleri Bakanlığı'na ve Adalet Bakanlığı'na da gönderiliyor ve bu ihlallerle ilgili olarak gereğinin yapılması isteniyor. Ama bugüne kadar bu konuda, “Şunu şu şekilde yaptık,” diye hiçbir geri dönüş olmadı. Bunu size rahatlıkla söyleyebilirim. Her sene bilançoların raporu açıklanırken bir değerlendirme toplantısı yapıyoruz ve raporu bir değerlendirme yazısıyla açıklıyoruz. Türkiye'deki demokrasi ve insan hakları durumunu değerlendiriyoruz. Örneğin bu sene 19 Nisan'da açıklama yapmıştık, 2018'i değerlendiren bir kısa yazıyla birlikte. Bu da ortalama yirmi-yirmi bir sayfayı buluyor. Değerlendirmeler bile çok uzun sürüyor zaten. Rapor çok uzun olduğu için İngilizceye çevrile-

miyor. Ama değerlendirme yazılarımız ve bilanolarımız İngilizceye çevriliyor ve ilişkide olduğumuz BM, AK ve AB kuruluşlarına, diplomatik misyona, uluslararası basına, uluslararası insan hakları sivil örgütlerine bir şekilde gönderiliyor. Basına da gönderiliyor. Bizim internet sitemiz aynı zaman arşiv niteliğinde. İHD'nin internet sitesinde birçok bilgi ve belgeye ulaşabilirsiniz. İngilizce sayfamız da benzer bir işlev görüyor. Tabii sitelerimiz çok sık saldırıya uğruyor. Sürekli güvenlik önlemleri ala ala sitemizi ayakta tutmaya çalışıyoruz. (Ama *hacker*'ler çok yetenekli ve bir şekilde bunu aşmayı biliyorlar).

Özel raporlar hazırlıyoruz. Bu tür raporlar toplumsal olaylar söz konusu olduğunda hazırlanıyor. Bazı örnekler verebilirim: Newroz, Gezi, Kobane gösterilerinden sonra oluşturduğumuz özel raporlar gibi. O kadar çok ki... Mesela yerleşim yerlerindeki ağır hak ihlallerine sebep olan silahlı çatışmalardan sonra, sokağa çıkma yasaklarındaki ihlaller gibi. Çok spesifik konular var. Mezarlıklar meselesi var örneğin. Özellikle silahlı militanların defnedildiği mezarlıklar sorunu. Çevreyle ilgili konular var. En son arkadaşlarımız Kaz Dağları'na gittiler. Bazen bir ilin çöplük sorunu rapor konusu olabiliyor. Mevsimlik işçilerle olabilir bu. Mülteci, göçmen ve sığınmacılara yönelik linç teşebbüsleri, yine Kürtlere, Alevilere, ingenelere yönelik linç teşebbüsleri bizim en çok karşılaştığımız ve mutlaka bir şekilde özel rapor oluşturduğumuz vakalar. Bildiğiniz üzere dün Adana'da bir olay yaşandı. Suriyeli sığınmacılara yönelik linç teşebbüsleri oldu. Adana şubemiz bugün bu konuda yine bir özel rapor açıklıyor.

Özel raporların özelliği şu: Konusuna göre ilgili bakanlığa mutlaka gönderip bu konuda sonuç kısmında belirttiğimiz tedbirlerin alınmasını istiyoruz. Etkili soruşturma yapılması gerekiyorsa ilgili savcılıklara bildiriyoruz. Başka bazı kamu kurumlarını ilgilendiriyorsa onlara bildiriyoruz. Bir şekilde kamuyu konu hakkında haberdar ediyoruz ve bu önemli. Örneğin sokağa çıkma yasaklarıyla ilgili hazırladığımız raporlarla ilgili biz şikâyetçi olmuştuk. İkinci bölümde anlatacağım. Biz şikâyetiyken, "Oradaki ihlalleri yapan kamu görevlileri soruşturulsun," derken onlar –Genelkurmay Başkanlığı– hakkımızda soruşturma aırdı.

2013-2015 dönemi Barış ve özüm Süreci'nde çekilmeyi İzleme ve Süreci İzleme Komisyonu raporlarını hazırladık. Barış sürecine hazırlık için İHD Halkların Hakları alıştayını yapıp rapor hazırladık. Bu raporları kamuoyu ve ilgililerle paylaştık. İHD genel başkanı olarak Akil İnsanlar Heyeti içinde yer aldım. Halen de bu sıfatla bazı çalışmaları fiilen yürütüyorum.

Alternatif raporlar hazırlıyoruz. Biliyorsunuz, Türkiye hem BM hem de Avrupa Konseyi üyesi. BM'nin çeşitli temel sözleşmeleri var ve o sözleşme eklerinde oluşturulmuş çeşitli komiteler söz konusu. Bu komitelere dönük olarak hazırladığımız alternatif gölge raporlar var. Bazen bunları tek başımıza hazırlıyoruz, bazen diğer insan hakları örgütleriyle birlikte hazırlıyoruz. BM bütün ülkeleri belli periyotlarla insan hakları alanında izliyor. Bu periyodik izlemeye sunduğumuz raporlar var. Onlar da ayrı bir uzmanlık konusu. Kısaca şöyle söyleyeyim: Mesela bu sene biz sadece Kürt meselesi ve barış meselesi, cezaevlerindeki hak ihlalleri ve insan hakları savunucularına yönelik ihlaller konusundaki raporları tek başımıza hazırladık. Çocuk hakları konusunda çocuk örgütleriyle, kadın hakları konusunda kadın örgütleriyle, genel insan hakları alanında insan hakları ortak platformunu oluşturan örgütlerle birlikte çalıştık.

Bir de bizim üyesi olduğumuz Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu var. BM'ye akrediteyiz, Avrupa Konseyi'ne aynı şekilde. Avrupa Akdeniz İnsan Hakları Ağı var. Bazen onlarla hazırlıyoruz. Buralara bu raporları sunuyoruz.

Bu raporlar nasıl sunuluyor? Türkiye'yle ilgili insan hakları durumunu raporlayıp sunuyoruz. Daha sonra Türkiye'nin devlet raporunu inceliyoruz. O devlet raporuna karşı da karşı görüşlerimizi belirtip Türkiye'ye sorulmasını istediğimiz soruları soruyoruz ve bu şekilde BM ve AK organlarıyla da bu rapor sunma temelindeki faaliyetimiz devam ediyor.

Avrupa Konseyi ile BM İnsan Hakları Komiserliği'ne sunulan raporlarımız var. Çok düzenli bir rapor sunma sürecidir bu. Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiserliği'yle sürekli iletişim halindeyiz. Cenevre'deki BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'yle de sürekli iletişim halindeyiz. Yani hazırladığımız genel raporlar, günlük raporlar, özel raporlar, bilançolar sürekli olarak İngilizceye çevrilip buralara aktarılıyor. Buralarda da bazen Türkiye'den giden insanlar çalışabiliyor. Konusuna göre Türkçe bilen eleman çalıştırıyorlar. O zaman Türkçe de gönderebiliyorsunuz.

Türkiye içerisinde bu raporlar belki ihlali gerçekleştirenlere yargı önünde hesap sorulması konusunda çok fazla dikkate alınmayabilir. Ama uluslararası alanda Türkiye'yle ilgili değerlendirmeler yapıldığında, Türkiye devletin raporları değerlendirildiğinde bizim raporlarımız referans alınıyor ve bu raporlar oldukça işe yarıyor. Kesinlikle o komite toplantılarından sonra Türkiye'ye ev ödevleri, eksiklikleri, neleri yapması gerektiği hatırlatılıyor. Bu bakımdan bu raporların oldukça önemli olduğunu belirtmek istiyorum.

BM özel raportörleri var. İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'ne bağlı galiba elli bir raportördü. Sanırım bu sayı elli iki oldu ve giderek artıyor. Orada da konusuna göre özel raportörlerle sürekli iletişim halindeyiz. Farklı mekanizmalar da var ama hemen hemen hepsi birbirine benziyor.

Bu tür kurum ve mekanizmalarla kurduğumuz ilişkiler ve onlara sunduğumuz bilgi ve belgeler, söz konusu aktörlerin ve kurumların Türkiye'yi etkilemesi açısından oldukça önemli.

AB'yle olan ilişkilerimiz konusunda şunu söyleyebilirim: Hem AB Ankara Delegasyonu'yla hem de Brüksel'deki komisyonla düzenli görüşmelerimiz var. Bizim bütün raporlarımız onlara da iletiliyor. Dolayısıyla onlar da Türkiye'yle ilgili yıllık raporlarını, ilerleme raporlarını açıkladıklarında bizim belirttiğimiz konuların üstüne eğiliyorlar.

Görüş bildiren raporlarımız var. Bunların başında dış politikasında insan hakları olan ve özellikle de sık göçmen, mülteci kabul eden ülkeler geliyor. Bu ülkelerin ilgili daireleri var. Oralara görüş bildiriyoruz. Türkiye'deki insan hakları durumu nedir? Çünkü özellikle darbe teşebbüsünden sonra OHAL uygulamalarıyla çok ciddi sayıda insan Avrupa ülkelerine ve dünyanın değişik ülkelerine sığınma talebiyle kaçıp gitmek zorunda kaldı. Onlar da Türkiye'nin durumunu bize soruyorlar, biz de bu görüş bildiren raporlarımızı onlara iletiliyoruz ve kesinlikle referans alınıyor.

İnsan hakları raporları hazırlayan ülke ve kuruluşlara sunduğumuz görüşler var. Bunlar ABD, Almanya, Fransa, İngiltere ve çeşitli İskandinav ülkeleri. Dünyada en fazla Amerika ses getiriyordu fakat Trump'la birlikte onların etkileme gücü düştü. Artık eskisi kadar o raporları kendileri de önemseymedikleri için etkili değil ama onu sürdürüyorlar, bunu rahatlıkla söyleyebilirim.

Bakanlıklar, TBMM gibi resmî kuruluşlara sunduğumuz görüşler var. Bunları bazen resen sunuyoruz. Belli konularda, "Şu raporu oluşturduk, mevzuatların şu şekilde değişmesini istiyoruz, şu mesele kamuoyunda tartışılıyor, bizim görüşümüz şudur, raporumuz budur," diyoruz. Sürekli birebir görüşme yaparak bu raporları sunuyoruz. Bazen de onlar bizi davet ediyor. Örneğin yeni bir insan hakları eylem planı hazırlanacak, toplantılara katılıyoruz ve raporlarımızı sunuyoruz. TBMM'nin, biliyorsunuz, ihtisas komisyonları var. Özellikle İçişleri Komisyonu ve Adalet Komisyonu insan haklarını ilgilendiren konularda, daha çok da AB sürecinde AB'nin de dahil olduğu konular söz konusu olduğunda bizi davet ediyor. Örneğin çatışma çözümü sürecinde,

2014'te bizim "süreç kanunu" dediğimiz ama adı "Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Sağlanması Kanunu" diye adlandırılan kanunun İçişleri Komisyonu'nda görüşülmesine o dönem İHD, TİHV ve MAZLUMDER temsilcileri olarak gitmiştik. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu'nun kurulması, Kolluk Gözetim Kanunu'nun görüşülmesi gibi daha birçok kanun var. Verilerin Korunması Kanunu'nun hazırlanmasındaki gibi birçok konuda gidip onlara görüş verebiliyoruz. Geline aşamada bakanlıklardan sadece Adalet Bakanlığı'yla diyalogumuz devam ediyor. İçişleri Bakanlığı sertlik yanlısı güvenlik politikalarını sürdürdüğü için kendisini kapatmış durumda. TBMM içtüzüğü değiştirildi ve eskisi gibi çağırıyorlar.

Bazen de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne ve Anayasa Mahkemesi'ne üçüncü taraf görüşü içeren raporlar sunuyoruz. Bu önemli. Biliyorsunuz, Türkiye'de usul yasaları değiştirildi. İçinizde hukukçu olanlar varsa bilirler, artık ceza usulü değiştiği için yeni CMK'da özel bilirkişi raporu sunulabiliyor. Hukuk usulünde de herkes kendi açtığı davasında özel bir bilirkişi raporu sunabiliyor. Yüksek mahkemelerde insan haklarını ilgilendiren bir konu varsa ve siz bu konuda çalışma yapmışsanız, bu sizin çalışma alanınız içerisine giriyorsa bir üçüncü taraf görüşü oluşturup gönderebiliyorsunuz. Bazen bunu dikkate alıp kabul ediyorlar. Bazen almıyorlar. Ama dikkate almasalar bile, emin olun, o gönderdiğiniz raporu mutlaka okurlar. Bu oldukça önemlidir.

En son sokağa çıkma yasağı sürecinde ağır yaşam hakkı ihlalleriyle AİHM'ye yapılmış toplamda otuz dört başvuru vardı. Bu otuz dört başvurunun yirmi altısı yaşam hakkı ihlalleriyle ilgiliydi. O dosyalara İHD, TİHV ve Hafıza Merkezi olarak bir uzmanlık görüşü sunmuştuk. O dosya usulden reddedildi. Şimdi AYM'de süreçleri devam ettiriyoruz.

Hazırladığımız görüşlere Avrupa İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin de, AİHM'nin de müdahil olmasını istiyoruz. Bazı davalarda yüksek komiser bizim bu başvurularımızı kabul ediyor ve müdahil oluyor. Sokağa çıkma yasağıyla ilgili davalarda müdahil oldu. En son Selahattin Demirtaş dosyasında insan hakları yüksek komiseri müdahil oldu. Başka, bazı dosyalar var henüz daha görüşülmeyen, onlarda da müdahil olunmasını sağlıyoruz. Bu oldukça önemli çünkü konseyin bir organı olan komiserlik kendi mahkemesine gidiyor ve sizinle beraber, sizin yanınızda davaya müdahil oluyor, kendi görüşünü sunuyor. AYM'de gözü altında kaybetme vakasıyla ilgili bir dosyada üçüncü taraf görüşümüzü sunduk ama AYM zamanaşımı kuralını maalesef uyguluyor. O nedenle o dosya zamanaşımından reddedilmişti. Fakat sonuçta, bizim başvurumuzu bir şekilde dosyanın içerisine aldı.

Bizim bazı tutum belgeleri ve açıklamalarımız var. Bunlar bizim tüzüğümüzde yazan ilkelerle doğrudan doğruya bağlantılı tutum belgeleri. Dolayısıyla o ilkeler bizim için çok önemli. O ilkelerin İHD tüzüğüne yazılması çok uzun zaman aldı. İlk başta ilk on ilkenin yazılması yıllar süren tartışmalardan sonra oldu. Sekiz sene sonra oldu. Yine, yıllar sonra süren tartışmalardan sonra bu ilkeleri on dörde çıkardık ve şu anda o tüzüğümüzde yazan ilkelere uygun olarak dönem dönem tutum belgeleri açıklıyoruz, açıklamalar gerçekleştiriyoruz. Bu bizim için oldukça önemli. İnsan hakları ve demokrasi konularıyla ilgili hem toplantılar hem açıklamalar yapıyoruz ve orada bu konudaki görüşlerimizi ifade ediyoruz.

Biz doğrudan doğruya başvuru üzerine çalışan bir derneğiz. Yani bir kişi hak ihlaline uğradığını düşünüyorsa bizim başvuru formumuzu dolduracak ve bize başvuracak. Biz de onun başvurusunu aldığımız zaman resmî kurumlara şikâyet ve müracaat yapıyoruz. Konusuna göre değişiyor. Son dönemde, 2012 yılında Kamu Denetçiliği kuruldu. AYM'ye bireysel başvuru yolu açıldı. Daha sonra Türkiye İnsan Hakları Kurumu oluşturuldu ve kamuda çeşitli bazı insan hakları kurulları oluşturuldu. Şu anda Kamu Denetçiliği faaliyetini sürdürüyor. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu'yla ilgili eleştirilerimiz var. Son dönemde kurulla ilişkilerimiz çok sıcak değil. Başvuru yapmayı gerekli görmüyoruz maalesef. Daha çok Kamu Denetçiliği'ne başvurular yapıyoruz. Bazı başvurulardan sonuç alıyoruz, bazılarında alamıyoruz. Bu uzun sürecek bir süreç.

OHAL'den bu yana neredeyse yarı devlet dairesi gibi çalışıyoruz. Yani başvuru geliyor ve biz o başvuruları Adalet Bakanlığı Cezaevleri Genel Müdürlüğü'ne, Ceza İşleri Genel Müdürlüğü'ne, İçişleri Bakanlığı'na, ilgili bakanlığa, savcılığa, ilgili kuruma, Kamu Denetçiliği Kurumu'na, Meclis İnsan Hakları Komisyonu'na yazıyoruz. Taleplerimizi sıralıyoruz. Olması gerekeni anlatıp talep ediyoruz. Onlar da bize standart cevaplar veriyorlar: "Başvurularınız alınmıştır, araştırma yapılmaktadır, şu olmaktadır, bu olmaktadır." Sonra bu iş böyle büyüyünce farkında olmadan devlet dairesi gibi olduk. Ama bu konuda, bu aşamada yapabileceğimiz başka bir şey yok.

Bazen çok spesifik konular oluyor. En son Hak İnisiyatifi Derneği özel bir rapor yayınlamıştı. Daha önce de biz bu konuda raporlar yayınladık ve bazı çalışmalar yaptık. Tekrar zorla kaçırarak kaybetme vakaları yaşanıyor Türkiye'de. Gözaltında kayıplar konusu Türkiye'de 2004'te sona ermişti. En son gözaltında kayıp vakası 2004 yılındaydı, ta ki darbe teşebbüsüne kadar. 2016'nın sonundan, 2017'nin başından itibaren Türkiye'de maalesef 30 kişi

sokak ortasında kaçırlıyor, aylarca kendilerinden haber alınamıyor, ağır iş-kencelere maruz kalıyorlar ve sonra serbest bırakılıyorlar. Polis gelip onları alıyor, adli işlem yapıp tutukluyor. Ya cezaevine gönderiliyorlar ya da serbest bırakılıyorlar. İHD, başvuru üzerine savcılıklara müracaat ediyor, BM çalışma gruplarıyla sürekli olarak iletişim halinde vakaları takip ediyor. Aynı şekilde hem Meclis İnsan Hakları Komisyonu hem de İçişleri Bakanlığı nezdinde girişimler sürekli devam ediyor. Son dönem yani 2018 seçimlerinden sonra oluşan Meclis İnsan Hakları İnceleme Komisyonu bir öncekine göre çok kötü ve bu son komisyonla hiçbir diyalogumuz yok. Biz onlara yazı yazıyoruz, onlar bize yazılı cevap veriyor. Yani hep yazılı iletişim halindeyiz. Çok ilginç bir durum, adı İnsan Hakları Komisyonu olan bir komisyonla daha görüşemedik. Komisyonun iktidar kanadının insan haklarıyla ilgisi bu kadar. Bazen, “İHD şu kadar sayı söylüyor ama o kadar değil şu kadar,” diyorlar. “Biz o kadarına da razıyız, siz yeter ki bu sorunu çözün,” diyoruz örneğin, daha da öteye gitmiyor.

Cumhuriyet başsavcılıklarına yapılan şikâyetler var. Çok kritik işkence vakaları oluyor bazen bizim takip etmemiz gereken. O konularda müracaatlarımız oluyor. Çünkü bir suç duyurusunda bulunduğunuz zaman bunu sonuna kadar takip etmeniz gerekiyor. Bu bir adli süreç, bir şikâyet gibi değil. Bir resmî kuruluşa şikâyet gibi düşünmeyin. Burada da takip ettiğimiz vakalar var ama Türkiye’de adalet arayışı çok uzun soluklu oluyor maalesef. Dolayısıyla uzun zamana yayılan faaliyetler bunlar. Daha çok Diyarbakır şubemiz, İstanbul şubemiz, genel merkezimiz bu faaliyeti düzenli olarak yapabiliyor. Diğer şubelerimizin bu faaliyeti düzenli yapma kapasitesi yok. Ama en azından birkaç şube ve genel merkez üzerinden bu faaliyetler yürütülüyor.

Daha başka bir sürü yöntem var. BM’de özel raportörlerin ayrı prosedürleri var. Avrupa Konseyi’ndeki komiserliğin çalışma yöntemi var. Farklı farklı çalışma gruplarıyla ilettiğimiz vakalar var ve bu vakaları birebir takip ettiğiniz zaman bunlardan rahatlıkla, bir şekilde sonuç alabiliyorsunuz. Mesela şu örneği vereyim, sokağa çıkma yasakları sürecinde AİHM’ye taşıdığımız dosyalar vardı tedbir talepli. Sonra esas yönünden değerlendirilmek üzere savunma süreçleri geliştirildi. Orada hem Barış İçin Akademisyenler’in hem Cizre’de yardım isteyen insanlara yardım etmek için giden sağlıkçıların durumunu hep gündeme getirmiştik.

Mesela Türkiye’de en son Barış için Akademisyenler AYM kararıyla rahat bir nefes aldılar ve sağlıkçılar da jet hızıyla beraat ettiler. Şimdi bunların etkili olduğunu söyleyebilirim. Çünkü yüksek mahkemeler her zaman birbirleriy-

le iletişim halindedir. Haklı olduğunuz bir konuyu ısrarla takip ettiğinizde bunun dolaylı yollardan yansımalarını mutlaka alırsınız. Biraz karmaşık bir süreç ama buradan bunu alabildiğimizi özellikle belirtmek isterim.

Mecliste iki komisyonun kurulduğunu biliyorsunuz. Bir tanesi 2012’de kuruldu. İnsan Hakları Komisyonu’nun alt komisyonu kurulmuştu. Yaşam Hakkı İhlallerini Araştırma Komisyonu’na tablolar sunduk. Bir de 2013’te Toplumsal Barış Yollarının Araştırılması Komisyonu adıyla Çözüm Süreci’nde oluşturulan Meclis Araştırma Komisyonu’na gittik. Saatlerce kendi görüşlerimizi, raporlarımızı, bilançolarımızı aktardık. O raporlar içerisinde bizim bu görüşlerimizin tamamı var.

Örneğin hep tartışılır ya kamuoyunda, “Ne kadar köy boşaltıldı?” diye. Meclisin kendi komisyonunun resmî raporuna göre 20 yılda 905 köy ve 2523 mezra olmak üzere 3428 yerleşim birimi zorla boşaltılmıştır. Bu zorla boşaltma kavramını ancak kabul ettiler. Devletin boşalttırdığı köyler bunlar. Burada da aşağı yukarı bir buçuk milyonla üç milyon arasında insan zorla göç ettirildi. Bunları o komisyonlara gittiğiniz zaman uzun uzun tartışabiliyorsunuz. Sokağa çıkma yasaklarıyla ilgili zaten çok fazla rapor ürettik. Hemen hemen hepsiyle ilgili özel raporlarımız var. Bunla ilgili son güncel bilgileri TİHV internet sitesinde bulabilirsiniz.

Toplu mezar mesela... Türkiye’nin bir toplu mezar gerçeği var. Biz bu konuda faaliyet yürütüyoruz. Faaliyetler şu anda minimuma inmiş durumda ama bizi gelecekte bekleyen en önemli sorunlardan bir tanesi. Bosna’da nasıl toplu mezarlar kazılıyorsa Türkiye’de de yakın gelecekte bu toplu mezarların tamamı kazılacak ve uzun süren bir faaliyet yürütülecek. Bir vakıf kurmayı öngörüp bütün hazırlıkları yapmıştık ama çatışma ve savaş yeniden başlayınca bu projeyi ertelemek durumunda kaldık. Çünkü pratik çalışma sahamız kapatılmış durumda şu anda. O nedenle böyle bir gerçeğimiz olduğunu size söyleyebilirim. Öyle ki, saha çalışmalarımızda Ermeni Soykırımı’ndan kalma mezarlar bulduk, Dersim Soykırımı’ndan kalma çok sayıda mezar bulduk. Yine Kürt isyanlarından kalma çok sayıda toplu mezar bulduk. Öyle yerleşim birimleri var ki... 1915’ten beri hep toplu mezar alanı olarak kullanılan yerler bulduk örneğin. Çok ilginç tespitlerimiz var.

Katılımcı: *Nerede yoğunlaşmıştı o alanlar?*

Doğu ve güneydoğu, Kürt illeri.

Katılımcı: *Bütün illerde var aslında.*

Bütün illerde yok, şuralarda var: Diyarbakır, Siirt, Bitlis, Hakkâri, Bingöl, Van, Şırnak, Mardin, Dersim, Elazığ, Ağrı, Iğdır, Ardahan, Kars, Adıyaman, Malatya, Hatay ve Urfa. Bir de Hizbullah'ın farklı farklı yerlerde tespit edilen ölüm evleri var. Onların herhalde tamamı açıldı. Bir de Antalya'da bir toplu mezar var. 1990'lı yıllarda PKK militanlarının topluca gömüldüğü bir alan var. Bir de böyle yerler var. Belki şimdi Karadeniz'de de oluşmuştur. Çünkü son dönem ölüye saygı kuralları işletilmiyor. Çatışmalarda öldürülen militanların bazıları araziye bırakılıyor, cesetleri alınmıyor bile. Genellikle bir kepçe getiriyorlar. Bir yeri kazıyorlar. Hepsini toptan gömüyorlar, üstünü kapatıp gidiyorlar. Öyle çok fazla toplu mezar yeri var.

Şimdi bunu niye anlatıyorum size? Madem Kürt meselesinden bahsedecegiz, çatışma çözümlerinden bahsedecegiz, Türkiye'de devlet bu geçmişle yüzleşme konusunda ne yapmış? Kürt isyanı deyin veya Kürt başkaldırısı deyin, katliamı deyin, soykırımı deyin, ne dersiniz deyin. Bütün bu olaylardan sonra meydana gelen hadiseleri nadiren de olsa merak etmiştir Türkiye devleti.

Van'ın Özalp ilçesinde otuz üç kişinin öldürüldüğü vaka resmiyete otuz iki olarak geçmiştir ama aslında otuz üçtür sayı. Mesela mecliste bir araştırma komisyonu kurulmuş, ama bu komisyon rapor vermemiş, çalışmamış. En meşhuru 1993 tarihli Faili Meçhul Cinayetleri Araştırma Komisyonu Raporu'dur. Komisyon raporu var fakat genel kurulda görüşülmemiş. Hani on yedi bin faili meçhul cinayet deniyor ya, işte bu faili meçhul siyasi cinayetlerle ilgili araştırma komisyonu raporu üzerine yapılan tartışmalardır bunlar. Orada yalnız o kadar sayı yok, onu söyleyeyim. Sivas Katliamı'yla ilgili rapor var. Yine, bu 1993'te Güneydoğu'da olan olaylarla ilgili rapor görüşüldü ve aynı şekilde 1994'te bir komisyon kuruldu, rapor yok. Hudut Güvenliği hakkında bir rapor var. Yani Kürt meselesini ilgilendirdiği için. Metin Göktepe'yle ilgili... Meşhur Susurluk Raporu vardır. Aslında bu raporun ana metnini Başbakanlık Teftiş Kurulu Başkanı Kutlu Savaş hazırlamıştı. Daha sonra mecliste de bu araştırma komisyonu kuruldu, görüşüldü. Boşaltılan yerleşim yerleriyle ilgili 1997 tarihli rapor var. Uğur Mumcu cinayetiyle ilgili rapor, çocuklarla, töre ve namus cinayetleriyle ilgili raporlar da var. Hakkâri, Yüksekova ve Şemdinli, eski genelkurmay başkanının bahsettiği "iyi çocuklar"la ilgili rapor var. O "iyi çocuklar"ın en son beraat ettirildiğini biliyor musunuz? Beraat ettirildiler.

Türkiye'de ilk insan hakları derneğini kim kurmuş biliyor musunuz? Mareşal Fevzi Çakmak kurmuş, kurucuları arasında. Çok ilginç değil mi? Menderes

döneminde Türkiye’de İnsan Hakları Derneği adıyla ilk derneği kuranlar arasında eski bir genelkurmay başkanı, yani mareşal var. Ben espri yapıyorum, diyorum ki: “Bizim ismimiz çok ağır, Fevzi Çakmak bile bu isimde bir derneğin kurucusu olmuş.” Zaten üç ay izin vermişler, üç ay sonra kapatmışlar. Daha sonra bir deneme daha olmuş ama izin vermemişler, hiç kurulamamış bile. Sonra 1986’da İnsan Hakları Derneği adıyla bu dernek kurulmuş.

Darbeleri Araştırma Komisyonu kuruldu. 2011’de kurulup 2012’de çalışan İnsan Hakları İnceleme Komisyonu’nun alt komisyon raporu için komisyon çalışmalarına gidip katıldık, katkı sunduk. Toplumsal Barış Yollarının Araştırılması ve Çözüm Süreci’nin Değerlendirilmesiyle İlgili Komisyon’a da gittik ve orada da bütün çalışmalarımızı onlara uzun uzun anlattık. Görüşlerimiz o raporların hepsinde bazen farklı bir görüş olarak, bazen de karşı bir görüş olarak yer alıyor. Bazen “dediği gibi” şeklinde de olsa en azından söylemek istediğimiz temel argümanlar bu raporların içerisinde yer alıyor.

Şimdi en zor konuya geliyoruz. Çünkü hesap verebilirlik meselesini mutlaka cezasızlıkla ve geçmişle yüzleşmeyle birlikte ele almamız gerekiyor. Yani insan hakları çalışmalarının en önemli özelliği ihlali tespit etmek, belgelemek, raporlamaktır. Fakat orada durmuyor. Yani bir adalet aramanız, adaletin yerini bulması gerekiyor. Yetmiyor, mağdurla dayanışmanız gerekiyor. Çünkü mağdurlarla dayanışma önemli bir faaliyet. Yetmiyor, kamuoyu oluşturmanız gerekiyor. Demokratik kamuoyu oluşturacaksınız, kamuoyu baskısı oluşturacaksınız, kamuoyu desteği alacaksınız ki hem mağdurun mağduriyeti duyulduğu oranda mağdur vicdanen tatmin olsun hem de adalet yerine geldiği sürece mağdurun vicdanı tatmin olsun. Bu süreçleri geliştirmek ve burada da farkındalık yaratacak çalışmalar yapmak gerekiyor.

Sonra gerçekten ihlali nasıl gidereceğiz? İhlali giderebilmenin en önemli yolu adalettir. Çünkü ihlal gerçekleşmiş, olan olmuş zaten. Ölen ölmüş, yaralanan yaralanmış, işkenceye uğrayan uğramış, yıkılan yıkılmış. Fakat adalet yerine gelecek ki toplumsal ve bir arada yaşam devam etsin. Toplumsal barış diyoruz, nasıl bir arada yaşayacağız? Hep birileri gelip sizi öldürecek, yakacak, yıkacak, size işkence yapacak. Sizin hep sessiz kalacak haliniz yok. Yani insansanız isyan edersiniz, karşı çıkarsınız veya artık ben yaşamak istemiyorum dersiniz.

Mesela Mahmur Kampı böyle oluştu. Hani hep konuşuluyor ya televizyonlarda: Mahmur Kampı diye bir kamp var, Erbil’in elli kilometre güneyinde. Ben orayı iki-üç kere ziyaret ettim. Niye o kamp oluştu, onu biliyor musu-

nuz? Şırnak'ta zorla boşaltılan köylerden canını kurtaran köylüler evlerinden oraya kadar göç ettiler. "Artık biz böyle bir ülkede yaşamak istemiyoruz," dediler.

Kuşkonar Köyü Katliamı'nı –F-16'larla bombalanan otuz dört köylünün öldürüldüğü olay– rahmetli Tahir Elçi AİHM'ye taşımıştı ve AİHM'nin Türkiye aleyhine verdiği ihlal kararı var. Mesela olaylarla ilgili İHD'nin oluşturduğu bir heyetin daha sonradan oralarla ilgili yayınladığı bir rapor var ve o dava süreçlerinde bizim o raporlarımızdan da yararlanıldı.

Boşaltılan köylerle ilgili raporlarımızdan da çok sık bir şekilde yararlandılar. 1990'lı yıllarda özellikle İHD, AİHM'ye başvuruyla ilgili avukatların eğitimi konusunda büyük riskler alarak eğitim projeleri gerçekleştirdi. Bin bir güçlükle yapıldı o çalışmalar. İzin vermiyor devlet. Bütün bu süreçleri, zorlukları hep yaşadılar ve sürekli olarak uluslararası hukuk alanından doğru bir adalet arayışı gerçekleştirdiler. Burada büyük çabalar var, emeği geçen arkadaşları hep sevgiyle anıyoruz.

İşte o Mahmur böyle oldu. İsyan edenler gittiler. Şu anda orası on iki bin nüfuslu bir köy, köy değil kasaba. Böyle birkaç kamp daha var adı pek konuşulmayan. Mesela Adana Karataş'ta Ceyhan Nehri'nin döküldüğü bir delta var. Boşaltılan köylerden gidip hâlâ barakada yaşayan Kürtler var orada. Şimdi aradan, 1993-1994 diyelim, 2019'dayız, 25 yıl geçmiş. 25 yıldır yerine gelmeyen adalet, süregiden mağduriyet! Bunun sonuçları çok ağır elbette! Kuşaklar bakımından çok çok ağır. Bu bakımdan bu raporlar, bu belgelemeler oldukça önemli.

En son Cizre'yle ilgili raporumuz çok ses getirmişti. Tam da o raporu oluşturduğumuzda ben 2016'da BM İşkenceye Karşı Komite'ye sunduğumuz gölge raporun görüşmesine gitmiştim. İsviçre'deki birkaç arkadaş hemen organize oldu ve o rapor İngilizceye çevrildi. Bütün BM organlarına da bu rapor gitmişti ve gerçekten ne olup bittiği konusunda bir farkındalık yaratılmıştı. Genelkurmay hemen yazı yazmış, demiş ki: "İHD, Diyarbakır Barosu, TİHV, Gündem Çocuk Derneği, Sağlık Emekçileri Sendikası'nın hazırladığı raporlar ileride TSK mensuplarının yargılanmasına sebep olabilir." Dolayısıyla, "Bunları engelleyin!" Bu bir andıç, bir andıç belgesi yazmışlar. İçişleri Bakanı Ertan Ala bunu emir telakki etmiş. Haziran 2016'da hemen onay vermiş. Hatta bize iki başmüfettiş geldi. "Hayırdır, sizin ne işiniz var burada?" dedik, "Biz talimatla geldik," diye cevap verdiler.

Katılımcı: *Kamuyla neden paylaşmadınız bu belgeyi?*

Paylaştık da, o kadar yoğunuz ki, o bizim için gündemlerden sadece bir tanesi. Paylaştık, onun soruşturmaları halen devam ediyor. Sonra tam o arada darbe oldu. Müfettişlerden biri açığa alındı FETÖ'yle iltisaklı diye. Diğer müfettiş, “Ne olacak?” dedi, ben de, “Ne olacak; önce OHAL ilan edilecek, sonra hepimizin canına okuyacaklar,” dedim. Türkiye’yi çok iyi tanıyoruz. Darbe teşebbüsü olmuş ve darbe bastırılmış. Cumhurbaşkanı diyor ki: “Allah’ın bir lütfü.” Herhalde karşı darbe yapacak. Onun da yolu, tek hukuk aracı OHAL’dir. OHAL ilan etmeden yapamazsın bunları zaten. Neyse, sonra bu denetim üç ay sürdü. Sonra raporu yazması dokuz ay sürdü. Bir sene sonra rapor çıktı. Savcı çağırdı beni, gittim. Dedim ki: “Savcı bey, şu konularla pek ilgilenilmiyor. Bunlar bizim çatışma çözümü sürecinde Kamu Güvenliği Müsteşarlığı’nın bilgisi dahilinde yaptığımız faaliyetler. O yüzden buna girmeyelim,” dedim. Diğer kısımda da bir şey yok zaten. O da işin içinden çıkamadı, dosya iki sene bekledi. Şimdi en son dernekler mevzuatına aykırılıktan bana 614 TL para cezası göndermişler. İşin içinden çıkamamışlar. 301’den soruşturma izni için Adalet Bakanlığı’na göndermişler. Bir de ayrıca benim hakkımda yasadışı örgüt propagandası yapmaktan ayrı bir soruşturma daha açmışlar. Yani üç yıl sonra geldiğimiz nokta bu! Müfettiş işin içinden çıkamamış, her şeyi yazmış: Devletin birliğini bozmak, vicdani reddi savunmak, Ermeni Soykırımını tanımak, kırsalda Kürt sorununun çözümüyle ilgili tespitler...

Onlarla ilgili dava süreçlerini de anlatacağım. Mesela 28 Şubat davasında ben müdahilim. O zamanki o cemaat savcılarına, “Biz İHD olarak bu soruşturmaya müdahil olmak istiyoruz,” dedim. Israrla, inatla beni gerçek kişi olarak yazmıştı ama yanına da “İHD’nin Başkanı” diye yazmış. Yani orada bile bizim müdahilliğimizi tam olarak kabul etmediler.

Mesela 1998 andıcı, 28 Şubat sürecinde hazırlanan bir andıç: “Refah Partisi kapatılsın, İHD kapatılsın, HADEP kapatılsın.” Gazetecilerin isimleri sıralanmış: “Bunlar bertaraf edilsin, tutuklansın.” Şimdi o bir suç belgesi. O belgeyle ilgili şu anda AİHM’de devam eden davamız var. O belge ifşa olduğunda, 2000 yılından sonra dönemin DGM savcılığına suç duyurusunda bulunduk ve takipsizlik verildi. Daha sonra AK Parti zamanında; galiba 2009’du, askerlerin sivil mahkemede yargılanmasıyla ilgili bir kanun değişikliği yaptılar. O kanun değişikliği olur olmaz biz bir daha gittik, suç duyurusunda bulunduk. Bu cemaatçi savcılar öyle bir şey yaptılar. 28 Şubat’ın hazırlıklarını yapıyorlardı. O çok uzun sürdü, daha sonra 28 Şubat davası açıldı. Dava açıldı, iddianamede her şey vardı, bir tek bizim İHD’nin mutlaka iddianameye girmesini istediğimiz bölüm konmamış. Yani asıl ceza alacakları bölüm orası. Çünkü

Refah Partisi'ni kapattırdılar. Akın Birdal'a suikast teşebbüsünü yaptırılar, gazetecileri korkutma fiillerini gerçekleştirdiler. Hepsini yaptılar, yapmadıkları bir şey kalmadı. O belgede yazarların hepsini yaptılar ve 28 Şubat ortamında yaptılar bütün bunları. Türkiye'de de böyle şeyler var, bu sizin cesaretinizi kırmazın, bu bir süreç.

Faili meçhul cinayetlerle ilgili yüzlerce raporumuz var. Bütün uğraşlardan sonra açtırabildiğimiz dava sayısı on altı. On dördü beraatla bitti, kaldı iki dosya. Rahmetli Musa Anter'in dosyası devam ediyor. Bir de Mehmet Ağar'ın sanık olarak yargılandığı Ankara JİTEM dosyası devam ediyor. İki dosya kaldı. 12 Eylül davasında da Kenan Evren'le Ahmet Tahsin Şahinkaya'nın ölümünü beklediler. Yani Yargıtay sürecinde resmen ölmelerini beklediler. Çünkü ağır hastaydı ikisi de ve ikisi de sonra öldü, öldükten sonra davayı düşürdüler. Biz şu anda beş avukat kaldık. Biz inatçıyız, o davayı tekrar temyiz ettik. Dosya Yargıtay'da, Yargıtay büyük ihtimalle onama verip kesinleştirecek, sonra AYM'ye gidecek, sonra AİHM'ye.

Niye cesaretinizi kırmazın? Bu Türkiye'de böyle maalesef. Biz 12 Eylül'e karşı kurulmuş bir derneğiz. 12 Eylül 2010 referandumundan bir gün sonra ilk suç duyurusunda biz bulunduk. Neyse ki bu sefer ilk söz hakkını bana verdiler. Ama müdahilliğimizi kabul etmediler. "Siz darbeden sonra kurulmuşsunuz," dediler. Darbede kurulmamız mümkün değildi ki. Ama fiilen şöyle bir şey yaptı mahkeme: Gerçekten ilk sözü İHD'ye veriyordu ve benim ismimin yanına "İHD Başkanı" yazdılar. Mahcubiyetlerini gidermek için böyle bir yöntem buldular. Yani resmen müdahil değiliz ama başkalarının avukatı olarak davaya katılıyorum. Ama fiilen aslında İHD davanın katılanı. Bunları yaşayacaksınız.

Türkiye'de devlet görevlileri nezdinde hesap sormak çok zorlu bir süreç. Çünkü devlet mekanizması baştan aşağıya cezasızlık abidesi Türkiye'de. Hele bu son OHAL KHK'larıyla çıkarılan yasalarla artık onları yargılamak çok çok zor. Yani yeni bir anayasa, yeni bir yasa yapılmadığı sürece çok zor.

Türkiye'de çok tipik bir düşman ceza/yargılama sistemi vardır. Bu sistem TMK ve çeşitli ceza ve ceza usul kanunlarındaki usul hükümleriyle fiilen işletiliyor. Yani sistem şöyle çalışıyor: Milli Güvenlik Kurulu diye bir kurul var. MGK, Milli Güvenlik Siyaset Belgesi üretir. Milli Güvenlik Siyaset Belgesi'nde her beş yılda bir, iç ve dış düşman tanımı yapılır. Her beş yılda bir kimlerin iç düşman olduğu yazar. Örgütler, örgütlerle bağlantılı toplumsal kesimler sıralanır. Onlarla bağlantılı sivil toplum örgütleri, siyasi partiler, vakıflar, der-

nekler... Hepsi tek tek sıralanır, kategorize edilir. Bunların hepsine numara verilir ve Milli Güvenlik Siyaset Belgesi'nin ilgili bölümü Adalet Bakanlığı'na gönderilir.

Hani Demirtaş dün akşam tutuklandı ya (2016 yılından kalma tefrik edilmiş ve iddianameye bağlanıp kapanmış; kapanması gerekirken kapanmamış eski bir soruşturma), bu şekilde tutuklanıyor. Yani normal bir hâkim böyle bir tutuklama kararına asla imza atmaz. Bir de şöyle bir yöntem var burada. Her zaman herkesle ilgili, kamuoyuna mal olmuş önemli kişilerle ilgili, her zaman bir gizli soruşturma numarası vardır. Onu yedekte tutarlar, lazım olunca kullanmak üzere. O kadar da tecrübesiz değil devlet görevlileri. Şimdi dolayısıyla, bu suç duyurularıyla soruşturma süreçleri çok önemli takip edebilmek için.

Katılımcı: *Siz hukukçusunuz, avukatsınız. Şunu merak ediyorum. Çok uzun süreçler sonuçta, faili meçhuller olsun, köy boşaltmalar gibi başka konularda olsun. Sadece 1990'lı yıllar da değil, 12 Eylül Darbesi, 1915, çok geriye gidebiliriz. Toplumda bunun yansıması nasıl olur? Yani adalet yerine gelmediği, cezasızlık devam ettiği zaman elbette karamsarlık çıkar ortaya. Ama hakikaten çok merak ediyorum sosyolojik yansıması nedir? "Psikolog değilim," diyebilirsiniz ama merak ediyorum cevabınızı.*

Gözlemlerimi söyleyebilirim, en canlı gözlemim şöyle: Barış Anneleri, kayıp yakınlarıyla birlikte oturma eylemi yaptık burada. İstanbul'da her cumartesi, Cumartesi Anneleri, kayıp yakınları, insan hakları savunucularıyla birlikte oturma eylemleri yapıyorlar. Bu büyük bir travma.

Türkiye'de çok büyük bir toplumsal travma var. Dolayısıyla Türkiye'nin önümüzdeki dönem en önemli, ilgilenilmesi gereken konularının başında toplumsal travmayla baş etmek gelecek. Biz bu konuda TİHV bünyesinde bir travma enstitüsünün kurulması çalışmalarına başladık. Yakın dönemde bir Travma Enstitüsü kurulacak. Çünkü Türkiye'de toplumsal kesimlerin travmaları var; Kürtlerin, Alevilerin, ötekileştirilen toplumsal kesimlerin, kadınların, engellilerin, Çingenelerin, farklı etnik grupların, işkence mağdurlarının, yakınları işkenceye uğrayanların... Darbeden sonra örneğin; muhafazakâr camiada, Adalet Bakanlığı'nın son verilerini göz önüne aldığımızda gözaltına alınan, tutuklanan yüzbinlerce insan var. Aile bazında düşündüğünüzde en az bir milyon insan travma yaşadı. Dolayısıyla Türkiye toplumunun çok büyük bir travması var ve bu travmayla baş etme konusunda çok uzun çalışmalar yapılması lazım.

Bu bir yandan mücadele azmini, bir yandan da bıkkınlık, bezginlik duygusunu geliştiriyor. Korku topluma egemen kılınmaya çalışılıyor ama bu mücadele eden insanların sayesinde o korku iklimi kırılmaya çalışılıyor. Bir yandan gerçekten topluma ciddi anlamda korku salınıyor, bir yandan bedel ödeyen insanlar sayesinde o korku kırılıyor.

Biz defalarca çağrı yaptık. Ben avukatlarına haber gönderiyordum. Çünkü duyduğum işkence söylentileri korkunçtu. “Aileler, lütfen gelin bize başvurun, biz sizinle ilgileneceğiz,” dedik.

Mesela bu kaçırma vakalarıyla çok yakından ilgileniyoruz. Ne biliyoruz, belki de sayı korkunç olabilirdi. Evet, hesap sormak istiyoruz, adaletin önünde o cezasızlıkla baş etmek istiyoruz ama bir yandan da dayanışma geliyor. Yani aslında büyük bir “mağdurlar grubu” var Türkiye’de ve bunların yaşadığı travma çok büyük.

İşte, en son Elmas Ana yaşamını yitirdi. Anık Can yaşamını yitirdi. Neyse ki Anık Ana oğlunun hiç değilse cenazesini buldu. Ama Elmas Ana bulamadı, çocuğunun mezarını göremeden gitti. Rahmetli Berfo Ana 12 Eylül davası duruşmasında –Berfo Ana 104 yaşındaydı, tekerlekli iskemleyle onu duruşma salonuna getirdik– ekrandan Kenan Evren’e böyle baktı. Ağzına geleni saydı, söylemedik laf bırakmadı. Belki de o, onun için hayatındaki en önemli anlardan biriydi. Ama o da çocuğuna kavuşmadan gitti.

Yani Türkiye’deki toplumsal travma o kadar derin ki... Nüfus istatistikleri, Osmanlı arşivleri açıldı. Nüfus kayıtlarına herkes artık erişebiliyor. Birçok aile etnik kökenini yeni öğrendi. Asimilasyonla yüzleşme başladı. Bunu biraz daha geçmişle yüzleşme, hakikat ve adalet meselesinde konuşmamız gerekiyor. Burada karmaşık bir durum söz konusu.

Ama biz, “Adalet iyileştirir,” diyoruz. Adalet aramaya devam edelim. İnanmasak da devam ediyoruz. Etmek zorundayız çünkü adalet arayışını bıraktığımız anda biz de ihlal yapanlar grubuna girebiliriz. O nedenle adalet fikri çok çok önemli. Bir yandan da diyoruz ki: “Mücadele iyileştirir.” Mücadeleyle hayat gelir. Mücadele etmek zorundayız, başka bir seçeneğimiz yok. Sürekli bir mücadele bu, başka bir yolu yok bunun. Gitseniz, kendinizi dört duvar arasına koysanız, “Biraz kafamı dinleyeyim,” deseniz... Yok öyle bir şey.

Bu soruşturma süreçlerinin takip edilmesi çok önemli. Örneğin ne yapıyoruz? Cizre’de bodrumda yakılarak öldürülen insanlarla ilgili, tespit edebildiğimiz cenazelerle ilgili izlediğimiz süreç şu: Suç duyurusu, takipsizlik,

itiraz, kesinleşme, AYM; takip et, sonra AİHM'ye git, oradan ara adaleti. Kaç yıl sürerse... Diğer tarafta bu sefer tazminat süreçleri. Onları genellikle özel hukukla ilgilenen avukatlara bırakıyoruz. Çünkü oradan ekonomik bir kazanın elde edilebilir. Daha rahat ve daha düzgün yürüyor tazminat süreçleri. Böyle bir gerçeklik var.

Bir de bu meselelerle herkes ilgilenemiyor. Son dönem böyle pratik bir sorunla karşılaştık. Bir yandan bunları yapmanız gerekiyor ama bir yandan da bunu yapacak insan çok az. Örneğin hukuk bilgisinin yetkin olması gerekiyor. AİHM'nin prensiplerini bileceksiniz, Jordan prensiplerini bileceksiniz, soruşturma usul sorunlarını bileceksiniz. Bu tip durumlarda hangi yollara başvurmanız gerektiğini bileceksiniz. Biz bir anlamda avukat arkadaşların eğitimlerinin yapılması noktasında baroları sürekli harekete geçmeye davet ediyoruz. Hukuk örgütleri sürekli çalışma yapıyor. Bir yandan da her fırsatını bulduğumuzda avukat arkadaşların bu tip konularda eğitimlerini yaptırmaya çalışıyoruz. Bu öyle sizin niyetinizle de alakalı bir şey değil. Bazı şeyleri bilmeniz gerekiyor. Çok özel soruşturma usul ve yöntemlerini bileceksiniz ki zorlayasınız, delil toplatabilesiniz ve bu süreçleri işletebilesiniz.

Takip ettiğimiz davalar var, zar zor açtırdığımız. Bunları takip etmek durumundasınız. Darbe davaları var, faili meçhul davaları var, bunlara örnek verebilirim. Bazı işkence davaları var veya toplumsal olaylarla ilgili olarak gidip müdahil olduğumuz davalar var. Genellikle kadın cinayetlerinde sivil toplum örgütlerinin müdahilliliğine karar veriyorlar. Bazı hâkimler bu konuda inisiyatif alabiliyorlar ama bazı olaylarda yapmıyorlar. Örneğin Soma ve Suruç katliamlarında yapmadılar, ama biz Ankara Gar Katliamı'nın müdahilîyiz dernek olarak. Ayrıca müdahil olarak katıldığımız davalarda bu faaliyeti sürdürüyoruz.

Bir de karşı davalar var, bütün bu süreçler nedeniyle suçlandığımız, her fırsatta “terör örgütleriyle ilişkili, iltisaklı, teröre yardım eden” diye suçlandığımız, destekçi diye suçlandığımız, arkadaşlarımız hakkında açılan soruşturma ve davalar var. En son üç yüzü geçti soruşturma ve dava listesi. Orada da ısrarla ve inatla kendimizi savunuyoruz. Sürekli gidip duruşmalara katılıyoruz, her yere yetişmeye çalışıyoruz. Genellikle beraatla sonuçlanıyor ama cezayla sonuçlanan da var.

Cezayla sonuçlanınca ne yapıyoruz? Arkadaşlarımızı yurtdışına gönderiyoruz. İHD'nin dünyada müthiş bir diasporası var. Şu anda mübalağa etmeye-yim, otuz ülkede şube kuracak sayımız var. Avustralya'da, İsviçre'de temsil-

ciliğimiz var fakat kontrol edemediğimiz için diğer ülkelere izin vermiyoruz. Çünkü bu sefer örgütler işin içine karışır ve içinden çıkamayız. En son eski genel sekreterimiz Hasan Anlar İsviçre'ye gitmek zorunda kaldı. Adana şube başkanımız da İsviçre'de.

Bu son dönem kurumsal olarak da bazı kesimler üstümüze gelmeye çalıştı fakat bir şekilde faaliyetlerimizdeki bağımsızlığımız, ilkelerdeki duruşumuz nedeniyle bunu gerçekleştiremediler. OHAL ilanı süresince binlerce dernek kapatıldı. Bazı çevreler bana sordular, "Sizi niye kapatmadılar? Yıllardır bunlarla mücadele ediyorsunuz," diye. Çünkü bağımsız bir örgütüz, gerçekten bu konuda devletin ilgili birimleri de bizim ne kadar bağımsız olduğumuzu biliyorlar. Ayrıca yürüttüğümüz faaliyetler çok önemli. Bu devletin ürettiği bütün kötülüklerle ilgilenen insanlarız. Tersten düşündüğünüz zaman bir toplumsal yapının bozulmaması için, toplumdaki bazı ilişkilerin yürüyebilmesi için devletin ürettiği kötülüklerle ilgilenecek, onların giderilmesini sağlayacak, adalet arayışını gerçekleştirecek, toplumun sağlıklı kalmasını sağlayacak insanlara ihtiyaç var. Sosyolojik bir gerçeklik bu. Tersten düşünmelisiniz. Tersten baktığınız zaman bu faaliyeti yapabilecek kimse yok. Devlet bu alanı da yok ederse kendisini yok eder aslında. İsyân ortaya çıkar; bütün ortamın terörize edilmesi, insanların mücadele aracı olarak şiddeti kullanmaya itilmesi... Dolayısıyla bazı konularda devletler isteseler bile ileri gidemezler. Ne zaman giderler? Topyekûn savaş halinde giderler. Topyekûn savaş hali zaten insan haklarının yok olduğu hallerdendir. Bir de aynı zamanda uluslararası ilişkiler; BM, Avrupa Konseyi, AB ve bazı güçlü devletlerin dış politikasındaki insan haklarına olan bağlılıkları gibi konular önemli. Bütün bu zaman içerisinde tecrübeler, ilişkiler, görüş alışverişleri vs. bütün bu süreçleri atlatmamıza yardımcı oldu.

Katılımcı: *Gözaltında eskisi gibi işkenceler devam ediyor mu?*

Türkiye'de işkence şekil değiştirdi. Darbe girişiminden sonra Fethullah Gülen örgüt soruşturmalarında çok duyuyoruz. Bunu standart gözaltı merkezlerinde yapmıyorlar. Gözaltı merkezlerinden çıkarıyorlar, başka bir yere götürüyorlar, orada yapıyorlar. Orada kayıt yok, kamera yok. Dolayısıyla şimdi yekten, "Gözaltında işkence yapılıyor," dediğin zaman yalancı durumuna düşersin. Çünkü resmî kayıtlı gözaltı merkezlerinde bu yapılmıyor.

Bir de seni gözaltına alırken yapıyorlar. Evin kapısını kırarak giriyor. Çocuklarının önünde seni aşağılıyor. Sana ters kelepçe uyguluyor. Şiddet uygulayarak araca bindiriyor, araç içerisinde seni sıkıştırıyor, darp ediyor. Gözü-

ne, yüzüne gaz sıkıyor. Bunlar işkence değil mi? Sen zaten orada gözaltına alındığında, nezarethaneye girdiğinde sana yapmak istediğinin bir kısmını yapıyor. Seninle ilgili özel bir durum varsa başka ekipler seni alıp götürüyor ve işkence yapıyor. Sonra tehdit ve korkutmayla susturuyor.

Öyle işkence yöntemleri var ki hekime gittiğiniz zaman dış görünüşünde hiçbir şey yok, ama kafana poşet geçirip seni boğma işkencesi uyguladığı zaman kızarıyorsun, morarıyorsun. Bu işkence. Ama adli hekime, günlük kontrole gittiğin zaman bu gözükmüyor. Bazen erkeklere uygulanan copla tecavüz işkencesi... Hiçbiri hekimle konuşmuyor. Normalde hekimin İstanbul Protokolü'ne göre muayene yapması lazım. Bu yapılmıyor. Adli Tıp'ta muayene yapmakla görevli hekimlerinin tamamının İstanbul Protokolü'ne göre muayene yapması lazım, isteğine göre değil. İstanbul Protokolü'ndeki kurallar bellidir ve seni muayene etmesi lazım ama ancak sen şikâyetçi olursan bakıyor. Öyle olunca da işkence belirlenemiyor.

Buna rağmen çok sayıda kişi mahkeme salonlarında veya sorgu hâkimliğinde kendilerine yapılan işkenceyi tutanaklara geçirmeye başladı. Mahkemelerde konuşmaya başladı. Kaçırılan otuz kişi zaten kesintisiz işkenceye uğramış. Cezaevlerinde de farklı yöntemler uygulanıyor.

İşkence Türkiye'de şekil ve yer değiştirdi ama devam ediyor. Hem de sistematik olarak devam ediyor. Çünkü bu hemen hemen her yerde gördüğümüz bir şey. Malum, darbe dönemi ve OHAL dönemi olduğu için yeniden hortladı. Bu konuda çok üzgünüz. Bir ilerleme sağladığımızı düşündük ama Türkiye tekrar maalesef eskiye geri döndü. Elbette kimse Diyarbakır 5 No.lu gibi hayal etmesin. Fakat arkadaşlar, işkence işkencedir. "Onur kırıcı davranış" diyoruz değil mi, "kötü muamele" diyoruz. Devlet işkence kelimesini kullanmamaya çalışıyor. Çünkü işkence kelimesi kötü şeyler çağrıştırıyor ama bütün bunlar işkence. Kötü muamele ve onur kırıcı davranış yasağı var. Bazen birini akşama kadar döversin, hiç etkilenmez. Ama ona bir tokat atarsın, ömür boyu onu unutamaz. Bu işkencedir. Sende yarattığı etkidir o.

Cezasızlık meselesiyle beraber hesap verebilirlik konusunu konuşmak lazım. Türkiye'de bir devlet politikası var. Türkiye kendi devlet görevlilerini her zaman korur. Bu aslında dokunulmazlık meselesidir. Biliyorsunuz, en tepeden en aşağıya kadar devlet kendi görevlilerini hep dokunulmazlık kalkaniyla korur. Bu genellikle şöyle açıklanır: "Görev nedeniyle işlenen suçlara tabidir." Ama bir polisin işkence yapmasıyla bir şüpheliyi gözaltına alması arasında görev suçu yönünden fark nedir? Neye göre tespit edilecek? O nedenle

uygulama çok çok önemli. Hep bir koruma politikası geliştiriliyor ve bununla baş edilmesi lazım.

Darbe teşebbüsü bastırıldıktan sonra cumhurbaşkanı, içişleri bakanı, adalet bakanı ve başbakan televizyonların karşısına geçip, “Bütün güvenlik birimleri; askerler, polisler, istihbaratçılar, hâkimler, savcılar... İşkence yasaktır. Kimseye bir tokat atmayacaksınız, işkence yapanı yakarım!” demiyorlarsa... Eyvah eyvah ki zaten demediler. Uzunca bir süre Cumhurbaşkanı Erdoğan, “İşkence yasaktır,” cümlesini kullanmadı. Daha yeni yeni kullanıyor, “İşkenceye sıfır tolerans,” diye. İyi de, darbe yılında niye kullanmadın bu cümleyi? Bu çok çok önemli. Bazı güvenlik birimleri bunu itiraf ediyor ve, “Biz geniş yetki verdik, kontrol edemiyoruz,” diyor. Niye verdiniz? Geniş yetki vermek, “İşkence yapabilirsin,” demektir.

Yargı kültürü oluştu, bu çok daha tehlikeli. Korumacılık, savcının koruması, hâkimin koruması... Toplumsal olaylarda polis vuruyor ya... Ethem Sarısülük, Muğla’daki öğrenci çocuğun öldürülmesi, Berkin Elvan’ın öldürülmesi, Ali İsmail Korkmaz’ın öldürülmesi... Yargı kültürü sürekli suçluyu koruyor. “En az cezayı nasıl veririm, nasıl kurtarabilirim.” Bu anlayış, bu kültür geliyor. Niye? Çünkü “o” devlet görevlisi, “bu” ise devlet düşmanı ve çok tehlikeli.

Devlet görevlilerinin yasal olarak korunması konusunda en son darbeden bir gün önce 6722 sayılı bir kanun çıktı. Bu kanun her türlü güvenlik operasyonunda görev alan bütün devlet görevlilerinin, kamu görevlilerinin ve onlara yardımcı olan kişilerin yargılanmasıyla ilgili hükümet izni getiriyor ve bu Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en kötü kanunlarından biri. Sokağa çıkma yasaklarında Genelkurmay sürekli yasal koruma istiyordu. Genelkurmay başkanı önce Ahmet Davutoğlu imzalı bir güvence belgesi aldı. Önce onunla idare ettiler. Sonra 14 Temmuz 2016’da özel kanun çıkarttılar. O özel kanunu geçmişteki uygulamaları içerecek şekilde düzenlediler. Yani 1990’lı yıllardaki operasyonlara katılanların yargılanması da şu anda izne tabi. Korkunç bir şey. AİHM bütün bunlara rağmen, “Önce Türkiye Anayasa Mahkemesi’ne girdin,” dedi.

Bu kanun varken Türkiye Anayasa Mahkemesi hiçbir şey yapamaz. Yapabileceği bir şey yok ki. Çünkü bu kanunun anayasaya aykırılığını kimse ileri sürmedi. AYM kendisi resen zaten o kanunun iptalini kendisinden isteyemiyor. Haşim Kılıç’ın en büyük hatalarından biri buydu. “Bireysel başvuruda bir kuralın anayasaya aykırılığı tespit edilirse veya böyle bir iddia ortaya atılırsa genel kurul aynı zamanda o kanunun anayasaya aykırılığını da karara bağ-

lar mı bağlamaz mı?” tartışması vardı. “Bağlayın, yapın,” dedik, yapmadılar. Şimdi Türkiye onun acısını çok çekiyor.

Öyle kanunlar var ki hiçbir mahkeme cesaret edip anayasaya aykırı olduğunu öne süremez. O mahkeme öne süremediği için de hiç kimse o kanunun anayasaya aykırılığını gündeme getiremez. Peki, nasıl olacak? Siyasi mücadeleyle yıllar sürecek. Dolayısıyla bu yasal koruma meselesi çok çok önemli.

Bir de OHAL KHK’larında özel hüküm getirdiler. OHAL süresince her türlü koruma altına alındılar. Sadece hukuki koruma değil cezai, adli, mali her türlü koruma... Kenan Evren’in 1982 Anayasası’nın geçici 15. maddesinin daha kapsamlısını yazdılar kendileri için. Bunu da yaptılar maalesef. O nedenle durum iyi değil.

Bu cezasızlığın en önemli boyutlarından biri, uluslararası insan hakları değerlerinde yaşanan aşınma, AİHM gibi mahkemelerin kendi değerlerini savunamayacak duruma düşmesi. Türkiye’nin lobicilik faaliyetlerinin Avrupa Konseyi ve AİHM üzerindeki etkisinin sonuçları çok ağır. BM insan hakları kurumlarının daha etkili olamaması... Çünkü Amerika’nın işine gelmiyor. Bu beş daimi üyenin yoldan çıkması dünyada insan hakları değerlerinde korkunç bir aşınmaya sebep oldu. AB’nin kendi temel haklar şartına sahip çıkamaması, siyasi ve ekonomik ilişkilerini öncelemesi gibi konular Türkiye gibi ülkelerdeki iktidarlara güç veriyor. Bizim son dönemki en büyük problemi-miz, aşamadığımız problem, AİHM’nin tutumu.

Türkiye’deki sorun çok komplike, çok kapsamlı. Bu nedenle mutlaka bir geçmişle yüzleşme sürecinin yaşanması gerekiyor. İnsan Hakları Derneği olarak bu konuda bir milletvekili vasıtasıyla sunduğumuz bir kanun teklifi var. Başbakan Erdoğan, Dersim Soykırımı’yla ilgili “Özürse özür diliyorum,” demişti. Biz de dedik ki: “Özür böyle dilenmez. Bir kanun çıkarılır ve bir kanunla özür dilenir.”

Türkiye’nin 1908’deki İkinci Meşrutiyet’ten, 31 Mart Ayaklanması’nın olduğu günden bu yana; İttihat ve Terakki’nin iktidara gelip İttihatçı düşüncelerini hayata geçirdiği yıldan itibaren bir geçmişle yüzleşme sürecine girmesi, bir süreç işletmesi gerekir. Ermeni Soykırımı, Dersim Soykırımı, Kürtlere yapılan katliamlar, darbe dönemi ihlalleri, cezaevlerindeki ihlaller, rejim muhaliflerine yönelik ihlaller, her türlü komünist, dindar vs. olanlara yönelik ihlaller; Lozan Antlaşması kapsamında azınlıklara yapılan ihlaller biçiminde alt kategorilerin oluşturulup bu alanda önce hakikatlerin ortaya çıkarılması, sonra hakikatlerle birlikte adaletin tartışılması lazım.

Yani ya onarıcı adalete gideceksiniz ya da ceza adaletine gideceksiniz. Türkiye’de gerçekçi olmak gerekirse ceza adaletinin yolunun olmadığını düşünüyorum. Roboski Katliamı’nda bile bir ceza adaleti sağlanamadı ki çok yakın bir katliamdır. Cizre’de bodrumlarda diri diri yakılan insanlarla ilgili bile hâlâ tek bir kişinin dahi şüpheli olarak ifadesi alınmadı. Bunlar 2015’in sonunda, 2016’nın başında yaşandı. Daha yeni bu olaylar ve bugün hiç kimsenin şüpheli olarak ifadesi alınmadı. Bu nedenle biz onarıcı adalet konusunun daha çok konuşulması gerektiğini düşünüyoruz.

Ama asıl önemli olan hakikat. Çünkü bu toplumun hakikatle yüzleşmesi gerekir. Kendini Türk olarak lanse edenlerin hakikatle yüzleşmesi gerekiyor. Türkiye’deki en büyük problem devletin yüzleşmesi. Ama sadece devletin değil toplumun da yüzleşmesi gerekiyor. Çünkü sonuç itibarıyla –tarih bilinci olanlar bilirler– her soykırımdan sonra birileri buna ortak edilmiş. Soykırım kurbanlarının mülklerine, arazilerine el konulmuş, onların servetlerine el konulmuş.

Çok ilginç bir tespiti söyleyip bitireceğim. En son imar barışı çıktığında merak ettim, Türkiye’de bu imar barışları nasıl olmuş? Atatürk zamanında olmuş zaten, biliyorsunuz: Mübadeleden sonra gidenler-gelenler, mülklerin yeniden dizaynı... Menderes 1956, Özal 1984, Tayyip Erdoğan 2017. Her otuz, otuz beş yılda bir Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin el koyduğu mülklere vatan da el koyuyor ve beraber bölüşüyorlar. Bu çok çok önemli bir husus. Bu nedenle toplumumuz geçmişle yüzleşecek.

Ben Kars’ta eski bir Ermeni köyünde doğdum. Bizim dedelerimiz Dersim’den gelmiş, göç etmişler, Ermeni Soykırımı olduktan sonra Ermenilerden boşaltılan köylere dağıtılmışlar. Daha Osmanlı zamanı verilmiş yani. Ben kendi aileme söylüyorum: “Bu topraklar bize ait değil.” Kendimi de hiç ait hissetmedim. Çünkü bu bariz, gittiğinizde görüyorsunuz, bir Ermeni evi, taş yığma bir ev yapılmış. Yüz-yüz elli yıllık evler ama bu size ait.

Dolayısıyla toplumun da yüzleşmesi ve bunu kabul etmesi gerekiyor. Yaptığı haksızlığa ortak olduğunu kabul etmesi gerekiyor ki o toplumsal travmayla ancak öyle baş edebiliriz. Yoksa mümkün değil baş edemeyiz. Bunu yapınca, “İleride büyük ihlaller olmayacak,” asla diyemem. Kendi tecrübemden edindiğim izlenim şu: Hakikat ortaya çıkacak, hakikatlerle yüzleşeceğiz. Belki de ancak o zaman hesap sorup hesap verebiliriz. Halk bu sürece ne kadar gönüllü katılabilir. Kimse katılmak istemiyor ki.

Dün Rize’deydim. Sokakta yürüdüm, birkaç yüz metre yürüdüm, şöyle baktım. Tipik orijin Lazlar, etnik tipolojik olarak Türk çok az. Farklı farklı etnik

gruplar. Ama hepsi inanılmaz farklı farklı noktalara sürüklenmişler. Asimilasyon mahvetmiş. Asimilasyon deyip geçmeyelim, asimilasyon devam ediyor. Hele bu kültürel asimilasyon ciddi anlamda devam ediyor. Bu nedenle hepimizin toplumun bir parçası olarak bu yüzleşme sürecine dahil olmamız gerekiyor. Belki buna biraz kafa yormamız gerek. Çok ağır suçlar işlendiği için biz hep oraya odaklanıyoruz. Ama bir yandan da ilgilenmediğimiz konular var.

Ermeni Soykırımı'ndan sonra alınan küçük kız çocuklarının asker ailelerine verilmesi ve evlat edinilmesi konusu hep işlendi, romanlar yazıldı. Mesela biliyor musunuz, Alparslan Türkeş annesinin Ermeni olduğunu öğreniyor. Ermenistan'a gidiyor. Soykırım Müzesi'ni ziyaret ediyor. Soykırım Anıtı'na çiçek bırakıyor. Bunların görüntüleri var. Ben bunu bilgiye dayalı söylüyorum ve kafasındaki birçok şey değişiyor. Alparslan Türkeş bile yüzleşme yaşadı. Fakat ömrü vefa etmedi, Özal gibi şüpheli öldüğünü düşünüyorum.

Mesela rahmetli Hrant Dink niye öldürüldü? Çünkü Sabiha Gökçen'in bir Ermeni kızı olduğunu söyledi. O nedenle tehdit edildi. Asıl sebep odur. Tamam da bir rejim kendisini böyle nasıl sürdürebilir? Artık çağımızda farklı etnisiteler gerçekten topluma güç verir, zenginlik değil, o farklı bir şey, ölçülebilir bir şey. Bunun artık kabul edilmesi lazım. Çünkü 21. yüzyılın gerçekleri, insanların bakışı değişti ve eskisi gibi değil. Bu nedenle önemli diye düşünüyorum.

SORU - CEVAP VE TARTIŞMA BÖLÜMÜ

Katılımcı: *Bu yüzleşmeyle ilgili meselenin Türkiye'ye özgü bir durum olduğunu düşünmüyorum. Başka ülkelerde de farklı şeyler var. Çok ciddi bir inkâr hali de olduğu için... Aslında yüzleşmeye başlansa, bütün kesimler için bir şeyler çıkacak ortaya. Örneğin ben Mardin'de yaşıyorum. Derikliler çok rahat olmakla, hatta çok laik olmakla övünürler. Bir gün dayanamadım ve hastanede bir arkadaşıma dedim ki: "Siz Deriklisiniz, Ermeni olmayasınız." Çünkü artık dayanamadım o övünme halinden. Bu bir örnektir. Mesela başka bir Kürt arkadaşım da, "Siz Süryanilerle yüzleşmeye hazır mısınız?" dedi araziler konusunda. Aynı şekilde bu Kıbrıs için de geçerli. Çoğu gibi benim babaannem de şu an bir Rum evinde oturur. O yüzden bütün kesimlerin aslında bir şeylerle yüzleşmesi lazım ve sanırım bu korkutuyor insanları. Şuna bağlayacağım, klinik psikolog bir arkadaşım Ermenistan'daki gençlerle çalışırdı ama kendisi Türk ve bir gün o kadar çok Ermeni gençlerin üzerine gitmiş ki... Sonra görüntülerini izledim videoda.*

Onlara psikolog olarak şunu söyledi: “Yeni bir Türk kimliği inşa etmemiz gerekecek, o yüzden kabul edemeyiz psikolojik olarak.” Dedim ki: “Bunu söyledin mi?” “Çünkü psikolojik olarak gerçeği budur,” dedi.

Katılımcı: Sizi dinleyince bütün ikazlarınıza rağmen umutsuzluğa kapıldım. Bir taraftan da ne yapılabilir, bir şey yapmak gerekiyor diye içim içimi yiyor. Yani onun için bu çalışmalara katılıyoruz. Cevap arayışı içerisindeyiz. Özel olarak çalışmanın getirdiği zorluklardan bahsetmek isterseniz belki bize biraz daha feyz ve cesaret verir. Yolun başındaki insanlar için. Bir de teknik bir soru sormak istiyorum. Diğer kurumlarla koordinasyon kurarken ne derece zorlanıyorsunuz? Çünkü İHD çok çok özel bir kurum. Devletin bile dokunmaya tereddüt ettiği özel bir kurum. Aslında bir otorite olması gerekiyor İHD'nin. Sözünün her zaman özellikle muhalifler ve ezilenler tarafından dikkate alınması gerekiyor. Yani siyasi partiler –birkaç ağır siyasi partimiz var– ne derecede sizinle koordinasyon kurabiliyor? Mesela Roboski sürecini yaşadık. Hâlâ hepimizde ciddi anlamda karanlık olarak kaldı. En son bir siyasi parti bununla ilgili bir özeleştirme verdi, sürecin AİHM'ye taşınma girişimi noktasında. İHD bu işin içinde miydi ya da sizin beklentinizin karşılanmadığı bir nokta oldu mu ya da sonrasında müdahil oldunuz mu? Belki bu diğer kurumlarla olan ortak çalışması için iyi bir çıkış noktası olur.

Katılımcı: Az önce mahkemelerin yapısının değiştiğinden bahsederken şunu kasetlemiştim: Çözüm Süreci'ne bakıldığı zaman bile bir farklılık görüyorum. AYM mesela YouTube kararında, Twitter kararında, erişim engellemeye ilgili kararlarında bu yollar tüketilmeden doğrudan yapılan başvuruları kabul edilebilir bulmuştu. Hatta ihlal kararı da verdi. O zaman TİB vardı. TİB mahkeme yerine geçerek –bir idari kuruluş– mahkeme gibi kararlar vermişti. Siz az önce bahsettiniz –faili meçhullerle ilgili duruma çok uyuyor– bir kanun çıkarılmış, bu kanun öngörülebilir ve beklenebilir bir kanun değil. Aslında doğrudan AYM'ye gidilmesi gerekiyor. Burada gene aslında sorunun Kürt sorunuyla ilişkili olduğunu düşünüyorum ve şunu merak ediyorum. AYM üyeleri değiştiriliyor. En son AYM'ye Yıldız Seferinoğlu diye biri atandı. O da AKP eski milletvekili. Artık Gül'ün atadığı adaylar değişip Erdoğan'ın atadığı adaylara doğru gidiliyor. Çözüm Süreci'nden çatışma sürecine geçişle birlikte mahkemelerin üyelerinin değiştiğini görüyoruz. Bu durum ne gibi sonuçlar doğurabilir? Çünkü AYM Abdullah Öcalan'la ilgili de ihlal kararı verdi. Oslo Süreci'nde çok büyük yankı uyandırmıştı. Abdullah Öcalan'ın AİHM'de yaptığı savunmalara basım aşamasındayken el

konulmasına ihlal kararı vermişti. Ama aynı mahkeme Roboski'yle ilgili olarak bu sefer ret kararı verdi. Avrupa'da sanırım Türkiye'nin lehine bir şey oluşturuluyor AİHM içerisinde. Özellikle mülteci politikasından dolayı bazı kuruluşlar tarafından Türkiye'yi koruyucu bir ağ var gibi görünüyor. Bu konu hakkında ne düşündüğünüzü merak ediyorum.

Katılımcı: *Bu yüzleşmeyle ilgili konuda ceza adaleti değil de onarıcı adaleti önerdiniz. Sizin köyünüz gibi benim köyüm de bir Ermeni köyüdür. Toprakları zaten tapusuzdu. Sonradan tapulama işi yapıldı. Herkes bir yere konmuştu. Bilirkişiler dedi ki: "Bu bunundur, bu bunundur." Acaba bu onarıcı adalet komisyonları, yüzleştığımız zaman bu mülkleri hak sahibine iade edecek mi? Yani neticede alacaklı kişinin maddi veya manevi hakları verilecek mi, zararı telafi edilecek mi?*

Katılımcı: *15 Temmuz sonrasında diğer ülkelere yapılan siyasi sığınma başvurularında siz göç dairelerine rapor sunduğunuzu söylediniz. Bunu ne kadar dikkate alıyorlar ve mesela bu süreçte size yine gelen bireysel başvurular oluyor mu? Olursa yardım edebiliyor musunuz? Çünkü şu anda çok büyük bir nüfus yargılanıyor. Benzer süreçlere maruz kalıyor.*

Söylediğim şeyler oldukça ciddi konular ve cesaretiniz kırılabilir. "Cesaretiniz kırılmasın," derken şunu kastediyorum: İnsan olarak nasıl bir toplumda yaşamak istiyoruz? Nasıl bir insan olmak istiyoruz? Hepimizin önce aileden, sonra çevreden, okuldan, etrafımızdan öğrendiğimiz şeyler var. Yani haksızlıklara ne kadar karşı koyabiliriz? Adalet istiyor muyuz? Çok basit kavramlar. Hepimiz onurlu insanlarız. Toplulukta size yapılmasını istemediğiniz şeyler aslında sizin onurunuzdur. Dolayısıyla herkesle eşit olmak istiyorsunuz. Bir yandan da özgür olmak istiyorsunuz ama adalet de, barış da olsun istiyorsunuz. Bunları savunuyorsanız bu yeterli. Sizin için önemli olan iç huzurunuzun olması. Kendinizle barışık olmak çok önemli. Dışarıdan gelecek baskılar her zaman olacaktır. Ama burada kendi iç huzurunuz varsa, kendinizle barışık olarak bunu yapıyorsanız zaten bu faaliyeti yürütürsünüz. İnsan gücü buradan, kendi içinden alır.

Bir de tabii ki herkesin bir karakteri, kişilik özelliği vardır. Herkes mücadele edemeyebilir. Kimisi az, kimisi çok ama sonuçta savunuculuk faaliyetinin içerisinde de herkes aynı derecede bulunmayabilir. Kimisi buna destek olabilir. Örneğin insan hakları mücadelesinde Türkiye'de insan hakları değerlerine yıllarca yardım eden insanlar oldu, görünürde olmadıkları halde. Toplumun içerisine girdiğinizde, emin olun, insan hakları kavramının sihirli

ve büyüklü gücünü göreceksiniz. Çünkü herkes ister bunu. Bu ülkede, “Kahrolsun insan hakları!” diye slogan attırdılar ama o sloganı atanların da insan haklarına ihtiyacı var. Türkiye bunun örnekleriyle dolu. Ne gariptir, bir siyasi mahkûm olan Tayyip Erdoğan şimdi kendisi gibi binlerce siyasi mahpus üretti. Bir yandan da böyle örnekler var. O yüzden bence burada önemli olan; bir iç huzurunuz varsa, mücadele azminiz varsa bu yeterlidir. Onun ötesinde açıklçası çok fazla bir şey söyleyemem. Kişiden kişiye değişir.

Tabii ki İHD’nin diğer siyasi partilerle ilişkileri var. HDP’yle var. CHP dönem dönem önemli konularda bizi davet ediyor ve bazı toplantılarına çağırıyor, görüş alışverişinde bulunuyoruz. Diğer farklı siyasi partiler... Biz aynı zamanda demokrasi mücadelesi veriyoruz ve çok zor dönemlerde birçok siyasi partiyi ve toplumsal kesimi bir araya getirebiliyoruz. Bunun düzeyini merak edebilirsiniz. En azından yüzdeye vurursak Türkiye’nin yüzde kırk-ellisini bir araya getirebiliriz ama öyle kesimler var ki gelmek istemiyor zaten. Normalde yüzde yüzünü bir araya getirme potansiyelimiz var ama bu bazen sizin elinizde değil.

İnsan hakları savunucuları ateşin düştüğü yerdedir. Öyle olunca en ağır meseleyle ilgilendiğinizde ve tutumumuzu ortaya koyduğunuz anda işte o ağır meselenin çözümünü engelleyen ve ihlalin sürmesine katkı sunan politikaları olan siyasi partiler zaten sizden uzak duruyor. Bilin ki sizinle konuşacağı birinci konu odur. Benim MHP’yle konuşacağım birinci mesele Kürt meselesidir, AK Parti’yle de CHP’yle de İyi Parti’yle de konuşacağım birinci mesele yine Kürt meselesidir. Çünkü sistem kendini ona göre dizayn ediyor. Bu bir klasik ideolojik, asimilasyoncu ulus devlet. Asimilasyoncu ulus devletten mi yanasın demokratik cumhuriyetten mi? Bu kadar basit! Avrupa’nın yaşadığı dönüşümlerden mi yanasın yoksa hâlâ 1930’lar kafasından mı?

Güneşin batmadığı imparatorluk İngiltere bile çatışma çözümlerini yaşadı. Dünyaya hükmeden İngiltere bile. İhtiyacı da yoktu. İstese yüz yıl savaş sürdürecekti kapasitesi var ama değişti, dönüşüyor. Sen hâlâ niye inat ediyorsun, herkes Türk olacak diyorsun? Şimdi bununla benim zaten konuşacağım bir şey yok. Ben ancak onu ikna etmeye, bu yanlış düşünceden vazgeçirmeye çalışırım. Hâlâ çok ilkel düşüncelere sahip insanlarla mücadele ediyoruz. Bazen tıkanıyoruz. Gerçekten inanamıyorum. İnandığı din ona bunu söylemiyor. Dinini, ideolojisini başkalaştırmış. Garip bir şey olmuş. Nasıl ikna edeceksin?

O yüzden yılmayacağız, çoğunluğuz biz. Çoğulcu demokratik düzene geçişi mutlaka sağlayacağız. Türkiye toplumunun bu mücadele deneyimi var. Biz o

kadar çok şey anlatıyoruz ama emin olun, her zaman şunu söylerim: Bütün bu kötülükler bize mücadeleyi öğretti, biz bir demokrasi kültürü oluşturduk ve bu çok önemli. Bu nedenle zaten bu mücadeleyi sürdürüyoruz. Umutsuz falan değiliz, öyle düşünmeyin. Ama kangrenleşmiş sorunlar karşısında da... O nedenle onarıcı adalete geleceğim. Başka yolu yok.

Şimdi işin içinden çıkamıyorlar. Yargı paketi önlerinde, rakamlar korkunç. Her şey altüst olmuş. Türkiye suç cenneti; hırsızlık, gasp... Yağma yap, yata-
rı yok. AK Parti'nin getirdiği noktaya bakar mısın? İTÜ'lü mühendis çocuğu öldürenlerin suç dosyalarına bakın. Düşünebiliyor musunuz, sen bir slogan at... Demirtaş'a dört yıl sekiz ay kesin hüküm. Şimdi bu devlet için hangisi tehlikeli? Demirtaş tehlikeli, o gaspçı değil. Zaten o devletin, iktidarın işi bitmiş. Yüz kızartıcı ve adi suçluları maruz görecektir bir sisteme kadar gerilemişse o devletin zaten yaşama şansı yok. Çürüme derken bunu kastediyoruz. Bu nedenle haklıyız ve bir şekilde çözeceğiz bu meseleyi.

Roboski meselesinde bizim bir dahlimiz yok. Biz bir meseleyi ele alırsak ciddi alırız. Geçmişte biz bunun acılarını çok yaşadık. Hukuk komisyonlarımız sonuna kadar takip eder. Devamlılık vardır. Anayasa Mahkemesi'ndeki usul çok çok sıkıdır. Eksiklik tamamlama yazısını sadece bir tek avukata gönderiyorlar. Dosyada vekâleti olan çok fazla avukat var. Basit bir eksiklik giderme, hepsi o. On beş gün içinde o eksikliği gidermediğiniz zaman ret cevabını alıyorsunuz. Basit bir eksiklik giderilmediği, o belge zamanında gönderilmediği için usulden reddettiler.

AİHM de zaten son dönemde, Türkiye'nin millî güvenlik politikaları meselesinde topu Anayasa Mahkemesi'ne atıyor. Avrupa Konseyi bu konulara çok fazla girmek istemiyor. AİHM 1990'lı yıllardaki gibi değil. O yıllarda bu konulara katkı sunuyordu. Son dönem ise fark şu: Sovyetler Birliği çözüldükten sonra oluşan yeni ülkeler ve eski doğu bloğundan gelen yargıçlar kaliteyi düşürdü. Ayrıca Rusya'nın Ukrayna işgali, oradaki ihlalleri... Avrupa'da da gerileme var. Dünyadaki insan hakları değerlerindeki aşınma ve bir de Türkiye'nin çok güçlü bir lobi etkisi var paradan kaynaklı olarak. Bunlar yan yana gelince AİHM, "Zaten bireysel başvuru hakkınız var. Anayasa Mahkemesi seçeneğini tüketin ve öyle gelin," diyor. Roboski meselesinde de, "Anayasa Mahkemesi haklıdır," dedi.

Şimdi ne yapıyoruz? İHD'li hukukçuların da olduğu arkadaşlarla yeni yol ve yöntemler arıyoruz. Yani soruşturmayı başlatma, delil toplama gibi süreçleri yeni baştan ele alıyoruz. Roboski meselesinde zaman çok uzayacak ama başka seçenek yok. Çünkü çok fazla mağdur var. Ölenlerin hiç başvurmamış

yasal mirasçıları var örneğin. Onlar üzerinden yeniden başvuru yollarının arayışı var. Bu konuda arkadaşlar çalışıyorlar.

Sokağa çıkma yasaklarının olduğu zaman tedbir talebiyle başvurmuştuk. Anayasa Mahkemesi tedbir başvurularımızı reddetmişti 2016'da. Mahkeme başkanı saraya gidip Anayasa Mahkemesi'nin kuruluş yıldönümü etkinliği için Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı davet ediyor. Çıkışta gazeteciler soru soruyor. Cumhurbaşkanıyla aralarında tartışma yaşanmış Can Dündar kararıyla ilgili. Anayasa Mahkemesi, Can Dündar'la ilgili ifade özgürlüğü kararı vermişti. Başkan da kendisini savunmak için diyor ki: "Devletin milli güvenlik politikaları konusunda hükümetin aksine karar vermiyoruz, daha ne yapalım?" Devletin milli güvenlik politikaları dediğin zaman bu Kürt meselesidir. Mahkeme başkanının bu sözleri daha sonra tekzip edilmedi. Bunu Sputnik haber kanalı, *Cumhuriyet* gazetesi haber yaptı ve tekzip edilmedi bu sözler. Biz bunları da AİHM'ye bildirdik. Türkiye Anayasa Mahkemesi ifade özgürlüğü konusunda iyi karar verir, toplantı ve gösteri hakkı konusunda iyi karar verir ama bu meselede veremez. AİHM de aynı pozisyonda. Siyasi yanı ağır bastığı için Avrupa Konseyi de bu konuda elini taşın altına koymak istemiyor.

Onarıcı adalet dediğimiz meseleye geleyim. "Üç T" diyorlar: Tanıma, tazminat, toprak. Şimdi bu meselede toprak meselesi yok. Önce meseleyi tanıyacaksın. Mağduriyeti gidermenin yolu tazminattır. Biz Ermeni Soykırımı konusunda şunu da söyledik: "Gelmek isteyen vatandaşlık ve tazminat verin." Diyelim ki biri geldi, arazisini tespit etti. Ederi neyse hesaplansın ve satmaya razıysa satın alınsın. Ama bunu önce vatandaşlık vererek yapabilirsin. Artık belli zamanlar geçtikten sonra burada zaten halkı ikna edemezsin. Dolayısıyla bir yerden başlanmak zorunda ve bunun çözüm yolu tanıma ve tazminattır. Dünyada da bunun çözümleri hep böyle olmuş. "Toprak" deyip korkutuyorlar vatandaş, "Gelecekler ve topraklarınızı alacaklar," diye. Böyle dediğin anda zaten yüzleşmeye girmezsin ve herkes uzak durur. Dünyada zaten hatırladığım kadarıyla örneği yok. Bu genellikle özür dileme ve tazminattır, o da yaşayan vâris varsa.

Amerika'da açılan davaların bazıları kazanıldı. Şu anda Türkiyeli avukatlar, burada çeşitli vakıflar adına veya hazine adına kayıtlı Ermeni arazilerini tespit ediyorlar. Yaşayan mirasçıları varsa Amerika'da, Kanada'da, Avrupa'da gidip buluyorlar ve onlardan vekâletname alıyorlar. Sonra gelip burada dava açıyorlar. Ama hazine adına ya da belli vakıflar adına kayıtlıysa bunu yapıyorlar. Ama yine hukuk yolunu deniyorlar. Türkiye'den bir mahkeme karar verecek buna.

Göç daireleriyle ilişkiler konusunda zaten birinci konu Türkiye'deki insan hakları ortamının değerlendirilmesi. Birincisi, işkence ve kötü muamele devam ediyor mu? Siyasi ve temel haklar güvence altında mı? Çünkü bir insan başvurmuşsa ve geldiği ülkede insan hakları ihlalleri yoksa zaten reddedilir ama ihlaller devam ediyorsa zaten bu birinci aşamadır. Bazen yurtdışından çok spesifik vakaları soruyorlar bize. Böyle bir kişi bize başvurdu. Bizim kriterimiz çok net: "İnsanlığa karşı suç işlememişse kabul edin," diyoruz. İnsanlığa karşı suçlara karışmış bazı askerler, polisler, istihbaratçılar var. Diyoruz ki: "Onları tespit etmemiz mümkün değil." Nasıl tespit edeceğiz? Katliama karışmış askeri nasıl tespit edeceksin? Bizim elimizde o araçlar yok. "Siz koca ülkesiniz, istihbaratınız var, araştırın," diyoruz. Prensip budur ve bu prensibi sizin de bilmeniz lazım. Türkiye'de toplu katliama karışmış, darbede kendi örgütü yenilmiş, kaçıp gitmiş, sana sığınmışsa sen bunu araştıracaksın. Bu adam burada ağır suç işlemişse kabul etmeyeceksin, bu kadar basit.

Mesela Almanya'nın Sivas Katliamı'na karışanlara yaptığı muamele. Almanya şunu bahane etti yıllarca: "Türkiye'de ağırlaştırılmış müebbet hapis var. Bu nedenle iade edemem." Halbuki ikili devletlerarası sözleşme bile yapılabilirdi, güvence alabilirdi ki AİHM yeni kararlar üretti artık. Ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası alanlara mutlaka şartlı tahliye olacağı günün verilmesini istiyor. Bu da Almanya'nın gerekçesini geçersiz kılıyor.

Bu tip meseleler hassas meseleler ama genel mahiyette önemli. Bizim bu konudaki görüşlerimiz, raporlarımız kesinlikle referans alınıyor. Zaten referans alacakları başka kaynakları yok. Olsa bile bize bazen soruyorlar. Son dönemde bazı ekonomik kuruluşlar bile görüşümüzü sormaya başladılar. Bu pek hayra alamet değil. Dünya çapında devasa ekonomik kuruluşlardan bile bazen, "Buraya gelelim mi gelmeyelim mi?" diye soranlar oluyor. Biz de diyoruz ki: "Kürt meselesini çözün, gelin. Çözmezseniz gelmeyin." Bizim de cevabımız çok net. Çözmezseniz sürekli savaş demektir bu.

Katılımcı: *Çağdaş Hukukçular Bürosu. Malum, onlar zor bir süreç geçiriyorlar. Bununla ilgili belki ben takip edemedim ama en azından kulağımıza çarpan bir ses dalgası yok. Sizin bir çalışmanız var mı? Çünkü bu arkadaşlar Türkiye muhalefeti için çok ciddi işler yapıyorlardı. Sessizlik olduğu düşüncesi hâkim bende. Sizin İHD olarak özel bir çalışmanız oldu mu?*

Onlar bizim arkadaşlarımız. Ana akım, yaygın medyada komple bir karartma olduğu için gözükmüyor ama onların davalarını takip ediyoruz, durumlarını da hem raporluyoruz hem de izliyoruz. O konuda zaten çok fazla insan yok. Bir Çağdaş Hukukçular var, Özgür Hukukçular Derneği var, bir de İHD'li avu-

katlar var. Kala kala bunlar kaldı zaten. Onlarla ilgili özel bir rapor çalışması yaptık: “Türkiye’de Yargı Baskısı Altında Avukatlar Raporu”. Bu raporu İngilizceye de çevirip ilgili kuruluşlara gönderdik. Bir şekilde sıkı takip ediliyor ama genel mahiyette kamuoyu baskısı oluşturma noktasında hepimiz zayıf kalıyoruz. Çünkü herkes yargı baskısı altında. Ama bunu belki konuşabiliriz. Örneğin, “Bununla ilgili daha iyi nasıl kampanya yapılabilir, yetersizlikler nelerdir?” soruları konuşulabilir. Osman Kavala’yla ilgili hem Türkiye içinde hem dünya çapında bir kampanya yürütülüyor ama etki etmiyor. Çünkü karşıda etkilenmeyen bir iktidar var.

Çağdaş Hukukçular halkın avukatlığını yapıyorlar ve Soma Katliamı’ndaki rolleri çok önemli. Biliyorsunuz, Çorlu tren kazasında yaşamını yitirenlerle ilgili olarak aynı şekilde önemli işler yaptılar. Diğer pek çok toplumsal olayda benzer faaliyetler, bu iktidarı rahatsız eden faaliyetler yaptılar. Hiç unutmuyorum, Soma Katliamı olduğunda biz de Soma’ya gittik. Selçuk Kozağaçlı ve arkadaşları da oradaydı. Hiçbir şey yapmadılar. Tam biz kentten çıktık, bir yerlere gidecektik, hemen onlara baskın yapıp gözaltına almışlar. Biz tekrar geri döndük. Geldik, bir sürü kavga dövüş... Devlet çok tuhaf bir şey. Devlet Soma olayında çok rahatsız oldu. Asıl sebep toplumsal dava avukatlığıdır. Başka bir sebebi olduğunu düşünmüyorum.

İşkence olayında, özel soruşturma usullerinde, belli soruşturma usullerinde ne yapacaksın? Savcıyı nasıl rahatsız edeceksin, nasıl bıkmadan usanmadan dilekçe vereceksin? Bunu yapacak avukatları sindirmek için yaptılar. Şu anda halkın sesini kısmanın birinci yolu olarak avukatlara yönelmeyi tercih ettiler. Burada rahmetli Tahir Elçi’ye yapılan suikast yine bu mahiyette yapılan bir suikasttır. Biz meseleyi kendi içimizde çözdük. Niye, neden yapıldığını, kimin yaptığını aşağı yukarı biliyoruz. Bizim kafamızda net bu olay, tartışacak çok fazla bir şey yok. O tarafta da toplumsal dava avukatlığı yapan avukatlar yargı yoluyla sindiriliyor ve halkın hakkını aramasına set çekilmeye çalışılıyor. Bütün bunlar bu maksatla yapılıyor. Bunu yapan bir akıl var.

Ona karşı da biz bu mücadeleyi kesintisiz bir şekilde sürdürüyoruz. Bir yanda da avukatların ciddi bir sorunu var. Fethullah Gülen örgüt soruşturması kapsamında gözaltına alınıp tutuklanan avukat sayısı yüzleri geçti. Tutukluluğu devam edenler sayı olarak daha az. Bizim camiada bütün bu dava ve soruşturmalarla ilgilenen avukatlarla ilgili açılan dava sayısı sekseni geçti. O davada yargılanan avukat sayısı üç yüz civarında. Tutuklu avukat sayısı değişiyor ama hiç yirminin altına inmedi. Sürekli devam ettiriyorlar.

YEDİNCİ BÖLÜM

ARABULUCULUK VE KOLAYLAŞTIRICILIK

Şah İsmail Bedirhanoğlu

Arabuluculuk veya aracılık hemen hemen her çatışma bölgesinde görülmektedir. Gerek Güney Afrika'da gerek İrlanda'da gerek Kolombiya'da, en azından yakın dönemde barışla sonuçlanmış birçok çatışmada, arabuluculuğun çatışmaları sonlandırma noktasında çok ciddi etkisi olduğunu çoğumuz konuşmuş, takip etmişizdir. Bu deneyimlerde arabuluculuğun önemini çok rahatlıkla görebiliyoruz.

Yaşadığımız bölgedeki kan davalarında dahi çatışan insanlar taraflar olarak bir araya gelip barışmak istememişlerdir. Mutlaka iki tarafı da etkileyen, iki tarafa da güven veren bazı kesimler, bazı şahsiyetler veya bazı aileler araya girmiştir. Yakın çevremizde çok sıkça rastladığımız bu çatışmalar barışla sonuçlanmıştır.

Özellikle örgütler ve devletler arasındaki çatışmalarda şu veya bu şekilde, dolaylı veya dolaysız arabulucularla görüşmeler olmuştur. Görüşmelerden sonra bazen direkt diyaloga girilmiş, bazen bu uzun sürmüş, bazen kısa sürmüş, bazen de tekrar çatışmalı döneme geçilmiştir. Bazen bu görüşmeler akamete uğramıştır. Ama en azından ifade ettiğim yerlerde bu görüşmeler barışla nihayete ermiştir.

İrlanda'da görüşmeler aslında Bill Clinton'ın iktidara gelmesiyle –Clinton ailesinin de İrlanda kökenli olması en azından İrlandalılar açısından bir şans olmuş– ve özellikle CIA'i aracı pozisyonuna getirmesiyle başlamıştır. CIA hem IRA gerillaları hem de dönemin İngiltere Başbakanı Tony Blair'le görüşerek süreci başlatıyor. Özellikle risk alabilen, kararlı olan liderlerin varlığıyla bu görüşmeler barışla nihayete erdirilebiliyor. Clinton'ın desteğiyle Tony Blair hükümeti ve IRA gerilla liderleri arasında yapılan görüşmelerle başlayan süreç nihayetinde barışla sonuçlanmıştır. Daha önce DİSA'nın Diyarbakır'a davet ettiği Tony Blair'in başdanışmanı Jonathan Powell'ın bu görüşmelerde önemli bir rolü vardır.

Güney Afrika'da süreç Mandela üzerinden yürüyor. Bizimkine benzeyen yönleri de var; Mandela'nın cezaevinde olması gibi... Güney Afrika'daki süreç

de bazı iş insanlarının ve sivil toplum örgütlerinin aracılığıyla başlamış ve sonra Mandela ile De Klerk yönetiminin direkt görüşmesiyle devam etmiştir. Örgütün kendisini hain ilan etmesi riskiyle karşı karşıya kalmasında rağmen, Mandela kararlı bir şekilde bu barış görüşmelerini sürdürmüştür.

Kolombiya'da da yarım asır süren bir çatışma süreci olmuş. Binlerce, yüz binlerce insan bu çatışmalarda hayatını kaybetmiş. Ancak Kolombiya Devlet Başkanı Santos gibi kararlı ve risk alabilen bir liderin olması bu sürecin başarıyla sonuçlanmasında etkili olmuş. Kolombiya'da FARC hareketinin liderinin bir işadımı olan çocukluk arkadaşı üzerinden başlatılan bir barış süreci var. Bu süreç de nihayetinde barışla sonuçlanmış. (Gerçi yakın zamanda FARC'ın bazı komutanları silahlı mücadeleyi tekrar başlatacaklarına dair bir açıklama yaptılar. Artık bu girişimin toplumsal bir destek alması oldukça zor görünüyor. Çünkü FARC seçime girdi. Özgür seçimde FARC arzu ettiği başarıyı sağlayamadı. Meselenin böyle bir yönü de var. Gerilla mücadeleyle siyaset yapmak arasında önemli farklar var. Çok iyi bir silahlı mücadele dönemi yürütebilirsiniz ama sahaya indiğinizde, siyaset yaptığınızda o kadar başarılı olmayabilirsiniz.)

Halen Türkiye'de PKK'nin 1983'te silahlanmasıyla başlayan bir şiddet dönemindeyiz. Türkiye'de ve özellikle bölgemizde net olarak tespit edilemese de yaklaşık elli bin insanın ölümüyle sonuçlanan bir çatışma süreci yaşıyoruz. Dönem dönem buna dair bazı görüşmeler yapılmış. Özellikle Özal döneminde –biraz sonra anlatacağım– bizim kendi deneyimimizde de dostum Cengiz Çandar'ın arabuluculuğu olmuş. Özal da risk alabilen kararlı bir lider profili çizebiliyordu. Ancak hem devletin kendi içindeki durum buna hazır değildi hem de uluslararası konjonktür buna müsait değildi. Sonuçta Özal'ın ölümüyle bu süreç kesintiye uğradı. Tüm kanaatler Özal'ın tesadüfen ölmediği yönündeydi.

Kürt sorunu, Türkiye'nin iç siyasetini, dış siyasetini, sosyal ve ekonomik hayatını, politikalarını rehin alan, Türkiye'de yaşayanların geleceğini de ipotek altına alan bir sorun.

Özal'dan sonra ayrıca Erbakan'ın başlatmış olduğu girişimler var. Onlar da çok cılız kaldı. Türkiye'de iktidara gelen her lider mutlaka bu sorunun çözümü şekline kafa yormuştur. Kimi çözümü askerî operasyonlarda aramıştır; tek bir örgüt üyesi bile kalmayana kadar mücadeleyi sürdürme mantığında olduğu gibi, kimi de diyalogda... Tüm liderler aklından mutlaka, "Bu sorunu, çatışmaları sonlandırabilecek bir projeyle nasıl neticelendiririm?" diye geçirmiştir. Ama bir yandan ülkedeki siyasal atmosfer bir yandan da uluslara-

rası gelişmeler siyaseti ve siyasetçileri farklı bir yöne savurabiliyor, farklı bir noktaya yönlendirebiliyor.

AK Parti iktidara geldikten sonra –özellikle 2004’ten sonra– Erdoğan bu soruna dair kendisine gelen kimi önerileri dikkate aldı. Bu önerilerden biri de 2005 yılındaydı. 2005’in başlarında bir grup aydın Erdoğan’ı ziyaret eder ve Erdoğan’dan Diyarbakır’a giderken bu sorunu çözeceğine dair önemli bir mesaj vermesini isterler. Erdoğan da 2005’te Diyarbakır’a geldiğinde, “Kürt sorunu benim sorunumdur,” diye başlayan bir konuşma yaptı ve bir süreç başlatmış oldu. Aslında arka planı olan bir süreçti. Diyarbakır’da toplu konut alanında söylenmiş, öylesine bir cümle değildi.

Bunun arka mutfağında bir dizi görüşmeler, tartışmalar yapıldı. Fakat AK Parti o dönemde şu anda FETÖ diye ifade edilen cemaatle iktidar ortağıydı. O dönem cemaatin bir önerisi olur ve Erdoğan’a şöyle derler: “Kürt meselesinde şöyle bir yol izleyelim; hem askerî operasyonlara devam edelim hem de siyasetçilerin –zaten çoğu suç işliyor, yaptıkları açıklamalar, kimi değerlendirmeler, eylemler– tabiri yerindeyse ‘belini kiralım’ ama Kürtlerin kimi demokratik taleplerini de yerine getirelim.” Erdoğan bunun üzerine çalışma arkadaşlarıyla –o dönemde başbakan müsteşarı olan, Diyarbakır valiliği yapmış Efkan Ala, Yalçın Akdoğan ve Hakan Fidan gibi isimlerle– bu konuyu değerlendirir. Onlar da şöyle derler: “O da bir yöntem ama dünya deneyimleri bize göstermiştir ki kiminle savaşıyorsanız onunla görüşeceksiniz. İngilizlerin de bu konuda bize bir önerisi olur.” Çalışma arkadaşlarının önerisi Erdoğan’a daha makul gelir, öyle bir çalışmaya girer ve Oslo Süreci bu şekilde başlar.

Bizim yan yana oturduğumuz gibi otururlar: Devlet görevlileri ve PKK yöneticileri. Bu görüşmeler başlar. Bu görüşmelerin başladığı yer Oslo’dur. Oslo olması sebebiyle sürecin adı öyle kalır. Daha sonra görüşmeler Berlin’de, Londra’da sürer. Ağırlıklı olarak Süleymaniye’de devam eder ve yaklaşık on yediye yakın görüşme yapılır. Bu görüşmeler yapılırken FETÖ olarak tabir edilen cemaat devlette, istihbarat içinde, polis teşkilatında oldukça etkili. Cemaatin elinde görüşmelerin tüm ana hatları ve bilgileri var. Bu görüşmeler akamete uğradıktan sonra, dikkat ettiyseniz ne PKK ne de devlet bu görüşmelerin içeriğiyle ilgili diğer tarafa yönelik bir suçlamada bulundu. Sonuçta birileri bu görüşmeleri deşifre etti. Aslında iki taraf da biliyordu kimin deşifre ettiğini ama devlet tarafı daha iyi biliyordu.

Sonra birden Diyarbakır’da büyük bir tutuklama operasyonu yaşanır. Hatırlayınız, KCK Operasyonu adıyla elleri kelepçeli pek çok insanın fotoğrafları-

nın kamuoyuna servis edilmesiyle süreç çetrefilli bir hal almaya başlar. Bu görüşmeler akamete uğrar. Ama PKK tarafında görüşmeleri sürdüren Sabri Ok, Mustafa Karasu ve Zübeyir Aydar tekrar görüşmeye gider ve şöyle derler: “Bir yandan bizimle görüşüyorsunuz, bir yandan da arkadaşlarımızı içeriye tikiyorsunuz.” Sonrasında Sabri Ok kendisi de bunu anlatır. Hakan Fidan der ki: “Zaten bunu yapanlar masadan kalkmanızı arzu edenlerdir.” PKK tarafı buna inanmaz tabii. Görüşmelerde Habur Süreci de akamete uğramıştır.

Sonradan baktığımızda, aslında görüşmeleri iki tarafın da ciddi bir şekilde sabote ettiğini anlıyoruz. Böylesi önemli bir meseleyi çözecek olması Erdoğan’a Türkiye’de büyük bir siyasi karizma yaratacaktır. Bu durum, o dönemde cemaatin de çok arzu etmediği bir durumdur. Aynı dönemde Silvan’da bir grup askerin aslında “ölüme gönderilmesi” operasyonu söz konusu. Yanlış hatırlamıyorsam yirmi iki asker hayatını kaybetti. Sonra çatışmalar birden alevlendi, öyle böyle çatışmalar da değil. 2011’de başlayan, 2013 Newroz’una kadar süren çatışma süreçlerinde 980 kişi hayatını kaybetmiştir. İrlanda’ya baktığımızda bu kadar süren devasa çatışmalarda 900 kişi ölmüştür.

2011’in aralık ayında Roboski hadisesi oldu. Roboski olayı konusunda AK Parti çevrelerinde ve Erdoğan’da kendilerine bir tezgâh kurulduğu kanaati var. Bu bir parça da öyledir. Devletin istihbaratının ve uluslararası kimi istihbarat çevrelerinin o dönemde hükümete bilgi akışı vardır. Bahoz Erdal’ın bir grup silahlı militanla ülkeye girip çok önemli eylemler yapacağına dair bir istihbarat gelir ve bu istihbarat artmaya devam eder. O dönem Bahoz Erdal da bir sürü eylemden sorumlu olan kişi olarak Türk basınında yer alıyor. Çatışmalarda böyle birinin yakalanıp öldürülmesinin büyük bir moral ve psikolojik üstünlük sağlayacağı düşüncesi vardı. Bu istihbarat bilgisi o kadar şişirildi ki... Bir gece hem Amerikalıların hem Türk Heron’larının ortak bilgisiyle bir grup silahlı insanın sınıra doğru yaklaştığı iletilir ve, “Gereği yapılınsın,” talimatı verilir.

Roboski hadisesini Kürtlerin 11 Eylül’ü olarak görürüm. Kürtler sokağa çıkıp büyük bir protesto yapmadılar ve bir eylemsellik geliştirmediler. Bununla birlikte, tüm Kürt toplumunda önemli bir kırılmaya yol açtı. Birlikte yaşama duygusunun zedelendiği ve toplumlar arası güvenin de zayıfladığı bir dönemdir aslında bu kırılma. Hükümet tarafı da bu kırılmayı hissetmiştir. Bu dönemde bir işadamı arkadaş beni aradı. Ankara’dan birilerinin benimle görüşmek istediğini aktardı. Sanırım Eylül 2012’ydi. Gittim ve öğle yemeğinde Yalçın Akdoğan’la bir araya geldik. Nasıl gördüğümü sordu. Benim gerçekten hep iyimserliğimi koruyan bir tarzım var ama ben ilk defa ülkenin bölünebi-

leceğine dair duygumu ifade etmiştim. Kendisi de aynen, “Ben de, hükümet tarafı da öyle görüyoruz,” diye ifade etmişti.

Ertesi gün Beşir Atalay’la bir buçuk saat süren bir görüşme yapmıştık. Bu görüşmeden çıkardığım sonuç şu: Devlet tarafı İmralı Süreci’ni başlatmıştı ve neticeye doğru da gidilmişti biz bu görüşmeleri yaparken. Demokratik siyaset içerisinde ise o dönem diyalog kesilmişti. BDP ile hükümet tarafı birbirlerine ateş püskürüyorlardı. Ben, “Diyalogunuz var mı?” diye sormuştum. Ne BDP ile ne de örgüt tarafıyla bir diyaloglarının olduğunu söylemişti. Tam bu noktada bölgedeki sivil toplum kuruluşlarının desteğine ihtiyaç olduğunu ifade etmişti. “Biz devletin de, örgütün de ajandasını bilemeyiz. Biz sivil toplum kuruluşuyuz. Çatışmanın sonlandırılması noktasında bir katkımız olursa biz de bu katkıyı esirgeyemeyiz,” dedim.

Çatışmanın iki tarafı var ve böyle bir katkının verilebilmesi için iki tarafın da böylesi bir çabaya onay vermesi lazım. Belli ki devlet mutfakta hazırlanmıştı, dersine de biraz çalışmıştı. Dönemin eşbaşkanları Selahattin Demirtaş ve Gültan Kışanak’la Diyarbakır’da görüştük.

Baro Başkanı Emin Aktar’la birlikte başlattık. İHD’den, muhafazakâr kesimlerden MAZLUMDER eski genel başkanı Yılmaz Ensaroğlu, eski büyükelçi Akın Ölçer, Cengiz Çandar, Osman Kavala, Avni Özgürel, Bekir Ağırdır gibi isimlerin yer aldığı bir heyet oluşturduk. Selahattin Demirtaş da Beşir Atalay da bize şunu söylediler: “Evet, biz bu çabanıza onay veriyoruz.” Bununla birlikte iki taraf da bu heyette olmaması gereken kişilerin olduğunu ve bu kişilerin dahil olmamasını söyledi. Böyle bir süreç başladı.

Arabuluculuk hem zor hem de riskli bir iş. İki tarafın sizi yanlış anlama riski çok yüksek. Elbette günlük siyasal olaylara dair belli bir görüşünüz vardır. Siyasal, zihinsel bir altyapınız vardır çatışmalar ve Kürt meselesi konusunda. Kritik olan husus, tüm bunlardan önemli ölçüde sıyrılmak –herkes açısından söylüyorum–, her iki tarafı da anlamak ve empati kurabilmektir. Bunları yaparsanız başarılı olma şansınız yüksektir. Ama yapamazsanız hemen taraflarca bertaraf edilirsiniz. Bunu, biraz sonra detayını vereceğim, bizim heyetin yaşadığı bir olayı daha iyi kavramanız için anlattım.

Özce, BDP ve hükümet tarafında olanlar bunlar. Bir de hükümetle CHP arasında bir diyalog kurmak gerekiyordu. Beşir Atalay da özellikle bu konunun altını çiziyordu, “Kemal Kılıçdaroğlu’yla mutlaka görüşmemiz lazım,” diyordu. Çünkü Habur sürecinde Deniz Baykal’ın takındığı tutum bu sürecin akamete uğramasında çok etkili oldu. Gerçekten de Deniz Baykal yeri göğü

inletmişti. Süreci de yerle bir eden aktörlerden biriydi. Beşir Atalay, CHP'nin muhalefet etmesi durumunda böylesi bir süreci yürütmekte çok zorlanacaklarını ifade ediyordu. Kemal Kılıçdaroğlu'yla önce İstanbul'da kamuoyuna duyurulmayan bir görüşme yapıldı. Sonra da kamuoyuna açık bir görüşme yapıldı. Kemal Kılıçdaroğlu kürsüye çıktı ve şöyle dedi: "Erdoğan ne yapmak istiyorsa, neyi başlatmak istiyorsa biz sonsuz kredi veriyoruz." Erdoğan da, "Sen kimsin ki bana kredi veriyorsun?" diye cevap verdi. Kılıçdaroğlu ikna edilmişken Erdoğan'ın bu açıklamasıyla işler tekrar sarpa sardı. O süreç daha sonra çok zor toparlandı. O dönem Kılıçdaroğlu'nun sürece desteğini çekmesinin önünü alan en önemli aktörler Avni Özgürel ve Yılmaz Ensaroğlu oldu.

2012 yılında İmralı Süreci çok hızlı cereyan etti. Artık 2013 Diyarbakır Newroz'unda kamuoyuna açıklanan Öcalan'ın mektubunun içeriğinin ne olacağı safhasına geçilmişti. Gelişmeler o kadar hızlıydı ki... BDP'li siyasetçiler aracılığıyla devlet, BDP ve PKK arasında görüşmeler yapılıyordu. Hükümet, sanırım, bizim üzerimizden BDP'yle yürüttükleri görüşmeleri tekrar teyit etmek istedi. Devletin bir mektup ya da mesaj iletirken BDP'nin içerisinde birilerinin bu mesajı iletmemesi ya da iletirken bunun içeriğini değiştirmesi gibi tedirginlikleri vardı. Bu nedenle aynı mesajı bizim üzerimizden de örgüte ulaştırmak gibi bir ihtiyaçları vardı.

Devlet tarafı oldukça derli toplu bir çalışma yürütüyordu. En azından görüşmeler neredeyse risksiz yapılıyordu. Kürt siyasi hareketinin ise yeterli hazırlığı yoktu. Belki böyle bir süreci de beklemiyorlardı. Bunu hem BDP hem de PKK açısından söylüyorum. Sonuçta otuz yıldır bir savaş yürüten önemli isimlerden bahsediyoruz.

Otuz yıl savaşılmış, binlerce insan öldürülmüş... Böyle bir savaş içinde tarafların birbirine güvenmemesi normaldir. Müthiş bir güvensizlik vardı; hem örgüt hem de devlet tarafında. Örgüt tarafında her türlü iletişim, gelişme ve mesaj örgüte yönelik bir komplo olarak görülüyordu; kendilerinin tasfiye edilebileceğine dair okumalar yapılıyordu. Bu da bir paranoya yaratıyor, iyi bir siyaset üretilmesini engelliyordu.

2013'te Abdullah Öcalan'ın Newroz'da okunan mektubu tüm zihinleri allak bullak etmişti. Örgütte bir deprem etkisi yarattı. Silahlı dönemin bittiği, demokratik siyaset döneminin başladığı mesajı mektubun özünü oluştuyordu. Mektuptan sonra biz bir heyetle hükümetin isteği ve talebi üzerine Habur'un öte yakasına geçtik. Mektuptan sonra BDP heyeti gitmişti. Sanırım

Sırrı Süreyya Önder, Selahattin Demirtaş ve bir grup daha vardı. Gördüğümüz şey şuydu: “Ne olacak, ne yapacağız bundan sonra?” telaşı ve kaygısı.

Anlatacağım en önemli, kritik şey şudur: Eğer barıştan yanaysanız, barışın olmasını istiyorsanız ve bu konuda da çaba sarf ediyorsanız yapacağınız görüşmelerde tarafların birbirlerine yönelik kaygılarını artırmak değil azaltmak gerekir. Mesela örgütle Öcalan arasında bir kaygı, endişe varsa –ki vardı–, bu kaygıları büyütme değil azaltmak önemlidir. Biz içinde olduğumuz için takip ediyoruz. Öcalan’ın mektubundan sonra çatışmalar durdu ve ateşkes ilan edildi. Arkasından da geri çekilme gündeme geldi.

Bir Kürt olarak Öcalan’ın İmralı’da başlatmış olduğu süreçteki müzakerelerin çitasını çok düşük de bulabilirsiniz. Ben, diyelim ki öyle gördüm. Ama böyle görüyorum diye, görüşmelerin istikametini belirleyecek girişimlerde bulunmam doğru olmazdı. Görüşmeler yürür ve bu görüşmelerdeki sorumluluk sahibi PKK ve devlettir. Aracıların üzerine düşen bu aracılık pozisyonunu en iyi şekilde ifa etmektir.

Öcalan’ın mektubunun içeriğini bizim heyet biliyordu. Öcalan’la Hakan Fidan on bir maddelik taslak anlaşmasını bitirdikten sonra Öcalan’ın, “Erdoğan bunu yapsın, başkanlığına destek verimiz,” gibi bir ifadesi oldu. Bunu grubumuza bir toplantıda ifade ettiler. Ben de Öcalan’ın, “Erdoğan bunu yapsın, başkanlığına destek verimiz,” sözünü aktardım. Özellikle Türk aydın, entelektüel çevreden çok büyük itiraz gelmişti. Sonra heyet içerisindeki bazı arkadaşlar kendi adlarına bir mektup kaleme aldılar. Öcalan’a iletmek üzere mektubu Sırrı Süreyya Önder’e vermişler. Mektubun içeriği özetle şu: “Yürüttüğünüz görüşmeler değerlidir, önemlidir. Ama Erdoğan’ın başkanlığını desteklemiyoruz, bu konuda siz de söz vermeyiniz.” Mektup Sırrı Süreyya Önder’e veriliyor. O hafta görüşmeye Önder değil Selahattin Demirtaş gidiyor. Bunun üzerine Önder, durumu Demirtaş’la paylaşıyor ve diyor ki: “Mektup bendedir, mektubun içeriği de budur, Öcalan’a iletirsin.” Demirtaş da mektubun içeriğini Öcalan’a iletıyor. Öcalan’la görüşmeler kayıtlı; hem yazılı hem de video çekimleriyle. Demirtaş’ın son görüşmesiydi Öcalan’la. İmralı’ya kimin gideceğini Öcalan belirliyor ama en nihayetinde devlet son kararı veriyor.

Demirtaş diyor ki: “Bir mektup getirecektim ama Sırrı Süreyya’da kaldı. Türk aydınlarının böyle bir hassasiyeti olduğu söyleniyor.” Öcalan benim de kattığım önemli bir değerlendirme yapıyor. “Ben o arkadaşların çalışmalarını biliyorum, değerli buluyorum ve kendilerini de kutluyorum. Hepsine de

saygı duyuyorum ama özellikle bu arkadaşların görüşmeler yürütülürken kendi düşünceleri üzerinden bu görüşmelerin gidişatını etkileyecek bir pozisyon almaları çok doğru olmaz,” tarzında, eleştirel bir yerden bakıyor.

Bu, hükümet tarafında bir bomba etkisi yaratıyor. Bağımsız, tarafsız olduğunu iddia eden bir heyetin içinden bazıları görüşmelerin istikametini belirleyecek en önemli aktöre bir konuda “ayar çekmeye” çalışıyor bir anlamda. Heyetimiz işlevi o gün itibarıyla aslında hükümet nezdinde bitmişti. Heyet olarak daha sonra toplandık. Sert tartışmalar oldu. Heyetimizin daha sonra kimi çalışmalarını olduysa da hükümet nezdinde en azından güveni erozyona uğradı.

Daha önce de değindiğim gibi Kürt tarafının, Kürt siyasi hareketinin süreçte dair hazırlıkları oldukça sınırlı ve zayıftı. Bu süreçlerde iki temel kritik eşik var. Birincisi “dil ve üslup”, ikincisi “güven verici adımlar”. Dil ve üslup konusunda, kabul etmek lazım ki hükümet çok iyiydi. Köşe yazarları, siyasi aktörler her gün bir şeyler söylüyorlardı. Hatta televizyona çıkıp, “Öcalan çağımızın en büyük filozofudur,” diyen Yalçın Akdoğan’dı. O dönemde gerek BDP tarafında gerek PKK tarafında sürekli sert açıklamalar yapılıyordu. Üslup çok sertti, “Asla güvenmiyoruz, inanmıyoruz,” tarzındaydı.

Güven verici adımlar bakımından ise hükümet hiç çaba göstermiyordu. Bizim defalarca belirttiğimiz hasta tutsaklar meselesinde dahi hükümet bir adım atmak istemiyordu. Hükümetin eline geçirdiği her pozisyonu bir pazarlığa dönüştürmek gibi bir derdi vardı. AK Parti ve Erdoğan tarafı bu süreçte öylesine, oyalama amaçlı başlamadı yani. Ama Kürt meselesinin tarihsel derinliğini ve zorluklarını da hiç görmüyor, “Birkaç ayda çözeriz,” diye bakıyorlardı. Ne olacak? “Öcalan çağrı yapacak, gerillalar silahlarıyla gelip teslim olacak, biz de bir yasa çıkaracağız, onları serbest bırakacağız. Kardeş kardeş yaşayacağız. Kürt dili ve kültürüne ilişkin birtakım yasal düzenlemeler, anayasal değişiklikler yapıp süreci kapatırız,” şeklinde yaklaşımları vardı. Bir tür “meseleyi ucuza kapatma” eğilimi vardı. Kürt siyasi hareketinin de nereden başlanacağına dair bir hazırlığı yoktu.

Güçlü bir aracılık, arabuluculuk iki taraf için de tam olarak oluşmadı. Bizim heyetin oluşması ve çalışması çok iyiydi. Heyetin içinden bazılarının farklı bir pozisyon almasıyla heyet büyük oranda işlevini yitirdi. İki tarafı da anlayabilen başka bir kesim de yoktu o dönemde.

Çözüm Süreci’nin uluslararası desteği de yoktu. Erdoğan ve çevresi bunu milli bir proje olarak gördü. Batının da o dönemde süreci çok desteklediğini söyleyemeyiz. Bölgesel aktörler de barış sürecini istemiyorlardı. Çünkü İran

açısından Türkiye'yle uzlaşmış bir PKK değil savaştan bir PKK makbuldü, hâlâ da öyle. Bu açıdan sürecin büyümesini, zorluklarını AK Parti yöneticileri çok iyi göremiyorlardı. “Biz iyi görüyorduk, iyi analiz yapma, öngörme ferasetine sahiptik de onlar değildi,” anlamında söyleyemiyorum. O günkü koşullarda biraz daha özgüven patlaması yaşanıyordu AK Partililer açısından.

Fakat bu sürece doğru giderken hükümet cephesi muazzam bir mühendislik çalışması yaptı. Bülent Arınç şöyle bir açıklamada bulundu: “Aslında Öcalan çok iyi bir adamdır. Bizim Merkez Bankası başkanı bir gün bana, ‘Aynı okulda okuyorduk. O gün aslında camiye gidecekti ve gelmedi. Camiye gitseydi iyi bir Müslüman olurdu,’ dedi.” Bülent Arınç, köşe yazarları, siyasetçiler, AK Parti’nin tüm teorik çalışmalarını, halkla ilişkiler kampanyalarını yürüten birçok güçlü kalem Öcalan’ı akredite etmeye başladı. Çünkü devlet Öcalan’ı uzun süre “terörist başı”, “bebek katili” olarak kamuoyuna tanıtmıştı. Kendi toplumuna Öcalan’ı önce şeytanlaştırmıştı, şimdi de tekrar iyi bir adam olarak göstermeye çalışıyordu. Öcalan üzerinde yürütülecek böylesi bir mühendislik çalışmasının zorlukları vardı. Devlet tarafı bunu kısmen de olsa başardı. Erdoğan da bu konuda güçlü liderliğini kullandı. Kendi seçmenine şu mesajı verdi: “Merak etmeyin, ben iyi şeyler yapacağım, bana güvenin!”

Bu görüşmeler gelgitli oluyordu. Şahsen bu görüşmeler başlarken tekrar ağır çatışmalı bir döneme girileceğini tahmin etmezdim. O dönemde kimi televizyon programlarında bu konu bana sorulduğunda, sırf kamuoyunu tatmin etmek için değil, bizzat inandığım için, “Tekrar ağır çatışmalı döneme dönmeyiz,” diyordum. Bu durum Amerikalı Büyükelçi Ricciardone Diyarbakır’ı ziyaret edene kadar devam etti. Öcalan’ın ikinci mektubunun hemen sonrasında gelmişti. O gece Diyarbakır’daki iş camiası ve sivil toplum örgütleriyle bir buluşma gerçekleştirdi. “Çözüm Süreci’yle ilgili siz ne düşünüyorsunuz?” diye sorduğumda –Türkçe de biliyordu– bir analiz yaptı. “Türkiye önemli bir müttefikimizdir. Herkesin iç barışını ve istikrarını koruma konusunda gösterdiği tüm çabanın yanındayız, destekliyoruz,” şeklinde konuştu. Konuşmasının sonunda, “Ben de sizin kadar iyimser olmak isterdim,” dedi. Bu sözü duyduğumda Çözüm Süreci’nin sıkıntılı bir döneme girebileceğini hissettim.

Başka yerlerdeki arabulucular ve rol alan insanlar kendi duygularından ne düzeyde arınmışlardır? Bu konuda da önemli deneyimlerin olduğunu biliyoruz. Bunlardan biri Kuzey İrlanda sürecinde yer alan Jonathan Powell’dır. Powell, babası bir bombalama eyleminde IRA gerillaları tarafından öldürülen bir adamdı ve kendisi de danışmandı. Tony Blair’le birlikte IRA gerillalarıyla karşılaştıkları gece başbakan gerillaların elini sıkar ama o sıkmak

istememez. Sıkılmaz çünkü babasını öldürenler olarak gördüğü adamlarla karşılaşmıştır. Fakat sonrasında tüm bu duygularından arınmış, bu süreçleri en iyi yürüten, önemli aktörlerden biri olmuştur. “Babamı bu adamlar öldürdü, bunlarla yan yana gelmeyeyim,” dememiştir. Diyarbakır’a da birkaç kez geldi, deneyimlerini bizlerle paylaştı. Dünyanın değişik yerlerine gidip konferanslar veren önemli bir kişidir.

Arabuluculuk dediğim gibi zor bir mesele. Ben bir Kürt olarak siyaset de yaptım. Sivil toplum örgütlerinde de bulundum. Abdullah Öcalan’ın İmralı’da yürüttüğü görüşmelerin içeriğine baktığımda, dile getirdiği talepler beni bir Kürt olarak hiçbir zaman tatmin etmedi. Ama arabuluculukta benim ilk referansım şuydu: Bu çatışmalar bitsin, bu ölümler dursun. Eğer Kürtler demokratik siyasette başarılı olacaklarsa bugün çıksınlar sahaya, silahlardan uzak siyasetlerini yapsınlar. Bir millet olmaktan kaynaklı haklarını alma mücadelesini en iyi şekilde versinler. Meselenin özü bu. “Öcalan bunu istedi, bunu istemedi, bunu az istedi, devletin oyununa geldi...” türünden tartışmaların hiçbir faydası yok. Önemli olan bu süreçte tek maddenin olsun kabul edilmesiydi –Öcalan da biz de altına imza atsaydık–, bu çatışmaların durması, bu ölümlerin yaşanmamasaydı.

2013’ten sonra altı bine yakın insan öldürüldü. Daha fazla da olabilir ama kesin rakamları PKK de, hükümet de, AK Parti de, HDP de bilmiyor. Herhangi bir sivil toplum kuruluşu da bilmiyor net rakamı.

Hendeklerde çok insan öldü. Şunu söylüyorum, nihayetinde keşke süreç en azından çatışmaların sonlandırıldığı bir sonuca varsaydı. Belki bu yaşadıklarımızı yaşamazdık. Siyasi öngörü ve feraset farklı bir şeydir. Bu yaşananları, riskleri görebilmek... Maalesef AK Parti ve devlet tarafı da, HDP ve PKK tarafı da çok fazla göremedi.

Size son olarak şunu söyleyeyim: Kamuoyu beni bilir, tanır. Ben hiçbir zaman HDP’nin de, AK Parti’nin de yanında olmadım. Bununla birlikte, bir Kürt olarak Kürt mücadelesine, Kürtlerin haklarını alma mücadelesine her platformda destek vermeye çalıştım. Süreç zarfında Öcalan’a dair de eleştirilerim her zaman vardı ama tüm bu siyasi süreç içerisinde Öcalan’ı feraset ve öngörü sahibi biri olarak gördüm.

SORU – CEVAP VE TARTIŞMA BÖLÜMÜ

Katılımcı: İlk görüşmeler 1993’te başladı. Sonra 2008’den itibaren devam etti. Arada bir kesinti var. 1999 ve 2004 arasında bir İmralı Süreci var. 1999

yılında başlayan süreçte Öcalan'ın çağrısıyla dağdan ve Avrupa'dan iki barış grubu geldi Türkiye'ye. Öcalan'ın o dönem söylediği şuydu: "Onlar gelecekler, kısa bir yargılamadan sonra bırakılacaklar ve sonra gidip bin kişi daha getireceksiniz." Özellikle Gülen cemaatinin barış girişimlerindeki olumsuz rolüne vurgu yapmak için anlatma gereği duydum. Sonra barış grupları geldi. Van Devlet Güvenlik Mahkemesi çok sert bir yaklaşım gösterdi. "Ya itirafçı olup Pişmanlık Yasası'ndan faydalanacaksınız ya da size üst sınırdan ceza vereceğiz," dediler. Nihayetinde üst sınırdan ceza verdiler. O süreç akamete uğradı. O süreçten sonra Öcalan ilk defa cemaatin olumsuz rolüne çok açık şekilde dikkat çekti. Sanırım 2004'te Erdoğan'a dedi ki: "Ona söyleyin, bu cemaat onu kuşatıyor." Bunu da eklemiş olayım.

Katılımcı: Daha sonraki gidişat olumsuz oldu. Nasıl bir heyet yapısı olsaydı bu tür krizleri aşabilirdiniz? Başlangıçta heyetin nasıl işleyeceğinize dair çeşitli prensipler belirlemiştinizdir herhalde. Sonra birileri mektup hazırlayıp –arabuluculuk sürecini engellemeye çalışmıyorlar belki ama– karışmamaları gereken bir konuda müdahil olmaya çalışıyorlar. Mesela bugün benzer bir heyetin kurulması için ne tür önerileriniz olurdu? Nasıl bir heyet olmasını isterdiniz? Bir de heyet çok erkek ağırlıklı gibi. Kaç kadın olduğunu bilemiyorum ama Barış İçin Kadın Girişimi gibi girişimlerden isim alınması mümkün olabilir miydi o zaman? Üçüncü sorum da şu: Kürt tarafı hazırlıksız yakalandı dediniz. Bir tarafta devlet, devletin kurumları, memurları, parası, kaynağı var. İsteddiği kadar bu konuda araştırma yapabilir ve hiçbir şey açıklamaz, hazır olarak bir kenarda tutar. Gerektiğinde raflarından çıkarır, diplomatlarını çalıştırır, bilgi toplar vs. Diğer tarafta ise gönüllülerin, üyelerinin katkısıyla, belki demokratik sivil toplum örgütlerinin katkısıyla bir şeyler yapmaya çalışan bir Kürt tarafı var, en azından sivil siyasette. Aslında şartlar eşit değil ve hazırlıklı olmak konusunda da imkânlar belki müsait değildi o dönem. Birden yoğun bir öğrenme sürecine girilmesi gerekti. Ama işler yetişmiyor. Çünkü koşullar hızlı ilerliyor. Dolayısıyla belki dezavantajlı durumda olan Kürt tarafıydı ama isteseler, öncesinde hazırlık yapabilseler çok daha farklı bir süreç işleyebilirdi. Bu konudaki yorumlarınızı merak ettim.

Devletin kurumları var. Düşünce kuruluşlarından, akademiden, diplomatlarından, dünyadan istifade ediyorlar. Hiçbir şey yoksa bir kere muazzam bir istihbarat örgütü var. Diğer ülke istihbaratlarıyla ilişki içinde, tüm faaliyetleri izleyebiliyor, görebiliyor. Evet, büyük bir eşitsizlik var bu konuda. Bununla beraber, otuz yıla yakın savaş vermiş, dünyanın şu anda en güçlü örgütlerle

rinden biri olan, uluslararası alanda nerede Kürt varsa orada örgütlenmiş, dünyanın hemen hemen her tarafında elçilikler gibi temsilcilikleri olan bir örgütten beklediğimiz performansı görmeyince biz de biraz hayret ettik. Çok hazırlıksızdılar.

Heyete ilişkin soruya dair şunu söyleyebilirim: Beşir Atalay'ın, "Ortak bir şey yapın ve sürece katkı sunun, sizden beklediğimiz budur," talebi üzerinden, Selahattin Demirtaş ve Gültan Kışanak'la yaptığımız görüşme üzerinden heyet ortaya çıktı. Ama biz iki tarafın da, "Şunlar olmasın, bunlar olmasın," yollu tercihlerini dikkate aldık. Belki biz de tecrübesizdik, el yordamıyla yol alıyorduk.

Kadın meselesine gelince, birkaç kadın vardı. Muhafazakâr camiadan da kadınlar vardı. Evet, kadınlar sayısal olarak azdı ama vardı. Siyasi angajmanları ve siyasi kimliği çok fazla öne çıkmış insanları her iki taraf da istemiyordu. Heyeti kurgularken temel bir kriter aldık: Çeşitlilik ve temsil. Kürtlerden, Türk aydınlarından, sağcısından, solcusundan, muhafazakârından, kadının- dan birçok kesim var. Böylesi bir çeşitlilikle kompozisyon oluşturmaya çalıştık. Tabii isimleri belirlerken geçmişinde barışa katkıya dair mutlaka ajandası olan insanları tercih ettik. Bu konuda çabası, fikri ve geçmişi olan isimleri tercih ettik.

Daha önce dediğim gibi, heyetin bazı üyelerinin başkanlık sistemi ve Erdoğan'ın başkanlığı konusunda acele bir pozisyon alması devlet nezdinde heyetin güvenilirliğini zedeledi. Daha sonra faaliyetlerimiz sürdü, daha dar kapsamda kimi işler yapıldı. Ama bu heyet çok daha etkili olabilirdi. Mesela Akil İnsanlar fikrini hükümete öneren bu heyetti. Biz on iki kişi olsun diye önermiştik, onlar altmış üçe çıkarttılar. İzleme kurulunu da öneren yine bu heyetti. Belki bahsettiğim konuda öyle bir pozisyon almasaydı heyet sorunun çözümüne daha fazla katkı sunabilirdi. Bazen böyle yol kazaları oluyor.

Katılımcı: *Diplomasi okudum, uluslararası ilişkiler. Dolayısıyla devletlerarası müzakereler, çatışma yönetimleri konularında hem bir kavramsal altyapıya sahibim hem de az çok tarih okuması yaptım. Belirli ön kabullere bağlıdır diplomasi ve çatışma çözümleri. Ama her şeyden önce diplomasi- de oturan masayı, pozisyonları belirleyen şey güç. Yani savaşı kazanan kişinin yarattığı güçle uluslararası antlaşmalar yapılır. Çatışmalar bu şekilde bertaraf edilir ve yeni bir sürece, boyuta gelinir.*

Bugün Barış Okulu'nun son günü. Bizim bahsettiğimiz şey de barış. Daha çok toplumsal arabuluculuk ve toplumsal çatışmaları konuşuyoruz. Fakat geçmişten bu yana, bütün oturumlarda şöyle bir handikapla karşı karşıya

kalıyorum. Sanki böyle iki devlet erki arasındaki bir çatışmanın çözümü aranıyormuş gibi. Sizin pozisyonunuz da biraz daha devletlerarası müzakereleri andıran, yetkisiz, dediğiniz gibi mektup alıp götürmek üzerine konumlanma şeklinde. Oysa aydınısınız, toplumsal bir öncüsünüz, sermayedarsınız ve Kürdistanlısınız. Bunun gibi arabuluculuk faaliyetinde bulunan bütün aydınların konumu bu.

Özcesi, toplumsal çatışmalarda bir ruh olmalı, barış olmalı. Kuran'da bu konunun nasıl ele alındığına bakabiliriz. Çatışmayla ilgili şöyle bir söz hatırlıyorum: "Sizden iki taraf eğer çatışırsa haklı olan tarafı seçin," diyor, "Arabulun," demiyor. Bizim toplumumuzda da, bütün toplumlarda da kardeş kavgalarında esas bu şekilde işler; cemiyet, cemaat bu şekilde toplanır. Burada hakkı haklıya teslim etmek üzerine daha çok bir hakem, bir otorite söz konusu oluyor. Arabuluculuktan bizim toplumsal olarak anladığımız şey genelde bu oluyor. Bütün gözlemlerim, süreci bağımsız okumalarım bu süreçteki en büyük handikapın bu olduğunu gösteriyor.

Hükümet kendi pozisyonunu Erdoğan'ın şahsında başkanlık ekseninde konumlandıran, barış ahlakına ve ruhuna uygun olmayan bir sürü davranış sergiledi. Keza haziran seçimlerini kaybettikten sonra da sürecin akamete uğramasının en büyük sebebi buydu. Gerçek anlamda Erdoğan kendi iktidarını yitirmenin telaşıyla bu süreci sonlandırdı. Burada, toplumdaki yaygın kanaat bu yönde. PKK'nin benzer birçok hatası, davranışı da olabilir.

Türk ve Kürt aydınlarının daha cesur, kararlı olması gerekmiyor muydu? Bir sonraki çatışma çözümünde böylesi ahlaki bir otorite olmadan gerçekten sorunun çözümüne yönelik bir umut görebiliyor musunuz? Çünkü Erdoğan gidecek, başka biri gelecek ve onun çıkarları başlayacak bu sefer. Ben genç bir yurttaş olarak böyle düşünüyorum. Onun için çok içimi açmıyor arabuluculuk faaliyetleri ve oldukça mesafeliyim. Bu konuda bir tartışma açmak istiyorum. Belki sizin gözlemleriniz biraz daha bu boyutu irdelememize yardımcı olur.

Keşke dediğiniz gibi böyle güçlü ve taraflar üzerinde etkileyici bir pozisyon da olabilseydik; haklı olanın yanında yer almak gibi... Bu pozisyon kime ait olabilir? Bu pozisyon dünyada güçlü bir devlete ait olabilir. Yoksa bizim gibi böyle bir pozisyonda olan bir heyetin haklının yanında yer alma motivasyonu ile iktidara, "Sen haksızsın, Kürtler haklı!" deme şansı yoktu. Böyle tutum olarak bir katkımız da olamazdı. O zaman Kürt siyasi hareketinin yanında yer alan birçok sivil toplum kuruluşundan biri de biz olurduk.

Meselenin nerede başladığı ve nerede bittiğiyle ilgili hepimizin bir fikri var zaten. Elbette rolümüz sadece mektup alıp götürmekle sınırlı değildi, böyle kurgulanmamıştı. Bahsettiğim bir mizansendi. Heyet burada size aktaramadığım birçok çalışma yaptı.

Yapılan en önemli, ciddi şeylerden birini hatırlatayım. 2012’de açlık grevleri vardı. Cezaevlerinde açlık grevleri anadilde eğitim talebiyle başlamıştı. Bir anayasal değişiklik gerektirecek, Türkiye’nin eğitim sisteminde radikal bir değişim gerektirecek, çıtası çok yüksek bir taleple başlamışlardı. Açlık grevlerinin sonlanması heyetin çabaları ve gayretleriyle oldu. Hükümet tarafı da bu konuda çözümsüzlük içerisinde bocalıyordu. Başlatanlar da çıtayı çok yüksekte tuttukları için ne zaman biteceği belli olmayan bir süreçti. Dönemin Diyarbakır Barosu Başkanı Emin Aktar’ın da, hepimizin de önemli katkıları oldu. Yine dönemin Adalet Bakanı Sadullah Ergin’in pratik çözüm ve yaklaşımlarıyla bu süreç atlatıldı.

Haklının yanında yer almak meselesi o heyetin çizgisine uygun değildi. O zaman farklı bir pozisyon alır, siyaset yapardık.

Yanlış anlamadıysam bizim göstermiş olduğumuz türden bir arabuluculuk çabasının önemli katkılarının olmadığını ifade ettiniz. Katılmıyorum. Bizim bu küçük çabamızı dikkate alarak söylemiyorum sadece. Ben konuşmanın başında dünyadaki örnekleri verdim. Her zaman ihtiyaç duyulur bu tür arabuluculuk faaliyetlerine. Bakın, Kolombiya’da süreç başlamadan önce devlet başkanı seçilen Santos FARC liderinin çocukluk arkadaşı olan bir işadamları davet ediyor ve iki gün birlikte zaman geçirerek bu meseleyi nasıl çözebileceklerini konuşuyorlar. Arkadaşı işadamları ama FARC lideriyle ilişkisi devam ediyor, görüşüyorlar. Devlet başkanı da biliyor. Çalışma bunun üzerinden yürütülüyor ve sonra farklı sivil toplum örgütleri dahil oluyor. Nihayetinde o çocukluk arkadaşı üzerinden ilk kıvılcım yaratılıyor. Görüşmeler bir şekilde arabulucular üzerinden yürütülüyor.

Taraflar hiçbir zaman, hiçbir yerde, “Biz kavga ettik, yorulduk, gel barışalım,” dememiştir. Bu ülkede de denilmemiş. Bizim bölgemizdeki aşiretler de dememiş. İki arkadaş da, iki kardeş de dememiş. Onları etkileme potansiyeli taşıyacak birileri olmalı.

Ama biz tarafları etkileme potansiyeli taşıyan bir heyet değildik. İki tarafın da sağduyusuna güvendiği, meseleyi şu veya bu şekilde bilen, bir geçmişli olan pek çok insandan oluşan bir heyettik. Heyet üyeleri farklı siyasi eğilimlere sahip kişilerden oluşuyordu. Herkesin ortak bir paydası vardı ve bu da

çatışmaların bir an önce durdurulmasıydı. Bunu yaparken de temel misyonumuz taraflar arasında yürütülen müzakerede zorlukları aşma noktasında iki tarafa da cesaret vermek ve kolaylaştırıcı olmaktı. Bizim görevimiz buydu. Yani onları barış konusunda cesaretlendirmek, iki tarafın da çok yüksek olan talep çıtasını bir noktada buluşturmaktı. Keşke etkili olabilseydik.

Erdoğan'ın kendi siyasi geleceğini öncelik olarak görmesi anlaşılır bir şey. Bir siyasi partinin genel başkanı. Partisinin tekrar iktidar olma gibi bir derdinin olması da normal. Tony Blair yönetimi IRA ile görüşmeleri sürdürürken İngiliz basınından biri görüşmeleri tespit edip deşifre ediyor ve Jonathan Powell'a, "Ne yaptığınızı biliyorum ve açıklayacağım," diyor. Bunların açıklanması Tony Blair'in siyasi hayatının bitmesi anlamına gelir. Fakat Tony Blair, gazeteci açıklamadan önce kendi açıklıyor. "Bizim görüşmelerimiz var," diyor. Bunun üzerine kamuoyu yoklamalarında İşçi Partisi'nin oy oranı yüzde on sekize düşüyor. Söz konusu bir siyasi partidir, dolayısıyla Tony Blair de olabilecekler üzerine telaşlanıyor. Sonuç olarak siyasi partilerin böyle bir kaygı içinde olmaları anlaşılabilir bir durum. Ama Erdoğan bu konuda fazla kaygılı davrandı.

Katılımcı: *Sizlere bir güvence verilmedi mi? "Barış süreci boyunca konuşulacak, her şey yapılacak ve bunlar sizin aleyhinize delil olarak kullanılmayacak," denmiştir belki de. Şu an maruz bırakıldığınız haksızlığa karşı önceden herhangi bir güvence almadınız mı?*

Öyle bir şey söylenmedi, biz de talep etmedik ve aklımıza da gelmedi. Yargılama sürecinden ziyade başka bir risk vardı. Türkiye'nin önemli bir sorununu Kürt meselesi. Uluslararası aktörler, batı dünyası, ABD, Rusya, bölgedeki aktörler böyle bir çözüm süreci istemiyorlardı. Çünkü Türkiye bölgedeki önemli ve güçlü ülkelerden. Bu sorunu aşmış bir ülke çevresini daha fazla etkileme gücüne ve askerî, siyasi ve ekonomik kapasiteye sahip olur. Irak'tan, İran'dan, Suriye'den bakınca bu böyle. Kendi iç istikrarını ve barışını sağlamış bir Türkiye istenmez. Bu anlamda çaba içerisinde olan heyetteki böylesi insanların öldürülme riskleri yüksek olur. Biri sizi vurursa kimden bileceksiniz?

İşin doğrusu, bir gün bunların önümüze suç unsuru olarak getirilip yargılanabileceğimizi düşünmemiştik ama oldu ve üzülüyoruz tabii ki, zorumuza da gidiyor. Devletin talebi ve bilgisi dahilinde yaptığımız kimi temasların şimdi suç unsuru olarak önümüze konması büyük bir talihsizlik. Ama tabii ki tarih tekerrür ederse yine aynı şeyi yaparız. Bu süreçlere dahil olanlarla

ilgili bir yasal düzenleme yapılmalıdır. Bu konuda bir yasal düzenleme yapıldı ama sadece istihbarat görevlileri ve diğer devlet yetkilileri için. Bizim dosyamız, 2010 ve 2014 arasındaki DTK ortam dinlemelerinden hazırlanan dosyalardan oluşuyor. Bir tür kumpas içeren bir dava dosyasına dönüştü.

Katılımcı: *Osman Kavala'da da, Selahattin Demirtaş'ta da benzer şeyler oldu. Arabuluculuk sürecinden dolayı değil de farklı dosyalardan, farklı olgular üzerinden dosyalar açılıyor. Doğrudan bu sürece bir atıf yok.*

Bana bir dava daha açıldı. Bu sefer Gezi dosyasıyla, Osman Kavala'yla ilgili. Şimdi benim yurtdışı yasağım var bununla ilgili olarak.

Katılımcı: *Nimet Beriker'in derlediği Çatışmadan Uzlaşmaya: Kuramlar, Süreçler ve Uygulamalar adında bir kitap var. Orada Beriker'in arabuluculuk üzerine bir makalesi var. Bu makalede yirmi dört farklı tipte arabuluculuk modelinden bahsediyor. Sadece taraflar arasında bilgi taşıyan arabuluculuk biçiminden Birleşmiş Milletler'in bir barış gücü gönderip müdahale ettiği tiplere kadar farklı arabuluculuk modellerini tartışıyor. İlgili duyarsınız diye paylaşmak istedim.*

Arabuluculuğun tek bir biçimi yok. Bizde de aslında iki model şu ana kadar uygulanmış gibi gözüküyor. Oslo Süreci'nde bir uluslararası heyetin arabulucu olarak yer aldığını biliyoruz. Ayrıca Çözüm Süreci'nde Temas ve Diyalog Grubu üzerinden daha yerel bir deneyim yaşanmış. Yerel isimlerden oluşan bir heyet kurulmuş ve devlet örgütle bir yandan aracılar üzerinden, bir yandan da bu görüşmelere paralel olarak heyet üzerinden görüşmüş. Bir tür ikili bir mekanizmayla örgütle olan iletişimleri kontrol etmek istemiş.

Benim hatırladığım kadarıyla Çözüm Süreci'nde KCK'nin, ABD'nin arabulucu olmasına dair talebi vardı. Oslo Süreci'nde uluslararası bir kuruluş –muhtemelen bir sivil toplum kuruluşuydu, devlet değildi– sonra Çözüm Süreci'nde yerelde aydınlardan oluşan bir heyet arabulucu olarak yer aldı. Daha sonra KCK doğrudan Amerika'nın arabuluculuğunu talep etti. Yerel isimlerden oluşan, taraflar üzerinde çok da gücü olmayan, daha çok kolaylaştırıcı, ortamı yumuşatıcı, tarafların pozisyonunu iyileştirici bir arabuluculuk modelinden ABD gibi emperyal bir gücün arabuluculuğunu talep eden bir noktaya KCK nasıl geldi?

Birkaç konuda görüşlerimi paylaşmak isterim. Öncelikle bu tür meselelerde "normatif yaklaşım"dan "rasyonel yaklaşım"a kaymak gerektiğini dü-

şünüyorum. Meselenin normlar, değerler meselesinden, yani “barış iyidir” meselesinden, “barış ihtiyaçtır” noktasına gelmesi gerekir.

Portakal örneğini hatırlatmak istiyorum. İki çocuk var ve ikisi de portakal istiyor. Ama bir tane portakal var. Annenin iki çocuğun da talebini karşılaması lazım. Çocuklara, “Portakalı ne yapacaksınız?” diye soruyor. Biri, “Suyunu istiyorum,” diyor. Diğeri kek yapacağını söylüyor. Bunun üzerine anne portakalı sıkıp suyunu bir çocuğuna veriyor, kalan posasını da diğeri çocuğa verip onun da kek yapmasını sağlıyor.

Buradaki teori şu: Meselenin iki tarafı da “tatmin” edecek şekilde yeniden kurgulanması gerekir. Sorunu klasik algının dışından kurgularsanız, sorunu yeniden çerçevelerseniz ve bu yeni çerçeve iki tarafa da bir kazanç sağlarsa bu şekilde yol alabilirsiniz. Arabuluculuk meselesinde kilit nokta esasında bu. Meseleyi iki tarafı tatmin edecek şekilde yeniden kurgulayacak, yeni bir çerçeve oluşturacak arabulucuların olması lazım. Belki bu konuyu değerlendirebilirsiniz. Bunu ne kadar yapabildi sizin de içinde olduğunuz heyet?

İkincisi, çatışma çözümü literatüründe security dilemma yani güvenlik ikilemi diye bir kavram var. Bence Çözüm Süreci’nde göz ardı edilen ana meselelerden biri oydu. Güvenlik ikilemi çatışmanın taraflarının anlaşma sonrası güvenliklerinin nasıl sağlanacağına odaklanıyor. Bu tartışma esas olarak örgüt için yapılıyor. Özetle, “Örgütün anlaşma sonrası kendi varlığını sürdürebileceği bir mekanizmanın inşa edilmesi gerekir, bu sağlanmadığı takdirde örgüt barışa yanaşmaz,” diyen bir teori. “Anlaşma yaptık, sizi öldüreceğiz,” diyemezsiniz bu insanlara. İnsanların kendilerini koruyabilecekleri, hatta mümkünse bir politik aktör olarak devam edebilecekleri bir yapının, mekanizmanın oluşturulması lazım.

Örneğin birçok barış sürecinde örgütlerin silahsızlanması meselesi polis teşkilatı ve askerî yapının reformuyla birlikte ele alınıyor. Bazen isyancılar reform sonrası oluşturulan yeni polis ve orduya yerel düzeyde katılabilirler. Yine Kolombiya’da olduğu gibi isyancıların kurduğu partiye parlamentoda kota ayrılabilir. Özetle “anlaşma sonrası örgütün varlığını sürdürebileceği yeni bir mekanizma” inşa etmeniz lazım. Bu anayasa değişikliği, yeni bir siyasi partinin kurulması, ordu ya da polis gücüne katılma gibi farklı şekillerde olabilir.

Bence güvenlik ikilemi meselesi isyancı güçler kadar hükümetler için de geçerli. Biz Çözüm Süreci’nde bunu göz ardı ettik. Anlaşma sonrası gücü-

nü kaybedecek bir Erdoğan masada niye kalsın? Yani adamı başkan yaptırmayacaksan seninle niye konuşsun, niye süreci sürdürsün ki? Nasıl ki örgütün varlığını sürdürme arayışı varsa ve bu bir yönüyle anlaşılır bir talepte benzer şey hükümet için de geçerli. Eğer muhatabınız siyaseten kaybedecekse sizinle süreci niye yürütsün? İki tarafın da kazanacağı bir çerçeve sunmak zorundasınız ve bence bu yapılamadı.

Çatışma çözümü çalışmalarında öne çıkan isimlerden William Zartman şunu soruyor: "Taraflar ne zaman masaya oturur?" Bu konuda geliştirdiği bir kavram var: "karşılıklı zarar verici çıkmaz". Çatışma öyle bir noktaya gelir ki çıkmaza girer ve iki tarafa da zarar vermeye başlar. Bunu asgari şart olarak koyuyor. Zartman, "Bu noktaya gelmedikçe tarafların masaya oturması mümkün değil. Ama bazen o noktaya geldiği halde taraflar masaya oturmazlar. Çünkü farkında olmazlar," diyor. Tam da bu noktada arabulucular mevcut durumun iki tarafa da zarar verdiğini, karşılıklı bir çıkmaza girildiğini hatırlatıp portakal örneğinde olduğu gibi yeni bir çerçeve sunabilir. Arabulucuların rolü bazen taraflara bu çıkmazı göstermek ve bundan çıkabilecekleri yeni bir çerçeve bulmak olur.

Kürt meselesinde ABD gibi güçlü bir aktör, taraflar üzerinde yaptırım gücü olan, kaynakları olan bir aktör arabulucu olabilir mi? Bu iyi bir arabulucu modeli midir? Bu konuda Filipinler'i örnek olarak verebilirim. Orada aksine, vakadan çok uzak, oradan çıkarı olmayan devletlerin tercih edildiğini görebiliyoruz. Örneğin Norveç ve İsveç'in çok fazla vakada öne çıkmasının sebebi küçük, emperyal dertleri olmayan ülkeler olmaları. Yani ilgili ülkelerin çatışmasında siyasi veya mali çıkarı olmayan ülkeler. Arabulucunun tarafsız ve güçsüz olması da ön açabilir. İlgili aktör şu kaygıya girebilir: "Bunun birtakım emelleri var ve benim çıkarlarımı zedeleyebilir." Güçlü aktörler iyi arabulucular olmayabilir. Bence ABD'nin pozisyonu şu an böyle. Irak'ta müdahil oldu. Suriye krizine doğrudan müdahil olmuş durumda; fiziki olarak, askerî olarak orada. Filipinler'de olduğu gibi arabulucunun "zayıf" olması, taraflar üzerinden bir yaptırım gücünün olması daha etkili olmasını sağlayabiliyor.

Tekrar soruma gelirim, KCK, ABD'nin arabuluculuğu noktasına nasıl geldi? Bu konuda bir bilginiz var mı? ABD, Kürt meselesinde arabulucu olabilir mi size göre?

Buna dair bir bilgim yok işin doğrusu. Cemil Bayık iki röportajında ABD'nin ismini zikrederek bunu ifade etmiştir. ABD'nin isminin zikredildiği dönem-

lerde Türkiye-ABD ilişkileri birtakım krizler yaşıyordu.

Kürt meselesi artık çok unsurlu, çok aktörlü ve çok boyutlu bir mesele. Yerel ölçekte bizim gibi kolaylaştırıcı ekiplere her zaman ihtiyaç duyulabilir. Türkiye’yi de örgütü de iyi tanıyoruz.

ABD’nin siyasi, askerî ve ekonomik olarak Türkiye’nin üzerinde de örgüt üzerinde de etkisi var. Türkiye zaten başından itibaren meselenin uluslararası alana taşınmasına ve uluslararası aktörlerin işin içine girmesine karşıdır. Tam da bu dönemde Türkiye-ABD ilişkilerinde bir kriz olduğundan Türkiye tarafı bu öneriye çok sıcak bakmadı.

Oslo Süreci kendilerince acemi oldukları bir dönemdi ama bu süreç ben- ce iyi bir çerçevede başladı. Üçüncü grup aktör İngilizlerdi. Norveçliler ev sahipliğini yapmışlardı. İngilizler görüşmelerde arabulucu ve kolaylaştırıcı olarak yer alıyorlardı. İngilizler zaten Türkiye’ye gelip anlatıyorlardı Kuzey İrlanda ve dünya süreçlerini. Erdoğan’a arkadaşları iletirken diyorlar ki: “İngilizlerin de bu konuda bize bir önerisi var.” İngilizlerin bu önerisi kabul ediliyor ve Oslo Süreci böylece başlıyor.

İmralı görüşmeleri biraz daha kapalıydı. Öcalan’ın en nihayetinde bir tutuklu olmasının yarattığı bir eşitsizlik vardı. Görüşmeler çoğunlukla Öcalan ile istihbarat görevlileri arasında yürütülüyordu.

Türkiye, uluslararası dinamiklerin bu meseleye karışmasında, kendisinin önemli ölçüde ödün verme riskini hep görür. “En iyisi ben Kürtlerle baş başa görüşeyim, üçüncü kimseyi bulaştırmayayım, ben hallederim,” diye bakar. Daha doğrusu, “Ucuza kapatıp ikna ederim,” mantığı, yaklaşımı var. “Öcalan üzerinden çözerim, PKK de sorun çıkarırsa operasyonlarla ya da Öcalan üzerinden yönetirim,” gibi bir yaklaşımı olduğu için ABD’nin meseleye müdahil olması Türkiye’nin kabul edebileceği bir şey değil. Bu dönemde, Türkiye ile ABD ilişkilerinin geldiği noktayı dikkate aldığımızda, ABD’nin arabuluculuğu çok daha zor bir seçenek.

Daha sonra hükümet yetkilileri hep şunu söylediler: “Zaten Oslo Süreci’ni de yaşadık ve gördük ki uluslararası dinamikler, kimi aktörler bizim bu süreci çözmemizi engelliyorlar, onun için kendimiz çözeceğiz.” Bunun gibi bir yaklaşım hâkimdi devlette, AK Parti’de. Hâlâ da bu yaklaşımın büyük oranda etkili olduğunu biliyorum.

Katılımcı: Kürt siyasi hareketinin daha hazırlıksız olduğunu söylediniz. Konuyla ilgili olarak herhangi bir plan ve projelerinin olmadığını söylediniz. En

nihayetinde beş-on yıllık bir hareketten bahsetmiyoruz. Mali, askerî gücü olan, hatta gözlemleyebildiğim kadarıyla Kürt diasporası diye yapılanması da olan güçlü bir örgütlenme. Bu bana bu anlamda mantıklı gelmiyor. Sürece yönelik hiçbir projesinin, planının, rotasının olmaması acaba bu örgütün çözüm amacının olmadığını mı gösteriyor?

Hayır, öyle bir sonuç çıkaramam. Örgüt daha hazırlıksızdı. Az önce katkı sunan arkadaşın dediği gibi devletin önemli kurumsal yapısı, parlamento-su, istihbarat örgütü, polis teşkilatı var. Birçok sivil toplum örgütlerinden istifade etme şansı var; akademisyenleri, üniversiteleri var. Devlet 2005'ten beri kafasından böyle bir şeyi geçiriyor ve birkaç deneyim yaşıyor. İşte Oslo, Habur, milli birlik ve beraberlik, kardeşlik projeleri geliştiriyor o dönemde. Bunları geliştirirken de bir mutfak çalışması yapıyor, elinde önemli doneler var. Örgüt bu süreçte kendi mutfağını çalıştırmamış. En azından bunu gördük. Sadece kaygılar üzerinden yürütüyordu süreci. "Bizi inkâr, imha edecekler, tasfiye edecekler," gibi kaygılar üzerinden. Bu tür kaygıların olması da anlaşılır elbette, otuz yıldır savaşıyorlar. Örgüt devlet kadar hazırlıklı değildi. Bu da bizim açımızdan şaşırtıcı oldu.

Katılımcı: *Örgüt süreci çok dar tuttu, kendi kadrolarıyla bile paylaşmadı birçok bilgiyi. Kapalı tutmaya çalıştıkça Kürt toplumunu da dışlamış oldu. Arabuluculuk kavramı burada çok önemliydi. Kürt hareketi bazı Kürt şahsiyetleri, sivil toplum örgütlerini, bu toplumun kanaat önderlerini, bazı aileleri o dönem sürecin içine katsaydı belki daha güçlü bir pozisyonda devletin karşısında durabilirdi. Devlet nezdinde de çok kapalı bir çözüm süreci modeli vardı. Kürt hareketi de Kürtlerden ayrı bir pozisyondaydı. O dönemde partinin eski çalışanlarını, kanaat önderlerini, sivil toplum örgütlerini, şahsiyetlerini sürece katkı sunmaya çağırma yönünde öneriler vardı. Çözüm modelini güçlendirecek bir platform kurmaya dair öneriler yapıldı. Bu öneriler pek de dikkate alınmadı. AK Parti'de olduğu gibi Kürt siyasi hareketinde de seçimlere dönük kaygılar ortaya çıktı. Herkes bir yandan kahraman da olmak istiyordu. Kürt siyasi hareketinin de bence çok detaylı düşünerek yaptığı bir çalışma değildi. Ama devletin kafasında da bir çözüm modeli olduğunu düşünmüyorum. Zaten ister istemez çok büyük bir güven sorunu var.*

Katılımcı: *"O süreçte izleme kurulu oluşturulması teklifinde bulunduk," dediniz. Yanlış anlamadıysam böyle bir komitenin de oluştuğunu söylediniz. Peki, başarısızlıkla sonuçlanması sonucunda o izleme komitesinin, tarafların pozisyonlarını raporlayan bir çalışması oldu mu? Hangi tarafta ne tür olumlu,*

olumsuz önyargı veya sabotaj anlamına gelebilecek tutum ve davranışların olduğu noktasında bir rapor tutuldu mu? İkinci olarak, şu aşamada bir temas ya da diyalog var mı? Yani herkesin kabuğuna çekildiği, belki de en çok arabuluculara ihtiyaç duyulan zamanlar bu zamanlar. 2015'ten bu yana altı bin ile on bir bin arasında can kaybı var. 2019'daki can kayıpları da buna dahil değil. Şu aşamada acaba bu tür girişimler var mı?

Katılımcı: *Siz de belirttiniz, dünya örneklerine baktığımız zaman Kolombiya'da, Afrika'da –tabii Türkiye bunu daha yoğun yaşıyor– bütün çatışma süreçlerinde devlet daha avantajlı durumda. Bu üçüncü taraflar da devleti o şekilde görüyor ve devlete o şekilde yaklaşıyor. O yüzden, “Devletin isteklerine, nasıl bir süreç izleyeceğine bir bakalım, ona göre size bir şeyler ayarlayacağız,” gibi bir eğilim içerisindeler. Genelde üçüncü tarafların izlediği yol bu şekilde oluyor. Süreç ilerledikten sonra –Kolombiya'da da öyle oldu– bunun kamusal ayağını oluşturmak için dengeleri eşitlemeye çalışıyorlar ve karşı tarafın isteklerine yoğunlaşıyorlar. Denge bu şekilde sağlanmaya çalışılıyor.*

Bana göre Türkiye'de bunun oluşturulamamasının en büyük nedeni, uluslararası mekanizmaların çok aktif olamaması. Mesela Kolombiya'da Norveç bu süreci tamamen üstlenmişti. Oldukça uzman heyetler tarafından destekleniyorlar. Bizde daha çok devlet tarafından oluşturulan üçüncü taraf ya da arabulucular var. Bunu Akil İnsanlar'a kadar götürelim. Orada bulunan arkadaşların rolü, misyonu nasıldı?

İkinci olarak şunu sormak istiyorum: Oradaki kadının rolü nasıldı? Arabulucularda kadının daha büyük rol alması gerekirken ortada direkt bunu üstelenecek kadınlar yok denilecek kadar az görünüyor.

Katılımcı: *Türkiye dışı kapalı bir ülke olduğu için kendi meselesini de iç mekanizmalarıyla ve bu mekanizmalardan da devlete bağlı olan taraflarla çözmeye çalıştığı için bir handikap oluştu. Kürt siyasal hareketinin hırslı ve zırlıksız olması bir yönüyle anlaşılır. Çünkü o sürece kadar öyle büyük bir adım atmamış ve birden süreçle karşı karşıya kalıyor. Seçimlerde de aynı şey oluyor. Hükümet kendi ihtiyaçları doğrultusunda aylar öncesinden hazırlanıyor ve birden, “Seçim var!” diyor. Karşı tarafların hiç haberi yok. “Öcalan'ın açıklamaları beklenen düzeyde değildi,” dediniz. Nasıl bir şey olmalıydı ki bu süreç devam edebilsin?*

Şöyle ifade etmiştim: Başlatılan görüşmelerde müzakere çitası düşük olsa da, talepler benim içime sinmese de bu süreci desteklerim. Arabulucular

olarak kişisel düşüncelerimizin müzakere sürecinin gidişatına etki etmemesi gerektiğini ifade ettim. O süreçte hem öngörüsü hem de feraseti bakımından Öcalan'ın hakkını da teslim ettim.

İmralı görüşmelerinin notlarına baktığımızda hem Öcalan'ın hem de devletin dışarıdan bir arabulucu istemediğini görüyoruz. “Kendi aramızda çözeriz,” diyorlar. Dolayısıyla böyle bir yaklaşım varken, aktörlerden bir talep yokken dışarıdan bir ülkenin kendi kendine müdahil olmasını bekleyemezsiniz. Öyle bir şey söz konusu da olmaz.

Türkiye Devleti, Oslo Süreci'nde kendince bir deneyim yaşamış. Aslında deneyim de öyle değil ama o öyle bir sonuç çıkarmış. “Dışarıdakiler müdahil olunca bizi anlamıyorlar, süreci bozuyorlar. Biz bunun için kendi milli projemiz olan bir süreçle bu sorunu kendi aramızda çözelim,” diyor ve bu şekilde yaklaşıyor. Etkili üçüncü bir gücün sürece müdahil olmasıyla sürecin çok daha derinlikli işleyebileceği, dolayısıyla ucuza kapatmak istediği sürecin kendisine pahalıya mal olabileceği endişesi devlette hâkim olduğu için bunu istemiyor. Meselenin arka planında bu yatıyor.

Diğer soru izleme kuruluyla ilgiliydi. İzleme kurulunu kurma fikri oluştu sadece. İsimler tespit edildi. Dolmabahçe Mutabakatı sonrası gelişmelerin ardından o süreç bitti zaten. İzleme kurulu için şahıslar isim düzeyinde belirlendi ama sonrası işlemedi. İzleme kurulunda benim de ismim geçiyordu. Erdoğan'la alakalı değil sadece, Kürt tarafı da Dolmabahçe sürecine destek vermedi. İki taraf da vermedi.

“Yeni bir şey var mı?” sorusuna gelince şunu söyleyebilirim: Bana yansıyan bir şey yok ama duyduklarımızdan ve kimi dostlarla yaptığımız sohbetlerden şunu anlıyorum: Bir çözüm yok şu anda. Bununla birlikte, İmralı'yla görüşmeler yapılıyor bazen. Bundan birkaç ay önce Amerikalı bir diplomat olan James Jeffrey'nin başlatmış olduğu bir diplomasi trafiği oldu. Jeffrey daha önce Ankara'da büyükelçilik yaptı, ben de iyi tanıyorum, daha sonra Bağdat'ta büyükelçilik yaptı. Burada aslında Türkiye bir pozisyon aldı. Türkiye o süreçte politika değişikliği yaptı. Türkiye SDG'yle daha önce dolaylı görüşürken Oslo Süreci'ndeki gibi doğrudan onlarla görüşmeler yaptı. Kendince bazı önerileri vardı. Bir yere de gelindi. Görüşmeler şu anda kesilmiş durumda ama tekrar başlar mı, bilemem.

Görüşmelerin tamamı Suriye üzerinedir. Suriye üzerinden başlar ya da başlamaz. Suriye üzerinde iyi bir şey olursa elbette burayı da etkiler. Zaten Çözüm Süreci'nin bitişi de esasında Suriye meselesinden kaynaklandı. 2014'te

Kürtler Suriye’de bir pozisyon alınca Türkiye endişelendi, telaşlandı. Mese-
lenin özü bu. Bu meseleyi, kendisini parçalayacak, bölecek uluslararası bir
komplonun, bir projenin parçası olarak gördü. AK Parti kadroları da, askerî,
sivil kadrolar da, velhasıl tüm devlet bunu bir beka meselesi olarak gördü:
“Yarın beni de parçalayacaklar, büyük Kürdistan’ı kuracaklar uluslararası ca-
miayla.” İranlılar da bu konuda mahirdirler. Türkiye zaten hazırды böyle bir
algıyı satın almaya. Gerçekten de haklı mıdır bilemeyiz.

Sanırım şöyle düşündüler: “Bu süreçteki gelişmeleri bertaraf edersem kendi
geleceğimi de biraz daha uzatırım, kotarırım.” Bu aşamada Suriye üzerin-
den PKK de birtakım pozisyonlar elde etti. Uluslararası alanda yeni ilişkiler
içerisine girdi. Türkiye de korktu, kaygı duydu, bunu bir beka sorunu ola-
rak gördü. O dönemde Salih Müslim’le MİT’te, Dışışleri Bakanlığı’nda bir dizi
görüşmeler yapıldı. Öcalan üzerinden gelişmeler domine edilmeye çalışıldı
ama olmadı.

Türkiye’de o kaygı hâlâ hâkim. Bu kaygı sadece AK Parti kadrolarında yok; as-
kerî, sivil, bürokratik kadrolarda da var. Bunun da baş aktörü olarak yıllardır
dostluk, müttefiklik yaptıkları ABD’yi görüyorlar. Devletin arka bahçelerinde
Amerikan düşmanlığı ve, “Amerika bu kötülükleri başımıza getiriyor,” algısı
güçlü bir şekilde hâkim. Bu elbette Çözüm Süreci’ni de etkiledi ve Dolma-
bahçe Mutabakatı’nı bitiren gelişme oldu.

Ben hep söylerim, Suriye’deki gelişmeler ve 7 Haziran seçimleri zaten ulus-
lararası destekten yoksun Çözüm Süreci’ni yerle bir etti. Umarım ilerleyen
zamanlarda olumlu gelişmeler olur.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN HİZMET SUNUMU: TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VAKFI DENEYİMİ

Metin Bakkalcı

Çatışma çözümü ve toplumsal barış konusunda ülkenin her bir yurttaşının bu vektörel bileşkeyi etkileyecek bir rolü var, bunun yanı sıra her bir yurttaşın içinde bulunduğu örgütsellikle beraber yapabilecekleri var. Dahası bu örgütselliklerin hareket alanının bütün toplum düzeyindeki hareket alanıyla doğrudan ilişkisi var. Sonuç olarak “çatışma çözümü ve toplumsal barışın inşası” hepimize düşen bir mesele. Burada TİHV deneyimi “hizmet sunma” başlığı altında tercih edilmiş ve bu bir yere kadar anlaşılabilir. Ama ben tartışmada bir yanıyla hizmet sunumu da olan çalışmalarımızı daha geniş bir çerçeveden ele almak istiyorum.

Deneyimlerimizi tartışarak TİHV olarak kendimizle yüzleşme açısından da bir imkân yaratmış olacağız. Sunumum kapsamında, ilk bölümde TİHV’nin öyküsüne biraz değinmekte yarar olduğunu düşünüyorum. İkinci bölümde deneyimimizi, çalışmalarımızın çerçevesini biraz paylaşmak isteyeceğim. Üçüncü bölümde ise asıl konumuza geçiş yapacağım. DİSA Barış Okulu programında “doğrudan hizmet sunumu” olarak düşünülmüş. Bu biraz didişmemiz gereken bir yaklaşım. İşkence görenlerle, insan hakları ihlallerine maruz kalanlarla beraber çalışıyoruz. Ama bunu, “hizmet sunumu” olarak değerlendirmiyor, bununla sınırlı tutmuyoruz. İşkenceye maruz kalan insan meselesi ve bunun bütüncül yaklaşım diye kullandığımız sihirli sözcükleri, ifadeleri, onunla ilgili birbirinin içine geçen, birbirinin içinden kuvvet alan düzeyleri biraz tartışmak istiyorum. En son bölümde ise bizim çalışma alanlarımızın içerisinde mühim bir yer tutan, “sürmekte olan toplumsal travmayla baş etme” programlarından bahsedeceğim. Bu konunun çatışma çözümü ve toplumsal barış inşasıyla kendince kuvvetli bir bağı olduğunu düşünüyorum.

TİHV için ilk günden beri şöyle bir ifade kullanıyoruz: “Ateşin düştüğü yerdeyiz.” Bu ifade bize anlamlı geliyor. Ateşin düştüğü yerdeyiz; o gün de, bugün de. Bir tür toplumsal özür dileme ortamı aslında, bulunduğumuz çalışma ortamı olan TİHV. İhlale, işkenceye maruz kalanlardan toplum adına bir tür

özür ortamı gibi. Aslında yaptığımız iş, evet, rehabilitasyon –işkence görenlere yönelik tedavi ve rehabilitasyon çalışmalarını paylaşacağım–, onarım meselesinin bizatihi kendisi, hakikat ve adaletle son derece içkin hadiseler. Bunun bütünselliğine de baştan beri çok özen gösteriyoruz ve esas olarak hayalimiz aslında, TİHV'nin sönümlenmesi, yok olmasıdır. TİHV'nin hedefi de budur. Neden? Çünkü işkencenin ortadan kalkmasıdır temel hedefimiz. Yani kendini yok etme hayaliyle kuvvetlenen bir ortam olarak kendimizi tahayyül ederiz.

Öykümüz 1980'le başlar. Ben 63 yaşındayım. Benim yaş grubumdaki insanlar çok seneler önceki yaşanmışlıkları dün yaşanmış gibi hissederler. Ben 12 Eylül 1980 sabahını hatırlarım. Ondan öncesini hatırlıyorum, bir sürü yaşanmışlıklar var. Sanki herkes tarafından biliniyor, yaşanmış gibi oluyor, oysa öyle değil. Şimdi ne güzel, gencecik üniversiteye yeni başlamış arkadaşlarımız, 18 yaşlarında... 1980'de, 39 yıl önceki meseleyi belki okudunuz, belki ailenizden bir şekilde işittiniz. 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi dediğimiz meselede, bizim alanımıza baktığımızda, kısa bir zaman dilimi içerisindeyiz. 1980 yılında ülke nüfusu kırk beş milyonken yaklaşık olarak 650 bin insanın doğrudan işkenceye maruz kaldığı bir ortamı lütfen tahayyül etmeye çalışalım.

Ben bir sağlıkçıyım. Aşağı yukarı yetmiş kişiden birinin, on yedi aileden birinin işkenceden etkilenmiş olduğunu düşündüğümüzde, biz sağlıkçılar buna “halk sağlığı sorunu” deriz. Bu neden önemlidir? Eğer bir sorunu halk sağlığı çerçevesinde bir sorun addedersek sağlık perspektifinden ona özgülenmiş programlar gerekir. Kaldı ki her bir insan önemlidir. Her bir insana özgülenmiş programlar gerekir. İşkence de, savaş da bir halk sağlığı sorunudur. Dolayısıyla özgülenmiş programlar gerekir.

Bizim öykümüz buradan geliyor. İstanbul'da Cumartesi Anneleri buluşması var. Bu anneler meselesi çok değerli. O zaman, 1980'de güzelim insanların bir kısmı cezaevinde, bir kısmı da dışarıdaydı. Ama asli olarak cezaevindekilerin aileleri, yakınları 12 Eylül'ün o vahşi ortamına yönelik en vicdani isyanı ayağa kaldıranlardır. Bunun yanı sıra o dönemin pek çok değerli insanları ve öğrencileri de bir hareket başlatmıştı. 1980'lerin ortasına doğru diyebiliriz. Dünyada da benzer gelişmeler vardı, çok da rastlantısal değildi. 1970'lerde Latin Amerika'da başlayan, 1980'de bütün dünyada yaygınlaşan bir baskı ortamı içerisinde, işkencenin önlenmesine ve işkence görenlerin tedavi ve rehabilitasyonuna yönelik deneyimler gelişmeye başlamıştı. Hayatın kendi içindeki ihtiyaçlar... Bunlar yavaş yavaş ortaya çıkmaya başladı. Sağlıkçılar işkence görenlerle temas etmeye başladı. Kolu kanadı kırılanların, ruhu örse-

lenenlerin yanında yürümeye başladılar. İhtiyaçlar zaten ortadaydı ve buna yönelik çaba gösterenler vardı. Bilgi birikimi oluşuyordu ve İnsan Hakları Derneği (İHD) ile Türk Tabipler Birliği (TTB) içindeki tartışmalar sonucunda 1990'da TİHV kuruldu.

Deneyimimizi, çalışmalarımızın çerçevesini biraz paylaşmak isterim: TİHV'nin temel amacı, varlık sebebi işkence görenlerin fiziksel, ruhsal, sosyal iyilik haline katkıda bulunma meselesidir. Bizim derdimiz, temel ilkelerimiz ışığında gerçekleştirmeye çalıştığımız ana faaliyetimiz budur ve tabii ki pek çok kurum gibi bunu gerçekleştirebilmek için gösterilen çaba esasında gönüllü bir çabadır. Tabii ki bu gönüllü çaba içerisinde tedavi merkezlerimizde çalışanlar da vardır. Ama çok yaygın bir gönüllü çabayla, çalışanların da aynı zamanda gönüllü katkılarıyla olan profesyonel bir hizmet. Bir bilgi meselesidir önemli olan, bir profesyonelleşme meselesi değildir. Bir profesyonel bilgi ve hizmet var bu işin içerisinde ve daha da önemlisi genel olarak insan hakları savunuculuğu var. İnsan hakları savunuculuğunun apayrı bir alan olmaması gerektiğini düşünenlerdenim. "Ne iş yaparsınız?" "İnsan hakları savunucusuyum," diye bir şey yok. Yani insan hakları savunuculuğu bir meslek değil ki. İnsan hakları savunuculuğu dediğimiz şey hayatın içinde olan bir şey. Bu ülkenin bütün yurttaşları eğer insan haklarıyla donatılmışsa, içlerinde zaten insan hakları savunuculuğu da vardır ya da olması gerekir, nokta.

Tabii ki akademik bir derinlik ile aktivist bir ruhun muhteşem buluşmasını ortaya çıkarmaya çalışırız ekip çalışmalarıyla. Tabii ki bütün kurumlarda olduğu gibi varlık sebebimize dayalı, temel çalışma alanımıza dayalı olarak çalışırız. Önümüze planlamalar koyarız, stratejik planlamalar yaparız. Biz tedavi ve rehabilitasyon çalışmalarını öncelikli görüyoruz. Tabii ki bu rehabilitasyon, onarım süreci içerisinde içkindir. Cezasızlıkla mücadele ediyoruz. Tabii ki hem kendimizi hem ortamımızı kuvvetlendirmek için faaliyetler yürütüyoruz. Bunu sadece Türkiye'de yapmıyoruz, uluslararası boyutta yapıyoruz. Sadece Filistin'de, İsrail'de değil; Latin Amerika'dan Filipinler'e, Sri Lanka'ya kadar geniş bir coğrafyada kendi alanımıza ilişkin faaliyet yürütüyoruz.

Faaliyet başlıklarımız, –rehabilitasyon hizmeti başta olmak üzere– tıbbi belgeleme, işkencenin, ağır insan hakları ihlallerinin belgelenmesi. Bir hukuk örgütü değiliz ama varlık sebebimize dayalı multi-disipliner bir çalışma kapsamında hukukçularla ortak çalışma zeminlerini kuvvetlendirmeye ve hukuksal yol göstermeye de çaba gösteririz. Sürekli mesleki gelişim çalışmaları, bilimsel çalışmalar, sürmekte olan toplumsal travmayla baş etme programları, insan hakları ihlalleri dokümantasyonu gibi faaliyetleri sürdür-

mektedir. Bu çalışmaları yaparken elimizdeki imkânlarla temel çalışma alanımızın daha da kuvvetlendirilmesi kaydıyla, insan gücü, bilgi gibi ek kaynak temin edebildiğimiz ölçüde özel çalışmalar da yaparız. 2015 temmuzundan itibaren başlayan çatışma süreçleri gibi özel durumlara da elimizden geldiğince hazırlıklı olmaya çalışırız ki orada bir alan açabilelim.

Bugüne kadar on yedi binin üzerinde işkenceye maruz kalan insanın tedavi sürecine katkı sağlama olanağı yaratmış olduk. Ankara’da, İstanbul’da, İzmir’de ve Diyarbakır’da, çatışma süreci başladıktan hemen sonra, 2015’ten itibaren Cizre’de, bunların yanı sıra 2018’den itibaren Van’da merkezlerimiz var. Diyarbakır ve İstanbul ana merkezler gibidir, kadroları ve ilişki ağları itibarıyla. Diğerleri daha küçük merkezlerdir.

Bir tedavi merkezinin akışı ana hatlarıyla şöyledir: İşkenceye maruz kalan bir insanın başvurusuyla başlar bu yolculuk. İlk görüşme ve daha sonra tıbbi değerlendirme süreci gerçekleştirilir. Uzmanlık alanlarındaki arkadaşlarımızın da değerlendirmesiyle, tıbbi belgeleme dahil olmak üzere tanı, tedavi, rehabilitasyon, belgeleme ve izlem süreçleri planlanır ve gerçekleştirilir. Rehabilitasyon burada önemli bir hadise. Orada bir bilginin yeniden üretim süreci kendi başına çok kıymetlidir. Dolayısıyla bir tür bilimsel çalışma yapıyoruz ve buna özen gösteriyoruz. Bu işi yapabilmenin bir ön koşuludur. Bu anlamda tıp çok önemlidir. Ama işkence görenlerin rehabilitasyon süreçlerini, işkencenin önlenmesine yönelik çalışmaları salt tıbbileştirmemeyi baştan beri şiar edinen bir kurumuz.

Sözünü ettiğim gibi bilimsel çalışmalar neden önemli? Bazen dıştan bir iz olmasa bile işkence izlerinin tespitine yönelik birtakım yöntemlerle, örneğin kemik sintigrafisi dediğimiz bir yöntemle, biz o travmatik izleri yakalayabiliyoruz. Üzerinden yirmi beş yıl geçse bile bu dışarıdan göremediğimiz izleri yakalama olanağımız olabiliyor. Elektrik işkencesinde dışarıdan bir izi bazen göremeyebiliyoruz. Ama bu izleri birtakım histo-patolojik incelemelerle tespit edebiliyoruz. TİHV ortamında gerçekleştirilen bu çalışmalar dünyaya referans oluşturmuş, örnek olan çalışmalardır.

İşkencenin önlenmesine yönelik çalışan sağlıkçılara, hukukçulara, insan haklarıyla ilgilenen insanlara yönelik yegâne bir Birleşmiş Milletler kılavuzu vardır. İşkenceyle karşılaşıldığı zaman gerek soruşturma gerek belgeleme süreçlerine yol göstermek üzere BM’nin hazırlamış olduğu bir kılavuz. Adı İstanbul Protokolü’dür. Rastlantı değildir çünkü son hazırlık toplantısı 1999’da, İstanbul’da yapılmıştır. Yine bu son toplantının yapılmasından önce bütün bu ha-

zırlık süreçlerinde Türkiye heyetleri kritik kolaylaştırıcısı olmuştur. Bu ülkenin acılarından ve bilimsel bilgiyle donatılma süreçlerinden sonra bizim önemli katkılarımızla son toplantıyı yaptık. Sadece Türkiye’de değil; Avrupa Konseyi, AİHM dahil olmak üzere Avrupa’dan Asya’ya, Latin Amerika’dan Avustralya’ya kadar dünyanın her yerinde işkence iddiasıyla karşılaşıldığı durumda bu İstanbul Protokolü’ne ne denli hürmet edilip edilmediği değerlendirilir.

Biz işkenceyle başlayan bu yolculuğumuzda diğer ağır insan hakları ihlali dediğimiz ihlallerle de baş etme konusunda kendimizi geliştirmiş olduk doğal olarak. O yüzden bütün bu çalışmaları daha nitelikli ve sistematik yapabilmek için bir Travma ve İnsan Hakları Enstitüsü hayalimiz var. Bu hayali de adım adım gerçekleştirme telaşındayız.

Finans kaynaklarımız merak edilebilir. Gönüllülerin katkısı çok önemli. Toplam tedavi harcama kalemlerimizin en azından üçte biri gönüllü sağlıkçılar tarafından nakdi değil ayni olarak sağlanıyor. Orada sonuç olarak aynı çok değerli bir katkı var. Tabii ki onun dışında kadrolu çalışanların da gönüllü katkısını söylemek lazım. Çünkü örneğin buradaki hekim maaşı, dışarıdaki bir hekim arkadaşımızdan tahmin edeceğiniz gibi çok daha düşüktür. Gönüllülerimizin katkısının yanı sıra çeşitli projelerdeki nakdi finansal katkılar da olabilir.

“Biz projeci bir örgüt değiliz,” deriz ama projeler yaparız. Nasıl oluyor bu? Projeler bir amaç değil kolaylaştırıcıdır esas olarak. Mesele projelerin sürdürülmesi değil, bu hayatın ihtiyaçlarının giderilmesi doğrultusunda faaliyetin kendini sürdürebilme meselesidir. Bu önemli riskleri taşımaktadır. Çünkü Türkiye’de ve dünyada da aslında benzer riskler var. Onun için de anmak isterim. Bir insan hakları hareketinin kendi doğasından, nesnelliğinden uzaklaşma riski olur bu tür durumlarda. Dünyada da yaşanmaktadır bu. Bir profesyonelleşme durumu ortaya çıkabilir. İnsan hakları savunuculuğu gündelik hayatta olduğu gibi meslek olarak da ortaya çıkabiliyor. Bunun araçsallaşma riskine işaret etmek için bunları paylaşmak istedim.

Üçüncü bölüme doğru geçiyorum. Bu işkenceye maruz kalan insan meselesini, işkenceye maruz kalan bir insanın kendi içinde birbirine içkin beş düzeyde ele alınabilecek bütünselliğini ve işkenceye maruz kalan bir insana yönelik tedavi ve rehabilitasyon çalışmalarındaki bütünsel yaklaşımın yine birbirine içkin beş düzeyini paylaşmak istiyorum. Bu bütüncül yaklaşım nasıl tecelli eder, nasıl gerçekleşir? Buna ışık tutmak istiyorum. Zaman zaman “mağdur” ya da “kurban” sözcükleri kullanılır mesela. İngilizce *victim* sözcüğünden geldiği için olabilir. Ama biz bunları kullanmamayı yeğleriz. Biz

“maruz kalan” ifadesini yeğleriz. Çünkü bir durumdur, bir şeye maruz kalma halinin kendisidir. İşkence gören, işkenceye maruz kalan bir insan deriz.

Evet, öncelikle söz konusu kişinin haklarla donatılmış bir insan olduğu gerçeğini hep akılda tutmamız lazım. Aksi takdirde, insansızlaştırmaya yol açıyor olabiliriz. İşkencenin temel dinamiğinde bir “öteki” tanımlaması, dahası bu “öteki”nin bir tehdit, kendi varlığını ortadan kaldırmayı hedefleyen ve bu nedenle de yok edilmesi gereken bir unsur olarak ele alma yaklaşımı yatıyor. Öyle ki, bu düşmanı, haklarla donatılmış bir insan olma vasfından bütünüyle soyundurulmuş bir varlık olarak görme gibi gayriinsani bir yaklaşım söz konusudur. Örneğin günümüzde de insanlarda, kendi dışında gördükleri tüm kesimlere yönelik, “Onlar tehlikeli, dahası ‘bizim varlığımızı’ yok edecek düşmanlar, o halde ortadan kaldırılması gereken ‘unsurlar’; o zaman onların da, onların çocuklarının da, ailelerinin de herhangi bir hakları bulunmuyor,” zihniyeti hâkim kılınmaya çalışılıyor. Yani hak taşıyıcı özne olmaktan çıkarılma hali, bir insansızlaştırılma süreci. İşkenceyi gördüğümüz ve işkence açısından baktığımız zaman işkencenin mutlak yasak olduğu prensibi ışığında “işkence görmeme hakkı” diye bir şey var. Dolayısıyla işkence gören insan, aslında bu hakkı ihlal edilen insan demektir. Hakkı ihlal edilen herhangi bir insan için de bu hakların iadesi, telafisi gerekiyor. Bu bir hizmet değil bu bakımdan. Zaten hakları ihlal edilmiş olan insanların haklarının iade sürecine katkıda bulunma anlamına gelen bir hadisedir.

İkincisi, paneller yapılır mesela. “Bir de işkence gören bir insan konuşsun,” denir zaman zaman. Yani işkenceye maruz kalmış olma durumu bir insanın “sıfatı” olmaya başlar. Oysa karşımızdaki bir insan, işkence gören insan, yaşamının bir bölümünde işkenceye maruz kalan, olumsuz bir yaşantıyı yaşayan bir insan o. Olumsuz derken travmatik sürecini kastediyorum. Her birimizin hayatı pek çok yaşantıdan oluşuyor, bir tür yaşantılar kümesidir değil mi? Yani şöyle bir meslekle uğraşırız, şöyle bir spor yaparız, böyle bir kültürel etkinlik yaparız, şöyle bir kaybımız olmuştur, aileden birini kaybetmişizdir, şöyle bir deneyimimiz olmuştur, kimileri acıdır, kimileri mutluluk vericidir. İşkence de tabii ki çok önemli olan, hayatımızın yaşantılar kümesindeki bir bileşendir netice olarak. Bu nedenle işkenceyi deneyimlemiş bir insanı, tüm yaşanmışlıklarının zenginliği içinde salt bu yaşantısının içine sıkıştıramayız. Bir başka deyişle, tek yaşantısı işkenceye maruz kalmış olma hali olmadığı için böyle tanımlamaktan sakınılmalı. Bilerek ya da bilmeyerek salt bu olumsuz yaşantısına sıkıştırdığımız zaman onun onarım sürecine ve onunla baş etmesine katkıda bulunamayız, dahası zarar bile verebiliriz.

Üçüncüsü, “işkenceye maruz kalan bir insan” demekle fiziksel, ruhsal, sosyal, bunların yanı sıra politik bütünselliği olan bir insandan bahsediyoruz değil mi?

Dördüncüsü, işkence gören bu insan, muhtemelen daha farklı ağır insan hakları ihlallerini de deneyimlemiş olabilir ne yazık ki. Zorla yerinden edilmiş olabilir, bir yakınını kaybetmiş olabilir, evi yakılmış olabilir.

Ve beşincisi, işkence temelde bireyin benlik saygısını tahrip etmeye yönelik bir saldırdır ve bununla beraber baskı altına almak, suskunlaştırmak amacıyla bütün topluma da bir mesajdır. “Ben muktedirim, sen bir hiçsin!” mesajını veren bir eylemdir.

Dolayısıyla vakıf olarak işkenceye maruz kalan bir insanın kendi içinde bir-birine içkin beş düzeyde ele alınabilecek bütünselliğine dayalı olarak tedavi ve rehabilitasyon çalışmalarının yaklaşımına sahibiz. Bu çalışma esas olarak bir insancıl yardım, salt insani bir faaliyet, bir hizmet değil aslında bu taraftan bakıldığında. Hakları ihlal edilmiş bir insanın haklarının iade edilmesine katkıda bulunma yolcuğudur. Böyle düşünürüz bütüncül yaklaşımda.

Bütünsel yaklaşımın ilki olarak, rehabilitasyon meselesi dediğimiz şeyin beş unsuru içeren onarım hakkı kapsamında ele alınması gerektiğini ifade etmek isterim. BM İşkenceye Karşı Komite’nin 3. Genel Yorumu’nda yer verildiği gibi onarım hakkı yine birbirine içkin olarak hakların yeniden kazanımı, tazminat, rehabilitasyon, tatmin ve hakikati bilme hakkı ile cezasızlıkla mücadele dahil bir daha tekrarlanmama garantileri olarak beş alt başlığı içeriyor. Dolayısıyla rehabilitasyon sürecinin amacına ulaşabilmesi için fiziksel yaralanmalarını onarmaya çalışıyoruz, örselenen ruhunu onarmaya çalışıyoruz. Ama ruh, ancak bütün bu ortam sağlanabildiği ölçüde onarılabilen bir şey zaten. Tabii ki ana merkezimiz burası ve buradan kuvvet alarak, ne kadarsa o kadar yapabilecek durumdayız. Bütün bunlar birbirine içkindir kısacası. Bunların arasında bir aritmetik toplam yok. Birisi şuna bakacak, birisi buna bakacak... Aritmetik değildir bu. Burada bir içkinlik meselesi var.

İkincisi, işkence eğer yaşantılar kümesinin sadece ama son derece önemli bir bileşeni ise rehabilitasyon süreci de zinhar onu salt o yaşantının içine sıkıştırarak, onun diğer zenginliklerinin üstünü örtecek bir mesele değildir. Aksine diğer zenginliklerini açığa çıkaracak ve onu travmatik süreci yeniden anlamlandırarak onarım süreçlerine dahil edecek bir birlikte yolculuk meselesidir. Bu bakımdan indirgemeci ya da patolojikleştirme yaklaşımlarından sakınılmalıdır. “Travma” sözcüğü problemleri bir sözcüktür. Evet, biz de tartış-

şırız. Travma sözcüğü patolojik tanı anlamında ele alınmamalıdır. Yani yaşadığımız şey işkence. Örneğin bir yerinizi kazayla bir yerlere vuruyorsunuz, morarıyor. Morarır, ruhunuz incinir. Bu olumsuz bir yaşantıdır. Ama işkence illa ciddi bir ruhsal sorun ortaya çıkartacak diye bir durum söz konusu değil. Çıkartabilir ve çıkma ihtimali de yüksektir. Ama bunu saf bir patoloji ve travma odaklı yaklaşımla ele almamaya çalışmakta yarar var. Hatırlatmak isterim ki sıkıntı ve acı bazen normal bir yanıttır.

Üçüncüsü, insan fiziksel, ruhsal, sosyal, politik bütünselliği olan bir varlık olduğu içindir ki, sağlık bedence, ruhça ve sosyal yönden tam iyilik hali olarak tanımlanmaktadır. Bu yüzdendir ki tedavi ve rehabilitasyon süreci, hukuki ve sosyal bakım dahil, tıbbi ve ruhsal bakım servislerini zorunlu kılmaktadır. Ki bu da bilimsel çalışmalar ve sürekli mesleki gelişimle desteklen nitelikli ve disiplinler arası bir ekip çalışmasını gerektirir. İyilik haline ulaşmaya çalışırken bunların tamamını gözetmeliyiz.

Dördüncüsü, işkenceye maruz kalmış bir insan diğer ağır insan hakları ihlallerini de muhtemelen yaşamış, deneyimlemiş olabilir. O zaman biz buna “karmaşık travma” deriz; böyle bir kavram vardır. Bu nedenle bu karmaşık travmayla baş edebilmeye özgülennmiş programların geliştirilmesi önemli.

Beşincisi olarak da sözünü ettiğim gibi işkence sadece kişiyi değil, bütün toplumu hedefler. O zaman bu onarım süreci, ihlallerin önlenmesine yönelik ve adalet duygusunun tesis edilmesi konusunda daha bütünlüklü bir yaklaşım gerektirir.

Tüm bu bütüncül yaklaşımın gerçekleştirilebilmesi için tek başına senin benim, onun bunun yapabilecekleri olduğu gibi birlikte yapabileceklerimiz de var. Kendimizi bir örgütlü ortama dönüştürdüğümüzde örgüt olarak yapabileceklerimiz var. Birbirinin karşısında değil, ülke düzeyinde, uluslararası ortamda yapabileceklerimiz var. Bunların arasında da bir aritmetik ilişki meselesi yok; hepsi birbirine içkin. Dolayısıyla şunu daha öne çıkaracağım, bunu daha öne çıkaracağım tartışmasının da bir yerden sonra uygun olmadığını herhalde söylemek mümkündür.

Şimdi sunumumun dördüncü ve son bölümüne geçmek istiyorum. Bu işkence yaşağının ihlali ya da ağır insan hakları ihlali dediğimiz şey, salt bir faille maruz kalan arasındaki bir ikili ilişki değildir. “O, ona işkence yaptı,” meselesi değil. Tanık dediğimiz üçüncü bir aktör daha var. Tanık sözcüğü bile burada tartışmalı. Ama berraklaşsın diye fail, maruz kalan ve tanık diyoruz. Toplumun kendisi bütün bu olanların tanığı. Sonuçta toplumun bir üyesi

olarak benim de rolümün olduğu bir ortamda oluyor tüm bunlar. Bir unsuru olarak öznesiyiz toplumun. Yurttaş olmak demek özne demek zaten. Yani bir kişi, bir başkasına bir şey yapıyorsa üçüncü insanlar olarak bir tarafa çekilme durumumuz zaten olamaz. Son tahlilde buna demek ki ben izin vermiş oluyorum, bu toplumun bir üyesi olarak benim de bu kapsamda aslında bir sorumluluğum söz konusu.

Çünkü insan haklarından bahsettiğimizde fail dediğimiz, doğrudan bir devlet görevlisi ya da onun adına hareket eden birisi ya da birileridir tanımı gereği. Gündelik hayatta birinin bir başkasına şiddet uygulaması bildiğiniz gibi insan hakları kavramı içerisinde ele alınacak bir şey değil. Bir iktidar söz konusu. Yetki veriyoruz toplum olarak birilerine. Hepsı kuşkusuz tartışılabilir ama bugün var sayılan sözleşme gereği toplumun güvenliği için birilerini özgürlüğünden alıkoyabilme yetkisini kimi birimlere toplum veriyor, güvenliğiniz için veriyor. Tüm ceza infaz sistemleri tartışılabilir ama sonuçta toplum veriyor bu yetkiyi yargıca, ona buna. Ama yetki verirken ona birtakım sınırlar da koyuyorum aslında toplum olarak. Diyorum ki: “Sen bir kişiyi özgürlüğünden alıkoyabilirsin güvenliğim için ama onun özgürlüğünden alıkonulması dışında hiçbir hakkına dokunmayacaksın, dahası bütün hakları senin tarafından güvence altına alınacak.” Eğer onu güvence altına almayıp ona işkence uyguluyorsan o suç zaten. O zaman yetkiyi veren toplum bunun hesabını sormalıdır.

Bir de gündelik hayatı düşünün. Ne zaman tanık faile ya da maruz kalana dönüşebilir? Ben bugün tanığım ama aynı zamanda bir maruz kalan da olabiliyorum hatta bazen belki fail de olabiliyorum. Maruz kalanın aynı zamanda bir faile dönüşme ihtimali yok mudur? Bu da kendi içinde aslında çok geçirgen bir şey.

Sürmekte olan toplumsal travma... Hakikaten öyle bir ülkede yaşıyoruz ki olağan ve olağandışının çoğu kez birbirine karıştığı bir ortam. Zaten yaklaşık doksan altı yıllık cumhuriyet tarihinin yarısı, kırk üç yılı resmî olağandışı rejimlerle yönetilmiş. Bildiğiniz gibi resmi Olağanüstü Hal Yönetimi 2018 temmuzunda kalktı. Ama aynı tarihlerde bir tane yasa çıktı ve, “OHAL’i kaldırıyoruz ama bizim gelecek üç sene benzer uygulamalara ihtiyacımız var aslında. OHAL koşulları sürdüğü için gözaltı süresi on iki gün, isteyen istediğini yapacak, istediğini işten atacak,” denildi. Fiili OHAL var demek istiyorum. Dolayısıyla diğer yarısı da aslında önemli ölçüde fiili olağandışı rejimlerle yönetilen bir ülkede yaşıyoruz. Son yüzyılda olağanüstü büyük altüst oluşlara, toplumsal travmalara tanık olmuş bir ülkede yaşıyoruz.

Sadece şu yakın zamanda, Kürt meselesine ilişkin yaşanan çatışmalı süreçte çok sayıda insan yaşamını yitirdi. 2012'nin sonlarında bildiğiniz gibi bu ülkede yoğun çatışma dönemi vardı. Sonra bir gün bir şey oldu ve çatışmasızlık başladı, Ocak 2013 itibarıyla. Sonra bir gün bir şey oldu, çatışma yeniden başladı. Yani aslında istense birden çatışma da durabiliyormuş. Çatışmasızlık istenmeyince çatışma yeniden başlayabiliyormuş.

Savaş, çatışma her şeyi öldürüyor, dahası değerleri öldürüyor. Bir insanı geri getirebilmek mümkün değil ne yazık ki. Bu tahrip edilen kültürel mirası geri getirmek mümkün değil. Bu yanan ormanların kendini tazelemesi yüzyıllar sürüyor. Bütün bu yaşananlardan sonra, her halükârda aşacağımız bu kötücül süreçle ilgili olarak bir noktaya dikkatinizi çekmek isterim. Yasalar ya da kurumlar kısa sürede yeniden oluşturulabilir ama değerlerin tahrip edildiği bir ortamda oluşturacağınız yasaların da kurumların da ayakta kalabilmesi hemen hemen olanaksızdır. Bu nedenle bu değerlerin yitimi meselesini özel olarak ele almalı, insan hakları değerlerinin kurucu rolünü yeniden öne çıkaracak yaklaşımların ne denli hayati olduğu üstünde hep birlikte çok çaba göstermeliyiz. Ve bu değerler tahribatının etkileri meselesi nesiller alıyor.

Sürmekte olan toplumsal travma dediğimiz mesele... Öyle bir toplum halimiz var ki geçmişteki acı deneyimlerini unutmayı tercih edebiliyoruz. Kaçınıyoruz biraz, anlaşılabilir. Çünkü hepimiz için bir mekanizmadır bu. Koruyucu mekanizmadır: unutacaksın ya da bastıracaksın. Ama aynı zamanda öyle bir idare pratiği vardır ki unutturmayı, hatırlama yasağıyla, bu bölgelerde isimleriyle, yas yasaklarıyla sağlamaya çalışıyor. O yüzden biz “tamamlanmayan yaslar ülkesi” de diyebiliyoruz Türkiye’ye. Özellikle de Kürt meselesiyle bağlantılı olarak kırk yıldır böyle karmaşık, süregelen ve bütün topluma da dalga dalga yayılan bir travma bu.

Tabii eğer tamamlanamayan bir yastan bahsediyorsanız... Geçmişin geçmişte kalabilmesi, geleceğin geri gelebilmesi için yas süreçlerinin tamamlanması gerekiyor. Tamamlayamadığınız zaman, belleğin yeniden yazımını, hayatın yeniden anlamlandırılmasını gerçekleştiremediğiniz zaman orada düzmece, yalıtılmış bellekler, yalıtılmış gruplar oluyor. Bir başkasıyla mesafeler derinleşmeye başlıyor.

“Acaba toplumu bu halinden başka bir düzeye nasıl çıkartabiliriz?” meselesini de sanıyorum bu evrensel değerler, özgürleştiren değerler üstünden, bir daha bir daha deşmek gerekiyor, bütün bu parçalanmışlığı aşabilmek açısından. Bütün bunların hakikat hakkı, adalete ulaşım, onarım programla-

rıyla hemhal olmuş bütünlüklü programlarla gerçekleştirilebilmesi olanaklı. Parçalanmış bir geçmişten paylaşılmış bir geleceğe yolculuk, çatışmanın çözümünün merkezinde olan bir şey.

Tabii ki bunlar da yekpare bir program değil. O yıkılmış, bu yıkılmış... Bunların onarılma süreçleri var. Çatışmasızlık süreçleri kuşkusuz kendi başına çok değerli. Ama bildiğiniz gibi barış sadece salt bir çatışmasızlık ortamı değil. O yüzden adil barış; demokrasi, değerler yitimine karşı bir isyan, değerlere dayalı bir ortaklaşma, bunun için müdahil olma demek. Ondan bundan beklemenin ötesinde bir şey. Doğrudan ben, sen, siz, biz, onlar... Müdahil olmak gerekir.

Burada kendimiz de şöyle yüzleşenlerdeniz: Bütün bu çabaya rağmen bu müthiş kötücül süreci yaşadık, yaşamaktayız ve bunu önleyemedik. Tamam, hiç kuşkusuz en büyük sorumluluk siyasi iktidarın. Neticede isterseniz de istemeseniz de toplum olarak yetki verildiği varsayılan siyasi iktidar. Ama burada hepimizin içinde yer aldığı, öznesi olduğu toplum olarak bu kötücül süreci önleyemedik. Bununla birlikte birçok dostumuz gitti, öldürüldü, olağanüstü çabalar gösterildi. Bu çabaya hiçbir şekilde hürmetsizlik etmemek lazım, hep hatırlamak lazım. Çünkü yarın bir şey yapılacaksa bu çabalar üstünden yapılacak.

Bütün bu kötücül süreci önleyemedik ama hiçbir kader değildi, hepsi insan eliyle gerçekleşti ve de gerçekleşiyor. Bizim sağlık alanında temel bir sözümüz vardır: “Eğer bir şey insan eliyle gerçekleşiyorsa mutlak anlamda önlenemez.” Nokta. Bugüne kadar önleyememiş olmamız bundan sonra önlenemeyeceği anlamına gelmez. Savaş tarihi, bir yandan bakınca insanlık tarihinin önemli bir bölümünü oluşturur. Ama bu aynı zamanda barış tarihinin de insanlık tarihinin önemli bir bölümünü oluşturduğu anlamına gelmektedir.

Bunlar insan eliyle gerçekleştirildiği için önlenemez hadiselerdir ve bunların önlenmesi hep sizler sayesinde, hepimiz sayesinde olabilecek meselelerdir. İnanın bu konuda müthiş bir bilgi birikimimiz, deneyimimiz var. Aslında bu ülke topraklarının acılarından süzülmüş olan –dünyadaki yanısıra– vicdana, umuda, her şeye sahibiz.

SORU – CEVAP VE TARTIŞMA BÖLÜMÜ

Katılımcı: *Sivil toplum kuruluşlarının ülke içerisindeki dayanışmasını aşağı yukarı görebiliyoruz. Peki, insan hakları konusunda uluslararası düzey-*

de buradaki ilişkileri de etkileyecek herhangi bir çaba sarf ediliyor mu? Geçmişte, özellikle 1990'larda bu tür faaliyetlerin daha fazla olduğunu görüyoruz. İşte Leyla Zana'nın mecliste konuşmasından sonra destek çıkıldı, ödüller verildi. Şimdi bakıyoruz, bugünkü durumda ifade özgürlüğüne uluslararası düzeyde ilgi yok. Siz ne düşünüyorsunuz?

Hakikaten hepimiz her şeyi hissediyoruz ve farkındayız. Ben kendi deneyimlerime, vakıf ortamının deneyimlerine dayanarak bir şeyler söyleyebilirim. Konuşmam içerisinde de söyledim ama daha açık ifade edeyim: Bir insanlık kriziyle karşı karşıyayız Türkiye'de. Eğer insanın bir hak taşıyıcı özne olmaktan çıkarılma durumu varsa orada bir insanlık krizi var demektir. Bu dünyada da böyle. Dünyada da bir insan hakları krizi yaşanıyor. Önceki dönemleri bırakalım. Neticede bu yıl BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin ilanının yetmiş birinci yılı. Bildiğiniz gibi 1948'de BM denen yapı, "Bir daha asla!" temel sloganıyla ortaya çıkmış, o dönemin dünyadaki somut koşullarında. O dönem bir sosyalist ülkeler grubu, bir de kapitalist ülkeler grubu var. O dönemin dengesi bu vektörel bileşkeyi üretmiş. Oradan bakınca eksik gelebilir, buradan bakınca başka bir şey denebilir, tartışma uzayabilir. Ama bir dengenin sonucunda bir temel sloganla çıktı: "Bir daha asla!"

Bir daha asla olan ne? Yakın zamanda olan İkinci Dünya Savaşı'nda on milyonlarca insan yaşamını yitirmiş, ülkeler yıkılmış, yakılmış. Bir daha böyle bir şey yaşamayalım diye. Onu yazarken İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin başlangıcına güzel bir cümle de konmuş. O denge o cümleyi oraya çıkartabilmiş: "İnsanın zulüm ve baskıya karşı son çare olarak ayaklanmaya mecbur kalmaması için insan haklarının bir hukuk rejimiyle korunmasının esaslı bir zaruret olması." Yani aslında, o bildirgede de söylendiği gibi haksızlığa karşı bir isyan, bir ayaklanma, insan hakları kapsamındadır. O, onun örtük kabulüdür. Son çare olarak insanların ayaklanmaması için bu haklar çıkmış ve dünya 1948'den bu yana bir şeyler yaşadı.

Benim çocukluğum 1960'lı yıllara geldi. Dünyanın her tarafında çocukken bile hissedebildiğim son derece güçlü değerler ve bu değerlere dayalı geleceğe ilişkin çok güçlü umutlar vardı. Gençliğim 1970'lerde geçti, müthiş şanslılardan biriyim. Acılarını hiçbir zaman unutmamak kaydıyla olağanüstü güzellikler vardı Türkiye'nin her tarafında ve dünyada. Tabii orada 1974'ten itibaren Allende'ye yönelik askerî darbeye birlikte Latin Amerika'da bir seri başlıyor. 1980'de de Türkiye'de biraz önce bizim vakfın öyküsüyle buluştuğum yer askerî darbe.

1990'larda yaşananları da biliyorum. 1990'ların sonuna doğru, özellikle 2000'lerden itibaren bir değişim oldu. Salt 11 Eylül 2011'de Amerika'daki ku-
lelere yapılan saldırıdan da bahsetmiyorum. Biliyorsunuz, Amerika ondan sonra, "Ya benden yanasın ya da teröristsin!" diye bir politika benimsedi. Şu anda Türkiye'deki siyasi iktidar sözcülerinin de benzer bir yaklaşımı var. O gelişmeden sonra dünyada böyle bir süreç yaşanıyor.

Adım adım geldik. Şu anda, "Bir daha asla!" diye bir değerler manzumesini ifade eden BM'nin İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne Türkiye'de ve dünyada gerçek anlamda ne derece hürmet edildiği ortada. Hürmet edilmiyor, büyük güçler kafasına göre her şeyi yapıyor. Önceden de yapıyor olabilirlerdi ama önceden yaptığında bir bağlayıcı alanın zorlanmasıyla karşı karşıyaydı. Dünyada yaşanan bu insanlık krizi, insan hakları ortamlarını da etkiliyor. Mesela insan haklarıyla 1990'larda uğraşanlar geçmişin birikiminin getirdiği daha naif bir tutum içerisindeydiler. Ne demek istedim naif derken? O vicdani hareketin değerleri ve bilgisi vardı. Şimdi bu "araştırmaya" denen şeyden etkilenmeyi çok daha fazla görüyoruz ve bu uluslararası mekanizmalarda da böyle.

Uluslararası mekanizmalar dediğimiz Türkiye'nin üyesi olduğu BM organları, Avrupa Konseyi organları. Oradaki temel ön kabullerden bir tanesi şuydu: Asgari demokrasi kurallarına hürmet edileceği ön kabulüyle bu mekanizmaların işlerliği gündeme getirilmiş. Devletler asgari hürmet edecek buna. Yani BM'nin X komitesi bir şey yaptığı zaman, devletler ona, "Evet, biz de bu konuda çaba gösteriyoruz," diyecek. Ne var ki asgari düzeyde hürmet edilmediği koşullarda ne olacak konusunda büyük boşluk yaşıyoruz şu anda. Hürmet edilmiyor. Mekanizmalar işlevsiz hale geldi.

Birincisi, insan hakları ortamında bir erozyon var. İkincisi, insan hakları mekanizmaları açısından da kritik bir işlevsizleşme hali var. O halde bizim insan haklarını kurucu unsur olarak yeniden öne çıkaracak bir yaklaşımı, gerek Türkiye'de gerek dünyada kuvvetlendirmemiz gerekiyor.

TİHV mütevazı misyonu bu konuda çok çaba harcıyor. İstanbul Protokolü bunun bir örneğidir. Bugünlerde İstanbul Protokolü'nün yeni gelişmeler ışığında daha etkin ve işlevsel olması konusunda bütün dünyayı kapsayan bir çalışmayı bitirdik aşağı yukarı. TİHV olarak İsrail ve Filistin'de birtakım programlar uyguluyoruz bu saikle. Sri Lanka'da, Filipinler'de, orada burada bir şeyler yapmaya çalışıyoruz. Kendimizi büyütme için söylemiyorum ama bulunduğumuz yerden güç alarak uluslararası ortamın tahkimine dönük çalışmalar yapıyoruz.

Burada bir örnek vereyim. Temsilcimiz Doktor Serdar Kuni, sokağa çıkma yasağı uygulamalarından sonra tutuklandı. Serdar Kuni meselesi, tutuklandıktan sonra uluslararası düzeyde müthiş bir kampanyaya dönüştü. Cizre temsilcimizdi ve yeni de açmıştık orayı. Dünya Tabipler Birliği özel kararlar aldı Şırnak'taki o derin yıkımdan sonra. Şırnak'ın nüfusu 95 binden 47 bine indi. Merkezdeki yedi mahalle hakikaten yok oldu. Serdar Kuni'nin Mart 2017'deki ilk duruşmasında biz Dünya Tabipler Birliği'nden, Amerika'dan, pek çok yerden insan hakları ve sağlık kurumlarıyla beraberdik. Biliyorum ki Şırnak'a o dönemde bu boyutuyla giren ilk uluslararası heyettik. Ödüller dediniz, Serdar ödüller aldı. Aynı şekilde bu dönemde hakkında çeşitli davalar açılan TİHV başkanımız Şebnem Korur Fincancı da bildiğiniz gibi pek çok ödül aldı.

Bilgi ve değerler konusunda olabildiğince alan açmaya çalışmalıyız. Biz zaten vakıf olarak daha önceden maalesef hissediyorduk. Çatışmasızlık döneminde basında da yer aldı. "Eğer bu sürecin olumlu sonuçlanmasını beceremezsek tahayyül edemediğimiz acılar yaşarız," diyen insanlardık. Becermemiz lazımdı ve tahayyül etmekte zorlandık bunca yıkımı. Ben aralıksız sokağa çıkma yasakları sürerken o dönemdeki kimi ilgililere doğrudan sormuştum: "Kimin aklına geldi günlerce, haftalarca 'resmî' sokağa çıkma yasağı uygulamak?" Türkiye tarihinde benzeri yok. 1990'larda bildiğiniz gibi resmî bir sokağa çıkma yasağı uygulanmadı. Gayriresmi, "Çıkamazsın, edemezsin," dendi. Çeşitli çalışmalara göre üç bine yakın yerleşim birimi boşaltıldı. Sayılarda biraz farklılık var ama çok sayıda yakıldı, yıkıldı. Ama 'resmî' değildi onlar.

Resmî sokağa çıkma yasağı günlerce sürdü. İlk 12 Eylül 2015 Cizre'de sekiz günlük sokağa çıkma yasağı oldu. Normal bir insanın susuzluğa dayanma süresi ortalama üç gündür. Tıp ortamında olduğum için bunu söylüyordum. 120 bin kişi yaşıyordu orada, sivililer çıkmamıştı Cizre'den. Cizre'de her gün su verilmez. Biliyorsunuz evlerin tepesinde su tankları vardır. Uzaktan tek mermiyle su tankları isabet alınıyordu. Pek çok sağlıkçı arkadaşla bilimsel çalışma girişiminde bulunduk, buna dayalı olarak insan yaşamını etkileyen pek çok olumsuz unsur istatistiki olarak ortaya koymaya çalıştık. Kimin aklına gelirdi, tahayyül edilemezdi bu! Yaşandı, çok şeyler yaşadı evet.

Ve o dönemde ilgililere sorduğum, "Kimin aklına geldi?" soruma, "Bu benim tasarrufum değil," şeklinde yanıtlar almıştım.

Neticede bütün bunlara rağmen demek istiyorum ki yapılabilecekler de var. Bunların bir tanesi de mesela, çatışmasızlık döneminde olası iyimser senaryolara yönelik çalışmalıyız ama olası olumsuz durumlara da hazırlık yapmalıyız. Cizre'de referans merkezi açma kararını çatışmasızlık dönemin-

de, 2014'te vermiştik. Diyarbakır'daki arkadaşlar durmadan gider, tahkim etmeye çalışırdı. Hatta son eğitimi de çatışmalı süreç başlamadan, 2015'in haziran ayında yapmıştık. Kötümser senaryoda ise merkezimizin açılmasını hızlandırdık ve 2015 ekiminde açtık. Demek istiyorum ki esas mesele bir, bulunduğunuz alanın tahkimi ve iki, alanı genişletme. Bu çatışmalı dönem ne yazık ki başladıktan sonra, resmî OHAL süreçlerinde bu yüzden mesela çalışmalarımızı iki buçuk misli büyüttük. Yeni alanlar açtık doğrudan ağır insan hakları ihlallerinin önlenmesiyle ilgili. Mesela ihraç edilen Barış İçin Akademisyenler'e yönelik alanlar açtık. Ya da kapatılmış bazı kurumların çalışmalarını sürdürmek için bazı alanlar açmaya çalıştık. Baskının yoğunlaştığı bu dönemde kapatılan kurumlar, ihraç edilen akademisyenler için ağır insan hakları ihlali ortak paydasında –bütün faaliyetleri anlamında değil kuşkusuz– onların çalışmalarını kolaylaştırmak için alanlar oluşturmaya çalıştık.

Şöyle bir duyguyu salıyorlar değil mi: “Sen bir hiçsin.” Bu kötücüllerin, işkencenin somut hali olarak “sen bir hiçsin”. Gözaltına alınanlara sıklıkla uygulanan göz bağlama uygulamasının esas mesajı budur. Ben de 1980'de yaşamış oldum, pratikte de deneyimlemiş oldum. Sadece kendisini göstermeme amacıyla değil, o aradan gözüküyor zaten. “Kafanı eğ!” Ses tonu... “Ben muktedirim, her şeyi yaparım, senin bütün kaderin benim elimde, sen yok olacaksın.” Öyle bir şeydir o ambiyansı yaratmalarının esas nedeni.

Bugün hukukun üstünlüğünün olmadığını herkes söylüyor. Ciddiye alınıp tartışılacak bir konu değil ki bu. Nesini ciddiye alacağım? Bir şeyler tartışılıyor, komikleşiyor. Böyle; bu ortamda hukukun üstünlüğü yok, o yok, şu yok. Bize şu mesajı veriyorlar: “Zaten yapacak bir şey yok. Gitmeyin şu adliyeye, başvurmayın, yapamazsınız. Yapacak hiçbir şey yok.” Bize bunu empoze etmeye çalışıyorlar. Bu mesajı veriyorlar.

İşte bu nedenle, tam da burada buluşmamız çok kıymetli. Kim, nerede buluşuyor, kim nerede, nereyi tutuyorsa hepsi kıymetli. Zaman zaman şöyle tartışmalar olabiliyor: “Ya şunu yapmak lazım.” Kim, nerede, ne yapmak istiyorsa yapar, alanı tutacak, alanı genişletecek değerlere dayalı. Çünkü o kötücüllerin en zayıf yanı değerlerden yoksunluk. Değerlerin ne kadar lime lime edildiğini o kötücülleri destekleyenler en iyi biliyor, biz uzaktan bakıyoruz. O nedenle değerleri birkaç noktada paylaşmaya çalıştım. Tartışalım, benim ve vakıf olarak bizim önem verdiğimiz şeylerdir: Bilgi, ısrar, dayanışma ortamlarının kuvvetlendirilmesi, alanın genişletilmesi.

Katılımcı: 17 bin işkence vakasıyla karşı karşıya kalmışsınız. Çok korkutucu bir sayı açıkçası. Muhtemelen devletin en berbat, en çirkin yüzüyle muha-

tap oluyorsunuz. Bu işin zorluklarını sormak istiyorum. Hakikaten “ateşin düştüğü yer”desiniz.

Sivil toplumda son yirmi yıldır –biz de dahil– hakikaten bir projecilik eğilimi var. Sırf fon bulmak için işler yapılmaya başlanmış durumda. Aslında kurumun amaçları ne, hangi ihtiyaçlara dair iş yapıyor, neyi çözmeye çalışıyor? Bundan çıkıp işte şöyle bir fon çağırısı var, şöyle bir kaynak var diyelim. Hadi şuna uygun bir proje yazalım. Kurumsal öncelikleriniz içerisinde mi? Şuraya uyuyor deyip başvurular yapılıyor. Hatta hatırlarım, bir dönem “üçüncü sektör” diye bir kavram bile kullanılıyordu. Bir sektör oldu bu sivil toplumculuk.

Şu dikkatimi çekti: üçte bir oranında gönüllü emeğiyle iş yapan bir örgüt-sünüz. Şimdi hakikaten zor bir alan, devletin en çirkin yüzüne dokunuyorsunuz ve ifşa ediyorsunuz. Buna rağmen üçte bir oranında bir gönüllü kaynağı beni epey etkiledi. Diyarbakır’da bile bu derece gönüllü kaynağını kullanan örgüt yok. Örgütler dört duvar arasına sıkışmış, “profesyonelleşmiş”, sektörleşmiş, hatta kitleyle bağını büyük oranda koparmış durumda. Böyle bir sivil toplum alanına doğru gidiyoruz. Size bunu sormak istiyoruz; bu düzeyde bir gönüllü ağını nasıl kurdunuz?

Olumlu anlamda bir yerden soruyorsunuz. Mesela son sorunuza tersten de bakılabilir. TİHV kurulmadan önce yüzde yüzü gönüllü emeği bu alandaki çalışmalarda. Yüzde yüzden yüzde otuz üçe düştü diye de düşünebiliriz aslında. Demin onu anlatmaya çalıştım. Bir örgüt –lütfen daha güzel tanımlı varsa tamamlayın– bir işin organizasyonu demektir. Yani bir ihtiyaca dayalı bir iş tanımlayacaksınız, koyacaksınız. O işi nasıl yapacağınızı da organize edersiniz, o bir örgüttür zaten. Örneğin şu kurabiyeleri yapma ihtiyacı belirlenince bu kurabiyeleri en nitelikli yapma, en leziz hale getirme meselesidir örgüt dediğimiz şey. Dolayısıyla bir örgüt bu tanımlanmış ihtiyaca yönelik organizasyonun dışındaki işleri istese de yapamaz zaten. Gündelik hayattan bir örnek vermek gerekirse; mükemmel bir basketbol takımıdır. O muhteşem basketbol takımına futbol oynatmaya çalıştığınız zaman muhtemelen çocuklaşırlar, yapamazlar. Bunu önce hissetmek lazım, bir örgüt böyle bir şey.

Evet, 1990’da kurulduk ama ondan önce başlayan bir öyküdür TİHV. Belki gözünüze çarptı. Orada zaten gündelik hayatta işkence görenlerin tedavi faaliyeti yüzde yüz gönüllülükle başlamıştı. Sağlık sektörü de çok hızlı değişti Türkiye’de, o zamanlar özel hastaneler yoktu. Kamu hastaneleri, üniversite hastaneleri, muayenahaneler, sağlık ocakları gibi kabaca dörtlü bir kurumsal yapı vardı. Gündelik hayatta yapıyorduk biz bunları zaten. Bir de yapma-

ma gibi tercih yoktu. Ne yaptırıyordu peki? Soruya buradan da yaklaşalım. Kim yaptırıyor derken, zorla değildi. İnsanlar, kendi yaşamlarını anlamlandıırılabilirlik için, “Ya ben ne yapabilirim?” diye dolaşıyordu ve bu insanlar arasında bir ağ oluştu. Neden bu duygu çıkıyordu? Kocaman bir 12 Eylül yaşanmıştı o dönemde. Ben şanslıyım, hasbelkader cezaevlerinde kaldım ama benim dibimde arkadaşlarım öldü. O gün bu gündür bu borçla yaşayanlardanım. Şanslıyım, hayatta kaldım. Birileri cezaevine girmedi, birileri girdi. Ben de çıkanlarla birlikte, “Ya ben ne yapabilirim?” diye düşündüm.

Değerler çok kıymetli. Bazen şöyle de söylenebilir, her birimizin saygı duyulması kişisel tercihleri olabilir ama bu değerler esas. İnsanlar zaten kendi hayatını anlamlandırmak için esas olarak bir çaba içerisinde bulunmuyorlar mı?

Bizim alanımızın başka bir nüansı daha var; sağlıkçılar olarak mesleki olarak da doyum sağlama konusu. Doğrudan mesleğini seferber ediyor. Bir süreçte yer alan aktörler hekimler, ruh sağlıkçılar, sosyal çalışmacılar gibi. Oradaki o bilimsel çalışmaları başlatanlar... İşte İzmir’de bir profesör, 1980’lerde başlattı o kemik sintigrafisi çalışmasını. Bütün dünya Veli Lök diye bilir. Sadece Türkiye’de değil, dünyada. Literatürde görürsünüz.

İnsani boyut, insani olarak kendini anlamlandırma... Bu bir zor meselesi değil zaten. Zorun hiçbir yerde yeri yok aslında bakarsanız. O zaman buradan projeksiyon yapabilirsiniz bugünlere ilişkin.

Bir proje meselesi değildi. Ama sonra vakıf kuruldu. Neden kuruldu? Daha sistemli olmak, daha uygun ortamları yaratabilmek, daha nüfuz edebilmek için. Evet, orada somut para da gerekiyordu. Demin anlattığım gibi TİHV de projeler yapar ama kendi birikimine dayalı olarak ve kendi varlık sebebinin daha etkin geliştirilmesini kolaylaştırabilmek için. Bir proje, kendi başına bir amaç değil de herhangi bir çalışmanın kendi birikimine dayalı olarak daha da etkinleştirilebilmesine yönelik bir araç, kolaylaştırıcı bir unsur olarak düşünüldüğü zaman kıymetlidir tabii ki.

Fon meselesine ilişkin soruya gelirim, demin haddimi aşmamaya çalışarak o riskleri söylemişim; profesyonelleşme, araçsallaştırma meseleleri. O zaten insanlık krizinin ortaya çıkmasında da tetikleyici bir faktör ve zarar verici. Tıpta temel kuraldır: “Önce zarar vermeyeceksin.” O zarar verici. “Hiçbir şey yapmıyorsan dur! Örneğin bağ bahçe projeleri istiyorsan yap, sulama projesi yap, hakikaten işe de yarar. Tamam, burası ayrı bir meslek değil,” dedik. “Herkesindir yurttaş olarak,” dedik. Ama o kadar keyfe keder değil yani. Böyle bir risk var. Bu krizin çıkmasında o zaman kendimizle de yüzleşeceğiz.

Katılımcı: *Burada kritik husus değer meselesi sanırım. Sizin kuşakların değerlerle kurduğu bağ başka. Şimdiki genç kuşağın kurduğu bağ aynı değil gibi.*

Baktığımız pencereden biz genç kuşağı tüm boyutlarıyla göremiyor olabiliriz. Yeterince göremediğimizi ortaya koyan böyle deneyimleri yaşadık Türkiye. Sanırım bizim de kendimizle bu gözle yüzleşmemiz lazım. Nasıl göreceğiz, nasıl ulaşacağız? Öncelikle bizim de kendimizi onlar, bunlar, şunlar diyen dışlayıcı ruh halinden çıkarmamız lazım.

Ama bu konuda olumlu anlamda uğraşıyoruz; örneğin biraz önce bu yeni nesillerle buluşma programlarımızdan bahsettim; bizi zenginleştirmesi için ama bunun yanı sıra aktarmak için de. Ve bu sınırlı çabalarımız bile yeni nesillerin içinde yine de çok güçlü değerlerin olduğuna ilişkin umut vaat edici unsurları gösteriyor. Kaldı ki kimi kamuoyu araştırmaları 18-29 yaş aralığındaki gençlerin farklılıklara saygı konusunda son on yılda yükselen bir oranda daha toleranslı olduğunu ve özgürlükler konusunda duyarlılığın arttığını da gösteriyor. Dolayısıyla bu kısıtlı deneyimlerimizin ve gözlemlerimizin bile kategorik olarak genç kuşağın değerlerle kurduğu bağla ilgili bize bir hayli yol gösterici olduğu kanısındayım.

Öte yandan, üniversitelerde yaşanan erozyon, eş zamanlı medya baskısı ve insan hakları alanının sınırlandırılması nedenleriyle bu genç kuşağın insan hakları konusunda yeterli bilgi, beceri ve donanıma erişememesi son derece önemli bir soruna dönüşmüş durumda.

Dahası yeni nesiller ihlallerin sıradanlaştığı güncel koşulları norm kabul etme riskiyle karşı karşıya. Örneğin gençler 18 yaşında giriyor hukuk fakültesine. OHAL'in, sokağa çıkma yasağının, BM'nin de yazdığı gibi kendi başına bir kötü muamele, bir insan hakları ihlali olduğunu esas olarak tartışmıyor orada. O gençler öyle büyüyorlar, yetişiyorlar. Tüm bunların sonucu olarak da ne yazık ki "tehlikeli" ya da "düşman" addedilen insanlara yönelik her türlü keyfi baskı uygulamasında bulunan "kamu görevlisi" sıfatı taşıyan yirmili yaşlarda genç bir nesil var. Bakıyorsun böyle, bu uygulamalar normalmiş gibi yaşıyor. Zaten normal bu, "Böyle olur bu," diyor. Geçmiş deneyimleri de yok ve kıyaslama yapabilme durumda değiller.

1990'larda yaşanan insan hakları ihlalleriyle ilgili olarak önemli ölçüde bakanlarla hemen konuşuyorduk biz, valilerle görüşüyorduk. Demin dediğim gibi normlar manzumesinde –muhtevası bozuk, biçimi çok örselenmiş, hepsi kabul– yine de en azından bir düzey vardı. Başbakanı da, bakanı da, valisi de, hepsi yaşanan ağır insan hakları ihlallerini resmen üstlenmez, en

azından, “Ya bu öyle mi oldu?” derdi. Bu arada belki de bu yüzdendir ki ortaya “derin devlet” ifadesi çıktı. Bunlar yapmıyorsa demek ki derinde birileri var deyip kala kala Yeşil’e (Mahmut Yıldırım) kaldık zaten. Bir Yeşil var, dolaşmış bütün buraları! Her şeyi yapmış meğer!

Yeni nesilde bunlar zaten sıradan, zaten olması gerekenler. Başkası düşünülemez. Geçmişle de karşılaştırma imkânı yok, böyle bir problem var. İşte tüm bu nedenlerle, sözünü ettiğiniz yeni nesillerle değerlere ve bilgiye dayalı her düzeydeki buluşma olağanüstü kıymetli olsa gerektir.

Bu tür vakalarla nasıl baş ediyoruz sorusuna gelince... Pek çok unsuru var doğal olarak, bunlardan biri ikincil travma olarak ele alınabilir. Kendimiz de belki aynı öykülere sahip insanlarız. Bir de o travma yaşayanlarla yolculuğa ikincil travma deriz ve bu travmatik süreçler aktarılır. Bundan korunmak için de programlar var, “bakım verenlerin bakımı” başlığı altında. Elimizden geldiğince ona da özen gösteririz.

Katılımcı: *Bu proje, kaynak konularının çok önemli problem olduğuna inanıyorum. 2001’de üniversiteye başladıktan birkaç ay sonra sivil toplum alanında gönüllü çalışmalara başlamıştım. İki-üç yıl içerisinde dernekleştik. Doğal olarak ilk kaynaklarımızı projeler vasıtasıyla elde etmiştik. Proje döngüsü vb. konuları o yıllarda öğrenirken ve uygularken tam kastettiğiniz sorunu yaşıyorduk. Yani sivil toplum örgütü bir süre kirasını ödemek, bazı şeyleri devam ettirebilmek için kendi gündeminde yer alan esas faaliyetler silsilesinin dışında da bir gündem taşımaya başlıyor. Kendi varlığını devam ettirme derdine düşüyor en basit tabiriyle.*

Normalde dünyada nasıl olduğunu merak etmiştim. Şunu gördüm, genellikle sivil toplum alanının güçlü, etkin ve sürdürülebilir olduğu ülkelerde politik zekâ bu sürece hâkim. Ekonomi, siyaset ve sivil toplum olmak üzere yetkinin de sorumluluğun da eylemlerin, kazanımların da belli bir dengede olduğu bir üçgen hâkim. Ekonomi / iş dünyası, siyaset ve kamu yönetimi ile sivil toplum üçgeni arasında bir denge var. Sivil toplumun gündem yaptığı bütün konular hem iş dünyasının hem de siyasetin yani kamu otoritesinin zaten gündemi. Sivil toplumun ürettiği fayda herkesin faydası. Haliyle ekonomi dünyası da sosyal sorumluluk adı altında olsun, başka şekillerde olsun sivil toplumu her zaman destekleme konusunda istekli. Hatta bunu zaman zaman kendi teşvik ediyor. Kamu kaynakları da ulaşılabilir durumda.

Şimdi Türkiye’de iş dünyasının bir kere sivil toplumun yaptıklarıyla kendi kazanımları, varlığı arasındaki ilişkiye dair çok büyük fikirleri yok. Son

yıllarda belki çok büyük kurumsal şirketlerin alanında çıktı ama onun dışında yok. Zaten kamu otoritesi çoğu zaman sivil toplum alanını kendisi için faydalı değil, zararlı kuruluşlar olarak tanımlıyor.

Benim anladığım, naçizane bugüne kadar gördüklerim, yaşadıklarım; sivil toplum örgütleri içerisinde yer alan insanların istisnalar dışında tamamına yakını zaten değer ortaklıklarıyla bir araya gelen insanlar. Sanırım siyasi ve dinî ezberlerimiz dolayısıyla ekonomiye, iş dünyasına, ticarete, finans hareketlerine dair önyargılarımızla yüzleşmemiz lazım. Sivil toplum örgütlerimize, kendi kuruluşlarımıza bütün değerlerimizi de kapsayacak şekilde bir öz kaynak acaba nasıl üretilir, yaratılır? Mesela biz çocuklarla çalışıyorduk. Ben bir kreş açmamız gerektiğini önermiştim o zaman. Yani sürekli proje yazalım, para gelsin, onunla faaliyetler sürüyor ve sürekli, önemli rakamlar almanız gerekiyor. İnsan kaynağı, materyali var. Bir sürü şeye para harcıyorsunuz. Gerçekten bu konuda STK'ların ve kadrolarının ezberlerini bir yana bırakıp kendini öğrenmeye açması gerektiğine inanıyorum. Ekonomi dünyasıyla ilişkilerimizde, mevcut bilgi biçimlerimizde gözden geçirmemiz gereken çok şey var. Entelektüel değerlerle ilgili seviyemizin güçlü olması eylemlerimizi sürdürürebilmemize her zaman yetmiyor.

Az önceki veri benim için inanılmaz etkileyici, yüzde yüzden yüzde otuz üçe inmiş! Bugün siz yüzde otuz üçü çok büyük görüyorsunuz. Çünkü yüzde bir-ikilerin etrafında geziyor sivil toplum. Yani en başarılı ve güzel örnek ki tamamı zaten gönüllü katılımı ve "psikolojik bedel" isteyen bir alan, insan hakları ve işkenceyle ilgili çalışma yürütme alanı. Muhatap olduğunuz, hizmet sunduğunuz herkes çok ciddi acılar yaşamış. Siz de etkileniyorsunuz onlarla çalışırken. O alanda bile zaman içerisinde böyle bir geriye gidiş yaşıyorsa gerçekten bu konuda düşünme ve bilme şekillerimizi güncellememiz gerekiyor, öyle zannediyorum.

Katılımcı: TİHV'nin yapısı ve çalışanlarına dair bir sorum olacak. Zor bir konuda çalışıyorsunuz. Gönüllü emeği istiyorsunuz. Gönüllü tarafı olmadan çalışılması çok zor bir alan olduğunu tahmin ediyorum. Ben sivil toplum alanında çalışıyorum ama gayet konforlu bir alanda çalışıyorum açıkçası. Fon veren bir kuruluşun proje koordinatörüyüm. TİHV'nin belki genç, gönüllü, belki mecburen profesyonel çalışmak zorunda kalan maaşlı çalışanları oluyor. Bu süreçle başa çıkmak onlar için çok kolay olmasa gerek.

Bir de kurumsal olarak siz bu devamlılığı nasıl sağlıyorsunuz? Çalışmalarınızın bir kültürel birikimi oluşturması lazım. Belirli süreçlerle nasıl başa çıkılır diye. Mesela bir şehirde kimlerle temas kurmanız gerekir? O kişiler

de zamanla çalıştıkça bu birikimi elde ediyordur ama dinledikleri hikâyeler, sürekli hak ihlaline uğramış insanlarla yüz yüze görüşmek ve onlara hemen, anında çare olamamak büyük bir yük olabilir. Sırf yüksek lisans veya doktora tezi için yüz yüze görüşme yapan arkadaşlarımızda bile bir yerden sonra yorgunluk ve keder oluşuyordu. Bu kederle de nasıl başa çıkacaklarını bilemiyorlardı. Sizin çalışanlar için de belki böyle bir zorluk vardır. Yüzde otuz üçe düştü gönüllü dediniz. Acaba biraz da oradan mı? Hani bu süreç devam ediyor ve biz ne kadar mücadele etsek de bitmeyecek. Bir yerden sonra yıpranıyor insanlar. Sizin yaşınızda, sizin kuşaktan kaç kişi kaldı? Gençler sizin çalışmalarınıza nasıl eklemlenecek? Buna dair nasıl bir ara çözüm düşünüyorsunuz?

İfade ettiğim gönüllü katkısındaki düşme meselesi böyle algılanmasın. Vakıf kurulmadan önce sadece gönüllülerle yaptığımız bir şeydi. İHD ve TTB içindeki tartışmalar sonucunda daha nitelikli nasıl yapabiliriz deyip vakıf kurma kararı verildi. Sonra zaten daha organize mekânlar ve kadrolar gerektiği için biz tercihen gönüllülerin yanı sıra kadrolu, bir-iki mekânı da olan bir aşamaya geçince kaçınılmaz olarak nakdi bir giriş gerekiyordu. Yani bu giderek düşen bir süreç değil. Vakıf kurulmadan önce bütünüyle gönüllülük bazında yaptığımız iş vakıf olduktan sonra üçte birle devam etti, bu anlamda bir düşme yoktur. Bu vakıf kurulması öncesi ve sonrasına ilişkin bir durumdan söz etmeye çalışmıştım.

İkincisi, biz 2012’de vakfın çalışan profiline dair tespitler yapıp raporlar da yazdık. “Çok yaşılanıyoruz,” demiş ve hatta biraz da yanlış anlaşılmıştık. Yaşılanıyoruz diye 2012’de yazdık. Çünkü vakfın kuruluş sürecinde bizden büyük bir kuşak vardı. Biz o zaman orta kuşaktık. 2012’de gençleşmeyi düşündük. Daha önce başlayan tartışma daha sonra karara dönüştü. 2012’de kadınlaşacağız, gençleşeceğiz dedik, cinsel yönelim gibi konularda özel karar aldık.

Bu müthiş bir zenginlik de getirdi. Kurumsal alanımızın iki buçuk misli büyümesi de bu şekilde mümkün oldu. Bu yıl TİHV tüm çalışanlarına yönelik bir araştırma gerçekleştirildi. Bugün itibarıyla üç yüzün üzerinde olan gönüllülerin yanı sıra zaten her biri gönüllü olan –öyle anılması lazım– altmış bir çalışanımız var. Yüzde altmış yedisi kadın çalışanlar. Çalışanların yüzde altmışı da 20-39 yaş arası çalışanlardan oluşuyor. En azından bu yönüyle bir hayli gençleşmişiz.

Yaptığımız faaliyetlerin kendisi hakikaten baş edilmesinde güçlük olan ağır çalışmalar. İkincil travmadan korunmak için “bakım verenlerin bakımı” baş-

lığı altında programları uygulamaya çalışıyoruz. “Bakım verenlerin bakımı” programlarını da şöyle hayal edin. Öncelikle faaliyeti yürüteceğiniz ortam önemli. Ortam dediğimiz şey biraz soyut gözükebilir. Bu bir mekân olabilir, insan ilişkileri, iç işleyiş, ekip çalışması, faaliyetin kendisindeki görev dağılımı olabilir. İşte bu nedenle her merkezde yürütme birimleri olur; yürütmede hem vaka hem iç işleyiş tartışılır, bütün konular birikmeden. Bütün işleyiş süreçleri de bunun unsurudur. İkincisi eğitim aracılığıyla bu konudaki bilgilerin, bilgi donanımının kuvvetlendirilmesi sağlanır. Üçüncüsü, “özel” mesleki gruplarda, ruh sağlıkçılar başta olmak üzere süpervizyon programları uygulamaya çalışırız. Kimi merkezlerde bunu çok daha kuvvetli yapıyoruz. Kimi yerlerde yeterince yapamıyoruz. Her şeye yetemiyoruz ama uğraşıyoruz, didişiyoruz. Koruma açısından bunlar kritik şeyler. Değişik kurumlardaki arkadaşlarla da deneyim paylaşımı yapıyoruz.

Devamlılık meselesi... Şimdi tabii böyle gençleşince... Gençler dünya güzel insanlar. Gelecek hayalleri, gündelik hayatları var, hepimizin olduğu gibi. Birincisi, bizim çocukluğumuzda iş güvencesi bir konu olarak hayatımızda yoktu. Bir okul okunur ya da okunmaz, bir meslek edinilir. O meslekte de ömür boyu çalışılır ve emekli olunur. Güvence diye özel bir başlık gündemimizde yoktu. Ben parasız yatılı okumuş bir arkadaşınızm. Eğitim için para falan yoktu. Zaten gidilirdi bir okula para vermeden. Devlet memuru çocuğuyum. Belki bu nedenle de sağlık konu değildi. Zaten hasta olunca gidilirdi hastaneye. Katkı payı falan da yoktu o zaman. İlaç da alıyordun, ameliyat da oluyordun. Özel diye bir şey de yoktu. Hadi özele gidelim diye büyüyen bir nesil değildik. Üniversiteler, devlet hastaneleri ve sağlık ocakları, SSK'lar falan vardı benim yaş kuşağımda.

Şimdi bir çocuğun neredeyse doğumundan itibaren anaokulunda, kreşlerde tüm eğitim dönemi olağanüstü masraflı, hele de özel sıfatı taşıyan, adına eğitim kurumları denilen yerlerdeki ücretler hayal sınırlarını zorluyor! Yeni nesil, “Bir çocuğum olsa senede şu kadar eğitime ayıracağım, sağlık için bu kadar ayıracağım,” der doğal olarak. Zaten bir iş güvencesi yok. Böyle bir halde tabii ki bu ortamlarda ücretli çalışmanın getirdiği az önce sözünü ettiğin başka da bir dinamik var. Onu da yaşıyoruz. Doğal bir şey ve hissetmek, anlamak lazım. Bu bir gerçeklik. Tabii ki bu ortamlarda ona da özen gösteriyoruz. Öte yandan zaten öyle piyasa da kalmadı. Piyasadaki ücret düzeyi diyemezsin. Hangi piyasada? Mesela hekim için desen, nedir A uzmanının ücreti? Orada o kadar, şurada bu kadar ama her halükârda ücretin bizde daha düşük olduğu aşikâr. Onu kuvvetlendirmeye çalışıyoruz ama piyasayla

yarışacak halimiz yok. Çünkü piyasa, piyasa değil, vahşi bir cangıl. Nesine yarışacaksın! Burada yürüyoruz biz. Bazen denk düşmeler de oluyor. Bazı özel şeyler de yapmaya çalışıyoruz. Çocukları olan için daha iyi şartlar sunmaya çalışıyoruz. Mütevazı şeyler tabii bunlar ama bir yanıyla belki de kaçınılmaz bir sirkülasyon oluyor.

Diğer bir husus, içinde yaşadığımız baskı ortamı ve bu ortamın sürdürülebilmesine yönelik hukuk dışı araçlar. Van'da çok sayıda arkadaşımız KHK'yla hak ihlallerine maruz kaldılar. İşlerinden mahrum kaldılar. Kuşkusuz en kısa sürede birikmiş ücretlerini de tazminatlarını da alıp geri dönecekler, pasaportlarını da alacaklar ama geçen yılları kim verecek? Çoluk çocukları, yakınları, komşuları... Beraat ediyorlar, buna seviniyoruz tabii ki. Ama bu hekim arkadaşlarımız KHK'yla işlerinden olunca gittiler. Van'da iş bulamadılar. Daha ziyade İstanbul'a gidiyorlar. İş orada çünkü hekimler açısından. Kolay değil o sirkülasyonu yönetebilmek, pek çok gerekçeyle.

Tabii ki bu sirkülasyonun olmamasına özen göstermemizin yanı sıra sirkülasyon olduğunda ilişkimizin sürdürülmesine de özen gösteriyoruz. Bu arkadaşlara alan açmaya çalışıyoruz. Bunun yanı sıra ekonomik nedenlerle başka bir işe geçtiği zaman gönüllümüz oluyor o zaman. Üzüm salkımı gibi açılma ihtimali oluyor. Hele de sağlıkçılar açısından. Gidiyor o sağlık kurumundan buradakine. Mutlak değil olası. Bunları kuvvetlendirmeye, bu ağları zenginleştirmeye çalışıyoruz.

Katılımcı: *Girift bir konu rehabilitasyon. Siz zaten ısrarla, büyük harflerle bunun bir sonuç olduğunu söylediniz. Yani rehabilitasyonun diğer unsurları olmadan havada kalır dediniz. Bu, şu anlama da geliyor. Normalde rehabilitasyon bir hastanın nekahet sürecinden sonra topluma kazandırılması. O baştaki "re" eki daha edilgen bir ek, bir sakınca gibi geliyor. Aslında sizin de söyledığınız gibi haklarla donatılmış bir kişiden bahsediyoruz. Dolayısıyla toplumun ona hazır hale gelmesi gerekiyor.*

İşkence görenin dışında eski traumaların yaşanmaması için o karşılaşmaların, yüzleşmelerin tamamlanması gerekiyor. Gerçek rehabilitasyon bu. Dolayısıyla işkenceye maruz kalan kişi kadar failin haletiruhiyesini de merak ediyorum. Fail, o işkenceyi yapan kişi. Nitekim 1980'lerden, 1990'lardan bu kişiler var ve aramızda geziyorlar. Bunlarla karşılaştınız mı TİHV olarak? Yani ben öyle büyük bir özeleştiriyle, bir arınmayla size başvurduklarını pek zannetmiyorum. Ama belki vardır ya da işte cumhuriyet başsavcılıklarına itirafnamelerde bulunanlar oldu. Bunlarla bu anlamda

bir çalışma yaptınız mı? Çünkü gerçekten hasta olanlar onlar. Yani bir insan nasıl işkence edebilir? Nasıl o kadar vahşileşebilir, bu beni düşündürüyor. Tarihte meşhur bu tarz tipler var. Mesela meşhur bir Eichmann davası var Hitler döneminde, savaş koşullarında. Bunu bir vazife olarak yaptığını söyleyenler de var. Daha sosyolojik, politik şeyler bunlar ama klinik psikiyatri açısından veya bir hekim gözüyle nasıl değerlendiriyorsunuz faili?

Çok teşekkürler, haklı bir uyarı. Tedavi ve rehabilitasyon sözcüklerini birlikte kullanıyoruz. Özenli paylaşmaya çalıştım. Rehabilitasyon sözcüğünün kendi içinde beş düzeyde, onun ne kadar bütünsel bir yaklaşım olduğunu paylaşmaya çalıştım, katılıyorum. Bu bizim biraz da tıptan ithal ettiğimiz bir şey olduğu için orada da hissedebilirsiniz.

Özgürlüğünden alıkonulan insanlara yönelik; sokakta, şurada, hemen iki cadde ötede, hele de 19 Ağustos'tan sonra uygulanan polis şiddeti, işkence ve kötü muameledir diye açıklama yaptık. Ertesi gün Diyarbakır'daki insan hakları kurumları da yaptı benzer açıklamayı. Ne demek istiyorum? Orada mesela "kimyasal maddelerden üretilmiş silah" deriz, bu göz yaşartıcı gaz diye gündelik hayatta söylenenlere. Kimyasal maddelerden üretilmiş silahtır ve eğer barışçıl olarak orada duranlara, oturanlara karşı kullanılıyorsa, o, zor kullanma yetkisinin aşımı değildir. Ortada karşı bir zor yok ki; oturan birisi! Sen durmadan gidiyorsun, tak diye sıkıyorsun. Şimdi orada ne oluyor? Gözlerimiz yanıyor, müdahale gerekiyor. Basit bir müdahaledir bu. Göğsümüze bir şey alıyoruz, değil mi? Bir şey gerekiyor orada. Ruhumuzda da bir şeyler olabilir. Sağlık açısından kıymetli olduğu aşikâr olan müdahaleler gerekebilir kuşkusuz. Ama tıbbileştirmeyelim meselesinde, benim de sunumunda ifade ettiğim gibi, size bütünüyle katılıyorum. Çok teşekkür ediyorum.

İkincisi failler meselesi... 1996'da çok ciddi bir tartışma yaptı vakıf ortamı bu konuda. Dediğiniz gibi gerçekten bu failler kümesi aramızda yaşıyor. Sonuçta bir olası failler kümesi konusunda ne yapabiliriz meselesinde, tartışma sonucunda temel varlık sebebimiz olan işkence görenlerin tedavi ve rehabilitasyon sürecine zarar verebileceği, işkence gören insanlara zarar verebileceği düşüncesiyle onları kapsamımız dışında bırakmaya karar verdik. Evet, bu konuyla meşgul olan bir heyet olarak bu alanda ciddi bir birikimimiz olmasına rağmen faillerle ilgili çalışma yapmamaya karar verdik.

Neticede biz bunu tartıştık o zaman. Bu gerekçelerle, "Bu alana girmeyelim çünkü bizim asli işimize bu zarar verir," dedik. Ama bu bir durumdur yani. Bu faillerle birlikte bir şey yokmuş gibi yaşanmaz. Demin de paylaştığım,

sizin de muhtemelen değişik boyutlarda tartıştığınız bir mesele. Çatışma özümü içindeki mühim bir unsurdur bu.

Bundan sonraki bu çatışma sürecinde, geçmişin geride kalabilmesi, geleceğin gelebilmesi için programların geliştirilmesinin gerektiği aşıkâr.

Katılımcı: *15 Temmuz döneminde somut olarak, kameralar karşısında işkenceler oldu. Bununla ilgili mağdurlar başvurdu mu? İHD'yle bu durumu konuştuk mesela. İHD'nin bizatihi kendi çabaları oluyor; ailelere ulaşıp, "Gelin, korkmayın," diyorlar. Sizde nasıldı durum?*

Bu vesileyle başvurularımızın mutlak anlamda gizliliğine, mahremiyetine son derece özen gösterdiğimizi, kişilerin bilgilerini hiçbir koşulda paylaşmadığımızı bir kez daha ifade etmek isterim. Başvurularımızla ilgili bilgiyi doğal olarak mahremiyet ilkesi gereği paylaşmamalıyız. Mesela Adana davamız vardı. Başvurularımızın isimlerini bizden istediler, vermedik yargılanma ve ceza alma pahasına. Müthiş bir tartışma yaptık, çok haklıydık.

Bununla birlikte başvurularımızın kimliklerine hiçbir şekilde yer vermeden, ağrıştırmamak kaydıyla anonimleştirerek yıllık raporlarımızı hazırlar ve kamuoyuyla paylaırız.

Bu raporlarda da yer verdiğimiz gibi işkence ve diğer kötü muamele uygulamaları 15 Temmuz'dan sonra daha da yaygınlaştı ama hatırlatmak isterim ki işkence ve diğer kötü muamele uygulamaları son dönemde özel olarak Temmuz 2015 tarihinde yeniden başlayan çatışma ortamıyla birlikte belirgin olarak artmıştı zaten. Yaygın, sistematik bir şekilde var. Aslında rakamlar kocaman. Türkiye'de bir milyona aşkın insanın işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarına maruz kaldığını ifade etmiştim. Bizim başvuru sayımız 2018 sonu itibarıyla 17600. Bakıldığında küçücük diyebilirsiniz ama bir kişi açısından bakınca da bütün dünya başka bir şey olmuş oluyor. Bu kadar büyük bir rakama rağmen sınırlı başvuru sayımız olduğunu söyleyebilirim. Toplumun çok çeşitli kesimlerinden, çok farklı oranlarda işkenceye maruz kalan başvuru sayımız olduğunu söyleyebilirim. şunu basından izliyorsunuz sanıyorum. Ankara'da bu yıl altı zorla kaybetme olayı vardı. Dördü bir akşam emniyete doğru giderken, emniyetin yakınında bulunduğu iddiasıyla kamuoyuna emniyet tarafından açıklandı. Hâlâ iki kayıp var. şimdi bu kayıp aileleri belki izlediniz. İHD ve TİHV ortamlarında açıklamalarını yapıyorlar. Ne yapıyorlar sorusuna belki bir örnek olur diye bunu söyleme ihtiyacı duydum.

SONSÖZ: HER ZAMAN BARIŞ İÇİN YAPILACAK İŞLER VARDIR

Vahap Coşkun

Disiplinler arası bir kavram olan çatışmanın herkes tarafından benimsenmiş genel bir tanımı yoktur. Zira çatışma, bir dizi ilişki ve davranış türünü içeren ve zihinlerde farklı çağrışımlar yaratan bir kavramdır. Tanımı üzerinde bir anlaşmaya varmak mümkün olmasa da çatışmaların nedenleri hakkında bir uzlaşmanın olduğu söylenebilir.

Bir çatışma genellikle değerler noktasındaki anlaşmazlıklardan; iktisadi, siyasi, ideolojik, kültürel ve etnik farklılıklardan; psikolojik ve coğrafi unsurlardan ötürü meydana gelir. Kişi ya da gruplar çıkarlarını, ihtiyaçlarını, değerlerini ve taleplerini gerçekleştirmek isterken diğer kişi ya da gruplar tarafından engellendiğini/engellenebileceğini düşünür. Yeterli yoğunluğa ulaştığında bu düşünce eyleme geçer, taraflar arasında gerginliğe neden olur ve bu da nihayetinde çatışmaya dönüşür.¹

Her çatışma şiddet içermez. Keza çatışma doğası gereği menfi bir durum olarak da tasvir edilemez. Şiddet içermediği takdirde çatışmalar, toplumlar için değiş-tirici ve dönüştürücü bir rol de oynayabilirler. Ancak eğer taraflar menfaatlerini korumak ya da hedeflerini gerçekleştirmek için barışçıl metotlardan vazgeçer ve karşı tarafa hükmetmeye çalışırlarsa çatışmalar şiddet içermeye başlar.

Şiddet içeren çatışmalar, toplumları çok yönlü zararlara uğratar. Çünkü kendi sözünü diğer tarafa kabul ettirmek ve dayatmak isteyen her taraf, karşı tarafın maddi ve manevi varlıklarını zarara uğratmak ve hatta ortadan kaldırmak için bütün gücünü kullanır. Çatışmanın süresinin uzaması ve mekân olarak yayılması toplumdaki tahribatı büyütür. İnsanlar ölürlere, yaralanırlar. Ekonominin üzerine büyük bir yük biner. Coğrafya tarumar olur. Özgürlük kaybı yaşanır. Demokratik alan daralır. Hülâsa çatışma, her açıdan katlanılması güç tabloya sebebiyet verir.

Ancak hiçbir çatışma ilelebet sürmez. Her çatışma eninde sonunda bir çözüme kavuşturulur. Tarafların kalıcı ve sürdürülebilir bir askerî zafer elde etme

¹ Akyeşilmen, Nezir, "Çatışma Yönetimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Analiz" içinde, Akyeşilmen, Nezir (Ed.), *Barış Konuşmak* (Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2013), s. 40.

ihtimalinin olmadığını görmeleri, çatışmanın kökeninin siyasi olduğunu fark etmeleri ya da liderliklerin değişimi gibi bazı faktörler oyunu değiştirir² ve çatışmayı sürdürmek yerine çözüm arayışlarını ön plana çıkarır. Dolayısıyla çatışmaya sebebiyet veren ihtilaf ne kadar derin olursa olsun, bir noktadan sonra kanın durması ve hayatın normal akışına dönmesi ortak bir değer halini alır.

Çözüme giden tek bir yol yoktur. Devletler bazen, herhangi bir müzakere sürecine girmeden, çatışmayı yarattığını düşündüğü konularda anayasal ve yasal düzeltmeler yapar ve taleplerini dillendiren kesimlerle ilişkilerini iyileştirmeye çalışırlar. Bazen elinde silah tutan ve çatışmanın tarafı olarak görülen gruplarla müzakereye oturlurlar. Bazen de her iki yolu aynı anda takip eder ve böylelikle çatışmayı sonlandırmayı hedeflerler.

Hangi yol benimsenirse benimsensin, sivil toplumun çözüm süreçlerinde önemli bir işlev üstlenme potansiyeli vardır. Bir sürecin başarısı, çözüm ya da barış fikrinin toplumun çoğunluğu tarafından kabul edilmesiyle yakından irtibatlıdır. Çatışmaların süresi uzadıkça toplumda çatışma halinin hep süreceği ve hiç değişmeyeceği algısı yerleşir. Bu nedenle çözüm taraftarlarının öncelikle çatışmanın doğal veya alışılması gereken bir hal olmadığını güçlü bir şekilde savunarak bu havayı dağıtmaları gerekir. Toplum; meselenin çözümlenemez olmadığına, demokratik ve siyasi mekanizmalarla bu sorunun üstesinden gelinebileceğe, bu şekilde varılacak bir çözümün kimseyi zarara uğratmayacağına, aksine herkesin bundan kazançlı çıkacağına ikna olmalıdır.

Tek başına devletin veyahut tarafların böyle geniş tabanlı bir kabulü gerçekleştirebilme olasılıkları çok düşüktür. Bu nedenle sürecin mimarisi mümkün olduğunca kapsayıcı olmalıdır. Çatışmaların bitirilmesi çok yönlü bir diyalogu; liderler, kanaat önderleri ve kamuoyu düzeyinde etkin bir çabayı gerektirir. Canlı bir sivil toplum ağı bu çabaları güçlendirir, sürece dahil olan aktörlerin sayısını artırarak toplumsal kabulün oluşmasına da katkıda bulunur.

Sivil toplumun çözüme giden yolun her etabında yapabileceği bir iş vardır. Çatışma dönemlerinde –yani diyalog ve müzakerenin esamisinin okunmadığı ve şiddetin arttığı zamanlarda– sivil toplum; şiddetin azaltılması, tarafların şiddetten vazgeçirilmesi ve şiddetten kaynaklı mağduriyetlerin elden geldiğince giderilmesi için çalışabilir. Kamusal alanda, diyalog ve müzakere-

2 Herbolzheimer, Kristian, “Barış Süreçlerini Canlandırmak: Kolombiya ve Başka Yerlerden Çıkarılacak Dersler”, içinde, Çelik, A. Betül (Ed.) *Dünyada ve Türkiye’de Barış Süreçleri* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017), s. 93-92.

ye yönelmenin hem ahlaken daha tercih edilir olduğunun hem de siyaseten ve iktisaden daha makul sonuçlar üretebileceğinin savunusunu yapabilir. En menfi şartlarda dahi barış fikrini gündemde tutabilir.

Müzakere dönemlerinde, müzakereleri destekleyebilir. Müzakerelerin toplumsallaştırılması adına halka açık toplantılar düzenleyebilir. Farklı toplumsal kesimleri bir araya getirebilir. Tarafların karşılıklı taleplerinin, acılarının, kaygılarının ve umutlarının daha iyi anlatılmasını ve anlaşılmasını mümkün kılacak platformlar oluşturabilir. Tarafların birbirlerine yaklaşması için köprü kurucu bir işlev üstlenebilir. Lobilerle görüşmeler yaparak ve meclisle bağlantılar kurarak müzakerelerin arkasında duran vekillerle işbirliği içine girebilir. Yasal hazırlıklara fiilî gözlemcilik yapabilir.

Sivil toplum müzakerelerin sendelediği dönemlerde, kamuoyuna derinlemesine nüfuz edecek kanallarla ve taraflar arası görüşmelerle barışı gündemde tutabilir. Barış karşıtı siyasilerin ve medyanın manipölasyonlarına karşı halkı uyarabilir. Masaya dönmeleri için tarafları demokratik bir baskı altına alabilir.

Çatışma sonrası dönemlerde ise sivil toplum, adil ve eşitlikçi bir düzenin savunuculuğunu yüklenebilir. Barışın tahkimi için değişik grupların beraber hareket edilebileceği alanlar inşa edebilir. Şiddet içeren çatışmaları çözmeyi amaçlayan süreçlerde, süreç ister istemez güvenliği merkeze alır. Sivil toplum toplumun dikkatini –güvenliğin yanı sıra– katılım, kapsayıcılık, refah, azınlıkların durumu, kimlik ve dil hakları gibi meselelere de yöneltebilir.

Ezcümle barış süreçleri aynı anda birçok koldan birlikte sürdürülür. Sivil toplum bu bağlamda çok önemli bir role sahiptir. Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü (DİSA), bu düşünceden hareketle, çatışma çözümünde ve toplumsal barışın inşasında sivil toplum örgütlerinin işlevlerine odaklanan bir dizi seminer düzenledi. “Barış Okulu” adı altında düzenlenen seminerlerinin başlıca iki gayesi vardı:

Birincisi, sivil toplum kuruluşlarının her koşulda barış ve çözüm fikrini kamusal gündeme taşıyabilecek çalışmalar yapabileceğine işaret etmekte. Çözüm, salt çatışan tarafların inisiyatiflerine bırakılmaz. Taraflar çözüm için vakti uygun görmeyebilirler. Birtakım hesapları gözeterek diyalog ya da müzakereyi başka bir ana bırakmayı seçebilirler. Adım atmak için beklemenin doğru olduğunu düşünebilirler. Fakat sivil toplum tarafların bu düşünceleriyle bağlı değildir, kendini onlarla özdeşleştirmemesi gerekir. Zira sivil toplumun barış için her zaman yapabileceği bir şeyler vardır. Bilhassa Tür-

kiye’de 2013-2015 yılları arasında yürütölen Çözüm Süreci’nin mahkûm edildiğı bir ortamda, barış ve çözüm düşüncesini kamusal alanda savunmanın büyük bir değeri taşıdığıının altı çizilmelidir.

İkincisi, grup-iç sosyalleşme, kamusal iletişim ve savunuculuk, vatandaşların korunması, çatışmaya duyarlı toplumsal birliktelik, izleme ve hesap verilebilirlik, doğrudan hizmet sunumu, arabuluculuk ve kolaylaştırıcılık gibi çözüm süreçlerinin kritik alanlarında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının deneyimlerini paylaşmaktı. Gelecekte olası süreçlere fikren daha hazırlıklı olmak için, tecrübelerin tartışılması ve onlardan gerekli derslerin çıkarılmasının önemi izahtan varestes olsa gerekir.

Sivil toplum örgütleri kendi başlarına barış inşa edemezler fakat barış süreçlerini destekleyici bir rol oynarlar. Barış, yalnızca tarafların iradelerine değil, bütöncöl bir çabaya ihtiyaç duyar. “Müzakere süreçlerinde taraflar birden çok defa masayı terk edebilirler. Ama toplumlar barış süreçlerini sahiplenir ve liderlere baskı yaparlarsa masaya dönmek her zaman mümkündür. Barış süreçleri müzakerelerle sınırlı değildir. Müzakere masalarından daha büyüktür. O yüzden inancı diri tutmak ve barış mücadelesini değışik seviyelerde sürdürmek gerekir.”³ Sivil toplum örgütleri bunu yapabildikleri oranda çözümü ve barışa yakınlaştırır.

3 Çelik, Ayşe Betöl, “Barış Süreçlerini Anlamak ve Canlandırmak”, içinde, Çelik, A. Betöl (Ed.), *Dünya-da ve Türkiye’de Barış Süreçleri* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017), s. 10.

Bariş evinin inşası uzlaşî mekânlarıyla mümkün. Uzlaşî mekânlarını oluşturmak ise ne tek başına çatışmaların durmasıyla olabilir ne de tek başına çatışan aktörlerin yapabileceği bir şeydir. Daha da ötesi, siyasi aktörler de böylesi bir toplumsal inşayı tek başına yapamazlar. Zira sanıldığıının aksine çatışmalar sadece çatışan taraflar arasında cereyan etmez. Bu çatışmalar ekonomik, sosyal, kültürel, idari, mekânsal, psikolojik birçok alanda toplumsal ilişkileri yıkar ve çatışmaların neden olduğu nefret ve düşmanlıklarla “zehirlenmiş” yeni toplumsal ilişkiler, bu ilişkilerin şekillendirdiği alt-sistemler ve sistemler oluştururlar.

Şiddetsizlikten öteye geçmek, siyasetten öteye uzanmak, zehirlenen toplumsal ilişkileri yeniden kurmak mikro ölçekten makro ölçeğe çok katmanlı, çok aktörlü ve çok boyutlu bir toplumsal mobilizasyonu gerektirir. Sivil toplum aktörleri böylesi bir mobilizasyonda kilit bir rol oynayabilirler. Sadece toplumsal alanda ilişkilerin yeniden kurulmasına değil, aynı zamanda siyaset alanının da dönüşümüne katkı sunabilirler.

Elinizdeki kitap “DİSA: Bariş Okulu” kapsamında organize edilen “Çatışma Çözümü ve Toplumsal Bariş İnşasında STK’ların Rolü” başlıklı programın tartışmalarından oluşuyor. Yedi sivil toplum örgütünün etkileyici ve umut veren hikayesi sizi bekliyor.